

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

18.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2.CİLT

22-26 MAYIS 2000
İZMİR

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

Yayın No: 2530/2

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları

Yayın No: 78/2

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Koray OLŞEN

Fahriye BAYRAM

Dr. Haydar DÖNMEZ

Kemalettin ATAŞ

Neslihan GÜDER

Naime TOY

DİZGİ:

Meryem UYANIKER

ISBN: 975-17-2557-7 (Takım)

975-17-2559-3

ISSN: 1017-7663

Not: Bildiriler, sahiplerinden geldiği biçimde ve sunuş sırasına göre yayınlanmıştır.

**KÜLTÜR BAKANLIĞI MİLLÎ KÜTÜPHANE BASIMEVİ
ANKARA - 2001**

İÇİNDEKİLER

Helmut BRÜCKNER, Marc MÜLLENHOFF, Levent UNCU Palaeogeographic Studies in the Büyük Menderes Deltaplain, 1999	1
Karl STROBEL, Cristoph GERBER Feldforschungen in Tavium 1999 Vorbericht	7
Hans LOHMANN Survey in der Chora von Milet 1999 Abshlußbericht	11
Bradley PARKER, Andrew CREEKMORE, Charles EASTON The Upper Tigris Archaeological Research Project (Utarp): 1999 Excavations at Boztepe and Surveys at Talavaş Tepe	23
Timothy MATNEY Third Preliminary Report on Survey at Ziyaret Tepe (Diyarbakır Province): Subsurface Mapping, 1999	37
Nurettin YARDIMCI 1999 Yılı Harran Yüzey Araştırması Çalışmaları	45
Fikri KULAKOĞLU Şanlıurfa M.Ö. I. binyıl Merkezleri Yüzey Araştırması	57
Claudia SAGONA, Antonio SAGONA An Archaeological Survey of the Erzurum Plain, 1999	67
Alparslan CEYLAN 1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları	71
Sachihiro OMURA 1999 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları	83
A.Tuba ÖKSE Sivas İli 1999 Yüzey Araştırması	89
Tunç SİPAHİ, Tayfun YILDIRIM 1999 Yılı Çorum Yöresi Yüzey Araştırması	101
Engin BEKSAÇ Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1999	113

Aynur ÖZFİRAT 1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları	123
Sevil GÜLCUR Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1999 Yüzey Araştırması	141
Bakiye YÜKMEN 1999 Yılı Adıyaman, Kahramanmaraş, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırması	151
Turan TAKAOĞLU 1999 Yılı Kulaksızlar Mermer Atölyesi Araştırması	157
Mustafa Sevinç GÖZEN Kırşehir Kızılırmak Yayı İçinde Üç Hitit Yontusu	169
Timothy P. HARRISON, Stephen BATIUK The 1999 Amuq Valley Regional Project Survey	181
Hasan BAHAR 1998-1999 Yılı Konya-Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları	187
Oktay BELLİ 1999 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması	205
Gustavo TRAVERSARI 1999 Survey at Laodikeia ad Lycum	219
Cevat BAŞARAN, Ali Yalçın TAVUKÇU Kuzey Troas-Parion Yüzey Araştırması 1999	225
Levent Egemen VARDAR, Nalan AKYÜREK VARDAR Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara ve Kırıkkale İlleri, 1999	237
Roger MATTHEWS Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces , 1999	249
Mustafa BÜYÜKKOLANCI Adada Antik Kenti 1999 Yılı Araştırmaları	257
Nicholas K. RAUH Dağlık Kilikia Yüzey Araştırma Projesi: 1998 ve 1999 Raporları	259
Metin AHUNBAY, Turgut SANER Karaman (Binbirkilise)-Şilifke (Ayatekfa-Mylai) Araştırmaları	273

Begümşen ERGENEKON

The Role of Ethnoarchaeology in Archaeometry with Examples From
Çatalhöyük (1998) Kerkenes (1995-97), Datça-Burgaz Excavations
and Cnidian (Datça) Ethnoarchaeology 1998-99 279

Robert L. VANN, Robert L. HOHLFELDER,

Donald SULLIVAN

Survey of Aperlae in Lycia the 1998 Season 285

PALAEOGEOGRAPHIC STUDIES IN THE BÜYÜK MENDERES DELTAPLAIN, 1999

*Helmut BRÜCKNER**
Marc MÜLLENHOFF
Levent UNCU

1. Introduction

The geoarchaeological studies in the Büyük Menderes delta plain aim to reconstruct the palaeogeography of the area with special impact on the delta progradation and the shift in the shoreline in prehistorical and historical times. The tool to reach this goal is geological corings, the results of which are then interpreted (Brückner 1996, 1997, 1998, 2000). The different palaeoenvironments -e.g. marine, littoral, lagoonal, limnic or fluvial -were identified by the analysis of the microfauna in the laboratory at Marburg.

The coring sites are indicated in Fig. 1. The standard profile starts with littoral facies on top of bedrock and slope debris, indicating the first transition of the shoreline during the Holocene transgression. Thick sediments with marine macro- and microfauna follow. During the regression shallow marine and lagoonal deposits are accumulated, often characterized by the abundant occurrence of *Cerastoderma edule*. These strata are covered by terrestrial alluvium from the Menderes river up to the present surface.

2. Fieldwork in 1999

In 1999, the team consisted of the German participants Prof. Dr. Helmut Brückner, Dr. Mathias Handl, Dipl.-Geogr. M. Müllenhoff, W. Kammiller, W. Strate and A. Wullstein (all from Marburg), plus the Turkish Ph.D. student L. Uncu (Ege Üniversitesi, İzmir). The temsilci was Ms. Jale Dedeoğlu (İzmir Arkeoloji Müzesi). The field season started on 18 July and ended on 13 September. Several corings were arranged in geological cross sections in order to better understand the delta growth and the shift in the shoreline (Fig. 1).

2.1 Cross section 1

Cross section 1 traverses the Büyük Menderes graben, starting at the former island of Hybanda (present name: Özbaşı) and ending near Gölbent. It consists of five corings (HYB 7, 8 and GÖL 1 to 3). The stratigraphy is quite complicated: Alluvial sediments of the Menderes river cover the upper 5-10 m. In the central part of the graben, they are directly underlain by marine sands while at the northern and southern flanks -

Helmut BRÜCKNER, Department of Geography, University of Marburg, D-35032 Marburg/ALMANYA
Fax: ++496421 2828950. e-mail: h.brueckner@mail.uni-marburg.de
Marc MÜLLENHOFF, Department of Geography, University of Marburg, D-35032 Marburg/ALMANYA
Levent UNCU, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, TR-35100 Bornova-İzmir/TÜRKİYE
e-mail: luncu@edebiyat.ege.edu.tr

due to calmer sedimentary conditions -lagoonal facies (fine grained silt and clay) are interbedded between these two strata.

It is noteworthy, that in corings HYB 8 and GÖL 1 the alluvial sediments start in a very deep position. In HYB 8 the lagoonal influence is already terminated at 10.47 m b.s. (= below surface; Fig. 3), thus indicating that the sedimentation of fluvial strata started much earlier in the central part of the graben than at the marginal parts. Another reason for this phenomenon may be a tectonic subsidence or a greater compaction of the sediments in the centre of the graben.

2.2 Cross section 2

This cross section (YUV 2, PRI 8, GÖL 1 and GÖL 3) was cored parallel to the northern flank of the Büyük Menderes graben in order (a) to reconstruct the palaeogeography along the flank of Samsun Dağı, and (b) to connect cross section 1 with cross section V of 1998 (see Brückner 2000).

The definitely marine environment was only reached at a considerable depth below the present surface; e.g. in GÖL 1 the transition to lagoonal conditions is at 13 m. b.s. Most of the strata encountered are terrestrial or lagoonal. This may be due to the fact that the coring sites are close to the adjacent mountain slope which follows a prominent fault line and delivers a lot of debris. PRI 8 shows a high content of organic matter between 8-10 m. b.s. which indicates a semiterrestrial environment (swamp). To clarify the precise faunistic and ecologic stratigraphy an in-depth microfossil analysis (ostracods, forams and possibly diatoms) is being carried out in our laboratories. ¹⁴C datings of peat from coring YUV 2 at the transition from lagoonal to terrestrial sediments will show the exact moment of the final environmental change in this area.

2.3 Cross section 3

The third cross section (AVS 1, HYB 6 and 2) starts near Avşar and follows the southern flank of the graben up to Özbaşı. It connects the former island of Hybanda with the cross sections I and II of 1998 (Brückner 2000). With respect to the present surface of the floodplain, marine sediments reach higher than at the northern flank of the graben. This may hint to a stronger subsidence of the northern flank. The different stratigraphies support this finding: While at the northern flank changes between shallow marine, lagoonal and swampy conditions are frequent, at the southern flank the marine strata are followed by thick and homogeneous Menderes alluvium. Therefore, in the northern part of the delta plain the palaeoenvironments were more often varying than in the southern part, proving stronger neotectonic movements and multiphased processes of silting up in the former areas.

2.4 Corings around Myus

Near the ancient city of Myus six corings were carried out (MYU 1 to 6). Together with the results of AZA 1 and 2, two corings northwest of Azap Gölü, they allow the following preliminary interpretation of the palaeogeographic situation:

Myus was situated on a prominent headland at the shores of the former Latmian Gulf. Obviously a sandbar developed between this cape and another headland north of it, thus baring off the inland bay (the later Azap lake) from the Latmian Gulf. Sandy to gravelly sediments in MYU 5 and AZA 2 mainly represent littoral to shallow marine environments with temporary wave energy at the outside part of this sandbar, while thick lagoonal to lacustrine sediments in its leeward position (cf. AZA 1) reveal calm sedimentary dynamics with anoxic conditions from time to time. According to the information given by a local farmer, definitely marine strata are met in the Azap lake area only at a depth of 30-50 m. b.s. This is a further hint for an early closure of this area and a long lagoonal and limnic phase.

2.5 Corings around Özbaşı

Several corings near Özbaşı and around the former island of Hybanda (HYB 1 to 5) proved the ancient island topography by reaching marine sediments at all sites. In the luffward position towards the Menderes river (e.g. HYB 5), the marine sediments are only encountered at a considerably deeper level and the alluvial sediments are much thicker than the comparable ones in the leeward position (e.g. HYB 3, 4). Therefore, the earliest integration of the island into the deltaplain occurred in the north.

2.6 Corings around Priene

Three corings (PRI 9 to 11) in the floodplain near Priene completed last year's coring grid. They show the interfingering of slope debris from Samsun Dağı with alluvial, lagoonal or marine sediments of the Menderes plain. Occasionally the slope debris is bearing ceramics, dating from the Archaic to the Hellenistic period-the latter is dominant. Due to macrofaunal analysis the definitive marine strata occur in a very deep position. This confirms our results from 1999 (Brückner 2000; see also Chapter 2.2).

There are some interesting microfaunal and sedimentological results from PRI 2 (Fig. 2). Especially the cultural layer between 6.15 and 7.80 m b.s. is of great geoarchaeological importance. The ceramic fragments indicate a Hellenistic age of this layer. According to the ostracods it was deposited in an freshwater swamp, probably by purpose in order to construct a path at the southern flank of Samsun Dağı. The present position of this cultural layer allows important conclusions with regard (a) to the delta progradation and the shift in the shoreline, and (b) to the sea-level fluctuations:

(a) The influence of salt-water ends at 8.65 m. b.s. (i.e. 2.95 m below sea level). Then follows a limnic facies with a thickness of 0.85 m. Consequently, the Hellenistic cultural layer was deposited after the shoreline had already shifted to a position westwards of Priene. This confirms Eisma's (1978) scenario for the delta progradation with the shoreline in the west of Priene as early as 500 BC. Therefore, Erinc's (1978) scenario placing the shoreline some kilometres east of the city at the same time must be rejected.

(b) Today the cultural layer occurs at 0.45-2.10 m. b.s.l. Since the transition from marine to limnic conditions is at 2.95 m. b.s.l. the local sea level was -some time before the Hellenistic era -ca. 3 m. below its present position. Comparing this result with Kayan's (1995) sea-level curve leads to the following interpretations: Either this curve has to be corrected for about 1 m. downwards for the Menderes deltaplain or -and this is more likely -subsidence placed the sediments into this low position.

3 Conclusion

The palaeogeographic studies included geomorphological, geological and geoarchaeological research. The 1999 season turned out to be very successful. For the first time corings were carried out around the former island of Hybanda (now Özbaşı), the ancient city of Myus and in the Söke plain. Moreover, important corings in the vicinity of Priene completed the results of 1998.

Until now, scenarios for the progradation of the Büyük Menderes delta in time and space have been based solely on literary evidence. Our drilling programmes of 1998 and 1999 are the first approach to solve the still pending questions by means of geologic and palaeogeographic tools.

(1) What is the palaeogeographic setting of the ancient city of Myus?

Six corings in the alluvial plain (MYU 1 to 6) yielded the following results: The Menderes alluvium is 4-6 m. thick; it is almost void of ceramic fragments. This confirms the assumption that after the desertion of the city -probably in late Classic times -there

was no strong reoccupation phase. A hint for the Byzantine settling activity, proven by the late Byzantine castle on top of Myus hill, is a ceramic find in 2.72 m. b.s. (MYU 2). Below the Menderes alluvia we encountered layers with cultural debris: mostly ceramic fragments, some pieces of eating debris and charcoal (MYU 1, 2, 4). The cultural layers sometimes reflect the deposition in an aquatic (limnic, lagoonal or marine) environment. They are on the average 4-6 m. thick. According to the first interpretations they date from late Archaic to Classic period (6th to 4th century BC; determination by PD Dr. H. Lohmann, University of Bochum). Where the cultural layers are thick (MYU 1, 2, 4), the bedrock was reached at a depth between 8-10 m. b.s. These profiles are supplemented by corings MYU 3 and 5, where the definitely marine sediments were encountered between a depth of 8-9 m. b.s.

Our research confirms the known fact that the former Latmian Gulf had extended up to Myus. When the delta started silting up the embayments around the ancient city, some of them turned into lakes (cf. the present Azap Gölü) whereas others were totally buried under the alluvia. The general transition from marine to non-marine (lagoonal, limnic and/or fluvial) conditions must have occurred in late Classic times.

(2) When was the former island of Hybanda integrated into the floodplain?

The corings around the former island of Hybanda (now: Özbaşı, HYB 1 to 5) revealed the following standard profile, which is exemplified by coring HYB 2 (from top to bottom): 6,6 m. of Menderes alluvia are followed by shallow marine to lagoonal sediments (ca. 3 m.). Up to the end of the drill (13,5 m. b.s.) sandy sediments with some remains of shells were encountered indicating marine facies. The Menderes alluvia in the luffward position (as regard to the former deposition; e.g. HYB 5) are thicker than the comparable ones in the leeward position, i.e. facing the seaside (HYB 3, 4). Therefore, the earliest integration of the island into the Menderes floodplain occurred in the north. The palaeogeography changed from an island first to a peninsula before Hybanda was totally integrated into the plain. The lack of any ceramic finds in the cores may indicate that the island was no major settlement site in ancient times (probably due to the absence of freshwater resources).

(3) Where, how and when did the Büyük Menderes delta grow in historical times?

To come closer to answering these central questions, a cross section was drilled in the central part of research area E (HYB 7, 8, GÖL 1, 2, 3; cf. Chapter 2.1). There, the Menderes alluvia reach a thickness of 5-10 m. Below them, lagoonal or shallow marine sediments start. An interesting find was the early occurrence of fluvial sediments in corings GÖL 1 and HYB 8 (Fig. 3). This can be interpreted as a former Menderes channel in the distal part of the delta. After the ¹⁴C dating of the fossils - especially a wooden layer in coring GÖL 1 - it will be possible to determine the exact time of the shoreline transition in this area.

(4) What is the palaeogeographic situation between Priene and Atburgazı?

Corings PRI 8 to 11 supplement the results of last year's campaign around Priene. They show the interfingering of slope debris from Samsun Dağı with Menderes alluvia, lagoonal or marine strata. Our earlier observation is confirmed that on the northern flank of the Menderes graben at the foot of the mountain range the transition between marine and fluvial sediments lies in a much deeper position than on the southern flank. The dating of the shell bearing strata (11.50-12.50 m. b.s. in PRI 11 and 12.65-14.00 m. b.s. in PRI 10, resp.) will help to establish a chronostratigraphy for the shoreline transition around Priene. This will be of great importance for the question of the former harbours of Priene which is vividly discussed up to this day. The results of PRI 2 support the interpretation that the Hellenistic harbour was located west of the city.

4 Acknowledgements

The research would not have been possible without the kind support and help of Ms. Jale Dedeoğlu, İzmir, the appointed temsilci for this project, which is gratefully acknowledged. As every year, Prof. Dr. İlhan Kayan, Ege Üniversitesi İzmir, was a most valuable advisor. We also like to express our gratitude to Yusuf Toptay, Belediye Başkanı of Güllübahçe.

REFERENCES

- BRÜCKNER, H. (1996): Geoarchäologie an der türkischen Ägäisküste - Landschaftswandel im Spiegel geologischer und archäologischer Zeugnisse. - *Geographische Rundschau*, Jg. 48, 10/1996: 568-574; Braunschweig.
- BRÜCKNER, H. (1997): Coastal changes in western Turkey - Rapid delta progradation in historical times. - In: Briand, F. & A. Maldonado (eds.): Mediterranean coastal change and processes. *CIESM Science Series*, 3: 63-74; Monaco.
- BRÜCKNER, H. (1998): Coastal research and geoarchaeology in the Mediterranean region. - In: Keilietat, D.H. (ed.): German geographical coastal research - The last decade: 235-258. *Institute for Scientific Co-operation*, Tübingen and Committee of the Federal Republic of Germany for the Int. Geographical Union; Tübingen.
- BRÜCKNER, H. (2000): Palaeogeographic studies in the Büyük Menderes delta plain, 1998. - *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt: 255-262. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü; Ankara.
- EISMA, D. (1978): Stream deposition and erosion by the Eastern shore of the Aegean. - In: W.C. Brice (ed.): The environmental history of the Near and Middle East since the last ice age: 67-81; London, New York, San Francisco.
- ERİNÇ, S. (1978): *Changes in the physical environment in Turkey since the end of the last glacial*. - In: W.C. Brice (ed.): *The environmental history of the Near and Middle East since the last ice age*: 87-110; London, New York, San Francisco.
- KAYAN, I. (1995): The Troia Bay and supposed harbour sites in the Bronze age.- *Studia Troica*, 5: 211-235; Mainz.

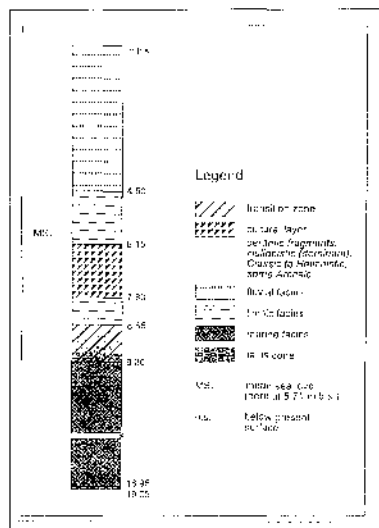
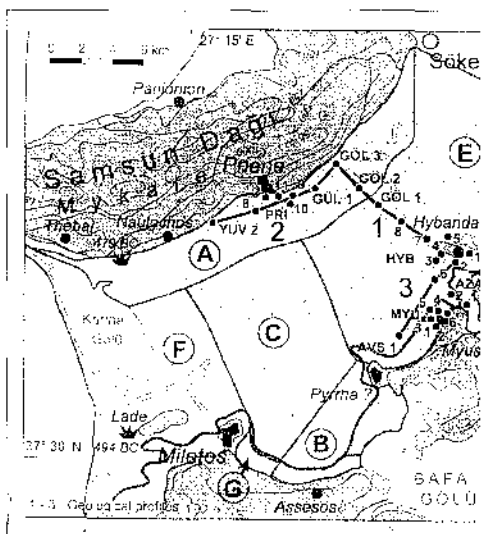

Fig. 1: Coring site of the 1999 field campaign

Fig. 2: Coring PRI 2 at the foot of Priene hill

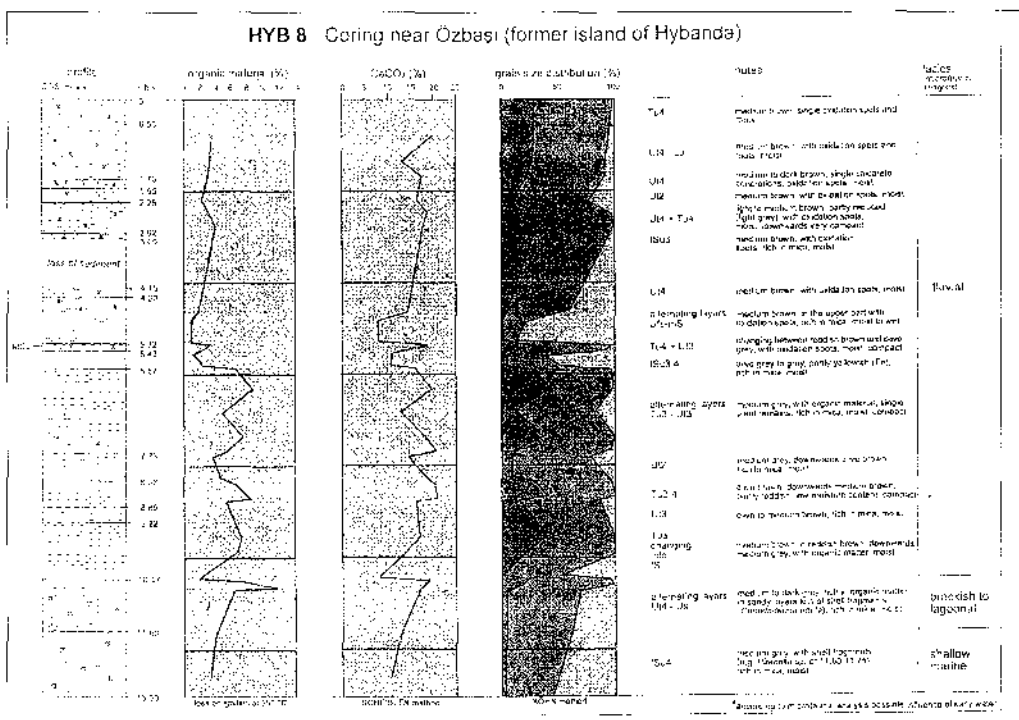

Fig. 3: Results of pedological and microfaunal analysis of coring HYB 8

FELDFORSCHUNGEN IN TAVIUM 1999 VORBERICHT

Karl STROBEL*
Christoph GERBER

Im Jahre 1999 konnten auf Grund der freundlichen Genehmigung durch die Generaldirektion für die Denkmäler und Museen des Kulturministeriums der Republik Türkei die Feldforschungen in Tavium (Büyüknefes, Provinz Yozgat) fortgesetzt werden. Unser Dank gilt dem Generaldirektor für die Denkmäler und Museen, ferner dem Direktor des Museums in Yozgat, Herrn Musa Özcan sowie dem Repräsentanten des Kulturministeriums, Herrn Soner Ateşoğlu. Durch seine tatkräftige Unterstützung wurden die Arbeiten der Kampagne des Jahres 1999 in besonderer Weise gefördert. Die Forschungen des Jahres 1999 wurden durch die Zuwendungen von seiten der Universität Klagenfurt, des Landes Kärnten und der Dr. Manfred Gehring Privatstiftung ermöglicht. Allen Förderern möchten wir an dieser Stelle unseren Dank aussprechen.

In der Kampagne des Jahres 1999 wurde die erste Phase der Aufnahme der Spolien durchgeführt, die in den Häusern, Ställen und Mauern des Dorfes Büyüknefes verbaut sind oder dort aufbewahrt werden. Der meist sehr großen Hilfsbereitschaft der örtlichen Bevölkerung gilt unser Dank. Die Arbeiten konzentrierten sich auf den Teil des Dorfes nördlich der Hauptstraße und auf die letzten Höfe bzw. Häuser westlich des Nefesçayı. Ausgespart wurden die im Schulhof verwahrten Architekturblöcke. Außerdem wurde der kleinere nördliche Teil des heutigen Friedhofes erfaßt. Die zahlreichen Inschriften, die bei den Arbeiten aufgenommen werden konnten, darunter sehr viele byzantinische Grabsteine, sind zum einen dem bereits bekannten Bestand an Inschriften aus Tavium zuzuordnen, teilweise sind die Stücke bisher aber unbekannt. Mehrere in der Zwischenzeit wieder verschollene Inschriften konnten wiedergefunden werden. Dagegen sind viele der in älteren Publikationen erwähnten Inschriften verschwunden, einige auch teilweise zerstört. Ein besonders wichtiger Neufund ist die vom Pflug im Stadtgelände freigelegte, leider fragmentarische und wohl bereits antik wiederverwendete Kalksteinplatte mit einer phrygischen Inschrift. Deren Bearbeitung hat Prof. Dr. G. Neumann, Würzburg, übernommen. Die Architekturteile weisen auf kaiserzeitliche repräsentative Großbauten seit früher augusteischer Zeit hin, ferner auf reich ausgestattete Kirchenbauten der spätantiken bis byzantinischen Zeit.

1999 wurde die systematische Begehung des Stadtgebietes fortgesetzt. Die Analyse der dabei gesammelten Keramik bestätigt eine kontinuierliche Besiedlung seit dem Chalkolithikum. Dabei kann bereits jetzt die große Bedeutung Taviums bzw. Tawinijas in der Frühbronzezeit als ein wesentliches Ergebnis der bisherigen Forschungen gelten.

Ein ausführlicher Vorbericht über die bisherigen Feldforschungen sowie über die Untersuchungen zur Geschichte des Ortes und der Geographie der Region wird im nächsten Band der "Istanbuler Mitteilungen" erscheinen. Dort wird eine erste Analyse der Aufnahme der Spolien und Architekturteile durch Frau Dr. G. Erath, Universität Graz, vorgenommen. Die Inschriften von Tavium werden für eine Neuedition als eigenständiges Inschriftencorpus vorbereitet.

* Univ.-Prof. Mag. Dr. Karl STROBEL, Alte Geschichte und Altertumskunde, Universität Klagenfurt, AVUSTURIYA
Dr. Christoph GERBER, Vorderasiatische Archäologie, Universität Heidelberg, ALMANYA

TAVIUM / BÜYÜKNEFES

1997-1999 ÇALIŞMA DÖNEMİ RAPORU

Karl STROBEL*
Christoph GERBER

Araştırma iznimizi veren Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve çalışmalarımıza yardımcı olan Bakanlık temsilcilerine, Eskişehir'den Mehmet Katkat'a ve Dursun Çağlar'a ve Ankara'dan Soner Ateşoğulları'na teşekkür ederiz.

Bugün Tavium'a gelen bir kişi, kentten arta kalan hiçbir şeyin olmadığını görecektir. Geçen yüzyılda seyyahların görüp bahsettiği bina yıkıntıları, Yozgatlılar tarafından yapı malzemesi olarak kullanılmış ve yok olup gitmiştir. Böylelikle, 1997 çalışma sezonunda araştırmalara başladığımızda, Tavium'un yalnız Büyükkale ve Küçükkale adlı iki höyüğü bilinmekteydi.

Tavium'da Arazi Çalışmaları

İlk çalışma sezonunda antik kentin durumunu ve boyutlarını tespit etmeye çalıştık. İkinci çalışma sezonunda ise antik kentin yüzeyinde tespit edilen mimari blokları belgeledik ve kataloglarını çıkardık. Ayrıca kentin topografik haritasını çıkarmak için çalışmalara başladık. Çalışmalarımızın üçüncü sezonunda yazıtların ve Büyüknefes Köyü'nde evlerde devşirme malzeme olarak kullanılmış olan mimari blokların kataloglanmasına ağırlık verdik. Bunun yanı sıra Büyüktepe, Küçüktepe ve Zeğrek Tepe höyüklerinde yüzey araştırmaları yürüttük.

Tavium Kenti Bölgesi

Tavium kenti, Büyüknefes Köyü'nün batısında yamaçta kalmaktadır. Büyükkale ve Küçükkale höyükleri ise çok erken devirlerden beri yerleşime elverişli, korunak niteliğine sahip kayalıkların üzerinde bulunmaktadır.

Büyükkale, batıda kalan ve daha büyükçe olanıdır. Bunun kültür katmanlarının kalınlığı 27 m.yi bulmaktadır. Çok sarp olan batı yamacında yüzeyde tespit edilen duvarlar, höyüğün değişik dönemlerde surlarla çevrilmiş olduğuna işaret etmektedir. Büyükkale'deki gözlemlerimiz, Kurt Bittel'in buranın Erken Tunç Devrinden Roma Devrine dek kesintisiz yerleşim alanı olduğu savını doğrulamıştır. Höyüğün batı yamacında, bölgeye özgü Erken Tunç Çağı çanak çömleği çeşitleri bol olarak tespit edilmiştir. Bunlar arasında örneğin kırmızı perdahlı Alışar 1b grubu, boyalı Çiradere grubu ve "Intermediate Ware" sayılabilir. Tınak bezemeli seramik de tipik örnekler arasındadır. İkinci binyıldan örnekler çok az olmakla beraber, birinci binyılda seramik yine yoğunlaşmaktadır. Özellikle Erken Demir Çağı seramikleri ve Frig malı olduğu varsayılan gri seramikler önemli bir yor tutmaktadır.

* o.Univ.-Prof. Mag. Dr. Karl STROBEL, Aile Geschichte und Altertumskunde, Universität Klagenfurt, AVUSTURYA
Dr. Christoph GERBER, Vorderasiatische Archäologie, Universität Heidelberg, ALMANYA

Küçükale, daha küçük olan ve doğuda kalan höyüktür. Buradaki yüzey buluntuları arasında özellikle iki grup göze çarpmaktadır: Bir taraftan sayısız beyaz mermer parçası Roma Dönemine ait önemli bir yapıya işaret ederken, diğer yandan "Galat" seramiği olarak adlandırılan, Kızılırmak yöresine özgü boyalı Helenistik seramik türü örnekleri bol sayıda ele geçirilmiştir. Kırmızı astarlı zarif Roma seramiği ise üçüncü höyük olan Zeğrek Tepe'de ele geçmiştir.

Zeğrek Tepe, bazalttan oluşmuş yassıca bir tepedir. Güney yamacına bir tiyatro yapılmıştır. Yapının arazide oluşturduğu girinti belirgin bir şekilde görülmektedir. Zeğrek Tepe'de en erken izler, kaya oyuklarıdır ki, bunlar muhtemelen tepenin Hitit Döneminde kült alanı olarak kullanıldığına ve kült geleneğinin çok eski olduğuna işaret eder.

Tavium kenti, 1,5 km² bir alanı kapsamakta, Kalcözü Çayı ve Nefesçay arasından yamaca ve Büyükkale ile Küçükale höyüklerine kadar uzanan bir terasa yayılmaktadır. Zeğrek Tepe ise tahminen 5 m. yüksekliği olan bu teras tarafından tümüyle çevrilmiştir.

İçlerinde sık sık büyük mermer kesme taşlara rastlanan bahçelerde bugün bağcılık yapılmaktadır, ama meyve ağaçları ve kavaklar da yetişmektedir. Bahçelerin üzerinde kalan yamaçlar da kent alanına dahildir. Burada yıkıntı halinde olan sur duvarı belirgin olarak seçilmektedir. Yüzey görüntüsü ve yıkıntı durumu, duvarın 2-3 m. yüksekliğinde korunmuş olabileceğini düşündürmektedir. Açılmış bir kaçak kazı çukuru, taş, tuğla parçaları ve yapı harcı açığa çıkarmış ve duvarın Erken Bizans Dönemine ait olduğunu göstermiştir. En yüksekte kalan bölümde surun önüne küçük bir hendek yapılmıştır. Doğuda antik taş yolun 5 m. genişliğinde bir bölümü üzerinde rahatça yürünecek şekilde korunmuştur.

Kentin Dışında Kalan Bölge

Kenti çevreleyen genişçe bir bölgede nekropoller ve türmülüsler mevcuttur. Hepsi kaçak kazılarla soyulmuş olan türmülüsler, kuzeyde platonun kenarına doğru yoğunlaşmıştır. Nekropoller ise Kaleözü Çayı ve Nefes Çayı'nı sınırladığı kentin dışında kalan bölgede bulunmaktadır. Bahçelerin üzerinde kalan kayalık arazide göze çarpan kaya mezarları, burada Helenistik Döneme ait bir nekropolün bulunduğunu düşündürmektedir.

Yerleşimin Tarihçesiyle İlgili İlk Sonuçlar

En geç Orta Tunç Çağı II'de burada Büyükkale ve Küçükale ile aralarındaki bölgeyi kapsayan büyük bir merkez mevcuttu. Bu dönemde Orta Anadolu'da ilk kentler gelişmekteydi ve Tavium da bunlardan biri olarak yöresellikten öte ilişkilere ve öneme sahip bir kentti mutlaka. Tavium, Asur Ticari Kolonileri'nden (Karum) Tamnia/Tawnia ile özdeşlenebilir. Bu dönemde nüfuzlu bir bey tarafından yönetilmiş olması gereken kent, daha sonra Hitit kült merkezi Tawinija olmuştur.

Büyükkale ve Küçükale'de tespit edilen kalıntılar, kentin Demir Çağında da yoğun bir yerleşim alanı olduğunu göstermiştir. Helenistik Dönemde ise kent tahminen bugün bahçelerin bulunduğu, iki höyüğün kuzeyinde kalan terasın büyük bir kısmını kaplıyordu. Erken Bizans Döneminde kent en büyük boyutlarına ulaşırken, terk edilmesi Geç Bizans Dönemine rastlamaktadır.

Kentin kuzey terası bölgesinde, yalnız Roma ve Bizans dönemlerine ait 5 m. ye yakın katmanlar, altında kalan Helenistik ve Galat Dönemi katmanlarına kolayca erişilemeyeceğini göstermektedir. Üzerlerinde yatan toprak ve moloz yığınlarına bakılırsa, şimdiye dek Hitit kenti Tawwinija'ya ait bir ipucu olmamasını garipselemek gerekir.

Abb. 1

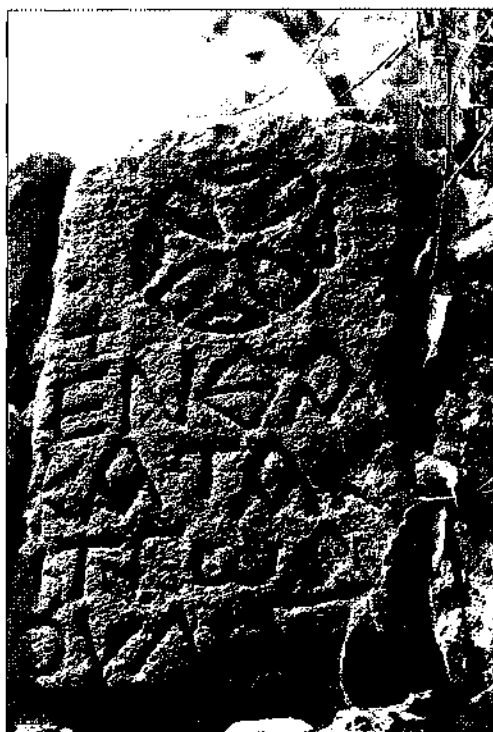

Abb. 2

SURVEY IN DER CHORA VON MILET 1999

ABSCHLUßBERICHT

Hans LOHMANN*

Nach einer einjährigen Unterbrechung im Jahre 1998 wurde mit freundlicher Genehmigung der Türkischen Generaldirektion der Museen und Altertümer die 1990 begonnene, systematische Erforschung der Milesischen Halbinsel im Jahre 1999 fortgesetzt und planmäßig beendet. Die Geländearbeiten sind damit abgeschlossen, das Projekt in die Publikationsphase eingetreten. Über den Fortgang und die Ergebnisse der archäologischen und geoarchäologischen Untersuchungen informieren mehrere Vorberichte¹.

Um das bisher Erreichte zu bilanzieren und damit die Voraussetzungen für ein zielgerichtetes Vorgehen während der Abschlußkampagne des Jahres 1999 zu schaffen, fanden 1998 keine Geländeforschungen statt. Stattdessen wurde der Fundstellenkatalog aktualisiert, der zu diesem Zeitpunkt 511 Fundstellen und Befunde umfasste. Ferner wurden alle Funde, einschließlich derer aus der Kampagne 1997, aufgearbeitet, alle Photos aus dem Projekt in einer Datei erfaßt und eine Gesamtbilanz der bisherigen Dokumentation erstellt, um zu klären, welche Fundstellen unvollständig dokumentiert sind. Vor allem wurde die Archäologische Karte der Milesischen Halbinsel (AKMI) in den Maßstäben 1:25 000 und 1:50 000 auf den neuesten Stand gebracht, ein Satz von 30 verschiedenen Fundstellensignaturen zur Kennzeichnung der verschiedenen Denkmälertypen und -kategorien entwickelt und jeder Fundstelle ihre Signatur zugeordnet. Ein Vorabdruck der neuen archäologischen Karte der milesischen Halbinsel im Maßstab 1:50 000 enthält auf dem Stand von 1997 insgesamt 511 Fundstellen vom Spätchalkolithikum bis in osmanische Zeit².

Damit war eine solide Basis geschaffen, um 1999 die letzte abschließende Surveykampagne durchzuführen. Sie dauerte vom 24. August bis zum 29. September 1999. Als Vertreterin der türkischen Regierung fungierte Frau Müge Özsaygı vom

* PD Dr. Hans LOHMANN, Institut für Archäologie, Ruhr-Universität Bochum, D - 44780 Bochum/ALMANYA

¹ H. Lohmann, Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1990, 1992 und 1993, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 293-333; ders., Zur Siedlungsarchäologie der griechischen Polis, *Geographische Rundschau* 10, 1996, 552-567; ders., Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1994 und 1995, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 285-311; ders., Survey auf der Halbinsel von Milet, in: XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II* Cilt, 25-29 Mayıs 1998 Tarsus (Ankara 1999) 497-511 Abb. 1-14; ders., Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1996 und 1997, *Archäologischer Anzeiger* 1999, 439-473.

² Geoarchäologische Untersuchungen: H. Brückner, Geoarchäologie an der türkischen Ägäisküste, *Geographische Rundschau* 1996, H. 10, 568ff.; ders., Coastal Changes in Western Turkey, rapid delta progradation in historical times, *Bulletin de l'Institut Océanographique Monaco*, Sonderh. 18, 1997, 63ff.; ders., Coastal Research and Geoarchaeology in the Mediterranean Region, in: D.H. Kellest, *German Geographical Coastal Research. The Last Decade (1998)* 235ff.; ders. - M. Handl - N. Mostafawi, Ostracodenforschung als Werkzeug der Paläogeographie, in: H. Brückner (Hrsg.), *Dynamik, Datierung, Ökologie und Management von Küsten*. Beiträge der 16. Jahrestagung des Arbeitskreises "Geographie der Meere und Küsten", 21.-23. Mai 1998 in Marburg, *Marburger Geographische Schriften*, Bd. 134 (1999) 116ff.; ders., Palaeogeographic Studies in the Büyük Menderes Delta plain, 1998, in: XVII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Ankara 2000) 255ff.

Museum Izmir, die uns in jeder nur erdenklichen Weise auf das Freundlichste unterstützte und der ich an dieser Stelle meinen verbindlichsten Dank aussprechen möchte. Es ist vor allem ihrer Mitwirkung zu verdanken, daß wir wie in früheren Jahren zahlreiche wichtige Hinweise auf Fundstellen aus der ländlichen Bevölkerung erhielten. Im Zuge des Survey wurden vier ausgewählte Fundstellen detailliert vermessen und am Museumsdepot in Balat die Neufunde der Kampagne bearbeitet.

An Hand der aktualisierten Fundstellenkarte konnten 1999 gezielt jene Bereiche der Milesia erforscht werden, die sich in der Karte als weiße Flächen abzeichneten. Neben der näheren Umgebung von Altinkum und Didyma konzentrierte sich der Survey des Jahres 1999 vornehmlich auf jene entlegenen Regionen der milesischen Hochebene, die auf den ersten Blick unbesiedelt, ja geradezu lebensfeindlich erscheinen, tatsächlich aber einstmals intensiv für den Ölanbau genutzt wurden. Da der Abschluß der Geländearbeiten erklärtes Ziel der Kampagne war, spielten die Klärung ungelöster Fragen und die Komplettierung der Dokumentation eine vergleichsweise größere Rolle als in früheren Jahren. Mehr als 60 bereits bekannte Fundstellen wurden erneut besucht, wobei es in der Mehrzahl der Fälle gelang, die offenen Fragen zu klären oder zumindest neue, weiterführende Erkenntnisse zu gewinnen. Oftmals trugen hierzu die zahlreichen Raubgrabungen unfreiwillig, aber nicht unerheblich bei.

Im Zuge der Vermessungsarbeiten wurde u.a. die gesamte Heilige Straße mit dem MOTOROLA-ONCORE-System eingemessen (Abb. 1), das meine Kollegen M. Bäumker und K. Fitzen von der Fachhochschule Bochum entwickelt haben, und von vier Fundstellen wurden detaillierte topographische Pläne aufgenommen:

1. S 233 Mausoleum von Ta Marmara mit dem umgebenden frühbyzantinischen Gehöft.
2. S 256 Poseidonaltar von Kap Monodendri, topographischer Gesamtplan.
3. S 443 Taşburun, vollständige Geländeaufnahme des Kaps mit frühbyz. Gehöft und röm. Grab.
4. S 545 Taşyığını Tepe: Gehöft (frühbyz.), Zisterne (antik), Kuppelzisterne (nztl.).

Besonders hervorzuheben ist, daß mir Dr. Semih Tülay, der Direktor des Museums von Milet, freundlichst gestattete, eine große kaiserzeitliche Grabkammer in Taşburun (S 443), die er im Jahre 1998 ausgegraben hatte³, steingerecht aufzunehmen. Den Steinplan im Maßstab 1:20 fertigte H.-P. Schletter.

Bei den insgesamt 63 neuen Fundstellen der diesjährigen Kampagne (S 512 - S 575) die mittels eines GPS-Navigationsempfängers kartiert wurden⁴, handelt sich ganz überwiegend um frühbyzantinische Gehöfte, von denen etwa ein Drittel auch ältere Funde der spätklassischen oder hellenistischen Zeit geliefert hat. Damit war dies die dritte Kampagne in Folge, in der keine neuen Denkmalkategorien zutage getreten sind, sondern jede neu hinzugekommene Fundstelle das bisher gewonnene Bild lediglich bestätigte. Vor diesem Hintergrund schien es vertretbar, das Projekt zu beenden, obschon der Erfassungsgrad nur bei ca. 80% liegen dürfte. Nur mit einem weit überdurchschnittlichen Aufwand an Zeit und Geld ließen sich weitere Fundstellen eruieren, die aber das Bild in keiner Weise mehr verändern würden.

3 S. Tülay, 1998 Yr. Taşburun Kurtarma Kazısı, *Milet Müzesi Yılı* (1998) 54-64.

4 Bei dem verwendeten Modell Garmin45 läßt sich durch Registrierung über einen längeren Zeitraum (ca. 30 min.) und anschließende Mittelwertbildung die Genauigkeit der Messung auf ± 10 m. steigern, was für einen Kartenmaßstab bis 1:25.000 völlig ausreicht.

Neue Fundstellen des Jahres 1999:

Gehöfte (klass./hell. und. frühbyz.):	13
Mauergeviert:	1
Scherbenkonzentrationen:	13
Gräber:	13
Klosterwüstung (frühbyz.):	1
Kirchen-/Kapellenruinen (frühbyz.):	7
Brücke (osman.):	1
Reinwasserkanal (ksrzt.?):	1
Brunnen (antik):	3
Zisternen (antik):	5
Steinbrüche (antik):	2
Altfluren (antik):	3
Spolien:	2

Als 'Gehöfte' wurden solche Fundstellen klassifiziert, an denen neben den üblichen Scherben und Dachziegeln auch Mauerspuren und Ölpressenteile anzutreffen sind. Es besteht aber kaum ein Zweifel, daß auch die bloßen 'Scherbenkonzentrationen' zumeist als Relikte einstiger Einzelsiedlungsplätze zu deuten sind. Hinsichtlich der räumlichen Verteilung dieser beiden Kategorien überrascht kaum, daß man in der heute stark zersiedelten Umgebung von Didyma, Yenihisar und Altinkum vorwiegend Scherbenkonzentrationen antrifft, während sich die besser erhaltenen Fundstellen auf die milesische Hochebene und andere entlegene Bereiche konzentrieren.

Um auf der wasserlosen Hochebene ganzjährig zu siedeln, war man auf den Bau großer Zisternen angewiesen. Neben dem Getreideanbau, der hier nur in sehr beschränktem Maße möglich ist, spielten vor allem der Ölanbau und die Weidewirtschaft eine entscheidende Rolle. Wie in den früheren Jahren entdeckten wir in nahezu sämtlichen antiken Gehöften Teilen von Ölmühlen und Ölpressen. Von der intensiven Nutzung der kargen milesischen Hochebene zeugen insbesondere ausgedehnte Altfluren, bei denen es sich nicht, wie der Geologe G. Borg (Halle) behauptet hat, um die Hinterlassenschaft einer extensiv betriebenen Steinbruchtätigkeit handelt⁵. Auch zeigte sich immer klarer, daß zu den großen Einzelgehöften häufig Kapellen und Kirchen gehören, die häufig in einer gewissen Distanz zum eigentlichen Gehöft auf isolierten Hügeln oder kleinen Erhebungen liegen. Neben den Zisternen bei den Gehöften fanden sich auch wieder isolierte Felszisternen, die offenbar der Weidewirtschaft dienten⁶.

Exemplarisch sei ein besonders gut erhaltenes Gehöft herausgegriffen, das wir 1999 am Taşyığını Tepe (Höhe 108) oberhalb einer namenlosen langgestreckten Talmulde entdeckten (Abb. 2). Markantes und weithin sichtbares Merkmal der Fundstelle ist eine neuzeitliche Kuppelzisterne aus dem 19. oder frühen 20. Jh. (Abb. 3). Den Südhang der Anhöhe bedecken ausgedehnte Mauerreste mehrerer Gebäude (Abb. 4), zwischen denen sich eine runde Zisterne befindet, die teilweise in den anstehenden Felsen gehauen ist (Abb. 5). Mehrere Ölpressenteile (Abb. 6) verweisen auf die wirtschaftliche Bedeutung des Ölanbaus, doch läßt sich auch in diesem Fall der

5 B. und G. Borg, Die unsichtbaren Steinbrüche, *Antike Welt* 29, 1998, H. 6, 509ff. - Näheres H. Lohmann, Die Chora Milets in archaischer Zeit, in: V. von Graeve (Hrsg.), *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme*, Güzelçamlı 1999 (im Druck).

6 Zu ähnlichen Befunden: H. Lohmann, Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1994 und 1995, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 293f. Abb. 9, 10.

Gesamtplan des Gehöftes nicht vollständig wiedergewinnen. Neben frühbyzantinischer Keramik fanden sich auch ältere Scherben, ohne daß es möglich wäre, die einzelnen Mauern und Gebäudeteile einer bestimmten Phase zuzuordnen. Man kann nur vermuten, daß hier wie in ähnlich gelagerten Fällen⁷ die große Felszisterne (Abb. 5) aus spätklassischer oder frühhellenistischer Zeit stammt und in frühbyzantinischer Zeit lediglich wieder instandgesetzt wurde.

Südlich des Taşığını Tepe erstreckt sich von Nordost nach Südwest ein schmales Tal, in dem auch heute noch Getreide angebaut wird. Am südwestlichen Ende des Ackers stießen wir auf ein hellenistisches Monumentalgrab (S 546, Abb. 7), das man erst kürzlich mit dem Bulldozer zerstört hatte und das offenbar einstmals die Besitzungsgrenze des großen Anwesens markierte. Ab hier wird die Talsohle sehr felsig und an ihrem tiefsten Punkt knapp 300 m. südwestlich des Grabes befindet sich eine kleine runde Felszisterne (S 547, Abb. 8). Sie belegt, daß man die agrarisch nicht nutzbaren Bereiche für Weidewirtschaft nutzte. Einmal mehr lehrt der hier geschilderte Befund, daß die milesische Hochebene in der Antike weitaus dichter besiedelt war und weitaus intensiver genutzt wurde als in der Neuzeit.

Da sich auch 1999 das bisher gewonnene und in drei ausführlichen Vorberichten dargestellte Bild der Siedlungsgeschichte und Siedlungsstruktur der Milesia erneut bestätigte, ist hier auf weitere Einzelheiten zu verzichten. Vielmehr sei der Versuch unternommen, aus den Ergebnissen des Survey das Verhältnis von Stadt und Umland, von Polis und Chora am Beispiel Milets in der hier gebotenen Kürze zu skizzieren⁸.

Die ältesten Besiedlungsspuren reichen in Stadt und Umland von Milet bis ins Chalkolithikum zurück. Die Dichte spätkalkolithischer Befunde im späteren Stadtgebiet, die Milet schon für diese frühe Zeit als bevorzugte Siedlungslage erweisen⁹, überrascht, denn Milet war damals noch eine Insel¹⁰. Doch auch der Südrand des ehemaligen Latmischen Golfes war offenbar schon relativ dicht besiedelt, denn in Paläobodensedimenten, die sich in Grundwasserbrunnen im Raum Yeniköy als dunkle Bänder abzeichnen, stößt man immer wieder auf spätkalkolithische Keramik¹¹. In einer Sondage in Assesos legte R. Senff 1993 ein chalkolithisches Ovalhaus frei¹².

Doch bereits mit der Frühen Bronzezeit ändert sich das Bild, und den Befunden im Stadtgebiet läßt sich im Umland kaum Vergleichbares gegenüberstellen. Denn die frühbronzezeitlichen Funde in der Milesia beschränken sich auf eine Pithosnekropole im Innern (S 159)¹³ und Siedlungsspuren auf der kleinen Halbinsel Kömür Adası (S 268) an ihrem Südrand, die nur noch einen Meter aus dem flachen Wasser des Golfes von Akbuk ragt und ursprünglich um einiges größer gewesen sein dürfte¹⁴.

7 Vgl. den Befund von S 175. Dazu H. Lohmann, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 306ff. Abb. 91-93; ders., *Archäologische Anzeiger* 1997, 290.

8 Dazu ausführlicher: H. Lohmann, Milet und die Milesia. Eine antike Großstadt und ihr Umland im Wandel der Zeiten, in: F. Kolb (Hrsg.), *Chora und Polis. Kolloquium des Historischen Kollegs* 5. bis 8. April 2000 (im Druck).

9 W. Voigtländer, Funde aus der Insula westlich des Bouleuterion in Milet, *Istanbuler Mitteilungen* 32, 1982, 30ff.; H. Parzinger, Zur frühesten Besiedlung Milets, *Istanbuler Mitteilungen* 39, 1989, 415ff. - Ein weitere bedeutende chalkolithische Fundstelle befindet sich in Stadtnähe am Küllüktepe: ders., Frühe Funde vom Küllüktepe bei Milet, *Istanbuler Mitteilungen* 33, 1983, 5-39.

10 Dazu H. Brückner, Coastal Research and Geoarchaeology in the Mediterranean Region, in: D.H. Kolletat, *German Geographical Coastal Research. The Last Decade* (1998) 251ff. Abb. 6b.

11 H. Lohmann, Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1996 und 1997 *Archäologischer Anzeiger* 1999, 442ff.; B. Bay, Geoarchäologische Auswertung der Brunnergrabungen nördlich von Yeniköy, *Archäologischer Anzeiger* 1999, 77ff.; ders., Geoarchäologie, anthropogene Bodenerosion und Deltavorbau im Büyük Menderes Delta (SW-Türkei), 1998, 66ff.

12 Unpubliziert. H. Lohmann, Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1990, 1992 und 1993, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 313.

13 Zu S 159. Verf., *Archäologischer Anzeiger* 1995, 306.

14 Zu Kömür Adası: W. Voigtländer, *Archäologischer Anzeiger* 1986, 613 ff. bes. 617 ff. Abb. 4-6 S. 621 ff. Abb. 17-27; ders., Survey bei Akbuk, III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1985 (1986) 251 f.; ders., *Archäologischer Anzeiger* 1988, 607 f. Abb. 39; G. Touchais, *Bulletin Correspondance Hellénique* 110, 1986, 741; E. Akdeniz, 1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzev Araştırmaları, in: XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II, 27-31 Mayıs 1996 (Ankara 1997) 236; H. Lohmann, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 288 ff. Abb. 1-3; Verf., Die Chora Milets in archaischer Zeit, in: V. von Graeve (Hrsg.), *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme*, Güzelcamlı 1999 (im Druck); ders., Milet und die Milesia. Eine antike Großstadt und ihr Umland im Wandel der Zeiten, in: F. Kolb (Hrsg.), *Chora und Polis. Kolloquium des Historischen Kollegs* 5. bis 8. April 2000 (im Druck).

In den neuen Grabungen am Athenatempel von Milet unterscheiden B. und W.-D. Niemeier drei bronzezeitliche Bauperioden (Milet II-IV)¹⁵. Das frühbronzezeitliche Milet II besitzt Kontakte zu den Kykladen, das mittelminoisches Milet III engste Verbindungen zum minoischen Kreta. Vieles, wie beispielsweise die Verwendung minoischer Haushaltskeramik, des minoischen Schrift- und Gewichtssystems und vor allem der Nachweis typisch minoischer Kultformen sprechen für die tatsächliche Präsenz von Minoern¹⁶. Diese Indizien verdichten sich in Milet IV, das in der Phase SM IB zerstört wird. Milet V ist eine mykenische Siedlung mit Brückenkopffunktion, die in den hethitischen Quellen als Millawanda erscheint und 1320 von Mursili II. zerstört wird. Hethitischer Einfluß zeichnet sich in der Phase Milet VI (1320-1100 v. Chr.) deutlich ab, eine neuerliche Zerstörung um 1100 v. Chr. beendet sie.

Auf K  m  r Adası (S 268), wo die Besiedlung bis ins Sp  tchalkolithikum und in die Frühe Bronzezeit zur  ckreicht¹⁷, fanden sich mittel- und sp  tminoische Scherben der Stufen MM III bis SM IB sowie mittelminoisches Knickrandschalen¹⁸. Die Frage, ob man hier ebenfalls mit minoischer Präsenz oder nur mit minoischem Einfluß über Milet zu rechnen hat, ist ohne Grabung jedoch nicht zu entscheiden.

Noch krasser als in der Frühen- und Mittleren Bronzezeit tritt in mykenischer Zeit der Unterschied in der Besiedlung von Stadt und Land zutage. Zu den reichen Befunden in Milet selbst lassen sich auf der Halbinsel nur drei oder vier weitere mykenische Fundplätze stellen¹⁹. Dem Umland Milets galt offenbar nicht das primäre Interesse seiner damaligen Bewohner. Die These von T.R. Bryce, daß die Mykener in Milet vornehmlich Handelsinteressen verfolgt hätten, gewinnt damit an Gewicht, auch wenn der von W.-D. Niemeier postulierte Metallhandel mit Inneranatolien archäologisch nicht faßbar ist²⁰. Daß sich die Karer im 2. Jt. auf der Halbinsel bar archäologisch ebenfalls nicht nachweisen lassen, paßt zu den bodenkundlichen und vegetationsgeschichtlichen Daten, die darauf hindeuten, daß sich die Natur nach den massiven Brandrodungen des Sp  tchalkolithikums in der Bronzezeit regenerierte²¹.

Als sich mit Beginn der Eisenzeit im Zuge der sog. Ionischen Wanderung, die ihren materiellen Niederschlag im Auftreten protogeometrischer Keramik an zahlreichen Plätzen der westkleinasiatischen Küste findet²², Neusiedler hier niederließen, dürfen sie    bildlich gesprochen    einen reich gedeckten Tisch vorgefunden haben. Damit beginnt eine neue Epoche, in deren Verlauf Milet zur bedeutendsten archaischen Metropole Griechenlands neben Athen aufsteigt. Die frühen Phasen dieser Entwicklung haben in der Chora Milets nur einen geringen materiellen Niederschlag gefunden. Geometrische Keramik findet sich beispielsweise nur in den späteren Siedlungsagglomerationen wie Assesos und Teichoussa. Erst für das 6. Jh. v. Chr. ist aus der Kombination antiker Texte und archäologischer Funde das Bild einer vierstufigen Siedlungsstruktur zu gewinnen, die neben der Metropole Milet mindestens zwei weitere befestigte geschlossene Siedlungen (Assesos, Teichoussa), eine dörfliche Siedlung (Argasa) sowie zahlreiche Einzelgehöfte und Hirtenstationen umfaßte sowie ferner mit Didyma ein bedeutendes Heiligtum mit überörtlichen Funktionen. Der infra-

15. Dazu zusammenfassend: B. und W.-D. Niemeier, Milet 1994 - 1995. Projekt "Minoisch-mykenisches bis protogeometrisches Milet": Zielsetzung und Grabungen auf dem Stadionh  gel und am Athenatempel, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 189ff.; W.-D. Niemeier, Milet in der Bronzezeit - Brücke zwischen Ag  is und Anatolien, *Nürnberger Blätter zur Arch  logie* 15, 1998/99, 85-100.

16. Vgl. W.-D. Niemeier, Milet in der Bronzezeit - Brücke zwischen Ag  is und Anatolien, *Nürnberger Blätter zur Arch  logie* 15, 1998/99, 87f.

17. W. Voigtlander, *Archäologischer Anzeiger* 1986, 641f. Abb. 18, 19.

18. W. Voigtlander, *Archäologischer Anzeiger* 1986, 645 Abb. 21; S. 651 Abb. 24.

19. Mykenische Fundstellen: Tav  an Adası (S 167); Mengereb Meykil, Grab(?) unterhalb von Assesos (S 180); K  m  r Adası (S 268); W. Voigtlander, *Archäologischer Anzeiger* 1986, 653 Abb. 25 Nr. 70 (Ephyr  ischer Becher). Eine vereinzelte unstratifizierte mykenische Scherbe aus Didyma: T.G. Schattner, Didyma. Ein minoisch-mykenischer Fundplatz? *Archäologischer Anzeiger* 1992, 369ff. Angeblich mykenische Gr  ber am Südufer des Bafa-Sees haben keine Funde geliefert.

20. T.R. Bryce, *Historia* 38, 1988, 13; vgl. dazu B. und W.-D. Niemeier, AA 1997, 205.

21. B. Bay, *Geoarch  logie, anthropogene Bodenerosion und Deltavorbau im Büyük Menderes Delta (SW-Türkei)*, 1998, 110.

22. Zur Ionischen Wanderung: *Der Neue Pauly* 6 (1999) 648ff. s.v. Kolonisation (S. Oeger-Jalkotzy).

strukturelle Ausbau der Chora wird mit dem Bau der Heiligen Straße von Milet nach Didyma greifbar, die dank einer wahrhaft ingeniosen Trassenführung die denkbar kürzeste Verbindung zwischen Milet und Didyma herstellt und die keineswegs nur unter sakralen Aspekten zu sehen ist. Im übrigen partizipiert Milet am allgemeinen Aufschwung, den die griechische Welt in der zweiten Hälfte des 6. Jhs. v. Chr. nimmt²³. Spuren karischer Besiedlung beschränken sich auf den äußersten Südosten der Halbinsel bei Akbuk-Teichoussa²⁴.

Inwieweit die Zerstörung Milets durch die Perser 494 v. Chr. auch eine Zäsur in der Besiedlung seiner Chora markiert, läßt sich trotz der großen Zahl von Fundstellen nicht abschätzen. Aber wäre es zu kühn zu behaupten, daß die Erholung Milets nach der Katastrophe von seiner Chora ausgeht? Denn ein so großes Landgebiet wie das milesische läßt sich kaum flächendeckend zerstören. Die wichtige Rolle, die eine Siedlungsweise in Einzelgehöften bei der Verringerung und Streuung des Zerstörungsrisikos im Kriegsfall spielt, wird immer noch viel zu wenig beachtet²⁵. Jedenfalls stellen die Milesier bereits 480 v. Chr. in der Schlacht an der Mykale schon wieder ein bedeutendes Truppenkontingent. Neben der Erneuerung seiner Stadtmauern trachtet Milet im 5. Jh. auch anderweitig danach, seine Chora zu sichern. So besitzt nicht nur die Kleinstadt Assesos im 5. Jh. einen Mauerring²⁶, auch westlich Milet werden am Meer zwei Anhöhen mit Wachtposten besetzt²⁷.

Im Hellenismus blüht Milet erneut auf, hingegen erleben Teichoussa und vielleicht auch Assesos einen Niedergang, um Didyma entsteht (erstmalig?) ein Habitat. Die wasserlose milesische Hochebene wird in Spätklassik und Hellenismus erstmals als Siedlungsgebiet erschlossen. Im Siedlungsbild fehlen klassische und hellenistische Dörfer, während große hellenistische Monumentalgräber auf eine Konzentration des Grundbesitzes hindeuten. Das bedeutendste ist Ta Marmara bei Akbuk (S 233), das auf der Milesischen Halbinsel ohne Parallele bleibt²⁸.

Im Späthellenismus und in der Kaiserzeit erlebte Milet einen Niedergang, der sich u.a. in einer deutlichen Siedlungsregression des ländlichen Raumes spiegelt. Ähnliches gilt für zahlreiche andere Poleis Griechenlands und Kleinasien. Mangels großzügiger kaiserzeitlicher Bautätigkeit bewahrt die Stadt selbst wie wenige andere ihr hellenistisches Stadtbild.

Während unser Kenntnisstand des frühbyzantinischen Milet beklagenswert niedrig ist - ein seinerzeit von Wiegand geplanter Band über das frühchristliche Milet ist nie erschienen -, erlebte seine Chora nach einem langen Hiat während der Kaiserzeit jetzt eine wahre Renaissance. Die frühbyzantinische Milesia zeichnet sich vor allen anderen Epochen als Phase dichtester Besiedlung und hoher Blüte aus. Die Siedlungsformen umfassen neben der Metropole Milet Einzelgehöfte vom kleinbäuerlichen Anwesen bis zum großen Landgut, Klöster sowie kleinstädtische Anlagen. Und während Milet erstmals seit hellenistischer Zeit wieder befestigt wird - die Bauinschrift Justinians von 538 n. Chr. datiert den Umbau des Markttors zum Stadttor eines stark verkleinerten Milet - entsteht mit Justinianopolis am Golf von Akbuk eine unbefestigte Neugründung²⁹.

23 Vgl. hierzu W.-D. Niemeier, 'Die Zierde Ioniens'. Ein archaischer Brunnen, der jüngere Athena-Tempel und Milet vor der Perserzerstörung. *Archäologischer Anzeiger* 1999, 373ff.

24 Vgl. hierzu die Forschungen von W. Voigtländer im Raum Akbuk: Ders., 'Umriss eines vor- und frühgeschichtlichen Zentrums an der karisch-ionischen Küste. Erster Vorbericht. Survey 1984. *Archäologischer Anzeiger* 1986, 613ff.; ders., 'Survey bei Akbuk, III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1985 (1986), 251ff.; ders., 'Survey bei Akbuk - Teichoussa 1985, IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1986 (1987), 151ff.; ders., Akbuk-Teichoussa. Zweiter Vorbericht. Survey 1985-86. *Archäologischer Anzeiger* 1988, 567ff.; ders., 'Survey bei Akbuk - Teichoussa 1986, V. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1987 (=1988), 157ff.

25 Vgl. V.D. Hanson, *Warfare and Agriculture in Classical Greece* (1963) 58ff., bes. 145ff.

26 H. Lohmann, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 314ff. Abb. 102-107, Kartenbeil.

27 Hagios Antonios (S 53) und Tur-es (S 118): H. Lohmann, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 319ff. Abb. 108-109; ders., *Archäologischer Anzeiger* 1999, 451 Abb. 13.

28 Th. Wiegand, *Archäologischer Anzeiger* 1900, 149f. Abb. 5, 6; ders., *Zweiter vorläufiger Bericht über die von den Königlichen Museen in Milet unternommenen Ausgrabungen* (1901) 4; H. Lauter, *Architektur des Hellenismus* (1986) 215 Taf. 47b.

29 H. Lohmann, *Der Neue Pauly* 6 (1999) 101 s.v. Justinianopolis.

Da die milesische Hochebene Getreideanbau nur beschränkt erlaubt, spielen die zahlreichen Gehöfte mit Ölpresen für die frühbyzantinische Siedlungs- und Wirtschaftsstruktur eine besondere Rolle. Sie lassen ähnlich wie in Nordsyrien³⁰ an eine intensive, exportorientierte Ölproduktion denken. Ein etwaiges Getreidedefizit könnten Ägyptens Getreideüberschüsse gedeckt haben. Für die dramatische Entsiedlung Mitte des 7. Jhs. n. Chr., die diese letzte antike Nachblüte abrupt beendet, dürften ähnliche Gründe wie für den Niedergang der Städte und Siedlungen Nordsyriens verantwortlich sein, namentlich der Arabereinfall von 650 n. Chr. und die Eroberung Ägyptens durch die Araber³¹.

Die mittelbyzantinische Zeit zerfällt in zwei Abschnitte, deren erster vom 8. bis 10. Jh. völlig im Dunkeln liegt ö in Milet wurde damals über dem Theater ein Kastell errichtet ö während im zweiten vom 11. bis 13. Jh. adlige Grundbesitzer etwa ein Dutzend Turmburgen errichten. Milet selbst, wo man im 12. Jh. den Theaterhügel vollständig ummauerte, wird Ta Palatia. Die Stadt war bis ins 14. Jh. Bischofssitz und gehörte dann zu den Seldschukenemiraten von Aydin und später der Mentese von Milas. Auf der Milesischen Halbinsel endet die byzantinische Besiedlung abrupt mit der archäologisch nicht faßbaren seldschukischen Landnahme. Ab 1300 ist die Milesische Halbinsel fest in seldschukischer Hand.

Im Laufe einer mehr als fünftausendjährigen Siedlungsgeschichte hat das Verhältnis von Stadt und Land mehrere Phasen höchst unterschiedlicher Ausgestaltung durchlaufen. Für das Chalkolithikum zeichnet sich vielleicht eine gewisse Vorrangstellung der Siedlung im späteren Stadtgebiet ab. Ob Milet in der Frühen Bronzezeit bereits zu einem protourbanen Zentrum aufgestiegen war, ist an Hand der spärlichen Befunde derzeit nicht zu entscheiden, eine überörtliche Funktion mit Ausstrahlung weit ins Umland darf indes für die mittelminoische Zeit als sicher gelten, für die sich starker minoischer Einfluß, ja minoische Präsenz klar abzeichnen. Hingegen ist das mykenische Milet ein Handelszentrum ohne unmittelbar anschließendes Hinterland. Eine mindestens dreistufige Siedlungshierarchie, eine Streusiedlungsstruktur, und 'weltweite' wirtschaftliche Verflechtungen - auch mit den Karem des Hinterlandes - kennzeichnen die archaische Zeit, die große Blütezeit Milets und der Milesia. Zwar steht Milet politisch, kulturell und wirtschaftlich an der Spitze, aber auch das Land verfügt vor allem in seinen Kleinstädten und seinen Heiligtümern über Kristallisationspunkte von Urbanität und Kultur. Diese Strukturen erweisen sich als erstaunlich stabil und erlauben eine rasche Erholung nach der Katastrophe von 494 v. Chr. Mit dem Hellenismus wächst der Druck auf die Ressourcen, mit der milesischen Hochebene werden die letzten Landreserven mobilisiert. Immer noch spielt das Land eine wichtige Rolle für die Stadt. Dies ändert sich mit der römischen Kaiserzeit, in der die Besiedlung des Landes stark zurückgeht. Mit der frühbyzantinischen Renaissance kehrt sich das Verhältnis um, jetzt scheint die Milesia geradezu ein Übergewicht gegenüber der Stadt zu gewinnen. Doch bereits in mittelbyzantinischer Zeit zieht sich die Besiedlung ganz auf Milet zurück, das seinen urbanen Charakter indes völlig verloren hat. Der Versuch des byzantinischen Reiches, im 12./13. Jh. erneut die Kontrolle über das Land zu gewinnen, bleibt Episode. Die seldschukische Landnahme hinterläßt im Umland Milets keine Spuren während die Stadt ihr Gesicht grundlegend wandelt. Die neue Bautätigkeit im islamischen Milet folgt nicht mehr dem alten sog. hippodamischen Raster, Milet ist eine orientalische Siedlung geworden. Nur der Name Balat erinnert noch an früher.

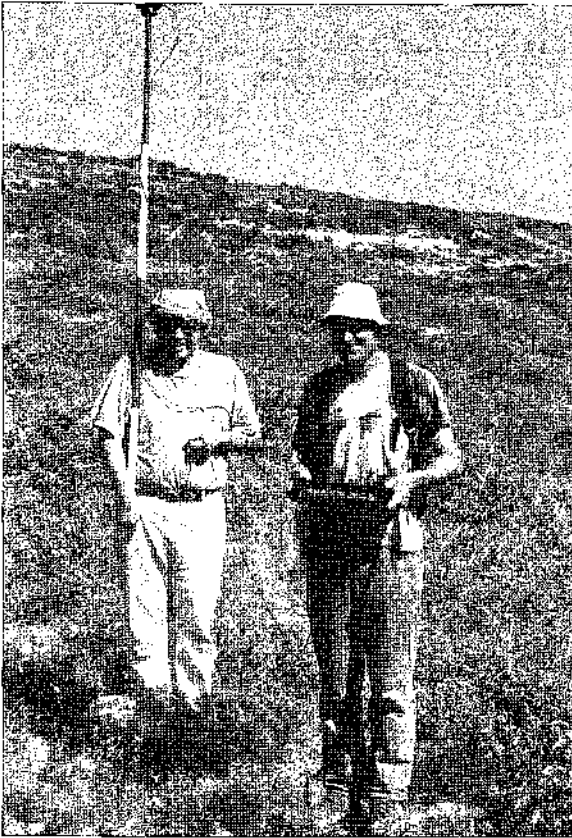
BIBLIOGRAPHIE

LOHMANN, H.: Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1990, 1992 und 1993, *Archäologischer Anzeiger* 1995, 293-333.

30 Chr. Strube, Die "Toten Städte". *Stadt und Land in Nordsyrien während der Spätantike* (1996) 6f.

31 Vgl. Strube a.O. 86ff.

- LOHMANN, H.: Zur Siedlungsarchäologie der griechischen Polis. *Geographische Rundschau* 10, 1996, 562-567.
- LOHMANN, H.: Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1994 und 1995, *Archäologischer Anzeiger* 1997, 285-311.
- LOHMANN, H.: Survey auf der Halbinsel von Milet, in: XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* II. Cilt, 25-29 Mayıs 1998 Tarsus (Ankara 1999) 497-511 Abb. 1-14.
- LOHMANN, H.: Survey in der Chora von Milet. Vorbericht über die Kampagnen der Jahre 1996 und 1997, *Archäologischer Anzeiger* 1999, 439-473, Kartenbeil.
- LOHMANN, H.: Milet und die Milesia. Eine antike Großstadt und ihr Umland im Wandel der Zeiten, in: F. Kolb (Hrsg.), *Chora und Polis*. Kolloquium des Historischen Kollegs 5. bis 8. April 2000 (im Druck).
- LOHMANN, H.: Die Chora Milets in archaischer Zeit, in: V. von Graeve (Hrsg.), *Frühes Ionien: Eine Bestandsaufnahme*, Güzelçamlı 1999 (im Druck).

**Abb. 1: Vermessung
der Heiligen
Straße von
Milet nach
Didyma mit-
tels GPS**

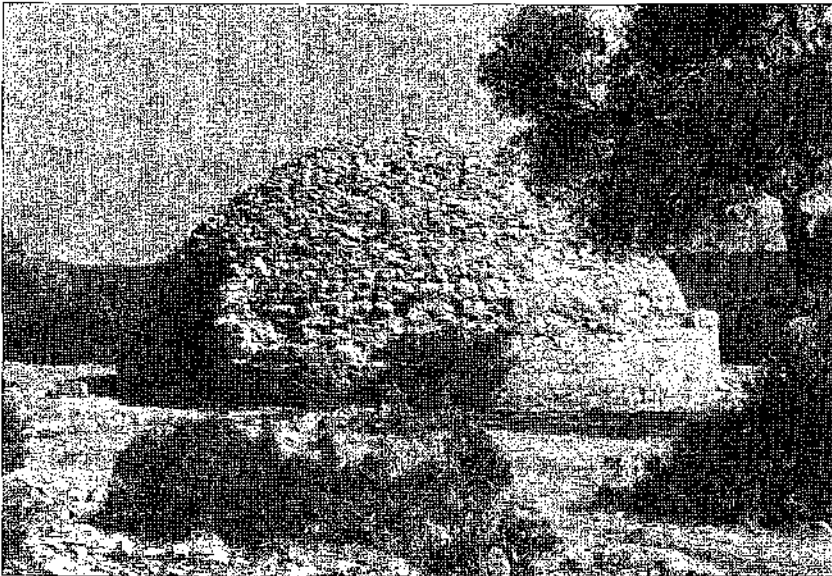

Abb. 2: S 545 Taşyığı Tepe: Kuppelzisterne (neuzeitlich)

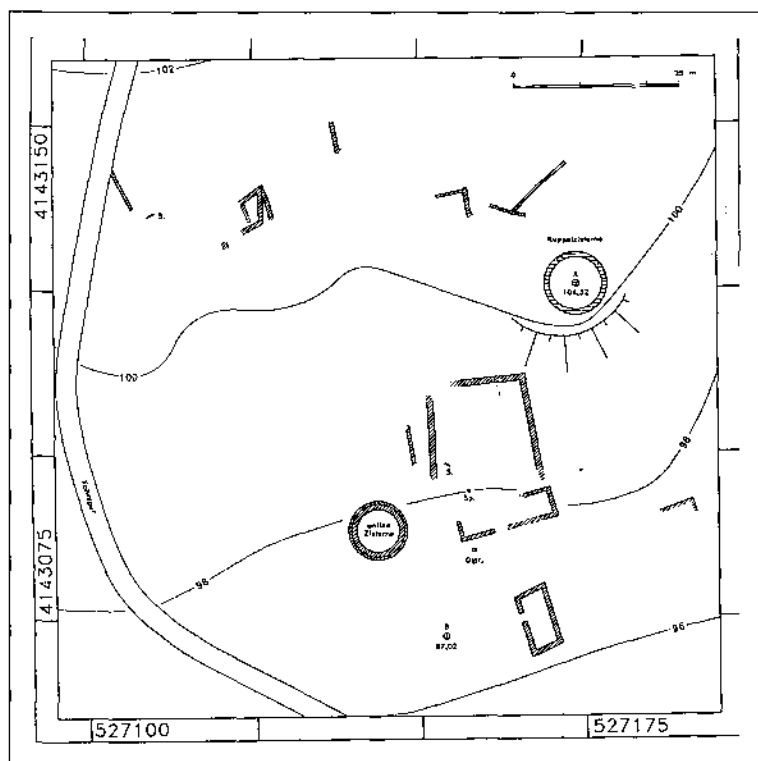

Abb. 3 : S 545
Taşyığı
Tepe :
hell. und
frühbyz.
Gehöft,
plan

Abb. 4: S 545 Taşyığı Tepe: hell. und frühbyz. Gehöft, Mauerreste

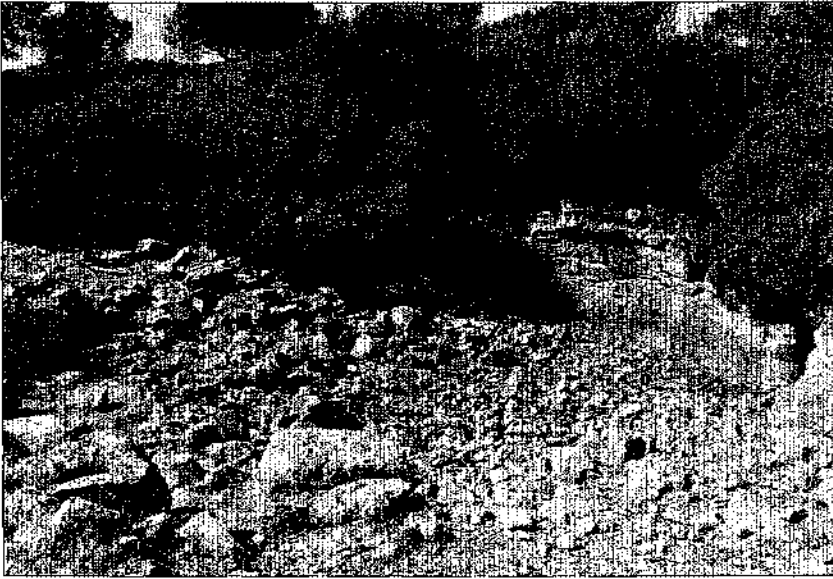

Abb. 5: S 545 Taşyığı Tepe: hell. und frühbyz. Gehöft, Zisterne (antik)

Abb. 6: S 545 Taşyığı Tepe: hell. und frühbyz. Gehöft, Ölpressenstein

Abb. 7: S 546 Taşyığı Tepe: hell. Monumentalgrab, frisch zerstört

Abb. 8: S 547 Taşyığı Tepe: Felszisterne

THE UPPER TIGRIS ARCHAEOLOGICAL RESEARCH PROJECT (UTARP): 1999 EXCAVATIONS AT BOZTEPE AND SURVEYS AT TALAVAŞ TEPE

Bradley PARKER*
Andrew CREEKMORE
Charles EASTON

This report describes the results of the Upper Tigris Archaeological Research Project's excavations and surveys at the site of Boztepe and intensive surveys at the site of Talavaş Tepe¹. Boztepe is a small, low mound located some eight kilometers east of the modern town of Bismil just to the south of the Bismil to Batman highway in Diyarbakır Province, southeastern Turkey. Talavaş Tepe is a taller mound located about 15 kilometers east of Bismil just north of the Bismil to Batman highway in Diyarbakır Province, southeastern Turkey (Figs. 1, 2).

Excavations at Boztepe

In early July 1999 UTARP team members opened four five by five meter trenches in two separate areas at Boztepe (areas A and B, Fig. 3). At the same time work also began on intensive surveys at Boztepe and at the neighboring site of Talavaş Tepe (see below) and on topographic maps of both sites. The four initial trenches at Boztepe were eventually expanded to eleven trenches and two soundings in four areas (areas A, B, C and D).

Since Boztepe contains the ruins of a modern village we were forced to place area A trenches in the courtyards of two destroyed modern houses and thus were not able to orient these trenches on a north-south grid. After excavating through over 2.5 meters of mixed fill and modern overburden in trench A1 we came upon several burials dating to the Halaf period. The Halaf levels contained a variety of typical Halaf ceramics including shallow and flaring straight-sided bowls, globular hole-mouthed and necked jars and several miniature vessels. These ceramics have a variety of typical

* Dr. Bradley PARKER, University of Utah, Department of History, 380 S. 1400 E., Room 211, Salt Lake City, UT 84112 USA.

Andrew CREEKMORE, Northwestern University, USA

Charles EASTON, University of Utah/USA

¹ This research was conducted between July 10th and August 25th, 1999 under the direction of Professor Bradley Parker (University of Utah). The 1999 season was funded by generous grants from the National Geographic Society, the American Philosophical Society and the American Research Institute in Turkey. Our team was made up of Bradley Parker, Andrew Creekmore, Charles Easton, Marco Baldi, Bonnie Bass, Elvan Bağcırk, Debbie Dille, Mark Sharp, Jennifer Thess, Snap, Hüseyin Cicek and Semiz Aslan. We are especially indebted to Numan İnan, Cengiz Veliboyuğu, Necdet Ona and Yaşar Yılmaz for the assistance to us in Turkey. Debbie Dille and Susanna Topham aided us the production of the figures in this report. The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP) has received much support from the faculty and staff in the Department of History at the University of Utah. Among them I owe special thanks to L. Ray Gunn and Lindsay Adams. And finally I would like to thank our friend and neighbor Norbert Karg, director of the Gre-Dinse excavations, with whom discussions of the ceramics and stratigraphy were especially fruitful.

Halaf motifs (Fig. 4) including red scalloped designs, which occur exclusively on the inside of vessel rims (Watson and LeBlanc 1990 fig 4.7 nos. 1 and 3), black cross-hatching on a cream slip (Wilkinson and Tucker 1995 fig. 63 no. 12) and red diamonds also on a cream slip (Watson and LeBlanc 1990 fig 4.16 no. 1; Wilkinson and Tucker 1995 fig. 63 no. 7. Also see and Hijara 1980).

The first burial (Burial 1) was that of an adult female between the ages of 18 and 35. She was buried on her right side in a flexed position in the arms of the second burial (Burial 2) directly below her. The second burial was that of an adult male also between the ages of 18 and 35 also buried on his right side in a flexed position. These burials are not only significant for the fact that they appear to be a couple buried together, but also for the grave goods buried with them. Just above the skull of Burial 1 we discovered a squat jar beautifully decorated with black dots and a red wash (Fig. 5). The second burial contained three miniature jars also placed just above the head and a stamp seal (Fig. 6). A third poorly preserved individual was discovered less than a meter away from the first two burials. Unfortunately, we were not able to determine the sex of this individual due to the fragmentary nature of the remains. The third individual (Burial 3) was interred in a flexed position on the right side with the hands underneath the head. A rounded whole mouth jar decorated with a row of long-necked animals was discovered behind the individual's head (Fig. 7). A final incomplete burial (Burial 4) was discovered just to the west of Burial 3. An undecorated jar was discovered near the remains of the skull of this individual.

Trench A2 was placed about 20 meters to the north east of trench A1. In spite of their proximity, the remains in these two trenches were very different. Immediately below a layer of modern fill we encountered the remains of a house dating to the Assyrian Imperial period. This discovery prompted us to open 5 more trenches around trench A2 (A3, A4, A5, A6 and A7 [Fig. 3]). Typical ceramics from this Imperial period house include Indented Rim Bowls (Fig. 8 B, C, F and I), Hammerhead Bowls (Fig. 8 E and variant H) and S-curved Bowls (Fig. 8 A and G). The house was composed of mud brick walls with associated surfaces, storage pits and several ovens. None of the walls had stone foundations. The structure witnessed two main building phases, during which the load-bearing walls changed orientation slightly, and several sub-phases documented by various partition walls and floor levels. The small finds discovered in these levels, which include loom weights, spindle whorls, and several mortars, indicate that these rooms were utilized for craft production, domestic activities and food processing (Fig. 9). The later more substantial Iron Age house was eventually destroyed in a catastrophic fire that brought debris, probably from an upper story, crashing onto living surfaces (in A2) and a kitchen (in A3) on the ground floor. Whether or not the thick layer of ash documenting this disaster is indicative of a larger destruction of the site that took place as a result of hostile intrusion², or even the demise of the Assyrian empire itself, or whether it is a localized conflagration, is unclear at the moment³.

The Imperial period destruction layer contained the remains of several very unusual vessels. Sherds from these vessels are handmade of a relatively coarse fabric with burnished surfaces. They consist mainly of pedestals, bowls and clay rods (Fig. 10). Once these sherds were cleaned and catalogued it became clear that the pedestals were connected by two rows of clay rods and supported a series of interconnected bowls (Fig. 11). The corpus of sherds suggests that there were several such vessels contained in the destruction layer.

2 In this context note the many letters in the Neo-Assyrian correspondence that record impending threats to this part of the frontier such as AB. 506 11-22 which was written at Tušhar, only a few kilometers south of Boztepe (Parker 1998). In the last decades of the eighth century B.C. this text reads "...three [Urartian governors] are gathered with their pack animals opposite us. All the people are inside the fortified places; the oxen and the sheep are on this side [i.e., the south side] of the river. We are standing by and keeping watch for [an impending attack]" (Lanfranchi and Parpola 1990: 18).

3 More precise dating of the Iron Age destruction layer awaits the analysis of several C-14 samples recovered in the destruction layer at Boztepe.

Area B

Area B was established on the southeastern portion of the mound. In this area there is little surface evidence of the modern pits, mounds, and collapsed buildings that characterize area A. Two sets of five by five meter trenches were excavated about ten meters apart in area B (B1, B2, B3 and B4). Unlike trench A1 and the Imperial period house in trench A2 through A7, Area B trenches contained no significant architecture, save for a few poorly preserved surfaces. Furthermore, Area B was characterized by ceramics dating to the Hellenistic period.

The UTARP team uncovered a poorly preserved cobblestone surface in the middle of trench B1 with two smashed pots resting thereon. Several mortars were recovered both on top and within this surface. In addition, another cobblestone surface fragment with a second phase of resurfacing appeared in the northwestern corner of B1. A possible wall stub attached to this surface protruded from the baulk, but no evidence of this wall or the associated surfaces was uncovered in adjacent B4. Beneath the level of the cobblestone surfaces we encountered numerous circular pits filled with ash and mud brick debris cutting several possible earthen surfaces. These surfaces were too poorly preserved and lacked associated architecture or artifacts to be conclusively identified as anything more than areas of compacted soil. In the midst of the fill and pits, we excavated a large, earth-filled storage jar. This jar was not clearly associated with any surface but was likely buried beneath a floor contemporary with the cobblestone surface in the center of the unit.

At a depth of approximately two meters, B1 was covered with earth-filled pits but no architecture or surfaces were apparent. To determine the depth of the virgin clay already reached trench B2, we sank a one by one meter probe along the east baulk (Fig. 12). To our surprise, this probe immediately yielded the same type of Halaf ceramics we recovered in area A, trench one. The probe continued for over two meters, and contained Halaf pottery, obsidian lithics, and faunal remains including numerous pig bones. A Halaf surface resting on virgin clay ended the probe. The depth and quantity of Halaf artifacts recovered from this probe indicate that a substantial settlement likely accompanied the Halaf cemetery discovered in area A.

Despite the lack of significant architecture, several interesting small finds were uncovered in area B. A bronze toggle pin, a cylinder-shaped metal weight, and a Hellenistic ceramic spout with a goat head sculpted above the opening were recovered from debris contexts in B3. In B1, a portion of a Hellenistic ceramic handle containing a sculpted lion head was unearthed in mixed fill (Fig. 13). Other small finds from Area B include spindle whorls and loom weights probably also of Hellenistic date.

The Boztepe and Talavaş Tepe Surveys

The purpose of the surveys at Boztepe and Talavaş Tepe was first, to determine the precise size of each site; second, to determine the chronological range of each site; and third, to search for any special activity areas. To aid our analysis of the material we also made topographic maps of each site (Figs. 3, 14). To reach these goals the UTARP team used both a radial transect method and an area survey method. We began by establishing transect lines radiating out from the center of each site. Then we collected all ceramics in one meter radius circles every ten meters along each transect line. The ceramics thus collected were then counted and weighed⁴.

The survey data show that cultural remains at Boztepe are spread far out into the fields on all sides of the mound giving the impression that Boztepe is a much larger site than we originally assumed. However, as was the case in Area B, soundings placed in these fields (in areas C and D [Fig. 3]) revealed no architecture. This result, combined with the disturbed nature of archaeological contexts in the upper levels of all of the excavation units, the fact that architecture was almost completely lacking from

4 The amount of sherds collected in each transect circle is indicated by the numbers in the circles on figures 3 and 14.

Area B trenches, and the absence of any Hellenistic structures, suggests that the remains at Boztepe have been severely disturbed by modern construction. Our working theory is that Boztepe was originally quite a bit taller than it is today and that the site was leveled some time in the recent past, possibly to make way for the modern village. This leveling not only mixed the cultural remains and spread them far out into the neighboring fields, but also obliterated the higher levels of the mound where any Hellenistic structures would have been located. Yet it is notable that we still found significant levels dating to the Halaf period in their correct stratigraphic position in the sounding in area C. Thus during the Halaf period the site did indeed extend at least to area C. However, the data from the transect survey suggest that the material remains discovered to the west and southwest of the main mound are the result of erosion, plowing and/or modern earth-moving.

At Talavaş Tepe we employed both the radial transect survey method described above and the area survey method. In addition to collecting one meter radius circles along each transect, we divided the site into obvious topographical units and collected surface ceramics by thoroughly walking each unit (for a discussion of this methodology see Parker 1997; Wilkinson and Tucker 1995 and Cherry et al. 1991). This methodology ensured that we collected an adequate sample of diagnostic ceramics to accurately date the site, and aided us in localizing intersite chronological and functional variation.

The intensive survey data show that settlement at Talavaş Tepe began in the Late Bronze Age and continued through the Early Iron Age transition into the Assyrian Imperial Period at which time occupation at Talavaş Tepe came to an abrupt end. During the Hellenistic period and possibly again in the Islamic period, the ruined mound of Talavaş served as a cemetery.

Although none of the typical Late Bronze Age chaff and grit tempered platters were identified in the survey collections, the more durable Square Rimmed Jars were common (Fig. 15 A and B. For parallels see Parker 2000 [forthcoming]; Bernbeck 1993; Pfälzner 1995). The Early Iron Age transition was characterized by an abundance of Corrugated Bowls some of which have incised decorations (Fig. 15 C, D, E and G. For parallels see Bartl 1994). Several Iron Age types were identified in the survey collections including some standard Iron Age S-curved and open bowls (Fig. 15 H, I and N), as well as several indigenous Iron Age types such as the Indented Handle, the Impressed Band and a few Indigenous Painted sherds (Fig. 15 F, M and possibly J. For a discussion of these ceramics see Parker 1997 and Parker 2000 [forthcoming]). Two Incurved-rim Bowls (Fig. 15 L and O) and a few Islamic sherds (Fig. 15 K) probably come from the later cemetery.

Conclusion

In sum, the 1999 season at Boztepe revealed that the Hellenistic occupation at the site was likely destroyed by recent activity, including plowing and the construction of a modern village on the site. Consequently, only insubstantial domestic remains from the Hellenistic period were discovered. The Iron Age remains were better preserved, as revealed in area A, trench two, where domestic architecture and activity areas were excavated. Nevertheless, ancient pitting and modern earth-moving have significantly impacted the Iron Age settlement, as evidenced by the numerous pits in area A, trenches two through seven, and the complete absence of intact Iron Age material in area A, trench one. In contrast, the best preserved, and perhaps most archaeologically significant, remains are those from the Halaf period. Safe beneath two or more meters of later occupation and modern debris, the Halaf cemetery and settlement were a surprising but important find that merits further investigation.

Unlike Boztepe, Talavaş Tepe is not significantly disturbed by modern construction. This being the case, the combination of transect and area survey proved very rewarding. We believe that the data thus collected gives us a reasonably accurate pic-

ture of the size and chronology of the site and therefore provides an important corpus of material with which to compare material excavated at Boztepe and other sites in the region.

Figure 4: Iron Age sherds from Boztepe

- A: Black core, light tan surface (5 YR 7/4), medium grit temper.
- B: Brown to black core, light brown surface (7.5 YR 7/3), chaff and grit temper.
- C: Light gray core, light orange surface (2.5 YR 7/4), chaff temper.
- D: Light gray wash (7.5 YR 8/2), chaff temper.
- E: Orange fabric, brown-gray core, orange-tan surface (7.5 YR 6/6), medium grit temper.
- F: Dark gray fabric (5 YR 4/1) grading to reddish brown (5 YR 5/4), brown surface (5 YR 5/3), medium grit temper.
- G: Gray-brown fabric, brownish-red surface (2.5 YR 5/3), medium grit temper.
- H: Light reddish brown fabric (5 YR 6/4), very pale brown surface wash (10 YR 8/2), fine grit temper.
- I: Dark gray core grading to orange-brown, reddish orange surface (5 YR 6/6), chaff/coarse grit temper.

Figure 9: Various sherds from Talavaş Tepe

- A: Late Bronze Age, black core, light brown surface (7.5 YR 7/3), chaff temper, 146 cmd.
- B: Late Bronze Age, grayish-tan surface (7.5 YR 6/3), fine chaff temper, 122 cmd.
- C: Early Iron Age, light brown core (7.5 YR 6/3), light brown surface (7.5 YR 6/3), chaff temper, 48 cmd.
- D: Early Iron Age, black core, dark brown surface (7.5 YR 4/4), grit temper.
- E: Early Iron Age, light brown core and surface (7.5 YR 6/3), chaff temper, 44 cmd.
- F: Indigenous Iron Age Handle, surface (7.5 YR 7/4), surface paint (2.5 YR 2.5/1).
- G: Early Iron Age, core (5 YR 2.5/1), surface (5YR 6/3).
- H: Iron Age, reddish-brown surface (2.5 YR 4/6), fine grit temper.
- I: Iron Age, light tan surface (7.5 YR 7/3), fine chaff temper, 72 cmd.
- J: Probable Indigenous Iron Age, light reddish tan (2.5 YR 5/6), chaff temper.
- K: Probable Islamic, pale brown surface and core (7.5 YR 7/3), sand temper.
- L: Hellenistic, light orange tan (5 YR 6/4), coarse grit temper.
- M: Indigenous Iron Age, core (5 YR 5/6) grading to (10 YR 5/3), surface (10YR 6/4), surface paint (2.5 YR 5/6).
- N: Iron Age, light orange surface (7.5 YR 5/6), fine grit temper.
- O: Hellenistic, reddish-yellow core (7.5 YR 7/6), reddish-yellow surface (5 YR 6/6), surface paint (2.5 YR 5/2) grading to (2.5 YR 5/2), sand temper.

BIBLIOGRAPHY

- BARTL, K. 1994. Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und ihre Verbindungen zu den Benachbarten Regionen. *Baghdader Mitteilungen* 25:473-518.
- BERNBECK, R. 1993. *Steppe als Kulturlandschaft*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag

- CHERRY, J. F., J. L. DAVIS, and E. MANTZOURANI. 1991. *Landscape Archaeology as Long-Term History: Northern Keos in the Cycladic Islands*. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.
- HIJARA, I. 1980. Arpachiyah 1976. *Iraq* XLII:131-154.
- LANFRANCHI, G. B., and S. PARPOLA. 1990. *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces*. *State Archives of Assyria* Vol. V. Helsinki: Helsinki University Press.
- PARKER, B. J. 1997. "The Northern Frontier of Assyria: An Archaeological Perspective." in *Assyria 1995*. Edited by S. Parpola and R. Whiting. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- PARKER, B. J. 1998. "Archaeological Evidence for the Location of Tuḫhan: A Provincial Capital on the Northern Frontier of Assyria," in *Intellectual Life in the Ancient Near East: Papers Presented at the 43rd Rencontre Assyriologique Internationale, Prague, July 1-5, 1996*. Edited by J. ProseckyTM, pp. 299-314. Prague: Oriental Institute.
- PARKER, B. J. 2000 (forthcoming). *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- PFÄLZNER, P. 1995. *Mittanische und Mittelassyrische Keramik: Eine Chronologische, Funktionale und Produktionsökonomische Analyse*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- WATSON, P. J., and S. A. LeBLANC. 1990. *Girikihacıyan: A Halafian Site in Southeastern Turkey*. Los Angeles: Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles.
- WILKINSON, T. J., and D. J. TUCKER. 1995. *Settlement Development in the North Jazira, Iraq: A Study of the Archaeological Landscape*. *Iraq Archaeological Reports* 3. Baghdad: British School of Archaeology in Iraq.

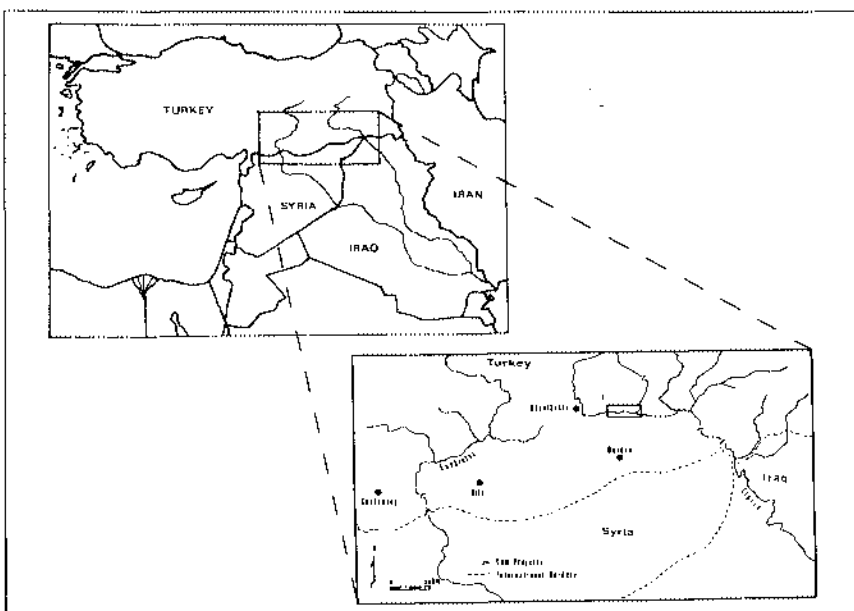

Fig. 1: Map of the Near East as it is today with an enlargement of south-eastern Turkey and north Syria. The box on the Tigris river marked with the number "1" is the area shown in Fig. 2

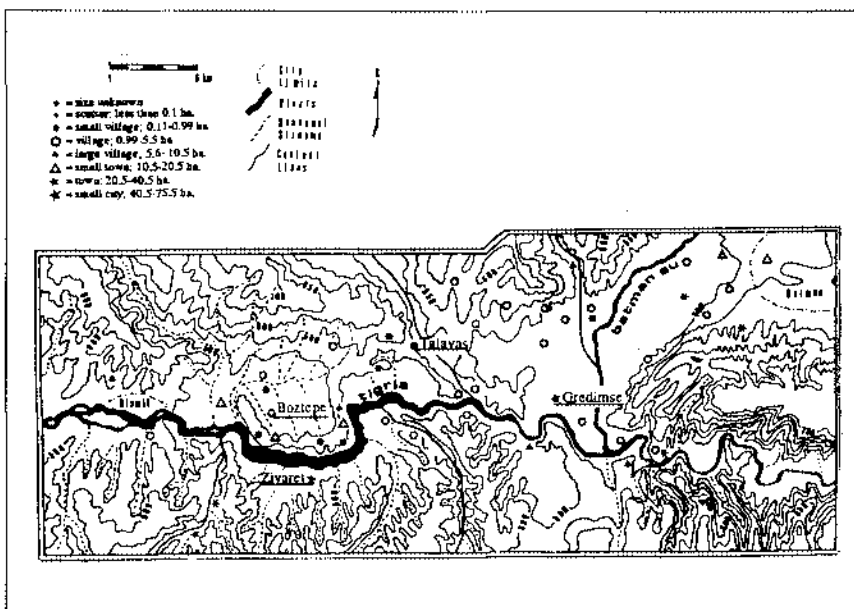

Fig. 2: Map showing the location and approximate size of Iron Age sites in the Upper Tigris River Valley of southeastern Turkey. The locations of Boztepe and Talavaş Tepe are indicated

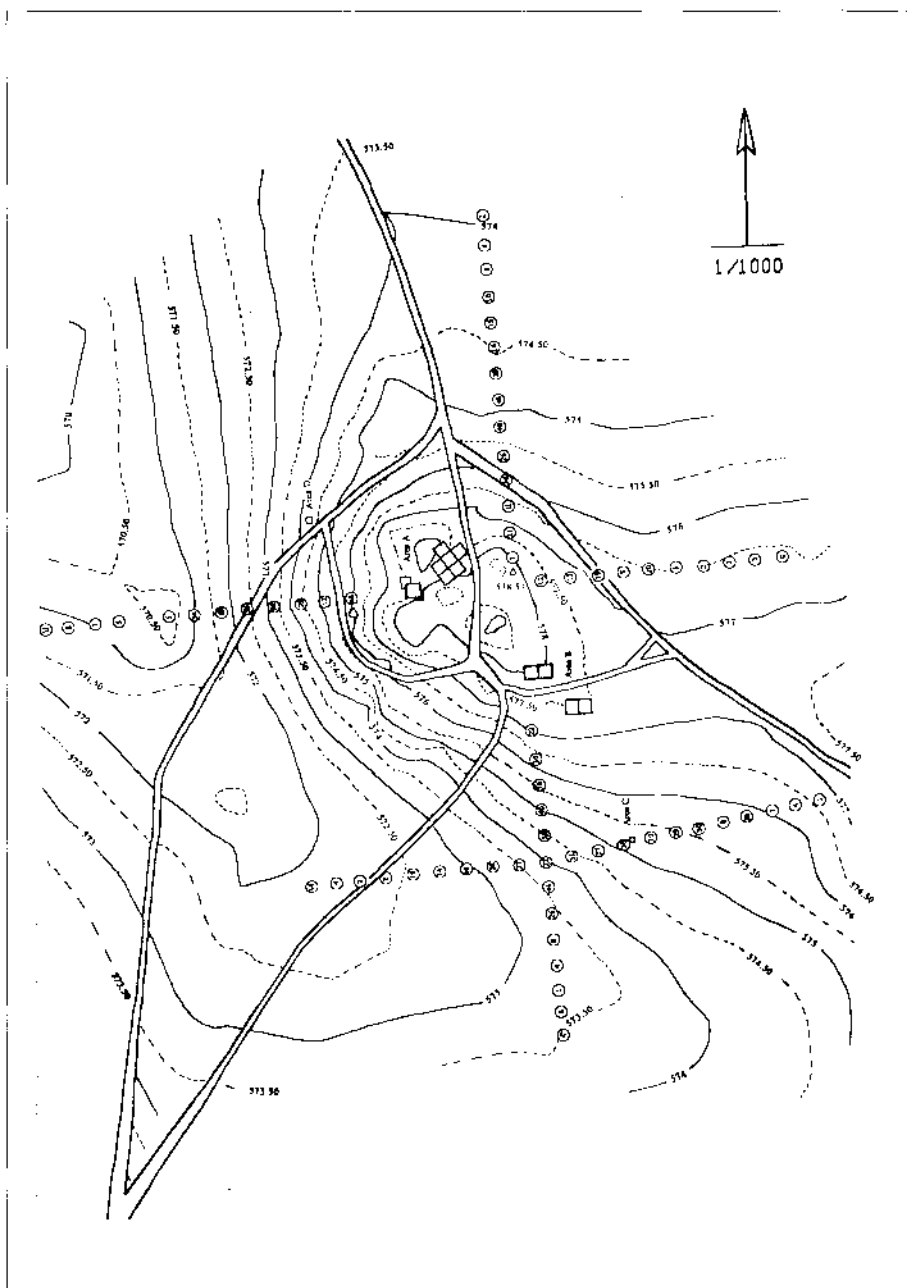

Fig. 3: Topographic map of Boztepe with excavation areas and transect circles indicated (transect circles are not to scale). The numbers inside the transect circles indicate the number of sherds recovered in each circle

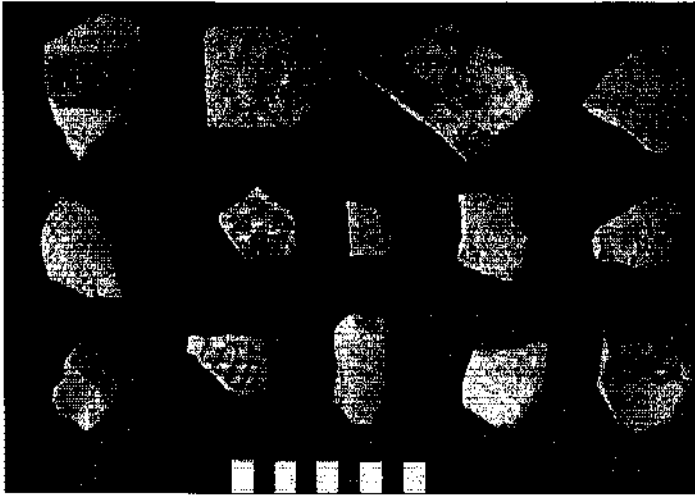

Fig. 4: Halaf ceramics from Boztepe

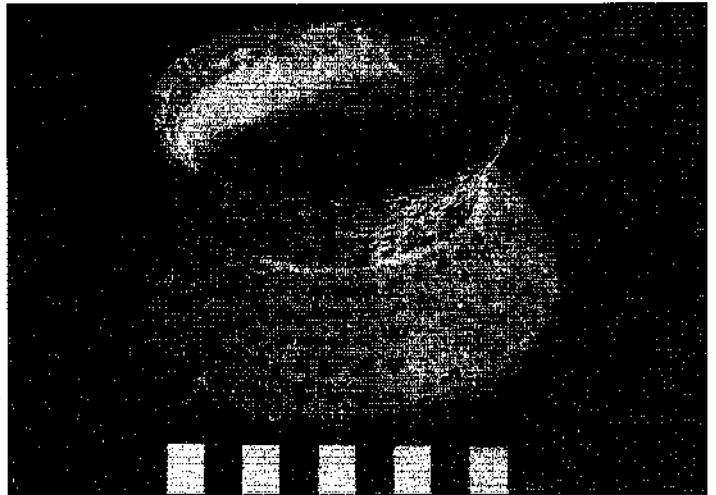

Fig. 5: Decorated Halaf pot from Burial 1

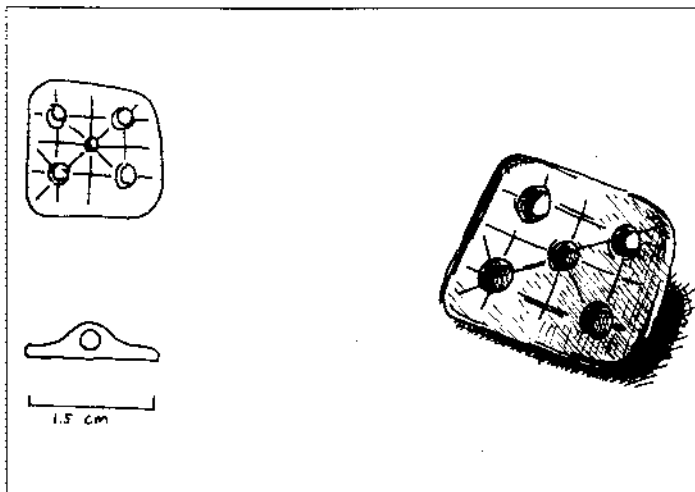

Fig. 6: Halaf period stamp seal from Burial 2

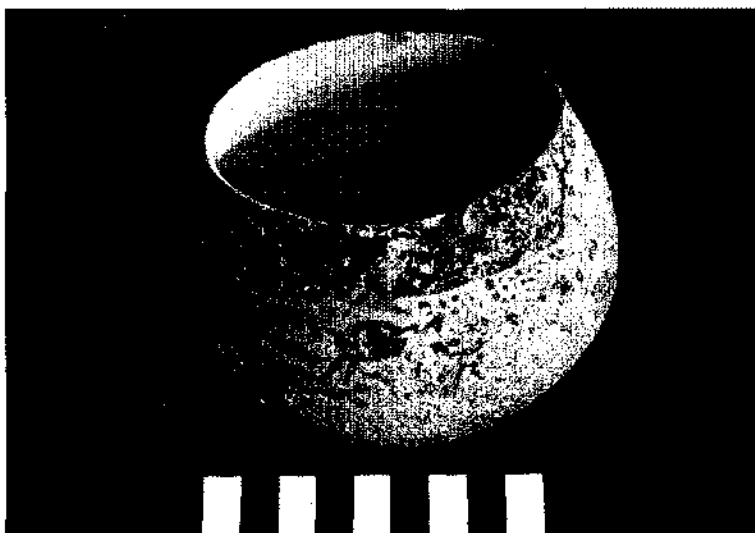

Fig. 7: Decorated Halaf period whole-mouthed jar from Burial 3

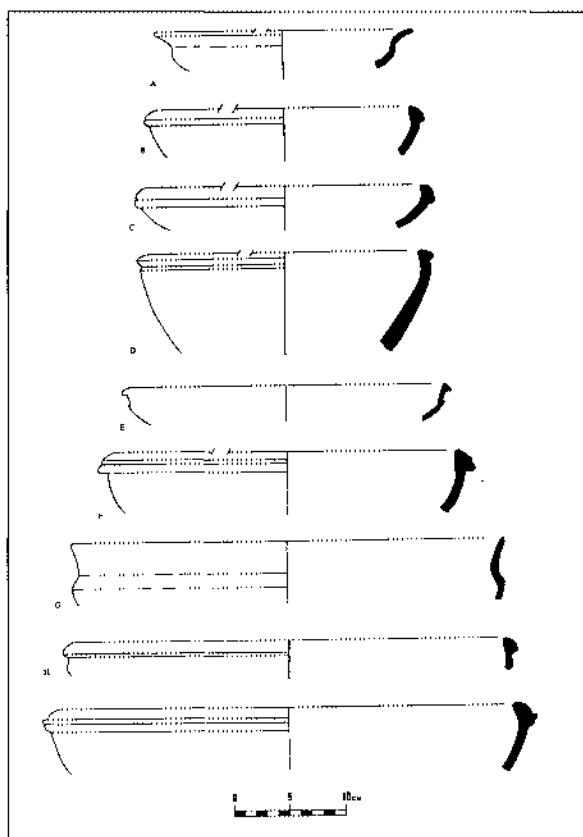

Fig. 8: Imperial Period ceramics from Boztepe

Fig. 9: View of area A trench 3 at Boztepe. The remains of one of the walls of the house (with no stone foundations) are visible in the background. The remains of an oven are visible on the top right. Note also the mortars in the center of the photo

Fig. 10: Sherds from an enigmatic vessel recovered in the destruction layer in the southwest corner of trench A2

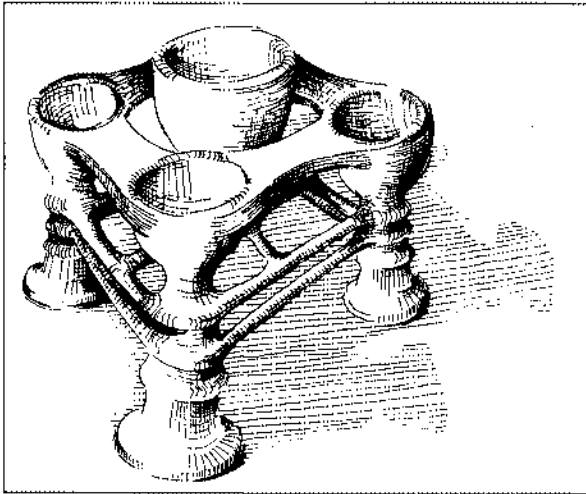

Fig. 11: Reconstruction of enigmatic vessel recovered in the destruction layer in the south-west corner of trench A2

Fig. 12: Trench B1 east section showing the various layers encountered in the probe

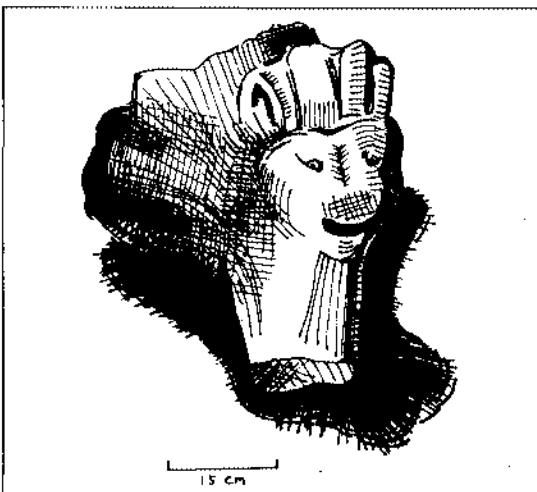
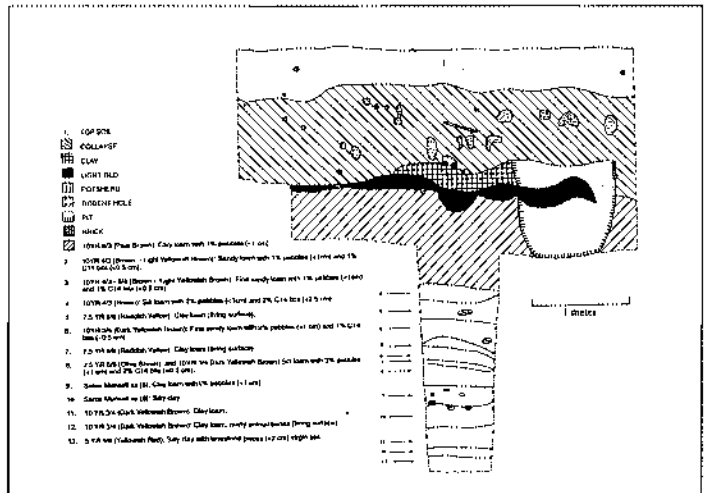

Fig. 13: Loin head discovered in B1

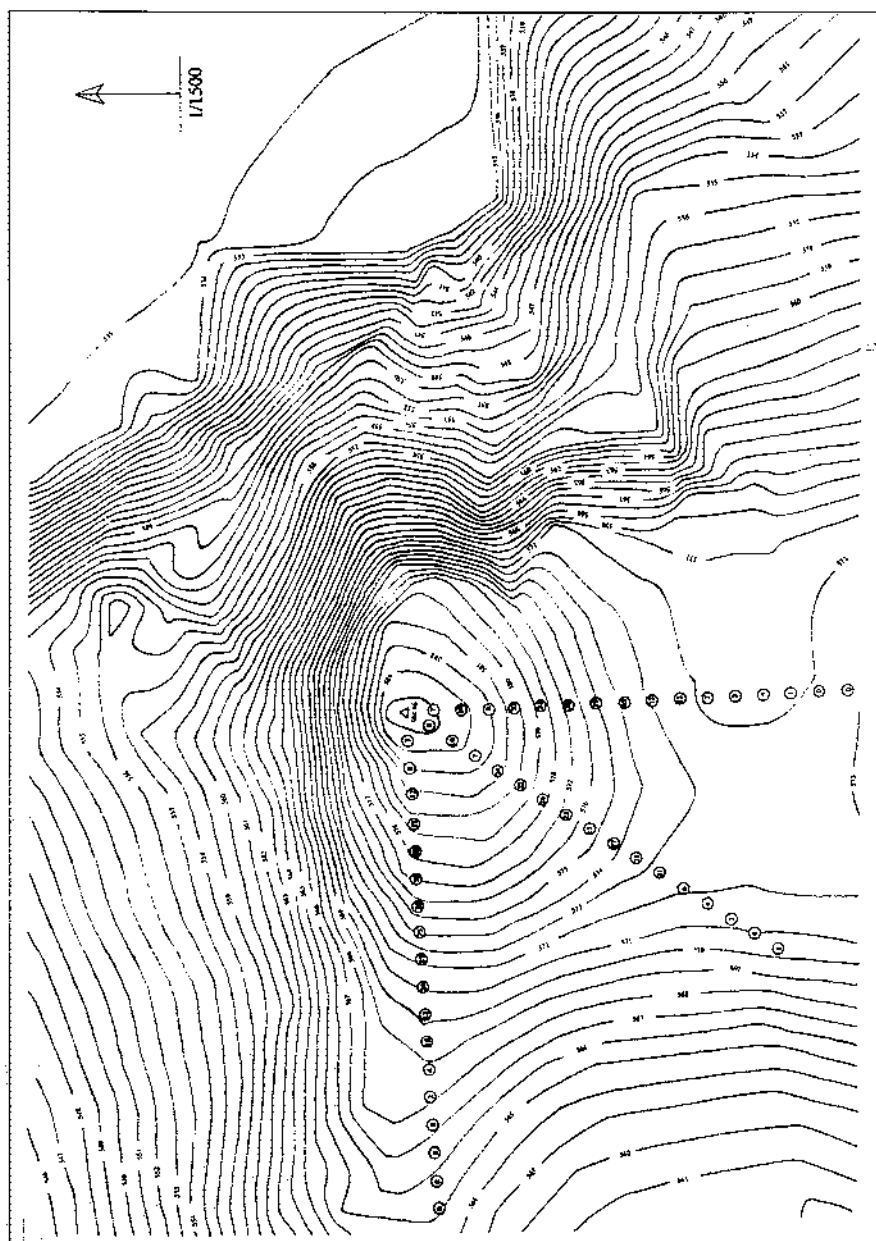

Fig. 14: Topographic map of Talavaş Tepe with transect circles indicated (transect circles are not to scale).
The numbers inside the circles indicate the number of sherds recovered in each circle

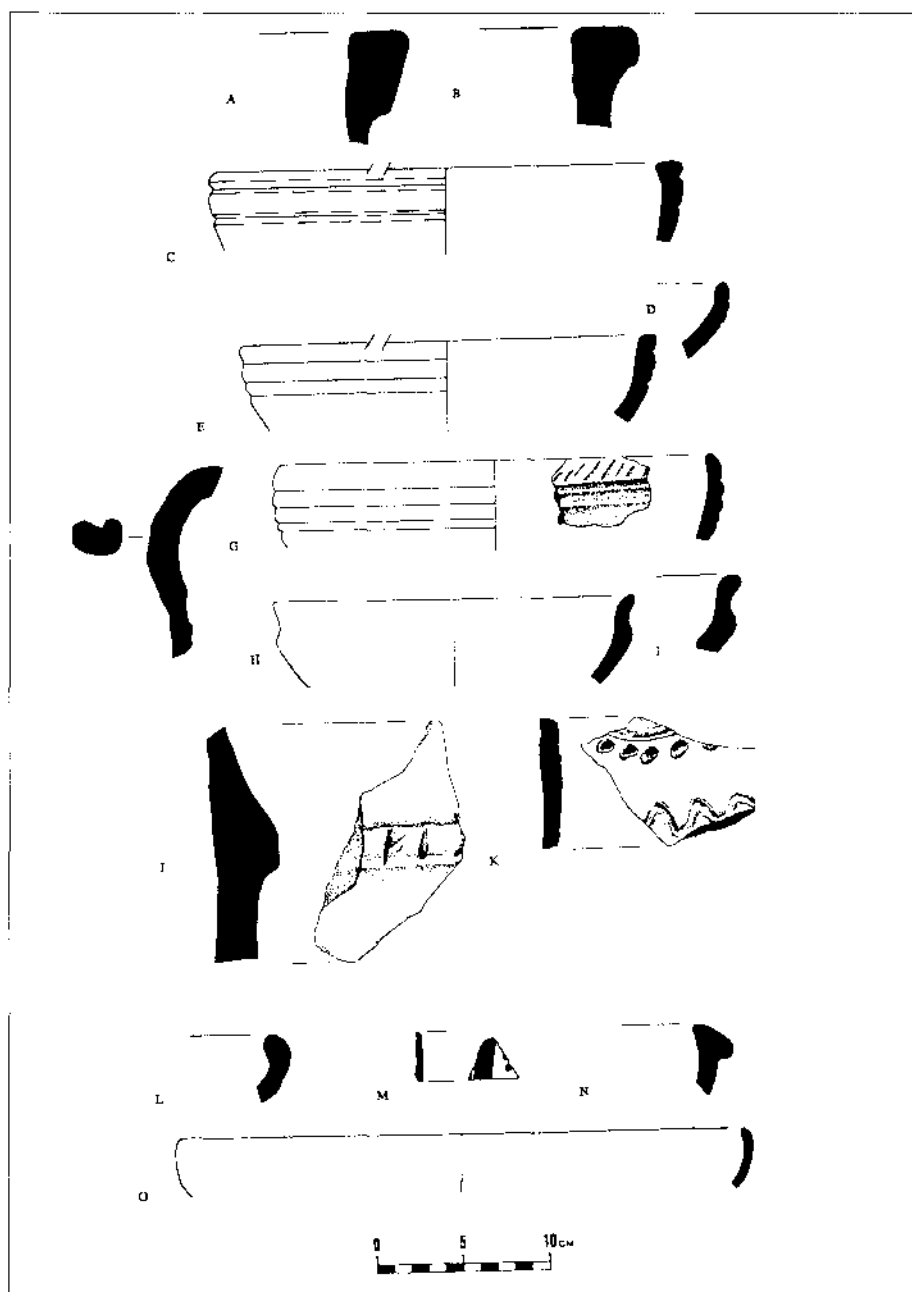

Fig. 15: Sherds from Talavas Tepe. A and B are Middle Assyrian/Mitannian (Late Bronze Age) Square Rimmed Jars; C, D, E and G are Early Iron Age Transition Corrugated Bowls; H and I are Early Iron Age Transition or Standard Iron Age S Curved Bowls; F, M and possibly J are indigenous Iron Age; N is standard Iron Age; L and O are Hellenistic and K is Islamic

THIRD PRELIMINARY REPORT ON SURVEY AT ZİYARET TEPE (DİYARBAKIR PROVINCE): SUBSURFACE MAPPING, 1999

*Timothy MATNEY**

This report describes the third season of archaeological fieldwork undertaken at the Late Bronze and Iron Age (Middle and Neo-Assyrian) urban center of Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province of southeastern Turkey. Previous surface and subsurface exploration of the settlement in 1997 and 1998 generated a topographic plan of the site, a series of pottery distribution maps, a settlement history and preliminary subsurface magnetic field gradient survey maps for portions of the High Mound and Lower Town (see Matney 1998; Matney and Somers 1999; Matney 1999; Matney and Bauer in press). The long-term objectives of the Ziyaret Tepe archaeological project are: (1) to document the archaeological sequence of occupation in the region of the Upper Tigris to be flooded by the construction of the Ilisu Dam as part of the GAP development project in southeastern Turkey (Tuna and Öztürk 1999); (2) to study town planning during the urban phase of Ziyaret Tepe during the Late Bronze and Iron Ages focusing on both residential architecture and public buildings; (3) to reconstruct the regional distribution of natural and human resources, ancient land-use patterns and to examine the environmental impact of Assyrian urbanization.

As detailed below, the 1999 season of archaeological survey at Ziyaret Tepe consisted of a short two-week season collecting gradiometry data to further our subsurface mapping efforts initiated in 1998 (Matney and Somers 1999). In 1999, our team mapped a total of 5.12 hectares of the Lower Town (an area called Mag-E) adjacent to one of our previous subsurface mapping areas (Mag-D) where a segment of the city wall, as well as parts of several structures had been previously recorded in 1998. This area also represents a region of the site which is threatened by the encroachment of modern irrigated cotton production. The initiation of cotton farming in the southeast corner of the site prompted our decision to concentrate work in that region in order to document as much of the ancient city as possible prior to further expansion of the irrigation. Our team for this season consisted of the author and his student assistant, Andrew Bauer, and two specialists from Middle Eastern Technical University, Nahide Aydın and İbrahim Kars, who were responsible for collecting the magnetic field data and data processing. Our work was greatly aided by the generous assistance of our government representative, Nevin Soyukaya of the Diyarbakır Museum, and by the Director of the Diyarbakır Museum, Necdet İnal. Funding for the 1998-1999 magnetometry project was generously provided by the American Research Institute in Turkey, the American Philosophical Society and the National Geographic Society.

* Dr. Timothy MATNEY, Department of Classical Studies, Anthropology and Archaeology, University of Akron, Akron, OH 44325-1910 USA

Site Description, Occupational Sequence and Historical Significance

Ziyaret Tepe is a large multi-period mounded site located on the south bank of the Tigris River, just east of the modern town of Tepe and twenty kilometers west of the confluence of the Tigris and Batman Rivers (Fig. 1). Ziyaret Tepe commands an impressive view of the countryside situated atop a broad, low terrace overlooking the wide Tigris floodplain. Previous archaeological survey completed in the late 1980s (Algaze et al. 1991) shows dozens of archaeological sites along the river terraces in the upper Tigris region emphasizing the importance of the river as a resource and communication line throughout antiquity. Similar, if less systematic results, were obtained by the joint Istanbul University and University of Chicago project in 1963, which demonstrated the density of upland sites and sites located along the smaller tributaries feeding the Tigris downstream from Diyarbakir (Benedict 1980).

The site of Ziyaret Tepe consists of two morphological units: a High Mound or acropolis and a surrounding Lower Town (Fig. 2). The High Mound is located at the northern edge of the site and rises twenty-two meters above the surrounding terrain and is approximately three hectares in extent. A significant depression in the northern edge of the High Mound marks the probable location of an important gate leading onto the citadel. Surrounding the High Mound is an extensive Lower Town, spreading out for almost thirty hectares to the west, south and east of the High Mound. The Lower Town is surrounded by a very low rise representing the line of the ancient city wall.

Surface survey in 1997 provided evidence for an occupational history spanning the late Neolithic/Early Chalcolithic through the early Islamic periods (c. 5500 BC - AD 800), with the heaviest concentration of the material being Late Bronze Age and Iron Age in date (Matney 1998: 17-18). The distribution of Late Neolithic/Early Chalcolithic sherds suggests that Ziyaret Tepe at this time was a small village. No remains of the Late Chalcolithic or Early Bronze Age were noted during the 1997 surface surveys. The site appears to have expanded considerably in the early part of the Middle Bronze Age, when the entire High Mound was occupied. In the second half of the 2nd millennium BC, with the expansion of the Middle Assyrian empire into the Upper Tigris basin (Kessler 1980) during the Late Bronze Age, the site underwent substantial change. Occupation expanded for the first time into large portions of the lower town creating a small urban center, approximately thirty-two hectares in extent. Occupation at the site retrenched during the Early Iron Age when only a few local Early Iron Age sherds are only found on the High Mound. The lower town appears abandoned during this period.

In contrast, the following Late Iron Age (Late or Neo-Assyrian period) appears to have been a time of rapid reurbanization at Ziyaret Tepe. Historical sources suggest that this reurbanization may have taken place in the second half of the 9th century BC (Liverani 1992). Late Assyrian style pottery was found across both the high mound and the full extent of the lower town. The Late Iron Age represents the apogee of occupation at Ziyaret Tepe. Presumably, this occupation terminated during or sometime after the collapse of the Late Assyrian empire in the late 7th century BC. There is no evidence of occupation again at Ziyaret Tepe until the Late Roman period. Only sporadic subsequent occupations of Late Roman, Sasanian and Early Islamic date were detected over limited portions of the lower town, perhaps representing isolated farmsteads sheltered under the impressive citadel mound of Ziyaret Tepe.

The lack of late 4th and 3rd millennium pottery is somewhat surprising given the prevalence of surface sherds of this date found by Okse at Salat Tepe, approximately 14 km. downstream on the opposite side of the river. The burnished cooking pot wares and metallic wares from Salat Tepe (Okse 1999: 347-348) are absent from the surface of Ziyaret Tepe. Ziyaret Tepe has material of Early Chalcolithic date, which is not found at Salat Tepe. Similarly, at Salat Tepe, only a single sherd of Late Bronze Age ware was found, again belonging to a type ("Nuzi Painted Ware") not represented in our systematic surface collections at Ziyaret Tepe (Okse 1999: 348), while Ziyaret has produced large quantities of Late Bronze Age material from the surface. In short, the occupational sequences of these two sites are mirror images of one another. Understanding

the precise relationship between Ziyaret Tepe and Salat Tepe will only emerge as planned excavations take place at both sites.

In terms of historical geography, two previous seasons of exploration by the author established the likelihood that Ziyaret Tepe represents one of three important Assyrian border cities along the Tigris River between Diyarbakır and Batman, which formed the northern border of the Assyrian Empire (Kessler 1980; Zadok 1989). Assyrian textual sources suggest that garrison cities were placed along the Tigris river between Batman and Diyarbakır and a series of small forts were built to guard what was the northern peripheries of the Assyrian state (see Parker 1997b; 1998). Ziyaret Tepe has been identified as one of these Assyrian garrison cities, perhaps the regional capital of Tushan, based on the historical geography of the region (Parker 1997a: 233). Kessler (1980: 110-121) was the first to make the equation of Ziyaret Tepe with Tushan, although alternative locations for the site of Tushan have been proposed. Taylor (1865: 22-23), and more recently Sevin (1989; 1992), for example, have suggested that the nearby site of Uçtepe was the location of ancient Tushan. Our initial surface surveys strengthen this correlation of Ziyaret Tepe with one of the important Assyrian garrisons along the Tigris (Matney 1998). This is seen in the distribution and quantity of Assyrian-style ceramics, the fortified nature of the settlement at the time and its size. Only significant excavation, scheduled to begin at Ziyaret Tepe in July 2000, will allow for its secure identification and unambiguous placement within the historical geography of the late 2nd and 1st millennia BC in southeastern Turkey.

Previous Archaeological Work at Ziyaret Tepe

Apart from the preliminary surface surveys noted above, there was no systematic archaeological investigation at Ziyaret Tepe prior to 1997. In the autumn of 1997, the author undertook a topographic planning of the site as well as an intensive surface survey of ceramics (Matney 1998). Encouraged by the general lack of post-Iron Age material on the surface of the settlement, a second season of fieldwork was undertaken in the fall of 1998. The goal of this second season was to begin a subsurface magnetic field gradient survey (gradiometry) in order to map the basic morphological features of the site (Matney and Somers 1999). In 1998, four areas of the site, each between 4000 and 10000 square meters in extent, were selected for initial testing. The maps generated from the 1998 magnetic field gradient survey are discussed elsewhere (Matney and Somers 1999) and will be only briefly summarized here. As the 1999 work reported here is limited to the Lower Town, only those areas surveyed during 1998 in the Lower Town area (Mag-C and Mag-D) are discussed below.

The Mag-C survey area, recorded in 1998, was located on the eastern edge of the Lower Town, an area demarcated by a long, low north-south ridge marking the location of an external city wall. Furthermore, a small hillock at one point along the ridge was interpreted in 1997 as a possible gate structure. Our survey in this area covered 10000 square meters (Matney and Somers 1999: Fig. 6). The northern area of the Mag-C survey area is dominated by a single square structure, approximately 15 m. on a side. In addition to the square structure, a weakly positive linear feature projects away from the structure in a southeasterly direction for approximately 45 m. Most likely, this represents the city wall and a tower or gate. Also of significance is a second faint linear feature which runs parallel to the first linear feature at a distance of approximately 30 m. to the east. This second feature is either a defensive ditch parallel to the city wall as part of the fortifications, or a road or path leading around the ancient city. These interpretations will be "ground truthed" by future excavation.

Promising results were also obtained in area Mag-D in 1998, located at the southern edge of the site near the southeastern corner where 8000 square meters were surveyed (Matney and Somers 1999: Fig. 7; reproduced in this report as Fig. 3). The most prominent feature here runs across the southernmost region surveyed and consists of a distinct linear magnetic feature, almost certainly the city wall. An adjoin-

ing large rectangular feature 20 m. by 15 m. in size aligns with the city wall and is interpreted as a tower abutting the city wall on its northern face. Like with the Mag-C sounding, it is possible to trace a number of walls or partial structures in the magnetic maps, mostly located in the northern portion of the survey area.

Results from the 1999 Season

Given the success of our magnetic field gradient survey mapping in 1998, our team returned to the field in August of 1999 to further explore the Lower Town. As noted above, since the previous field season considerable modern disturbance had taken place at Ziyaret Tepe. In particular, the planting of a new cotton field using pump-driven irrigation in the southeastern corner of the site significantly threatened the ancient settlement. Although at present only a small part of the site is under cultivation, there is, nevertheless, a certain element of urgency to our work at Ziyaret Tepe necessitated by the encroachment of heavily-irrigated cotton fields. As a result of these new developments, we decided to concentrate work in the area of the site immediately threatened by the cotton fields. In 1999 we surveyed an area of 5.12 hectares (Mag-E) which covered a large portion of the southern Lower Town. In order to tie in the Mag-D and Mag-E results, 400 square meters surveyed in 1998 were resurveyed in 1999, providing a check on our surveying and the veracity of the magnetic data. Identical magnetic features are clearly visible in both surveys. For example, a large magnetically positive circular feature — perhaps a kiln — located in 1998 (Fig. 3: N90E50) is clearly seen in the corresponding 1999 survey (Fig. 4: N840E910) when the area was resurveyed. Likewise, the city wall seen in 1998 (Fig. 3: N20E30) correlates closely with the 1999 results (Fig. 4: N750E930). Despite a loss in resolution in the 1999 dataset, it is clear that the essential morphology is confirmed in both survey samples.

Magnetic data was collected in the field using a FM-36 Fluxgate Gradiometer and a laptop computer running GeoPlot software for processing raw data. The basic collection unit for the surveys was a 20 m. x 20 m. grid. The grid area was aligned to the overall site grid established in 1997 and data was collected along north-south traverses set one meter apart west to east. Four data samples per meter were taken in the north-south direction providing a total of 1600 data samples for each 20 m. x 20 m. grid. The data were then interpolated into a 2 x 2 data sample per meter density and exported to Surfer, a commercial graphic software program used to generate the maps used in this report. The gradiometer was operated on a 0.1 nT sensitivity range. In 1998, we had collected data at a higher sample density (8 samples per meter) than in 1999, although experiments with a 4 sample per meter density done at the end of the 1998 season suggested that we would see a very limited loss of resolution by decreasing our sample density. In order to increase the speed of data collection, thereby covering a larger area, we decided to collect data at 4 samples per meter rather than 8 samples per meter in 1999.

The maps generated in 1999 were not as clear as those made in the previous year and the results are more difficult to interpret (compare Figs 3 and 4). Nevertheless, it is still possible to make a few important observations using the data generated by the 1999 survey, especially when considered in tandem with the previous magnetic survey. The most striking subsurface feature from the 1999 survey are a series of parallel heavy linear features which roughly follow the contours of the tell, that is they appear as concentric semicircles with the High Mound at the center. These linear features are roughly 25 m. apart and appear to represent moderately thick phenomena (several meters across). Several interpretations of these features are possible, to be tested by excavation.

First, these features may represent the lines of thick fortification walls, in which case there was a series of internal city walls which would have protected the innermost portion of the site. This would have been an unusual arrangement given the narrow distance between each linear feature. A second possibility is that these linear features are

terrace walls which were part of a highly organized construction of the city in which roughly 25 m. wide terraces radiated out from the High Mound. The function of these putative terraces is unclear. They could have served as agricultural terraces or, more likely, if part of an intensive urban construction, as terracing for domestic housing. This arrangement, however, is somewhat inconsistent with the prevailing topography which is quite flat across the southern portion of the Lower Town. A third possibility is that these linear features do not represent walls at all, but rather are the remains of field boundaries analogous to those still found in the region today. Modern fields are delineated by long parallel lines of stones seen as roughly north-south lines on the gradiometry maps. Like these subsurface features, the modern field boundaries are also spaced at regular intervals (closer to 35 m. apart) although their orientation is perpendicular to the subsurface examples surveyed via magnetometry during the 1999 season. If these linear features are the result of agricultural fieldwork, their dating is of great interest as they may represent later historical, possibly Roman, remains rather than those of the Late Bronze and Iron Ages when the city was presumably urban in character.

Also visible in the 1999 magnetic survey is the city wall, seen as a northwest-southeast black line in the southwestern part of the survey area (Fig. 4: N760 E900-940). This clearly confirms the 1998 results in Area Mag-D. It is clear that, as seen earlier in 1998, the area outside of the city wall has fewer constructions than that inside the city wall. A similar phenomenon can be seen in the southeastern corner of the Mag-E survey area, where the density of strongly bipolar data is considerably reduced and the city wall appears to form a sharp corner. The habitation of the Late Bronze and Iron Age city of Ziyaret Tepe appears, therefore, to have been largely confined to the interior of the city walls. Otherwise, it is possible to trace occasional linear features within the Mag-E 1999 survey area, but not to unambiguously reconstruct the complete plan of any rooms or buildings.

Conclusions and Future Directions

Through extensive surface survey and subsurface mapping completed in 1997-1999 we have a good understanding of the general history and morphology of Ziyaret Tepe. This work provides a solid foundation for continued explorations at Ziyaret Tepe. The site was clearly an important center during the Assyrian Period, when an urban expansion transformed a small village into a fortified center. Because of the morphology and settlement history of Ziyaret Tepe, the site is an ideal location at which to expand our understanding of the region. With the topographic plans, ceramic distribution maps and subsurface magnetic data in hand, we will begin excavation at Ziyaret Tepe in July of 2000.

These excavations are a long-term undertaking (the construction of the Ilisu Dam is scheduled in 2008) and the following overall excavation goals have been set for the project: (1) to record a complete stratigraphic sequence from the High Mound; (2) to conduct broad-scale excavations on the High Mound to explore the nature of Assyrian public architecture; (3) to test the preliminary reconstructions of the city's wall and gate system; (4) to excavate large areas of public housing in the Lower Town in order to better document the daily life of the inhabitants of the city. The immediate agenda for the 2000 excavation season includes: (1) starting exploration of the remains on the High Mound, testing the nature of the Assyrian public architecture which we expect to find dominating the citadel and (2) sampling large areas of the Lower Town to check our interpretations of the gradiometry surveys. The former will involve exploration of two areas: the large square building on the northwestern edge of the citadel noted in Mag-A (Matney and Sommers 1999) and remains of a baked brick construction uncovered by a robber's pit discovered on our initial site survey in 1997 at the eastern edge of the High Mound, adjacent to the modern cemetery (Matney 1998). The latter will involve small soundings of selected features seen in the gradiometry maps, including the enigmatic linear features in Mag-E and the possible kiln noted above. A

second part of the Lower Town excavations will involve excavation of probable gate areas seen in the magnetic data in the southwestern corner of the site (Mag-D) and on the eastern edge of the site (Mag-C). These excavations will provide the necessary confirmation or rejection of our initial interpretations and facilitate future subsurface magnetic field gradient survey, tentatively scheduled for summer of 2001.

REFERENCES

- ALGAZE, G., R. BREUNINGER, C. LIGHTFOOT and M. ROSENBERG (1991) "The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons" *Anatolica* 17: 175-240.
- BENEDICT, P. (1980) "Survey Work in Southeastern Anatolia" In, H. Çambel and R. Braidwood, eds., *Prehistoric Research in Southeastern Anatolia I*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- KESSLER, K. (1980) *Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens nach keilschriftlichen Quellen des 1. Jahrtausends v. Chr.* Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- LIVERANI, M. (1992) *Studies in the Annals of Ashurnasirpal II 2: Topographical Analysis*. Rome: Università di Roma.
- MATNEY, T. (1998) "Preliminary Report on the First Season of Work at Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province" *Anatolica* 24: 7-30.
- MATNEY, T. (1999) "Surface and Subsurface Survey at Ziyaret Tepe, Diyarbakır Province, 1997-1998" In, N. Tuna and J. Öztürk, editors, *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 1998*. Ankara: METU.
- MATNEY, T. and L. SOMERS (1999) "The Second Season of Work at Ziyaret Tepe in the Diyarbakır Province: Preliminary Report" *Anatolica* 25: 203-219.
- MATNEY, T. and A. BAUER (in press)
- ÖKSE, A. T. (1999) "Salat Tepe, Research in 1998" In, N. Tuna and J. Öztürk, editors, *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 1998*. Ankara: METU.
- PARKER, B. (1997a) "The Northern Frontier of Assyria: An Archaeological Perspective" In, S. Parpola and R. M. Whiting, editors, *Assyria* 1995. Helsinki.
- PARKER, B. (1997b) "Garrisoning the Empire: Aspects of the Construction and Maintenance of Forts on the Assyrian Frontier" *Iraq* 59: 77-87.
- PARKER, B. (1998) *The Mechanics of Empire: The Northern Frontier of Assyria as a Case Study in Imperial Dynamics*. Ph.D. dissertation. University of California, Los Angeles.
- SEVİN, V. (1989) *Excavations at Uç Tepe*. Ankara: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SEVİN, V. (1992) "1991 Yılı Diyarbakır Üçtepe Höyüğü Kazıları" Kazı Sonuçları Toplantısı 14: 175-191. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- TAYLOR, J. G. (1865) "Travels in Kurdistan, with Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris, and Ancient Ruins in their Neighbourhood" *Journal of the Royal Geographic Society* 35: 21-58.
- TUNA, N. and J. ÖZTÜRK, editors (1999) *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs, Activities in 1998*. Ankara: METU.
- ZADOK, R. (1989) "Notes on the Historical Geography of Mesopotamia and Northern Syria" *Abr-Nahrain* 27: 154-169.

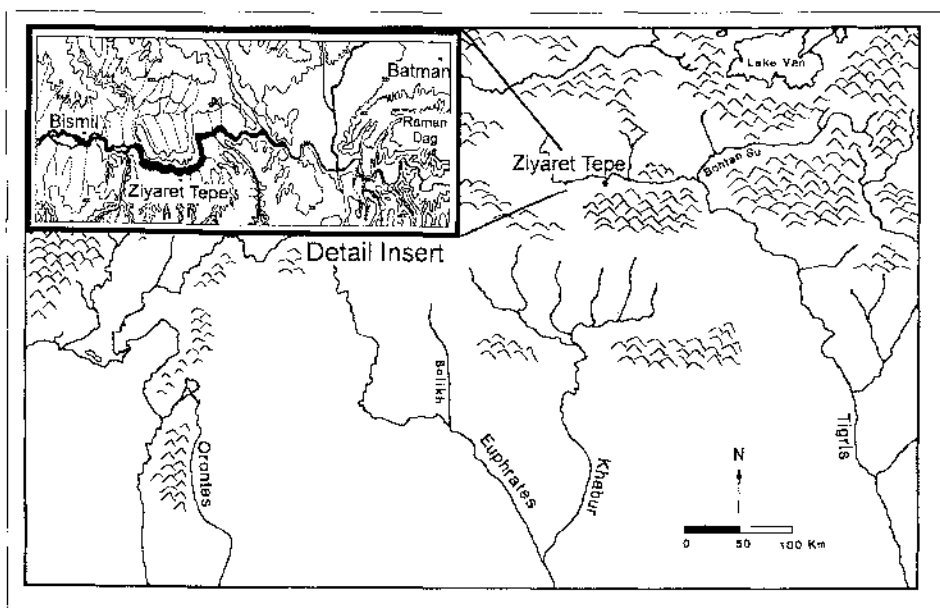

Fig. 1: Map showing the location of Ziyaret Tepe in the Upper Tigris region

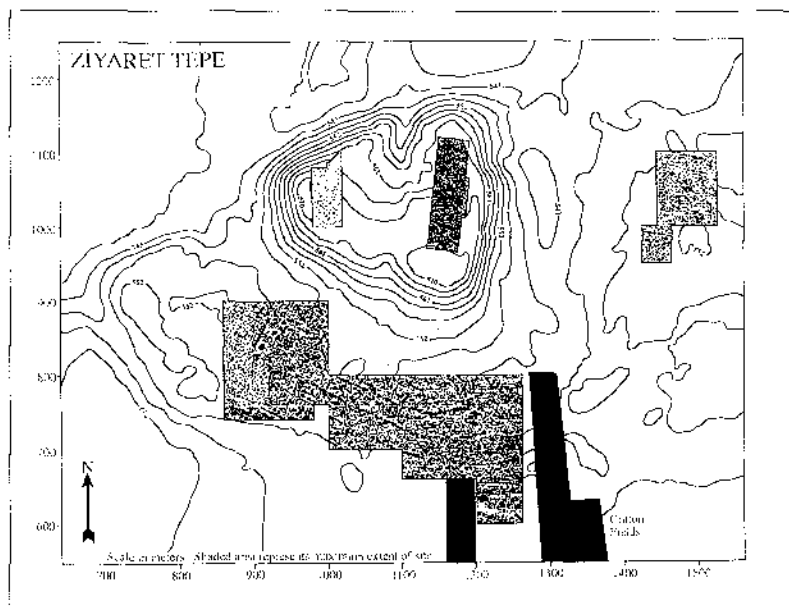

Fig. 2: Topographic plan of Ziyaret Tepe. Limit of the site is shown in olive green. Areas of subsurface magnetic gradient field survey are shown in gray. Contour intervals are 3 m. Scale at axes is in meters

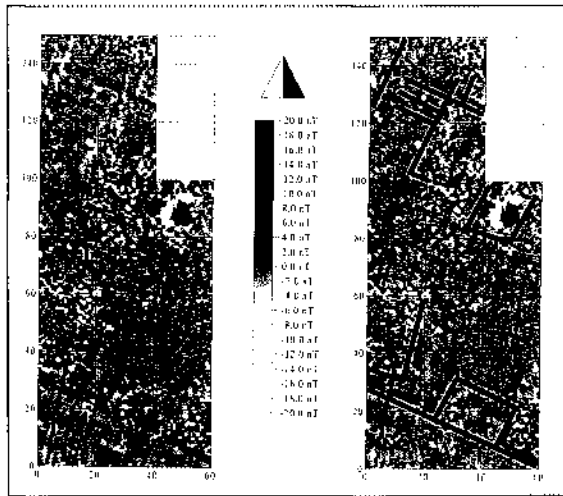

Fig. 3: 1998 Area Mag-D magnetic gradient survey map of Ziyaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represent maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

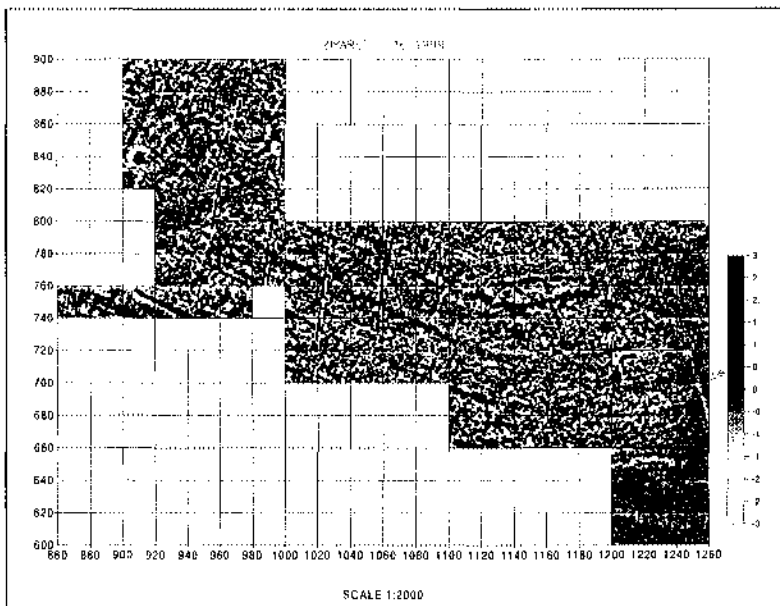

Fig. 4: 1999 Area Mag-E magnetic gradient survey map of Ziyaret Tepe. Black represents maximum positive data; white represent maximum negative data. Physical scale on plan is in meters. Image generated from clipped, unfiltered, bipolar data. Thick black lines on the right-hand image represent our interpretation of potential archaeological features

1999 YILI HARRAN YÜZEY ARAŞTIRMASI ÇALIŞMALARI

Nurettin YARDIMCI*

1999 yılı Harran yüzey araştırmaları başkanlığım altında kurulan ekipte İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Müdürlüğü'nden Arkeolog - Desinatör Ayşe Özkan, Antalya Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog - Topograf Sabri Aydal, Bilgisayar Operatörü Gani Bakır, Ankara GAP Başkanlığı uzmanlarından Sanat Tarihçisi Serap Üzer ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nden Arkeolog Sabri Kızıltan görev almışlardır.

Harran yüzey araştırmasında Harran Ovası'nın sulama alanı yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda 50, doğu-batı doğrultusunda 40 km. olmak üzere 2000 km²'lik alanın yüzey araştırması boş alan bırakmaksızın tamamlanmıştır. Tüm alanda yüzeyde buluntu veren 207 yerleşim yeri tespit edilmiştir. Ülkemizde ilk defa olarak tespiti yapılan tüm höyüklerin memleket koordinatları ile genel bir paftası hazırlanmış ve bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yine ülkemizde ilk defa olarak yüzeyde görüntü veren höyüklerin tamamı ölçülmüş, hepsi bilgisayar ortamına aktarılmış, hepsinin memleket koordinatları ve deniz kotları ile 1/1000 ölçeğinde plan ve kesitleri çizilmiş, hacimleri m³ , alanları ise m² olarak tek tek hesaplanmıştır.

Kısacası şu anda Harran Ovası sulama alanında araştırmasını tamamlamış olduğumuz 2000 m²'lik alanda kaç höyüğümüz var, hangi koordinatlarda, deniz ve ova seviyesinden kaç metro yükseklikte, tek tek veya bütün olarak kaç m² yerleşim alanımız var, tamamı kaç m³ hacminde hemen söyleyebilecek durumdayız.

Ne yazık ki tespit ettiğimiz höyüklerin çoğunluğu halen tescil bile edilmemiştir ve ovada yoğun bir şekilde devam eden düzleme ve sulama çalışmaları, ivmeli bir şekilde artan kullanımlar nedeniyle bunların hergün bir parçası kaybedilmektedir.

Yapılan çalışmalarımızın tamamını burada anlatma olanağına sahip değiliz. Genel bir bilgi verebilmek amacıyla seçilmiş bazı örnekleri sunacağım. Harran yüzey araştırma alanımızın tamamını gösteren 1/1000 000 ölçekli paftada höyükler araştırma sırasında vermiş olduğumuz yeşil numaraları ile gösterilmiştir. Başta da belirtildiği gibi, bilgisayar ortamında olduğu için her an istenen ölçekte görülebilir. Paftada her numaradaki höyüğün güncel isimleri, yerel isimleri, deniz seviyesinden yükseklikleri (kotları) verilmiştir. Genellikle höyüklerin merkezinde bulunan nirengi veya höyük merkezleri baz alınmış, ülke koordinatları (x-y değerleri) 1/25 000 ölçekli ülke pafta indeksine uygun olarak işlenmiş.

(11) HALAVA

11 numaralı Halava Höyük Harran'ın yaklaşık 13 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 8 m., denizden 302 m. yükseklikte, doğu-batı doğrultusunda elipsoid formlu, kuzeye doğru daha yaygın, 16 440 m² (16 dönüm) alanında, 46 306 m³ hacminde küçük bir höyüktür.

* Dr. Nurettin YARDIMCI, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara/TÜRKİYE

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (Halaf, Obeyd, saman yüzlü yapımlar) -parça No. 1 - 3
- İlk Tunç Çağı (sadece gövde parçaları ile temsil edilmektedir)
- Demir Çağı -parça No. 4 - 5, 7
- Klasik Çağ (Roma Dönemi) -parça No. 6
- Orta Çağ (İslâmî dönemler) -parça No. 8 - 9

(14) GARPARİCAN

14 numaralı Garparican Höyük, Harran'ın 14 km. güneyindedir. Ovadan 7 m., denizden 365,93 m. yükseklikte, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda iki yükselti küçük bir höyüktür. Alanı 16 413 m² (16 dönüm), hacmi 52 572 m³ dür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik -parça No. 1
- Demir Çağı -parça No. 2
- Orta Çağ (İslâmî dönemler yoğunlukta) -parça No. 3 - 6

(16) ANDAÇ (HORA)

16 numaralı Andaç Höyük, Harran'ın 16 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 12 m., denizden 385 m. yükseklikte, Kesik konik formu höyüğün alanı 28 614 m² (28 dönüm), hacmi ise 146 596 m³ tür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (yiv bezemeli ocak parçası) -parça No. 1
- İlk Tunç Çağı -parça No. 2
- Son Tunç Çağı -parça No. 3
- Demir Çağı -parça No. 4 - 5
- Klasik Çağlar (terra sigillata gövde parçası)
- Orta Çağ (İslâmî Dönem) -parça No. 6

(18) ALGILI (BİRA BURGEÇ)

18 numaralı Algılı, Harran'ın 14 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 9 m., denizden 384 m. yükseklikte tam konik formu 14 210 m² (14 dönüm) alanında, 29 778 m³ hacminde küçük bir höyüktür.

Toplanan yüzey buluntusuna göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (Halaf nokta bezemeli gövde parçası, saman yüzlü yapımlar) -parça No. 1
- İlk Tunç Çağı (gövde parçaları)
- Demir Çağı -parça No. 2

(20) UZUNTEPE (RESMEL TUELE)

20 Numaralı Uzuntepe Harran'ın 10 km. güneydoğusunda, ovadan yaklaşık 5 m., denizden 375 m. yükseklikte, 4959 m² (5 dönüm) alanında, 15 741 m³ hacminde, düzgün eğimli küçük bir höyüktür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- İlk Tunç Çağı (çok az gövde parçası)
- Klasik çağlar (Roma Dönemi yoğun durumda) -parça No. 1 - 3
- Orta Çağ (İslâmî Dönem) -parça No. 4 - 5

(65) AMBARTEPE

65 numaralı Ambartepe Harran'ın 24 km. kuzeybatısında, Urfa-Akçakale yolunun 7 km. doğusunda, ovadadan 14 m., denizden 427, 53 m. yükseklikte konik formu bir höyüktür. Doğu yamacında, kuzey-güney doğrultusunda kesilerek yol geçirilmiştir, 30 214 m² (30 dönüm) alanda, 137 934 m³ hacminde orta büyüklükte bir höyüktür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (yoğun durumda; Halaf, Obeyd, Uruk yapımı çanak, çömlek, taşları topuz benzeri nesne ve çakmak taşları -parça No. 1 - 14
- İlk Tunç Çağı
- Demir Çağı -parça No. 19 - 23
- Orta Çağ (İslâmî Dönem, tarak bezemeli, sırlı, yalın yapımlar) -parça No. 24 - 27

(97) BUĞDAY KUYUSU

97 numaralı Buğday Kuyusu Harran'ın 15 km. kuzeydoğusunda ovadadan yaklaşık 16 m., denizden 395, 72 m. yükseklikte tam konik formu, 39 362 m² (39 dönüm) alanda, 212 024 m³ hacminde, orta büyüklükte bir höyüktür.

Toplanan yüzey bulgularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik -parça No. 1 - 3
- İlk Tunç Çağı (yoğun durumda, metalik ince yapım, açık ve koyu renkte açkılı yapımlar) -parça No. 4 - 10
- Son Tunç Çağı -parça No. 11 - 13
- Demir Çağı -parça No. 14 - 18
- Klasik çağlar (Roma Dönemi kaba, yivli büyük kaplar) -parça No. 19-20

(103) VERGİLİ (BÜYÜK RÜSUM)

103 numaralı Vergili Harran'ın 16 km. kuzeyinde, ovadadan yaklaşık 7 m., denizden 392, 60 m. yükseklikte, çevresi tamamen tesviye edilmiş 11 479 m² alanda, 17 252 m³ hacminde küçük bir höyüktür.

Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (ağırlıklı olarak çeşitli formlarda kap parçaları) -parça No. 1 - 4
- İlk Tunç Çağı (saklı astar bezemeli yapım parçası olabilir) -parça No. 5
- Son Tunç Çağı -parça No. 6
- Demir Çağı -parça No. 7

Ayrıca dönemi tespit edilemeyen çakmaktaşı buluntular yoğunluktadır.

(110) HASAN TEPE

110 numaralı Hasan Tepe Harran'ın 17 km. kuzeyinde, Akçakale-Şanlıurfa yolunun 9 km. doğusunda yer alır. Ovadadan yaklaşık 13 m., denizden 403, 39 m. yükseklikte, 83 954 m² (84 dönüm) alanında, 326 756 m³ hacminde tam konik formu büyük höyüktür.

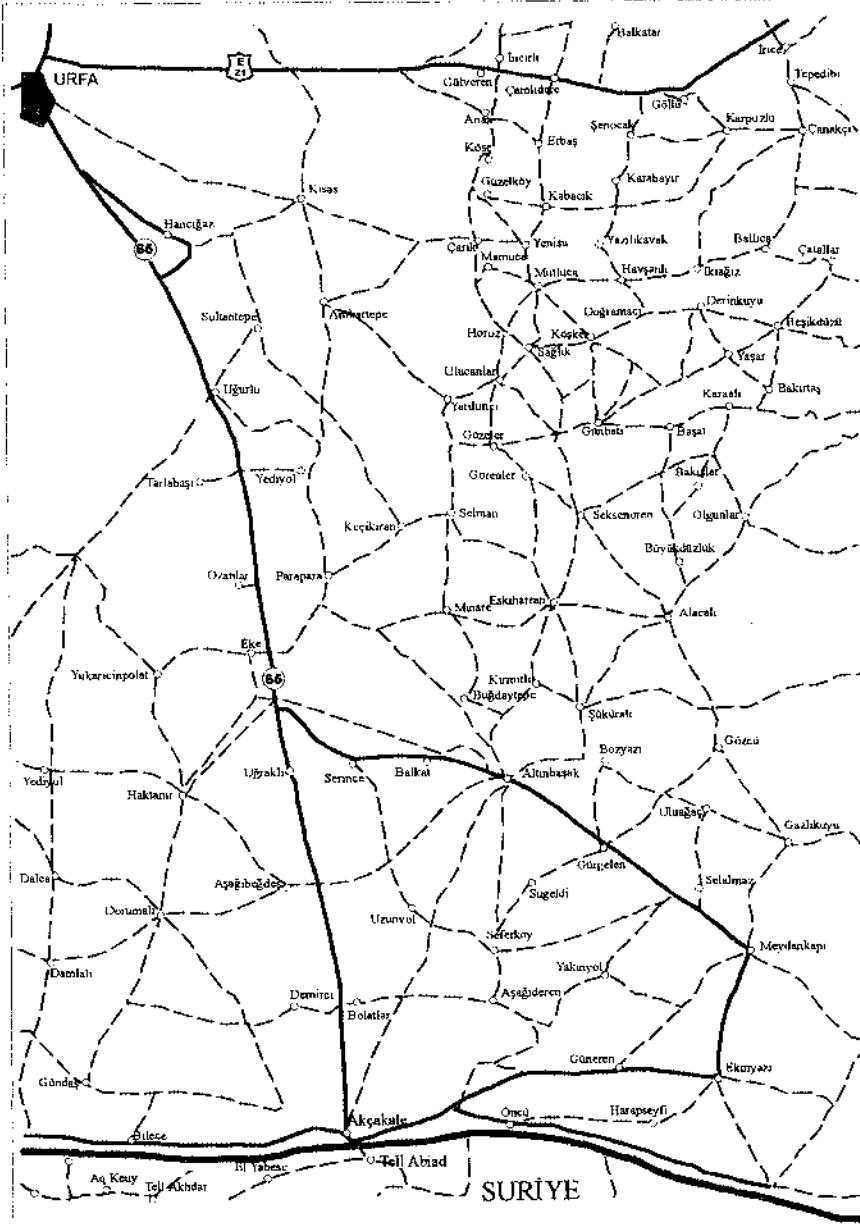
Toplanan yüzey buluntularına göre höyükte bulunan dönemler:

- Kalkolitik (yalın yapımlar) -parça No. 1
- İlk Tunç Çağı (ince yapımlar, açık ve koyu renkte açkılı yapımlar) -parça No. 2 - 6, 12
- Demir Çağı -parça No. 9 - 10
- Orta Çağ (İslâmî Dönem yalın yapım) -parça No. 11

Bütün höyüklerin yarıya yakın kısmının incelemeleri tamamlanmış, diğerleriyle ilgili incelemeler sürmektedir.

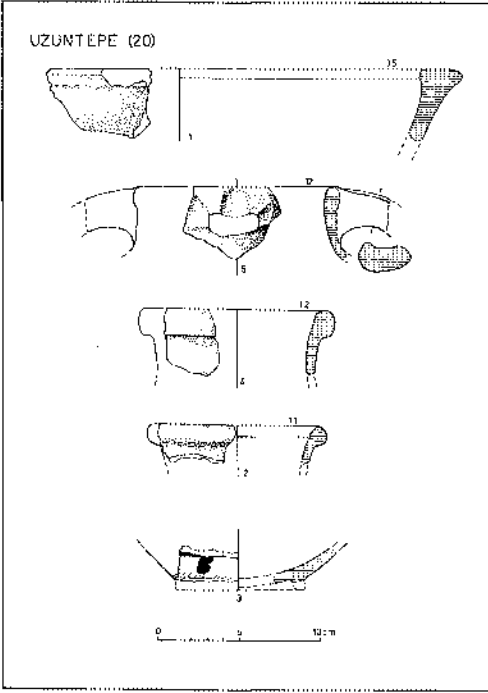
HARRAN YÜZEY ARAŞTIRMASI

ÇALIŞMA ALANI

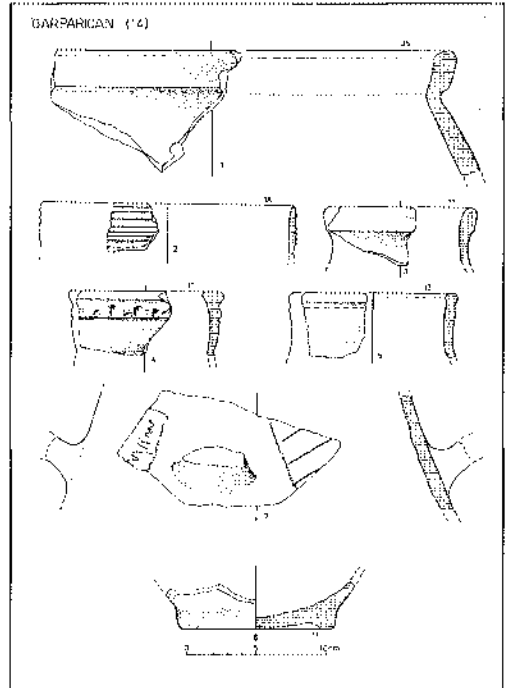

1/250 000

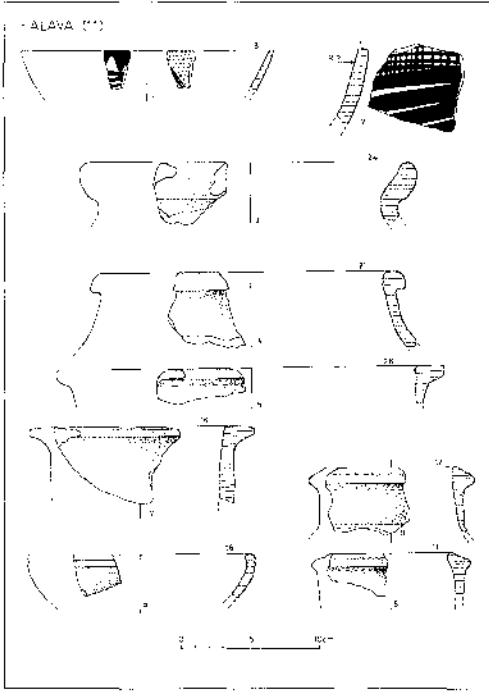
Harita

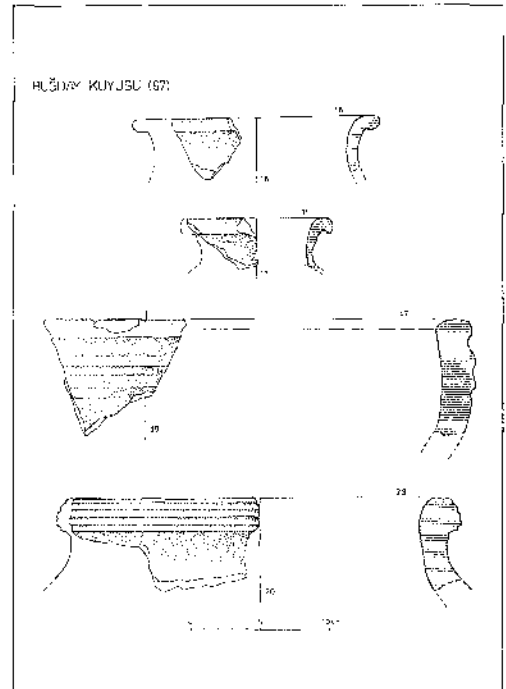
Çizim: 1

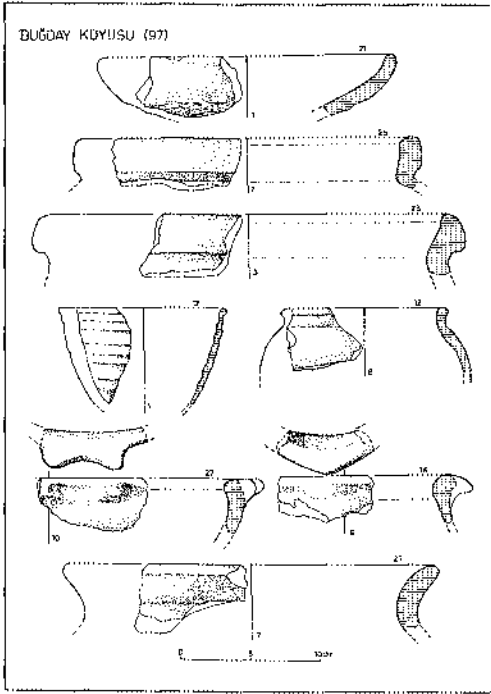
Çizim: 2

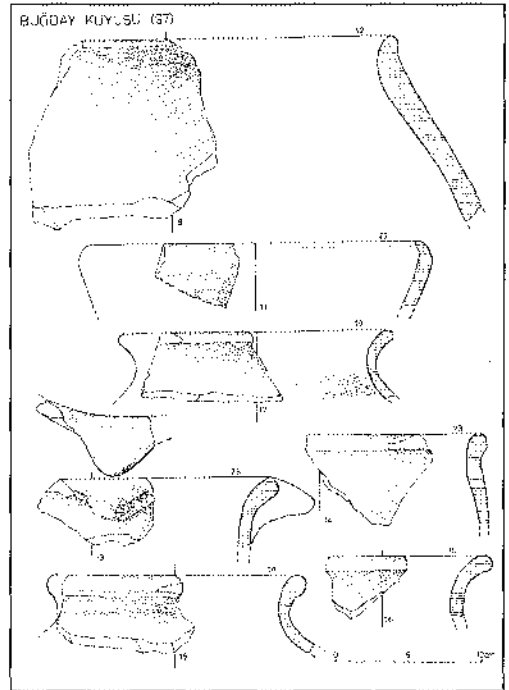
Çizim: 3

Çizim: 4

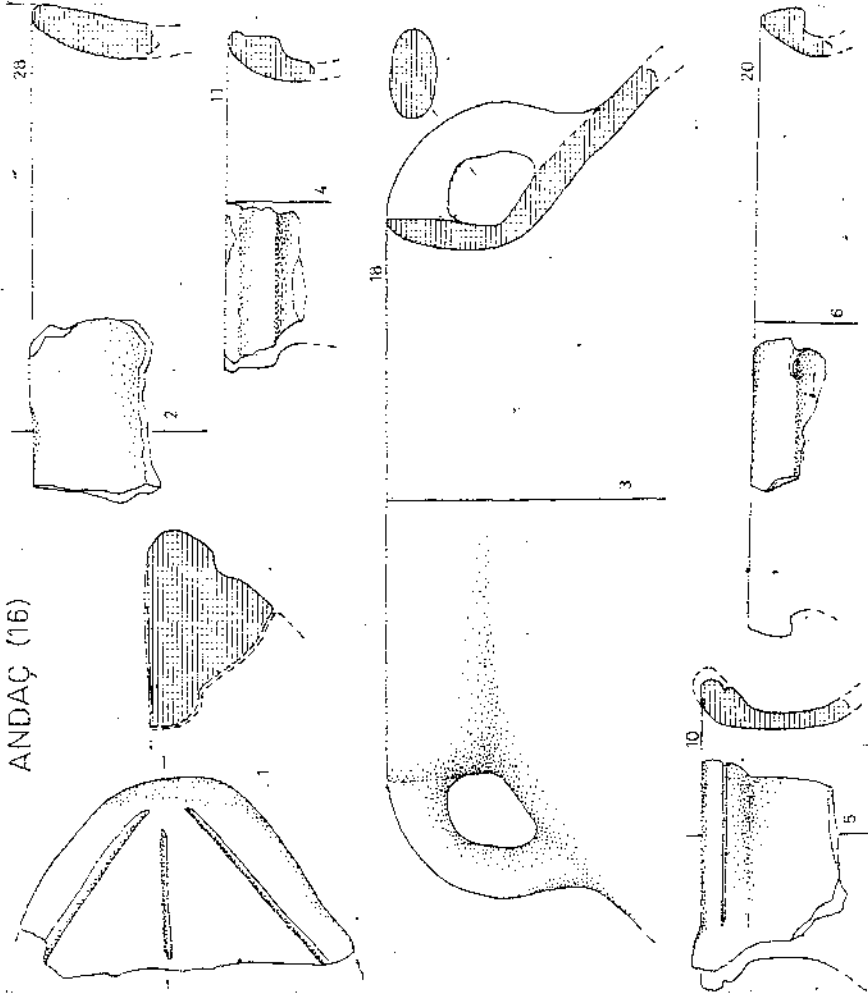

Çizim: 5

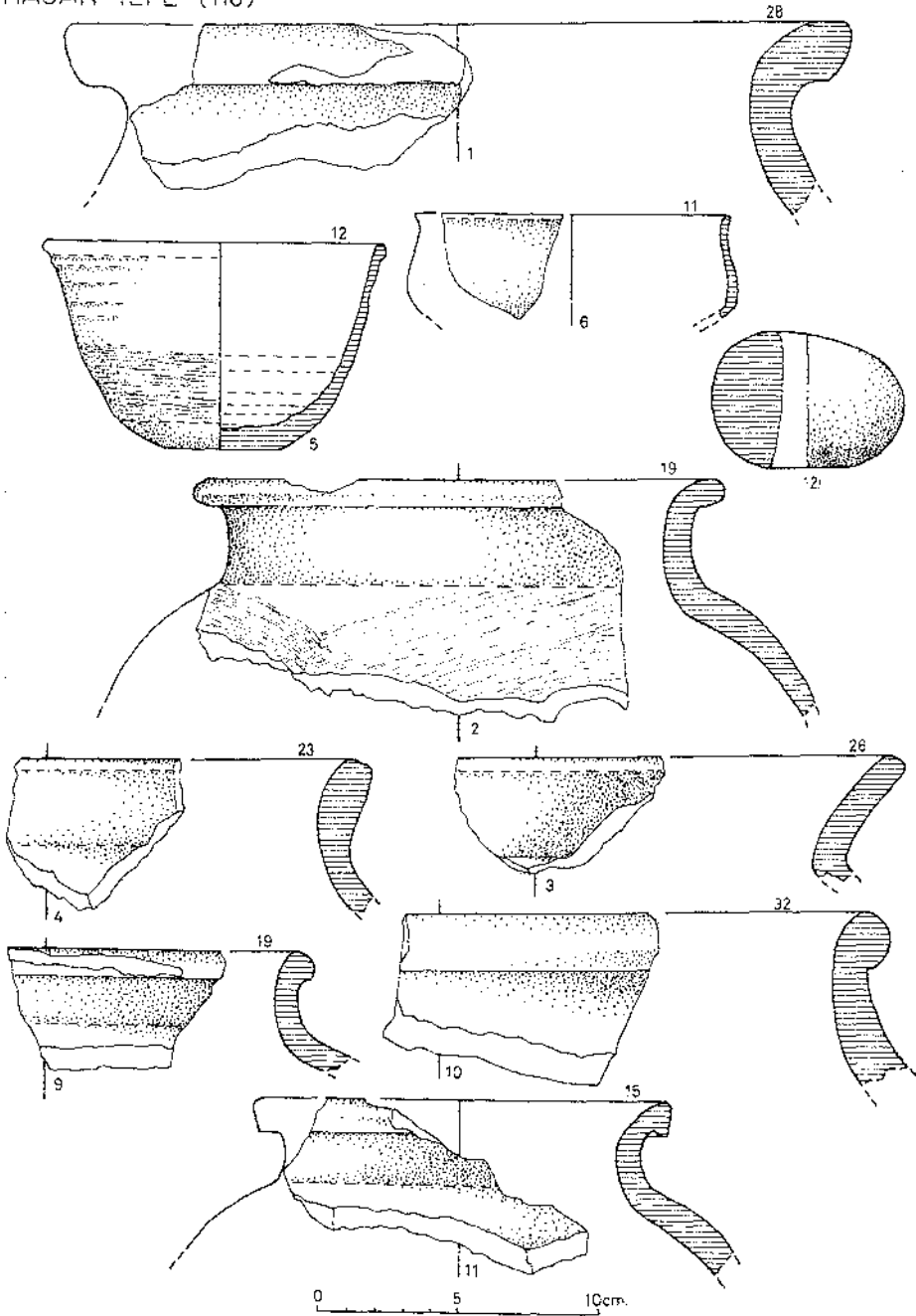
Çizim: 6

ANDAÇ (16)

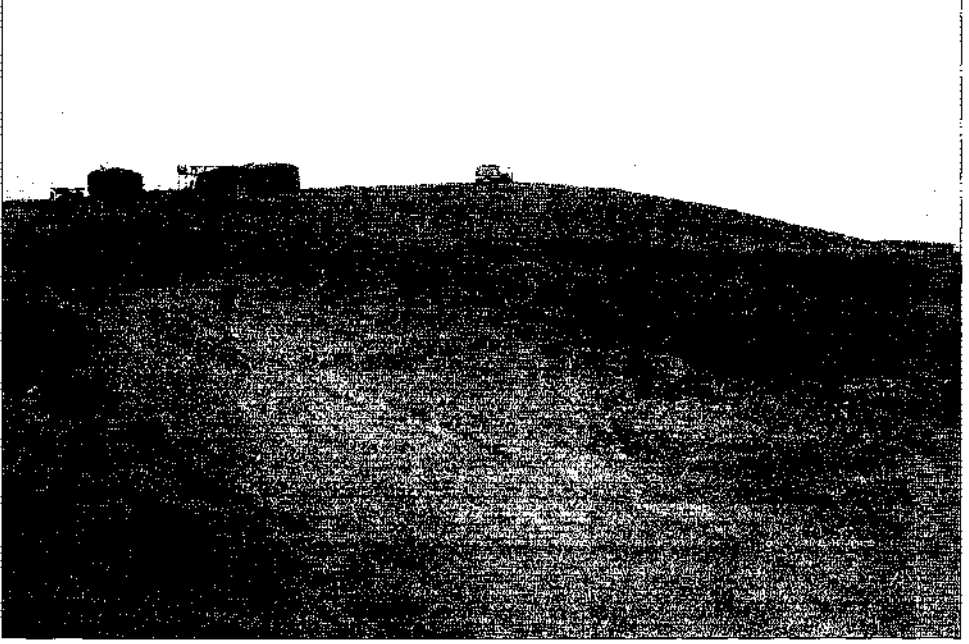

Çizim: 7

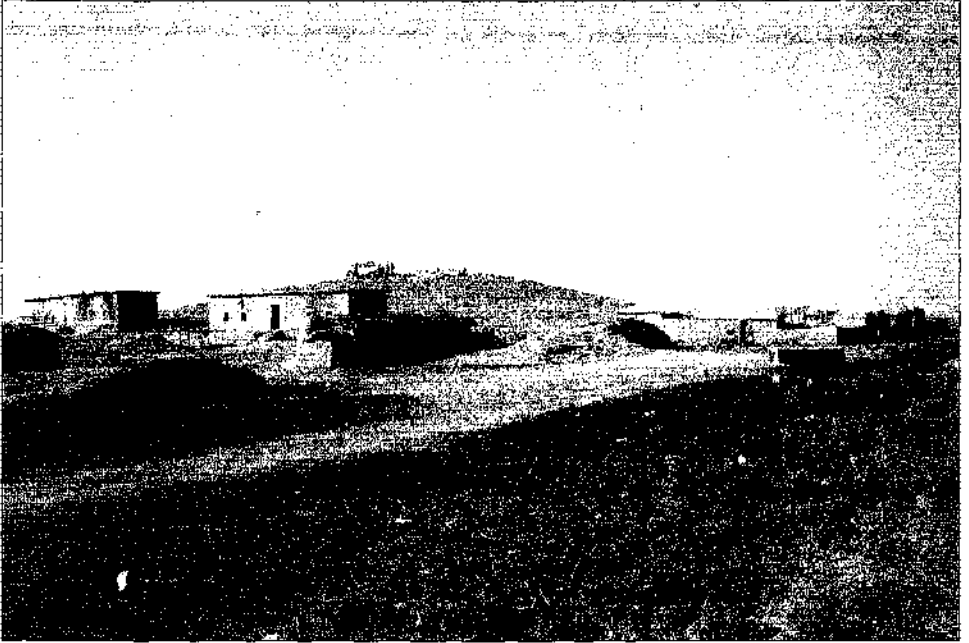
HASAN TEPE (110)

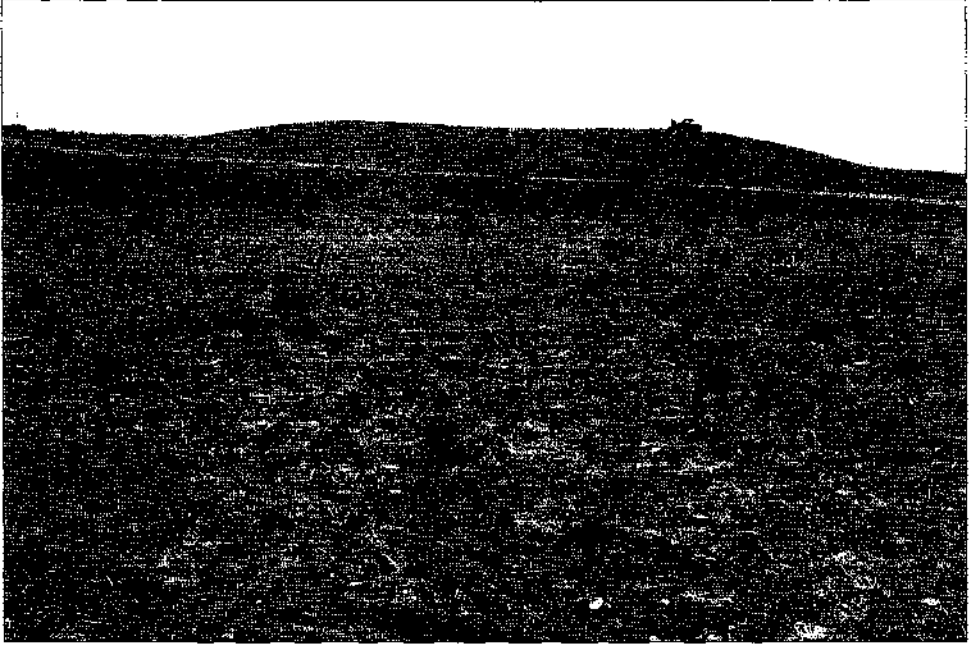
Çizim: 8

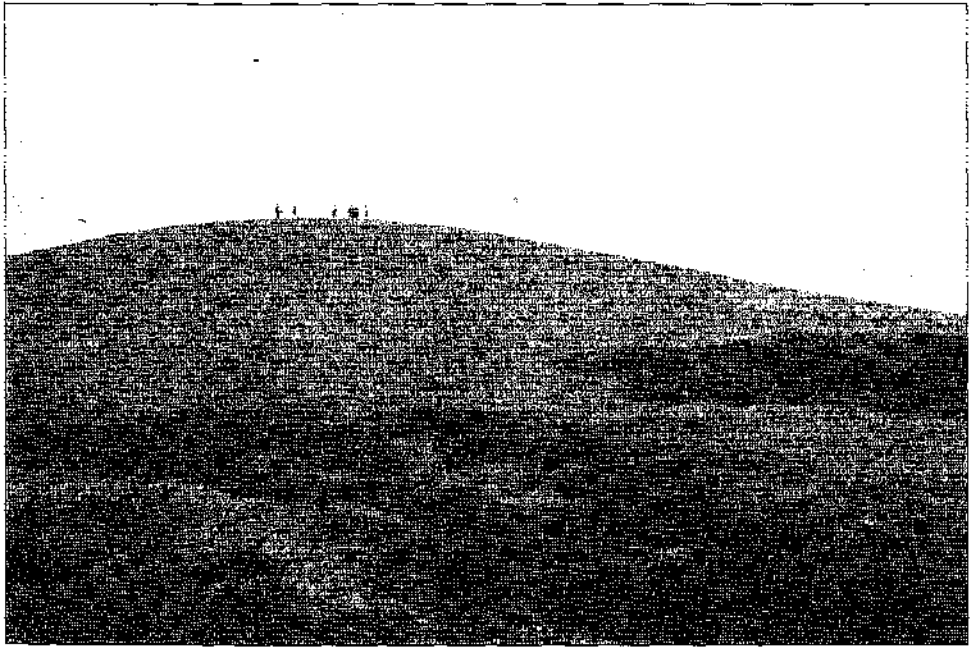
Resim 1: Uzuntepe (20) batıdan görünüm

Resim 2: Garparıcan (14) batıdan görünüm

Resim 3: Halava (11) kuzeyden görünüm

Resim 4: Buğday kuyusu (97) doğudan görünüm

Resim 5: Andaç (16) güneyden görünüm

Resim 6: Hasantepe (110) kuzeyden görünüm

ŞANLIURFA M.Ö.İ. BİNYIL MERKEZLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Fikri KULAKOĞLU*

Şanlıurfa ili sınırları içinde sürdürülmekte olan "Şanlıurfa M.Ö.İ. Binyıl Merkezleri" konulu yüzey araştırması, 28 Ekim-5 Kasım 1999 tarihleri arasında Şanlıurfa ili sınırları içinde gerçekleştirilmiştir¹. Şanlıurfa ve civarında gerçekleştirdiğimiz bu projeye verdikleri destek için Anıtlar ve Müzeler Genel Müdür V. Sn. Kenan Yurttagül'e, Kazılar Şubesi'ndeki uzmanlara ve Şanlıurfa Müzesi Müdürü Eyüp Bucak ile Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak heyetimize katılan Şanlıurfa Müzesi Arkeologu Hamza Güllüce'ye gösterdikleri kolaylık ve yardımlar için teşekkür ederim.

Ayrıca "Şanlıurfa M.Ö. İ. Binyıl Merkezleri" konulu yüzey araştırması projemizi parasal olarak destekleyen Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu'na ve görevlilerine teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Sistemli araştırmalar dışında bulunmuş, Şanlıurfa ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan çok sayıdaki Şanlıurfa kökenli² ve M.Ö. İ. binyılın ilk yarısına tarihlenen tasvirli taş eserlerin kontekstlerini tespit etmek ve var olduğuna ilişkin duyumlarını aldığımız başka heykeltraşlık eserlerini bilim dünyasına tanıtmak amacıyla başlattığımız bu projenin 1999 yılı çalışmalarında, 1998 yılında tamamlanamayan belgelene işlemleri yapılmıştır.

1. Mehmedihan-Aşağı Şeyek Köyü (Harita No: 1)

Şanlıurfa Müzesi kayıtlarına göre, Şanlıurfa Müzesi tarafından satın alınmış ve bugün müzede korunan iki kaidenin (Resim: 1, 2) bulunduğu iddia edilen bir yerleşim yeridir (Resim: 3). Burası, tarafımızdan 1998 yılı yüzey araştırmasında da ziyaret edilmiştir³.

Aşağı Şeyek/Şebek (yeni adı Sefalı), Şanlıurfa-Viranşehir karayolunun 39. km.sinde kuzeye dönen köy yolunun 500 m. doğusunda yer alan, yeni adı Dağyanı olan bir köyün yaklaşık 3 km. kadar kuzeyinde ve yakın zamana kadar buraya bağlı bir mezra olan bir yerleşimdir. Şanlıurfa Müzesi'nde korunmakta olan kaidelerden birisi, Mehmet Çiftçi'ye ait köy içindeki bir arsada ahır yapmak için kazılırken bulunmuştur (Resim: 1). Geç Hitit sanatının "Assyrianizing" Dönemine ait olduğu anlaşılan bu eser 100 cm. uzunluğunda, 95 cm. yüksekliğinde ve 85 cm. genişliğindedir. Üzerinde bir heykelin yerleştirilmesi için 26 cm. genişliğinde, 44 cm. uzunluğunda ve 15-20 cm. derinliğinde bir oyuk vardır⁴.

* Doç Dr. Fikri KULAKOĞLU, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

¹ Yüzey araştırmasına benimle birlikte A.Ü. D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Araş.Gör. And Atasoy katılmıştır. Meslekttaş:ma gösterdiği dayanışma için teşekkür ederim.

² Kulakoğlu, B., 1992, s. 133, No. 153; Ussishkin, D., 1975, s. 88, lev. 16/1; Orthmann W., 1971, s. 479; Yağcı, R., 1995, lev. 19/d-e, 20/c; Özgüç, N., 1986, s. 197-200; Kulakoğlu, F., 1999, s. 169-177.

³ Kulakoğlu, F., 2000, s. 1-5.

⁴ Kulakoğlu, F., 1999, s. 171-173.

Bu köyden çıkarılan ikinci kaidenin (Resim: 2) buluntu yeri ise belli değildir. Kireçtaşından yapılmış iki boğa biçimli bu kaide öncekinden daha kaba olarak işlenmiştir. Başları kırılmış ve önde boğaların göğüslerinden itibaren düzleştirilmiş bu kaide, 90 cm. uzunluğunda, 61 cm. yüksekliğinde ve 59 cm. genişliğindedir. Önceki kaidede olduğu gibi bu kaidedeki boğalar beş ayaklı olarak gösterilmiştir.

1998 yılında yaptığımız araştırmalarda, köyün içinde yapılan araştırmalarda, duvarlarda yeniden kullanılmış bir stel parçası (Resim: 4) görülmüştü. Bir duvarda yeniden kullanılmış ve kireçtaşından yapılmış 70 cm. yüksekliğinde, 55 cm. genişliğinde ve 40 cm. kalınlığındaki bu stel parçası çok aşınmıştır. Başlıksız, saçları ensede toplanmış ve sakallı bir figür, sağ eli başının hizasına kalkık olarak tasvir edilmiştir.

Sadece etek kısmı korunmuş bir heykel parçası, bir duvarda ikinci kez kullanılmıştır (Resim: 5). 52 cm. genişliğinde, korunmuş yüksekliği 35 cm. ve dar yüzü 36 cm. olan heykelin hafifçe bombeli ön yüzünde, ucu alta genişleyen ve üç rozetten oluşan bir süsü bulunan bir kuşak görülmektedir. Arka yüzünde ise, tek sıralı bir rozet dizisinin altında eteğin kıvrımları seçilmektedir. Yan yüzde de, bir büyük rozetin altında üç rozetin oluşturduğu bir süslemeye sahip ve ucu alta doğru genişleyen bir kuşak (?) seçilmektedir. Bu heykel parçası yukarıda da belirttiğimiz gibi, Geç Assur Döneminde görülen tanrı veya kral olan birinin heykeline ait olmalıdır⁵. Bu heykel parçası Şanlıurfa Müzesi'ne nakledilmiştir.

Köyün ortasına doğru bir yerde, kaidenin bulunduğu ahırın hemen kuzeyinde, köylülerce kazılarak oluşturulan bir mekândaki duvarların in situ durumda olduğu görülmüştür (Resim: 6). Üzerinde kireçtaşından monoblok lento taşlarının bulunduğu görülen kapıların birini oluşturan iri taşlardan en alttakinin kapı içine bakan yüzünde, bir boğa kabartması kısmen fark edilmektedir (Resim: 7). Boğa kabartması, ölçülebildiği kadarıyla, 75 cm. yüksekliğinde ve en azından 100 cm. genişliğinde bir blok üzerine kazınmıştır.

Köy girişinde ve köy etrafında duvar izleri (Resim: 8) vardır ve köyün ortasında çok yoğun iskanın var olduğu, temel ve duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Burada yapılan çalışmalarda, doğu-batı yönünde 180 m., kuzey-güney yönünde 210 m. olan ve ortalama 3.80 m. genişliğinde yaklaşık kare biçimli bir surun varlığı saptanmıştır (Resim: 9).

Bütün bu yapıların hangi döneme ait oldukları, burada yapılacak sondajlarla tespit edilebilecektir. Ancak, bölgedeki yoğun Süryani Dönemi yapılarının incelemekte olduğumuz M.Ö. I. binyılın yapılarını tahrip ettiği de görülmektedir.

2. Hacigöz (Harita No: 2)

Şanlıurfa Müzesi Müdürü Sayın Eyüp Bucak'ın bize bildirdiği duyum üzerine 1998 yılı araştırmalarında, Siverek İlçesi, Karakeçi Nahiyesi, Hacigöz Köyü sınırları içinde taslak halinde bir aslan heykeli tespit etmiştik (Resim: 10). 1998 yılı çalışmalarında çalışma koşullarının yetersizliği yüzünden, eser üzerindeki çalışmalar ancak bu yıl tamamlanabilmiştir.

Karakeçi'yi Siverek'e bağlayan eski yolun 20. km.sinde yer alan ve 7 haneli küçük bir köy olan Hacigöz Köyü'nün 1 km. güneyinde, arazideki bazalt blokları arasında, düzeltilmiş iri bazalt bloklarla örülmüş bir yapı (Resim: 11) ve bu yapının yaklaşık 100 m. kadar güneyinde 310 cm. uzunluğunda, 226 cm. yüksekliğinde ve işlenmemiş ana blok üzerinde 54 cm. ölçülerinde bir aslan heykeli taşıdığı keşfedilmiştir (Resim: 10).

Aslan taşığının hemen yakınındaki taşla örülmüş yapının ve köy içindeki benzer iki yapının (Resim: 12) içinden, köylülerin ifadelerine göre iskelet/kernik kalıntıları çıkarılmıştır. Bu yapıların da bölgedeki yoğun Süryani Dönemi kalıntılarından olduğu; bunların birer mezar yapısı olduğu düşünülmektedir.

5 Strommenger, E., 1970.

3. Siverek-Yeraltı Hamamı (Harita No: 3)

Siverek İlçesi, Kale Mahallesi, Seyfioğlu Ara Sokak No 46'daki Yeraltı Hamamı'nda, 60 cm. yüksekliğinde, 44 cm. genişliğinde ve 30 cm. kalınlığında çift boğalı kabartmalı bir kaide incelenmiştir. Başları kesilmiş ve vücut hatları tamamen kaybolmuş olan bu kaide hamamda kurna olarak kullanılmaktadır (Resim: 13).

Bu eser, Kabahaydar Edene'de bulunmuş olan çift boğalı kaide ile yakın benzerlikler göstermektedir. Detayları kaybolmasına rağmen, genel hatlarıyla, Geç Hitit Dönemi eserlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserin Şanlıurfa Müzesi'ne taşınması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Şanlıurfa ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan Şanlıurfa kökenli eserlerin yanı sıra 1998 ve 1999 yılında yaptığımız yüzey araştırmasında tespit ettiğimiz eserler, bu bölgede kuvvetli bir Geç Hitit ve Geç Assur kültürünün varlığını kanıtlamaktadır. Şanlıurfa'nın güney ve güneybatısındaki Arslantaş ve Karkamış'ın yanı sıra Şanlıurfa'nın batısındaki Boybeypınarı⁶ ve Malpınarı⁷ yazıtları, Karasu kaya kabartması⁸, ve Samsat stelleri⁹, bu bölgedeki Geç Hitit kültürünün diğer izleridir. Bu araştırma kapsamında 1998 yılında tespit ettiğimiz Kabahaydar çift boğalı kaidesi ile Gölpınar tanrı kabartmaları bu kültür sınırını daha da doğuya çekmektedir¹⁰.

Şanlıurfa bölgesinde, önceden bilinen Harran, Anaz, Zeynep gibi merkezlerin¹¹ yanı sıra, yeni tespit ettiğimiz Asanlı, Aşağı Şeyek, Gölpınar ve Hacıgöz'deki eserlerde de Geç Assur etkisinin görülmesi doğaldır. Yüzey araştırmasında tespit ettiğimiz bu merkezlerin, Urfa bölgesinin tarihî coğrafyasına¹² katkıda bulunacağını tahmin ediyoruz.

KAYNAKÇA

- BITTEL, K., 1950: "Nur hethitische oder auch hurritische Kunst?". *ZA (NF)* Band 15 (Band 49). s. 256-290.
- BURNEY, C.A., and LAWSON, G.R.J., 1958: "Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van, and a Rock Relief From the Karasu, Near Birecik" *As. VIII*, s. 211-219.
- GONNET, H., 1990. "Les hiéroglyphes de Samsat," *Hethitica* 10, s. 129-133.
- HARRAK, A, 1992, "The Ancient Name of Edessa". *JNES* Vol. 51 Number 3. s. 209-214.
- HAWKINS, J.D. 1970 "Hieroglyphic Hittite Inscriptions of Commagene" *As. XX*, s. 69-110.
- KALAÇ, M., HAWKINS, J.D., 1989: "The Hieroglyphic Luwian Rock-Inscription of Malpınar." *As. XXXIX*, s.105-112.
- KULAÇOĞLU, B., 1992, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar*. Ankara
- KULAÇOĞLU, F., 1999, "Late-Hittite Sculptures from Şanlıurfa Region". *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center at Japan* Vol. XII, s. 169-177.
- KULAÇOĞLU, F., 2000 "Şanlıurfa M.Ö. I.Bin Merkezleri Yüzey Araştırması", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 24-28 Mayıs 1999 Ankara. 2. Cilt. Ankara. s. 1-5.
- ORTHMANN W., 1971, *Untersuchungen zur Späthethetischen Kunst*. Bonn.

6 Hawkins, J.D. 1970

7 Kalaç, M., Hawkins, J.D., 1989.

8 Burney, C.A., and Lawson, G.R.J., s. 218, lev. XXXIVb; Wagner, J., Vincent, C., Hellenkemper, H., 1975.

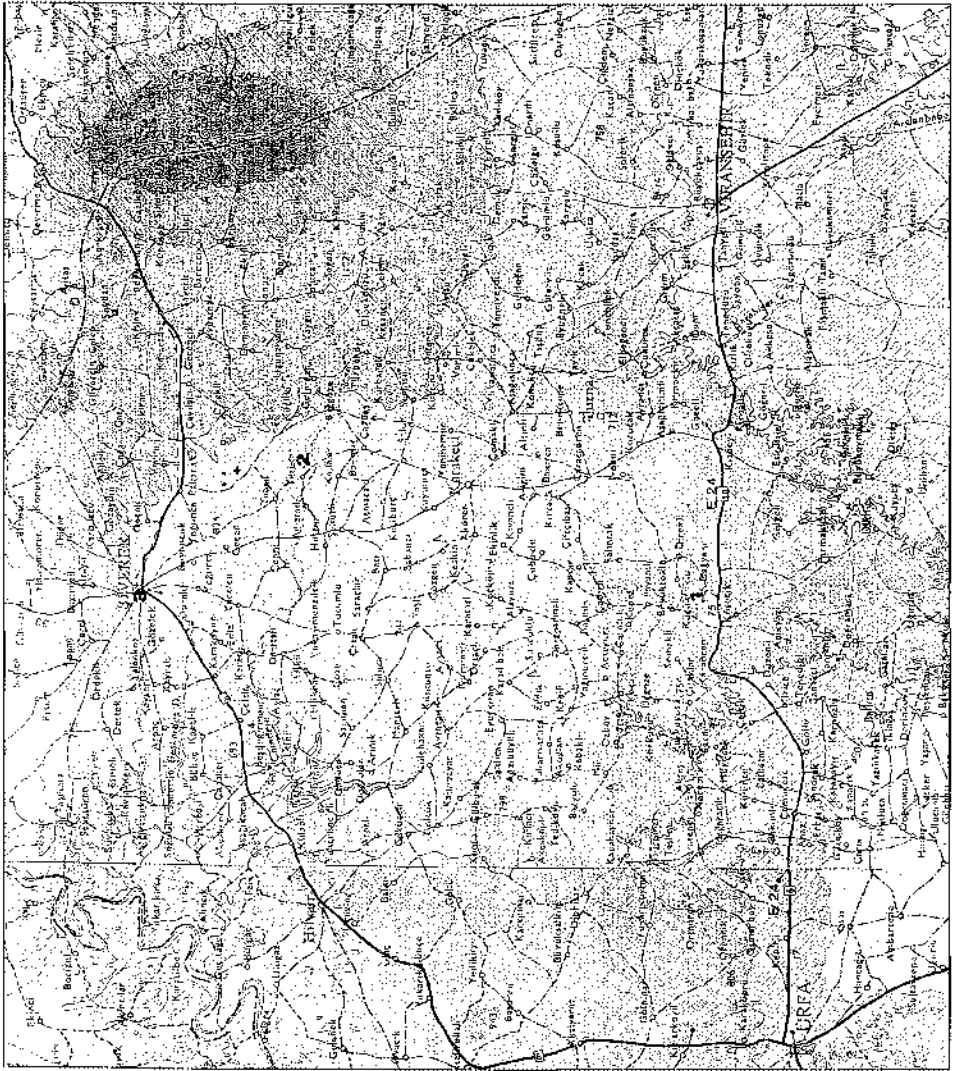
9 Orthmann W., 1971, s. 533; Gonnet, H., 1990.

10 Kulakoğlu, F., 1999, s. 167-170, 174.

11 Anaz: Bittel, K., 1950, s. 284, not 2 ve Orthmann W., 1971, s. 479; Zeynep: Bittel, K., 1950 s. 284, not 2; Orthmann W., 1971, s. 537 ve Ussishkin, D. 1975, s. 88, lev. 16:1.

12 Harrak, A. 1992.

- ÖZGÜÇ, N., 1986, "Two Seal Impressions from Kültepe and the Kırık Bayır Relief" in *Insight through Images. Studies in Honor of Edith Porada* ed. by Kelly-Buccalati, Bibliotheca Mesopotamica Vol. 21, Maribu. s. 197-200.
- STROMMINGER, E., 1970, "*Die neuassyrische Rundskulptur*". Berlin.
- USSISHKIN, D. 1975, "Three Unpublished Neo-Hittite Stone Monuments". *Tel Aviv* Vol. 2 Number 2. s. 86-90.
- WAGNER, J., VINCENT, C., HELLENKEMPER, H., 1975: "Der Gott auf dem Hirsch. Ein spät-hethitisches Felsrelief am Karasu". *Antike Welt. 6. Jahrgang Sondernummer*, s. 10-15.
- YAĞCI, R., 1995, "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesindeki Tanrı Adad Betimlemeli Bir Grup Eser". In *Memoram i, Metin Akyurt, Bahattin Devam*. ed. by A. Erkanal, H. Erkanal et.al. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul. s. 373-387.

Harita

Resim: 1

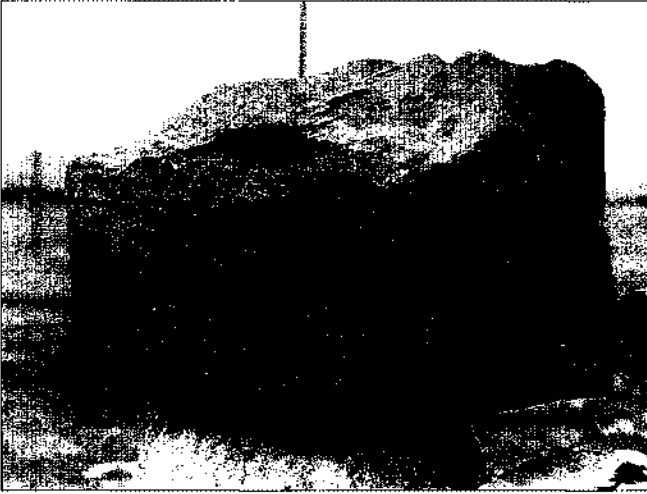
Resim: 2

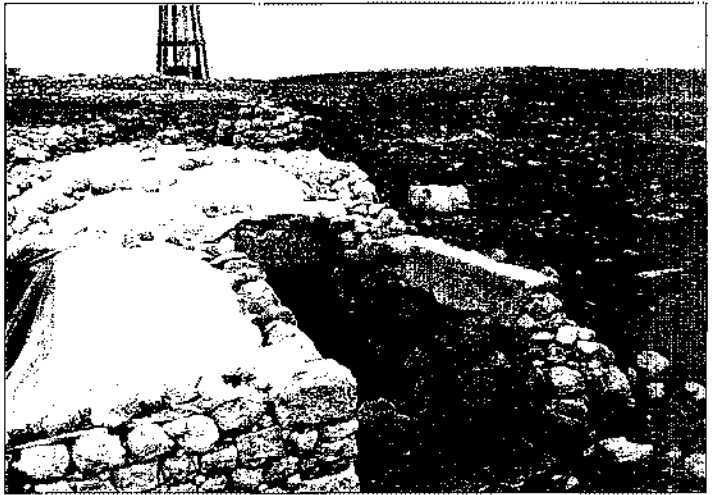
Resim: 3

Resim: 4

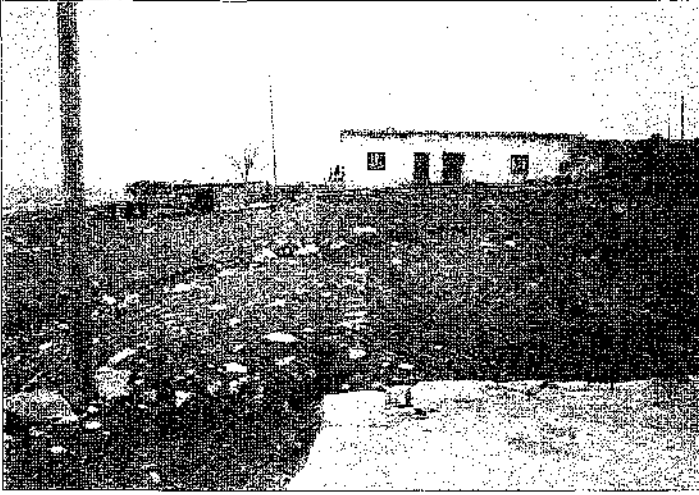
Resim: 5

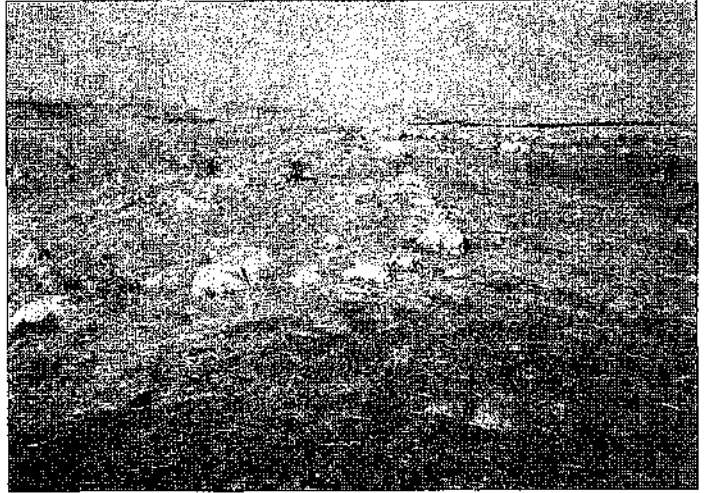
Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

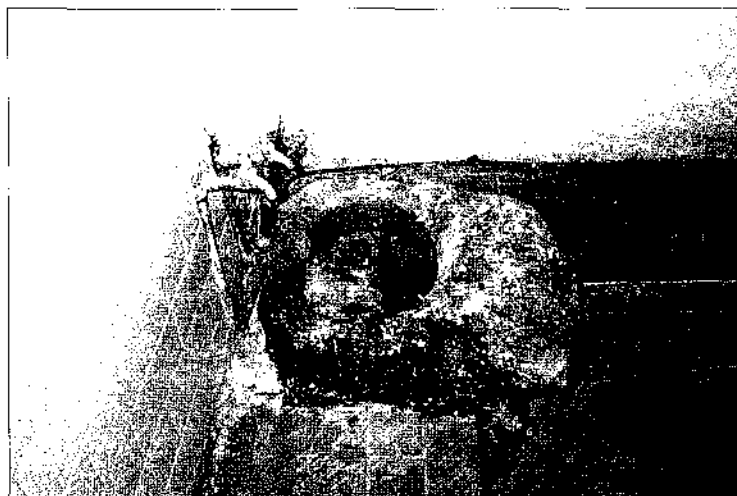
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

AN ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE ERZURUM PLAIN, 1999

*Claudia SAGONA**
Antonio SAGONA

Six years of investigations at Sos Höyük have mapped out, in broad terms, a complex albeit discontinuous stratigraphic sequence from the Late Chalcolithic to the Medieval period. With this firm benchmark to guide us, the first stage of a survey focusing on the Pasinler Plain, east of Erzurum, was begun in 1999 in order to extend our knowledge of the human occupation of the Aras River valley¹. Data on changes in settlement patterns through time would move us closer to an understanding of the cultural interaction among the ancient communities in this highland region.

A few cursory investigations² have drawn attention to some of the more conspicuous sites such as Hasan Kale (Pasinler Kalesi, ES [Erzurum Survey] 24), or the ancient rock-hewn caves east of Nenehatun (ES 33), or a handful of other random discoveries, at Uzunahmet (ES 42), a hilltop site, or the mounds at Tepecik (ES 30) and Bulamaç (ES 25). But, on the whole, the plain of Erzurum is still in need of detailed and systematic survey.

The Pasinler valley is located at the headwaters of the Aras River. With altitudes ranging from about 1700 m. asl on the valley floor to the lofty peaks of the mountain at 3000 m. asl, the region generally experiences quite severe winters and short summers. Even though the plain is generally well-watered by the river, its tributaries and natural springs, the area is criss-crossed by a network of canals that supply the numerous farm plots, large and small, that carpet the valley floor.

SURVEY AREA AND METHOD

The first stage of the survey was carried out from the 10th to 20th July 1999 and the area extended north and south of the Erzurum–Pasinler road, from Nenehatun and Toparlak, west of Pasinler, to Taşlıgüney and Tepecik, east of Pasinler. Transects within the survey zone were chosen at random. We took advantage of newly excavated trenches, dug in preparation for the laying of gas pipe lines, and walked eight kilometres east to west at centre of the flood plain. As these trenches were cut by mechanical excavators to a depth of c. 2-2.5 m., they provided an opportunity to assess whether siltation has been great enough over the millennia to have completely obscured low lying settlements, and this indeed was found to be the case.

Although our primary focus was on the location of ancient sites, historic structures, such as churches, bridges, and cemeteries, were also recorded in the interests

* Claudia SAGONA, Department of Classics and Archaeology, The University of Melbourne, Parkville, Victoria 3052 AUSTRALIA
Prof. Dr. Antonio SAGONA, Department of Classics and Archaeology, The University of Melbourne, Parkville, Victoria 3052 AUSTRALIA

1 For a more detailed report with map and list of sites see Sagona 1999.

2 Kökten 1944; Güneri 1988.

of their long term preservation and to provide a comprehensive account of the changes of settlement patterns throughout history. Wherever the terrain permitted, the team walked three metres apart along the transects.

SURVEY RESULTS

The Sites

Fifty seven sites were recorded, including those already known in the vicinity of Sos Höyük (ES 47-52). Substantial multi-period settlements with occupation extending back to the Chalcolithic period in some cases were found at Kevenklik (ES 1), Taşlıkaynak (ES 17), Kurbañçayır (ES 20), Tepecik (ES 30), Büyük Tüy (ES 35) and Saksı (ES 36). Further observations indicate that the surveyed area was occupied most intensely during the Iron Age and in Medieval times. Extensive Iron Age burial grounds at Altınbaşak (ES 29) and Karavelet (ES 38) suggest that corresponding settlements were located in the southern section of the survey zone.

Castles or forts such as those at Pasınler (ES 24) Demirdöven (ES 27) and Uzunahmet (ES 42) have been documented, and reports of others in the highland between Baldızı and Kurbañçayırı will be investigated in the future. Preliminary observations of the pottery from these strategic sites suggest that they were occupied in the Early Bronze Age, Iron Age, Medieval and in recent historic times. Whether they were fortified during the earlier periods, and to what extent, remains a matter of conjecture.

Worthy of note are the remains of a substantial road which runs east-west through the valley. The road comprised, in part, of large basalt flagstones, and sections can be seen near Evener (ES 11) and at Yığittaşı (Sos Höyük, ES 52). These paved areas would appear to be linked to the natural corridors formed by the flat and broad, upper river terraces and may have been located in areas prone to flooding. It is hoped that this path will be traced more extensively in the future. Judging by the age of settlements which are found along this road (see ES 8, 10, 16, 17 and 23), it could date as early as the late Iron Age/Hellenistic period.

The Finds

Chalcolithic pottery was collected from the surface of the very large mound at Büyük Tüy, west of Sos Höyük. This friable ware is riddled with voids and gritty inclusions and coil construction was visible in the section. Early Bronze Age pottery (Kura-Araxes or Karaz), so well-represented in East Anatolia, was found in small quantities at a number of sites. Surprisingly, only one small mound site, Taşlıkaynak (ES 18), was found to date exclusively to the Early Bronze period with the distinctive hand-made, black burnished wares. The gritty late form of Early Bronze Age pottery, first recognized at Sos Höyük, has been located at other sites in the valley.

Late Bronze Age pottery, similar to that recovered at Sos Höyük, has also been identified at Karavelet and Kayalık Tepe (ES 38 and 42). Local red-slipped wares of Iron Age date are represented, but refined Urartian, red palace ware is quite rare, as it is at Sos Höyük. Unfortunately, few Iron Age burial sites have escaped modern damage, to such an extent that it is unlikely that any graves have been left intact. Hellenistic wares, or local copies, do occur at sites in the valley, but to date only one possible Roman sherd has been found. Some Medieval sherds can be compared to those at Sos Höyük; they are characterized by wheel production, thin walls and some have ribbed or grooved surfaces.

GAZETTEER OF SITE

Full details and map are published in Sagona 1999.

ES 1. Molla Tope, (Kevenklik Site 1)	ES 29. Altınbaşak Site 1
ES 2. Kevenklik Site 2	ES 30. Tepecik Site 1
ES 3. Kevenklik Site 3	ES 31. Beşiktepe (Tepecik Site 2)
ES 4. Kevenklik Site 4	ES 32. Yeniçakmak Site 1
ES 5. Çöğender Site 1	ES 33. Nenehatun Site 1
ES 6. Çöğender Site 2	ES 34. Nenehatun Site 2
ES 7. Çöğender Site 3	ES 35. Büyük Tüy Site 1
ES 8. Çöğender Site 4	ES 36. Saksı Site 1
ES 9. Porsuk Site 1	ES 37. Saksı Site 2
ES 10. Övenler Site 1	ES 38. Karavelet Site 1
ES 11. Övenler Site 2	ES 39. Karavelet Site 2
ES 12. Çöğender Site 5	ES 40. Toparлак Site 1
ES 13. Baldızı Site 1	ES 41. Toparлак Site 2
ES 14. Baldızı Site 2	ES 42. Kayalık Tepe [Uzunahmet Site 1]
ES 15. Baldızı Site 3	ES 43. Uzunahmet Site 2
ES 16. Övenler Site 3	ES 44. Kurbançayırı Site 2
ES 17. Taşlıkaynak Site 1	ES 45. Kurbançayırı Site 3
ES 18. Taşlıkaynak Site 2	ES 46. Kurbançayırı Site 4
ES 19. Taşlıkaynak Site 3	ES 47. Sos Höyük [Yığittaşı: Site 1, Area A]
ES 20. Kurbançayırı Site 1	ES 48. Yığittaşı Site 2 [Area b]
ES 21. Porsuk Site 2	ES 49. Yığittaşı Site 3 [Area c]
ES 22. Taşlıkaynak Site 4	ES 50. Yığittaşı Site 4 [Area d]
ES 23. Taşlıkaynak Site 5	ES 51. Yığittaşı Site 5
ES 24. Pasinler (Hasankale)	ES 52. Yığittaşı Site 6
ES 25. Bulamaç	ES 53. Tepecik Site 2
ES 26. Demirdöven Site 1	ES 54. Altınbaşak Site 2
ES 27. Demirdöven Site 2	ES 55. Altınbaşak Site 3
ES 28. Ardıçlı Site 1	ES 56. Eskiköy [Alvar Site 1]
	ES 57. Büyükdere

BIBLIOGRAPHY

- GÜNERİ, A. S., 1988 "Erzurum Çevresindeki Höyüklerin Araştırması." *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1987, 45-76, Ankara.
- KÖKTEN, İ. K., 1944 "Orta-Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan 1944 Öncesi Araştırmaları." *Belleter* 8: 659-680.
- SAGONA, C., 1999 (in press) "A Survey Of The Erzurum Province, 1999: The Region Of Pasinler" *Ancient Near Eastern Studies* 35.

1999 YILI ERZİNCAN VE ERZURUM YÜZEY ARAŞTIRMALARI

*Alparslan CEYLAN**

Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illerini kapsayan çalışmalarımıza, 1998 yılında Erzincan bölgesinden başlamıştık. Bölgede yaptığımız araştırmalar sonucunda elde ettiğimiz veriler çok olumluydu. Bölgenin çok az araştırılmış olmasının nedeninin veri azlığından değil, bölgenin engebeli coğrafi yapısından kaynaklandığını sanmaktayız. Yapmış olduğumuz çalışmanın amacı her türlü tarihi ve arkeolojik verilerle, bölgenin kültür tarihine katkıda bulunmaktır. 1999 yılında da ekibimiz bir önceki yılda elde ettiği başarıyı tekrarlamak amacıyla çalışmalarına 12.10.1999 tarihinde, Erzincan'da başlamış ve daha sonra çalışmalara Erzurum ve çevresinde devam edilerek 22.10.1999 tarihinde sonuçlandırılmıştır¹.

Başkanlığım altında yürütülen çalışmalara Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Süleyman Çiğdem, Arş.Gör. Veli Ünsal, aynı fakültenin Sanat Tarihi Bölümünden Arş. Gör. Haldun Özkan (M.A.), Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Arş.Gör. Akın Bingöl (M.A.), Erzincan Müzesi'nden Sevda Hazer ve Bakanlık temsilcisi olarak da Mersin Müzesi'nden Yaşar Ünlü katılmışlardır².

1999 yılı çalışmalarına Erzincan merkez, Üzümlü ve Çayırılı ilçelerinde araştırmalar yaparak başladık. Erzincan yöresinde bilinen Altıntepe³ kazı çalışması dışında önemli bir çalışma yoktu. Hızla yörede yeni merkezler tespit etmeye başlamıştık⁴. Bu çalışmalar neticesinde 1998 yılında Küçükhöyük, Elmağacı (Davarlı) Höyük, Karakaya Kalesi ve Kaya Basamakları, yine aynı yörede eski sulama tesisleri, Kaleciktepe (Tandırılı), Ozanlı Kalesi, Çadirkaya incelenmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir⁵. 1999 yılı çalışmaları sırasında, Erzincan yöresinde, Üzümlü Kalesi ve Kaya Mezarı, Çatalarmut yerleşmesi, İshak Höyük, Balıklı Köy Kalesi, Çataldaş Höyük, Başköy Kalesi, Kız Kalesi tespit edilmiştir (Harita: 1).

* Yrd.Doç.Dr. Alparslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum/ TÜRKİYE

1 1997 yılında yaptığımız yüzey araştırmaları başvurusu Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illerini kapsamaktadır. Ancak araştırmalarımıza 1998 yılında izin alarak başlayabildik.

2 Araştırmalarımıza mali destek sağlayan Ümit Turizm-İstanbul, Serenat Otel Marmaris yetkililerine, gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Üzümlü Kaymakamı Abdurrahman Korumcu'ya, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yaşar Sütbeyaz'a, Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. S. Selçuk Günay'a, Erzurum Müze Müdürü Mustafa Erkmen'e, Erzurum Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü Şube Müdürü Yaşar Bayar'a teşekkür etmeyi zevkli bir görev saymaktayım. Ayrıca Yaşar Ünlü'ye ekibimize gösterdiği uyum ve katkılardan dolayı teşekkür ederim.

3 Özgüç 1966.; Özgüç 1969.; Özgüç 1962, 44; Özgüç 1961, 253-267.; Özgüç 1963, 43-57.; Steinherr 1958, 157 vd.; Çınar 1965, 225 vd.; Emre 1969, 280-289.; Azarpay 1968, 43-46-69.; Özgüç 1974, 847-860.; Piotrovskii 1969; Merhav 1989, 201 vd.; Laroche 1973, 55-61.; Laroche 1969, 124.; Klein 1974, 77-94.

4 1998 yılı Erzincan ve çevresi yüzey araştırmasını Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile 22-30 Haziran 1998 tarihleri arasında gerçekleştirdik. Bu çalışmalar neticesinde Erzincan ve çevresinde, Küçükhöyük, Elmağacı (Davarlı) Höyük, Karakaya Kalesi ve Kaya Basamakları, Kaleciktepe (Tandırılı), Ozanlı Kalesi ve Çadirkaya gibi merkezler tespit edilmiştir.

5 Ceylan 1998, 181-192.

Çalışmaların ikinci bölümünde Erzurum ve çevresi araştırılmaya başlanmış ancak maddi imkansızlıklar ve zamanın yetersizliği nedeni ile bu bölgede fazla çalışılamamıştır. Kısa süreli olarak yapmış olduğumuz araştırma neticesinde bölgenin çok verimli olduğu anlaşılmıştır. Erzurum çevresinde de Çin Kalesi, Tilkitepe, Çinis Höyük, Değirmenler Höyük, Karaz Höyük incelenmiştir (Harita: 1).

Erzurum yöresi, Erzincan'a kıyasla daha fazla araştırılan bir yöre olmasına karşın, kültür varlıklarının yeterince araştırılmamış olduğunu saptamış bulunmaktayız. İleri ki yıllarda bölgedeki çalışmalarımız düzenli ve sistemli bir şekilde devam edecektir⁶.

Erzincan ve Çevresinde Saptanan Yerleşmeler

Üzümlü Kalesi ve Kaya Mezarı (Resim: 1)

Üzümlü İlçesi Erzincan'a 30 km. uzaklıktadır. İlçenin 500 m. doğusunda Şeyhkar-puz mevkii olarak adlandırılan yerde kayaların yontulması ile oluşturulan bir yol belirlenmiş ve bu yolun ilerisinde kaya mezarı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede ana kaya düzeltilerek 58 cm. genişliğinde 1.28 m. ebadında, batıya bakan bir kapının oluşturulduğu saptanmıştır. Kaya mezarının iç kısmı kısmen düzeltilerek bir iç mekan elde edilmiş ve bu mekânda iki kaya nişi de yapılmıştır. Kaya mezarın iç kısmında çok sayıda kaçak kazı yapıldığı belirlenmiştir. Bu kaçak kazılar sonucunda kaya mezarının içinde toprak birikintileri oluşmuştur. Yaptığımız ilk incelemelerde bu toprak birikintileri arasında Ortaçağa ait bol miktarda keramik parçası bulunmuştur. Kaya mezarının iç mekânı temizlendikten sonra yapılacak incelemeler, bu kaya mezarının Ortaçağdan daha eskiye gidip gitmediğini belirleyecektir. Bölgede yaptığımız incelemeler bu bölgede bir kale kalıntısı olduğu yönündeydi. Kayaların yontulması ile oluşturulan yol, üzüm bağlarının arasından geçmekteydi. Yolu takip ettiğimizde su sarnıcı ve sunak kalıntıları ile karşılaştık. Ayrıca halk, sur duvarlarının yıkılması sonucu açıkta kalan bu taşları, bağlarının sınırlarını belirlemede kullanmıştır. Konum olarak da Altıntepe'nin kuzeyinde, dağların eteğinde bulunması savunma açısından da kaleyi güçlü kılmaktadır.

Çatalarmut Yerleşmesi (Resim: 2)

Erzincan'ın kuzeybatısında bulunan Çatalarmut Erzincan'a 17 km. uzaklıktadır. Bölgede yaptığımız araştırma sırasında, köylülerle yaptığımız konuşmalardan Erzincan Barajı'nın Çatalarmut Köyü kanal çalışmaları sırasında bol miktarda büyük çaplı pithoslar bulunmuş olduğunu öğrendik. Ancak ne yazık ki pithoslar iş makineleri tarafından kırılmış ve dağıtılmıştır. Yine köylülerden öğrendiğimize göre bir evin temelini yapıyorlarken sağlam bir urna bulunmuştur. Ancak bütün çabamıza rağmen bu urnaya da ulaşamadık. Dönemini kesin olarak belirleyemediğimiz bu alanın hangi amaçla kullanılmış olduğunu anlamış değiliz.

İshak Höyük (Resim: 3)

Höyük Erzincan'ın Çayırılı İlçesi'nin 1.5 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Yaklaşık olarak 100 x 60 m. büyüklüğünde olan höyüğün batı kısmı kum alınmak amacıyla büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Höyüğün üstünde ve kuzeyinde yapılan kaçak kazıları da çok sayıda hayvan kemiklerine rastlanmıştır. Höyük kuzeyden ve güneyden

6 Koşay 1959, 349-413.; Yakar 1985, 302.; Koşay-Vary 1984, 1-53.; Deniz 1975, 284-294.; Koşay-Vary 1987, 1-27.; Sagona 1984, 250, 358.; Kökten 1944, 93.; Kökten 1944-1945, 481-485, 498-505.; Kökten 1947, 462.; Melink 1962, 77.; Melink 1963, 179.; Yakar 1979, 55.; Bittel-Schneider 1944-1945, 55.; Lamp 1954, 21-25.; French 1966, 228-230.; 104.; Diamond Rutler 1969, 159.; Sagona 1984, 65-66, 249.; Yakar 1984, 78.; Burney 1958-1992.; Sosta kazı çalışmalarına Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından başlanmış, daha sonra Erzurum Müze Müdürlüğü'nün katımlı kazısı olarak devam etmiştir. Bk., Sagona-Sagona-C-Özkorucuk 1995, 193-216.; Sagona-Erkmen-Sagona-C-Homes 1996, 27-52.; Sagona-Erkmen-Sagona-C-Howells 1997, 181-226.; Sagona-Erkmen-Sagona-C-McNen-Howells 1998, 31-64.; Sagona 1998, 13-25.; Sos Höyük 1996 yılı kazı çalışmalarına, (Sagona-Erkmen-Sagona-C-Howells 1997) Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan başkanı olduğum 10 kişilik bir ekip ile katıldık. Sos Höyük kazıları 1999 yılından itibaren Bakanlar Kurulu kararı ile devam etmektedir.

nehir yataklarıyla çevrilidir. Demir Çağına ve Ortaçağa ait keramikler elde edilmiştir. Kum ocağı olarak kullanılması önlenmediği sürece, birkaç yıl sonra höyüğün yok olacağı anlaşılmaktadır.

Balıklı Köy Kalesi (Resim: 4)

Çayırılı'ya 4 km. uzaklıkta bulunan kale Balıklı Köyü'nün içinde ve köyden yüksekliği 100 m.dir. 1.20 x 1.80 ebadında taş duvar örgüsüne rastlanmıştır. Moloz taş örgü sistemiyle oluşturulan duvar Ortaçağa aittir. Kalenin kurulduğu ana kaya taş ocağı olarak kullanılmıştır. Tarihî yolların geçiş noktasında olması ve yapısal özellikleri nedeniyle bu kalenin gözetleme amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çataldaş Höyük (Resim: 5)

Çayırılı İlçesi'nin batısında bulunan höyük ilçeye yaklaşık 6 km. uzaklıktadır. Eski Erzincan-Erzurum karayolunun üzerinde bulunan höyükte kaçak kazılar sonucu ortaya çıkarılan insan iskeletlerine rastlanmıştır. Höyüğün büyük bir kısmı günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır. Gerekli önlemler alınmaz ise birkaç yıl sonra höyük bütünü ile tarla olarak kullanılacak ve tümünden yok olacaktır.

Başköy Kalesi (Resim: 6)

Çayırılı İlçesi'nin kuzeybatısında ve Çayırılı'ya 17 km. uzaklıkta bulunan Başköy'ün 3 km. güneybatısında adını köyden alan Başköy Kalesi bulunmaktadır. Kalenin genişliği 28 m., uzunluğu 52 m.dir. Yine kalenin kuzey ve güney kesiminde duvar kalıntıları bulunmaktadır. Duvar örgüsü temelden itibaren kesme taş örgü sistemiyle yapılmıştır. Ovadan 80 m. yükseklikte ve ovaya hakim konumdadır. Kalenin batısında kayalara oyularak elde edilmiş 3.25 x 2.90 m. boyutlarında bir su sarnıcına rastlanmıştır. Kaleyi önemli kılan unsurdan biri de kalenin taşlarının içinde bulunan midye kabuklarıdır. Kale aynı zamanda kuzeyinden geçen doğu-batı doğrultusundaki yolu kontrol altında tutmaktadır. Elde edilen keramiklerden, Eski Çağda yerleşim gören kalenin Ortaçağda da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kız Kalesi (Resim: 7, 9)

Erzincan'ın kuzeydoğusunda ve şehre 19 km. uzaklıktadır. Kale Erzincan'dan 1050 m. yüksekte kurulmuş olup, sadece üzerine kurulduğu ana kayanın yüksekliği 300 m.dir. Erzincan Ovası'na tamamen hakim olan kaleye ulaşım son derece güçtür. Kalenin kuzeyinde ulaşımı sağlamak amacıyla ana kaya yontularak basamaklar elde edilmiştir. Kalenin kuzey kesiminde Ortaçağda yapıldığı anlaşılan duvar kalıntıları bulunmuştur. Kalenin batısında ana kaya oyularak elde edilen iki su sarnıcının varlığı saptanmıştır. Altı üstü olarak yapılan sarnıçlardan altta olanı 195 cm. genişliğinde, 190 cm. yüksekliğindedir. Üstte olanı ise 140 cm. genişliğinde, 150 cm. yüksekliğindedir. Her iki sarnıcın iç kısmı kaya basamaklı olarak yapılmıştır. Ana kayanın üst kısmı da tıraşlanarak düzeltilmiştir. Bu kalenin Eskiçağda kullanılmış olduğunu düşünmekteyiz. Kale ile ilgili daha geniş bilgi içeren bir makale yayına hazırlanmaktadır.

Erzurum ve Çevresinde Saptanan Yerleşmeler

Cin Kalesi (Resim: 9)

Erzurum'un Paşinler İlçesi'nin 11 km. kuzeydoğusundaki Cin Kalesi, Kurnuç Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer almaktadır. Cin Kalesi fazla yüksek olmayan andezitten oluşan kayalık bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Güney kesimi daha dik olan oval bir plan gösterir. Andezit taşlı duvarları yıkıldığı için belirli bir plan vermemektedir. Kalenin doğu eteklerinde konut kalıntıları bulunmaktadır. Bu kesimde bulunan keramikler, Tunç Çağı özellikleri gösterir. Cin Kalesi'nin en önemli özelliği, aşağıda Büyükdere Vadisi'nde bulunan binlerce ham obsidiyenin buraya getirilerek işlenmiş olmasıdır⁷.

Kale çevresinde bulunan su yatakları da kalenin önemini arttırmaktadır. Bölgede bulunan sulama tesisleriyle ilgili araştırmalar, Belli⁸ başkanlığında benimde üyesi bulunduğum ekip tarafından yapılmaktadır.

Tilkitepe Höyüğü (Resim: 10)

Ilıca-Kandilli karayolunun yakınında, Ilıca'nın 5 km. batısında bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Eski Erzurum-Erzincan karayolu üzerinde ve ovaya hakim bir konumda orta büyüklükte bir höyüktür. Höyük ve eteklerinde toplamış olduğumuz çanak çömlekler İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Ortaçağa aittir.

Cinis Höyük (Resim: 11, 12)

Erzurum'un yaklaşık 40 km. güneybatısında, Kandilli yakınlarında bulunan Cinis Höyük yaklaşık 30 m. yüksekliktedir⁹. Büyük ölçüde tahrip olmuş durumdaki höyükte, bugüne kadar kazı yapılmamıştır. Höyükte bol miktarda İlk Tunç Çağına ait çömlek parçaları bulunmuştur. Bu keramikler son derece önemlidir. Bir kısmı Erzurum Müzesi'ne kazandırılmıştır. Önemli verilerin elde edildiği höyük, birkaç yıl sonra önlem alınmazsa, kaçak kazılarla yok edilecektir.

Değirmenler Höyük (Resim: 13)

Erzurum'un yaklaşık 15 km. kuzeyinde bulunan Değirmenler Köyü'nün hemen kuzeyinde, 60 m. çapında ve nispeten yuvarlak görünümlü, köyle aynı adı taşıyan bir höyüktür. Büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Karaz Höyük ile Güzelova höyükleri arasında bulunan höyük, aynı zamanda Urartu kaya mezarlarının bulunduğu Umudum Tepe¹⁰ (Kalortepe)'nin hemen yakınında bulunmaktadır. Bol miktarda Karaz keramiğine rastlanmıştır¹¹.

Karaz Höyük (Resim: 15)

Erzurum'un 16 km. kuzeybatısında, Ilıca İlçesi'nin 5 km. kuzeyinde, 16 m. yüksekliğinde ve 200 m. çapındaki, güneyde Karasu Irmağı'nı gören Karaz Höyük bugün oldukça tahrip olmuş durumdadır¹². Türk Tarih Kurumu adına Koşay ve Turfan tarafından 1942 ve 1944 yıllarında yapılan kazılarda, Kalkolitik Çağdan Bizans Dönemi'ne kadar uzanan 15 yapı katı tespit edilmiştir. 8. ve 12. yapı katları yangın geçirmiş olan prehistorik höyüğün hemen hemen her katında bol miktarda obsidiyen, madeni eser, tek renkli ve geometrik süslemeli çanak-çömlek ele geçirilmiştir. Höyükte, bol miktarda kaçak kazı yapılmıştır.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

ÖZGÜÇ 1966,	T.Özgüç, <i>Altıntepe I</i> , Ankara, 1966.
ÖZGÜÇ 1969,	T.Özgüç, <i>Altıntepe II</i> , Ankara, 1969.
KOŞAY-TURFAN 1959,	H.Z.Koşay- "Erzurum-Karaz Kazısı Raporu" K.Turfan <i>Belleken</i> 23 1959, 339-413.

8 Benzer sulama tesisleri için bk.; Belli 1996, 636-751.; Belli 1995, 19-48.; Belli 1994, 77-116.; Belli 2000,

9 Pehlivan 1984.; Güneri 1987.; Sagona 1984, 250, 338.

10 Çilingiroğlu 1982, 191-194.; Başgelen 1989, 22-25.

11 Pehlivan 1984.; Pehlivan 1990.; Güneri 1987.

12 Koşay 1984.; Koşay-Turfan 1959, 349 vd.; Yakar 1985, 302.; Koşay-Vary 1964, 1-53.; Deniz 1975, 284-294.; Koşay-Vary 1967, 1-27.; Koşay 1943, 348.; Bittel-Schneider 1944-1945, 55.; Lamb 1954, 21-25.; French 1968, 228 Abb. 104.; Diamont-Rutter 1969, 159.; Sagona 1984, 65-66, 249.; Yakar 1984, 78.; Burney 1958, 192.

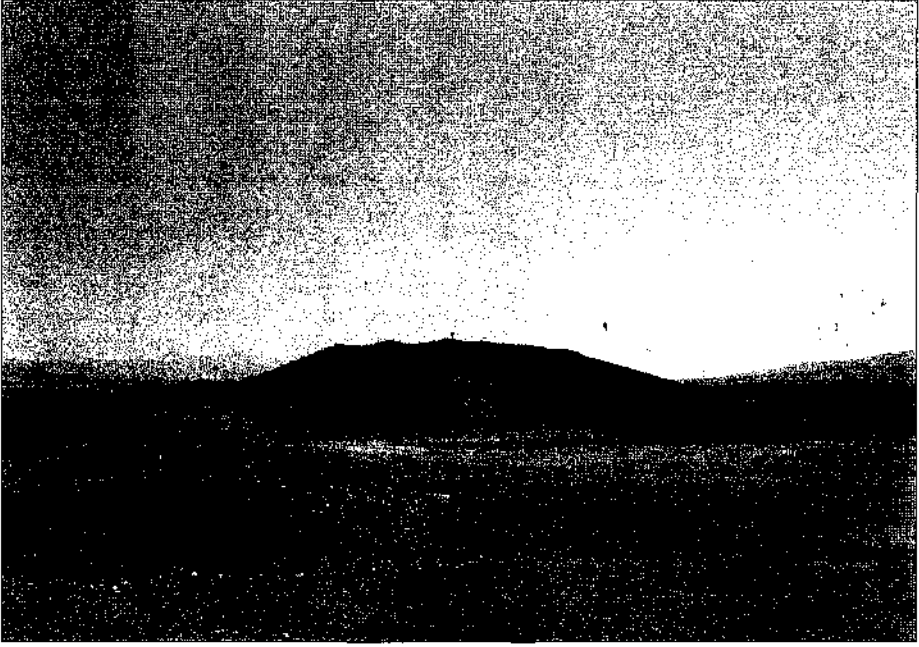
- KOŞAY-VARY 1964, H.Z.Koşay-H.Vary, *Pulur Kazısı*, Ankara, 1964.
- KOŞAY-VARY 1967, H.Z.Koşay-H.Vary, *Güzelova Kazısı*, Ankara, 1967.
- SAGONA - ERKMEN- A.G.Sagona - M.Erkmen- "Excavations at Sos Höyük
- SAGONA C.- MCNIVEN- C.Sagona- I.McNiven- 1997: Fourth Preliminary
- HOWELLS 1998 S.Howells Report", *Anatolica* 24, 1998, 31-64.
- BELLİ 1994 O.Belli, "Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern Anatolia", *Tel Aviv* 21, 1994, 77-116.
- BELLİ 1996 O.Belli "Doğu Anadolu Bölgesinde Keşfedilen Urartu Barajlarına Toplu Bir Bakış", *Belleten* 229, 1996, 638-751.
- YAKAR 1985, J.Yakar The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age, *BAR International Series*, No: 286. 2.cilt, Oxford, 1985.
- PEHLİVAN 1984, M.Pehlivan, *En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi*, Erzurum, 1984 (Basılmamış Doktora Tezi).

Resim 1: Üzümlü Kalesi ve kaya mezarı

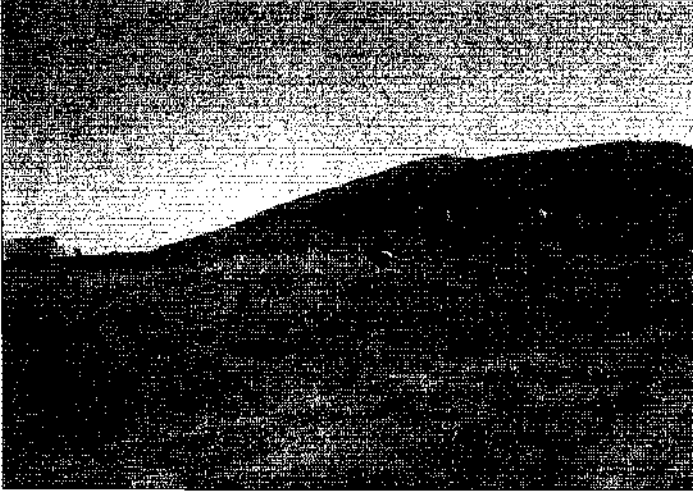
Resim 2: Üzerinden yol geçen Çatalarmut yerleşmesi

Resim 3: Ishak Höyük, genel görünüm

Resim 4: Balıklı Köyü kalesi yakından görünüm

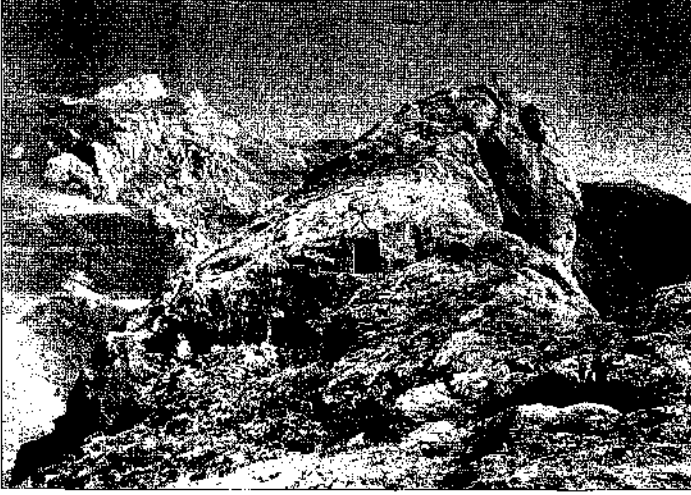
Resim 5: Çaldaş Höyük

Resim 6: Başköy Kalesi su sarnıcı

Resim 7: Kız Kalesi, ana kayanın traşlanması ile oluşmuş duvar yatakları

Resim 8: Kız Kalesi ve su sarnıçları

Resim 9: Cin Kalesi duvar kalıntısı

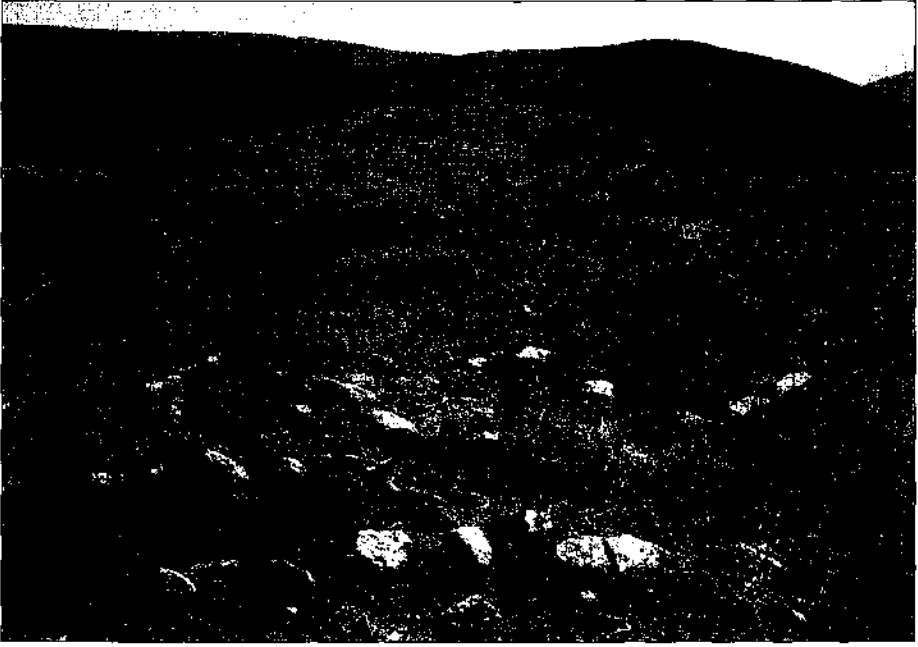
Resim 10: Tilkitape Höyük, genel görünüm

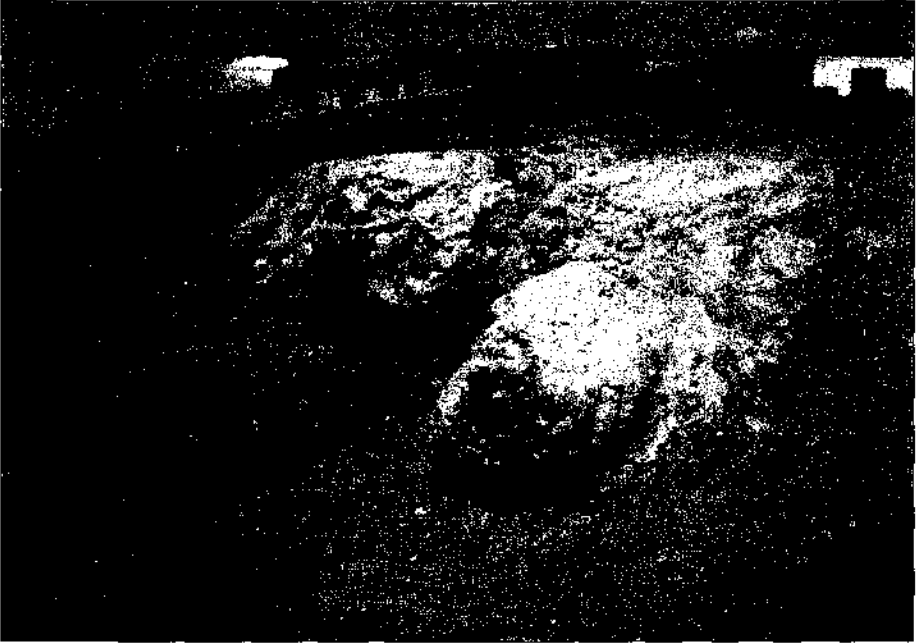
Resim 11: Cinis Höyük'ten bir görünüm

Resim 12: Cinis Höyük, insan yüzlü sunaklar

Resim 13: Değirmenler Höyük

Resim 14: Karaz Höyük, genel görünüm

1999 YILI İÇ ANADOLU'DA YÜRÜTÜLEN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sachihiro OMURA*

1999 yılında İç Anadolu'da yürüttüğümüz yüzey araştırmaları, 2 Ekim-4 Kasım 1999 tarihleri arasında, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Japonya Ortadoğu Kültür Merkezi-Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü adına yürütüldü. Başkanlığında yapılan çalışmalara, Dr. Masako Omura, Kimiyoshi Matsumura, Dr. Kaoru Kashima ve üniversite öğrenciler katıldı.

Bakanlık temsilcisi olarak Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müzeler Şubesi'nden Arkeolog Yüksel Gemalmaz görevlendirildi. Yüzey araştırmalarında toplanan seramiğin tanımında her zaman olduğu gibi, hocam Prof. Dr. Tahsin Özgüç büyük katkıda bulunmaktadır. İçtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

1. 1999 Yılı Yüzey Araştırmalarının Amacı

1986 yılından 1999'a kadar sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarındaki amacımızı üç noktada özetleyebiliriz:

1. İç Anadolu sınırları içinde, henüz incelenmemiş, görülmemiş höyükleri tespit etmek ve bilinenleri de haritada yerlerine oturtmak.

2. 1986 yılında başlayan Kaman-Kalehöyük kazılarında sağlanan verilen ışığında, yeni görülen höyüklerden derlenen malzemeyi değerlendirmek, kültür çevrelerini izlemek ve karşılaştırmak.

3. Kaman-Kalehöyük'te açığa çıkarılan kültürlerin, seramiğin yardımıyla, yayılış sahasını ve yerel özelliğini saptamak.

1999 yılı yüzey araştırmalarında, özellikle, Kaman-Kalehöyük II. kat-Demir Çağı, III. kat-Orta-Tunç Çağının yayılış sahasının belirlenmesine önem verdik.

2. 1999 Yılı Yüzey Araştırmalarının Alanı

1999 yüzey araştırmaları, Konya İli, Cihanbeyli, Sarayönü, Altınekin, Selçuklu ilçelerinde gerçekleştirildi (Resim: 1) ve 66 höyük ve düz yerleşim yerini araştırdık (Resim: 2). Höyük ve düz yerleşim yerlerinden toplanan seramik parçalarına göre, 1999'da araştırılan bu bölgede, Neolitik, Kalkolitik, Eski Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç ve Demir Çağı ile beraber Helenistik, Roma, Bizans, Selçuk ve Osmanlı Dönemine ait yeni yerleşim yerlerini inceledik.

Şimdi 1999 yüzey araştırmalarımızın bazı önemli sonuçlarını açıklamaya çalışacağım.

* Dr. Sachihiro OMURA, The Middle Eastern Culture Center in Japan, 3-10-31, Osawa, Mitaka-shi, Tokyo/JAPONYA

Neolitik Çağ

1999'da, Neolitik seramik, Ilca Tepesi ve Ilca Yaylası'ndan derlendi.

Ilca Tepesi, Remzi Oğuz Arık, James Mellaart ve Ian Todd tarafından da araştırılmıştı. Ilca Tepesi, Konya İli, Cihanbeyli İlçesi, Yapalı Köyü sınırları içindedir. Bu höyük, doğal yamaçların üzerinde yer almaktadır. Kuzey-güney istikâmetinde 218 m., doğu-batı istikâmetinde 216 m., yüksekliği 4 m.dir. Buradan toplanan malzeme, Neolitik Çağa ait obsidiyen deliciler, kesiciler, flakes-waste, siyah perdelikli seramik parçalarından oluşmuştur. Bunların dışında, az miktarda Demir Çağına ait boya ile nakışlı seramik parçaları da toplandı. Bunlar Kaman-Kalehöyük'ün IIc katına aittir.

Ilca Yaylası, Ilca Tepesi'nin 1 km. batısında, doğal yamaçların üzerine kurulmuş düz bir yerleşim yeridir. Buradan derlenen obsidiyen deliciler, flakes-wasteler, ve Ilca Tepesi'nde bulunduğu Neolitik Çağ obsidiyen aletlerden başka, az miktarda Roma Dönemine ait seramik parçaları da derlendi.

Bu araştırmalarda, Ilca Tepesi, Ilca Yaylası'ndan başka hiçbir höyükte Neolitik buluntu ele geçirilememiştir. Son iki yılda, Tuz Gölü'nün batı bölgesinde araştırmalara devam ettik ve Neolitik Çağ yerleşim yerleri Ilca Tepesi, Ilca Yaylası'ndan başka Kulu İlçesi'nde Çatal Höyük 2 ve Höyük denilen küçük bir yerleşim yerinde de Neolitik Çağa ait seramik parçaları ve obsidiyen aletler toplamıştık. Ancak Tuz Gölü'nün doğusunda, Neolitik Çağ yerleşim yeri sayısı çok azdır. Bunun nedenlerinden biri, bu bölgenin Neolitik Çağda alet kaynağı olarak kullanılmış olan obsidiyen yataklarından uzak olmasıdır.

Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ seramiği ele geçirilememiştir. 1998 yılı araştırmalarında, Alişar II'de kullanılmış olan siyah astarlı, ince hamurlu, iyi perdelikli, iyi pişirilmiş seramik parçaları, az da olsa, Karakuyu II ve Gure Yunak'ta bulunmuştu. Ancak bu tür seramik, 1999 yılında hiç bulunmadı.

Eski Tunç Çağı

Eski Tunç Çağı seramiği, Höyük-Seçilmiş, Yuğ Tepe, Höyük-Yazıbelen, Fatinhöyüğü, Merdivenli Kuyu Yuğ-Aşağıpınarbaşı'nda bol sayıda toplandı. Bu höyüklerden toplanan küp parçalarının boyları büyük, ağız kenarları dışarı taşkındır. Çanaklar arasında ağız kenarları içe çekik olanlar çoğunluktadır. Bu kapların önemli bir grubunu da keskin omuzlular oluşturur. Bazılarının omuzlarında veya ağız kenarları üstünde düğmeler vardır. Fincanların çoğu kırmızı, parlak perdeliklidir. Dipleri yuvarlak, ağız kenarları dışa çekiktir.

Yuğ Tepe ve Fatinhöyüğü, Cihanbeyli Yaylası'nın güney kenarında, Boz Dağ'ın eteğindedir. Cihanbeyli Yaylası'ndaki höyüklerde ve düz yerleşim yerlerinde de Eski Tunç Çağı seramiği ele geçirilmiş ise de, sayıları çok azdır.

Orta Tunç Çağı

Orta Tunç Çağı seramiği, Kültü, Yuğ-Yukarıpınarbaşı'nda az sayıda derlendi. İç Anadolu'da Orta Tunç Çağını Assur Ticaret Kolonileri Çağı temsil eder. 1999 yılı yüzey araştırmalarında, Assur Ticaret Kolonileri Çağı seramiğine rastlanmadı. Özellikle Assur Ticaret Kolonileri Çağı boya nakışlı tipik seramik örneklerine hiç rastlanmadı. Bu durum, 1998 yılı yüzey araştırmalarında da değişmemiştir.

Geç Tunç Çağı

Geç Tunç Çağı seramiği, Kültü, Yassı Ören, Gündül Ağıl, Höyük-Kuyulusebil, Mezarlık Tepe, Tatlıkuyuhöyüğü, Fatinhöyüğü, Karayuğ, Yuğ-Yukarıpınarbaşı, Yuğ-Aşağıpınarbaşı höyüklerinden derlendi. Özellikle Karayuğ, Yuğ-Yukarıpınarbaşı, Yuğ-Aşağıpınarbaşı höyüklerinde çok sayıda ele geçirildi. Bu höyükler, Bozdağ eteğinde yer

almaktadır. Geç Tunç Çağı seramiğinin bulunduğu höyüklerde, diğer çağlara ait seramiğin sayısı çok azdır. Bu özelliği 1998 yılında araştırdığımız iki Geç Tunç Çağı höyüğünde, yani Kültü ve Uso'da da görmüştük.

Demir Çağı

Demir Çağı seramiği, az da olsa, hemen hemen her höyükte vardır. Özellikle, Ilca Yaylası, Toprakkale 1, Kepenek Yaylası, Körhasan Tepesi, Kuzu Tepesi, Yuğ-Koç-yaka, Cami Tepesi höyüklerinde çok sayıda bulundu. Ancak Demir Çağının erken evresine tarihlenen seramik parçalarından yalnız, Ilca Yaylası'nda tek örnek ele geçirildi. Buna karşın, Demir Çağının geç evresine tarihlenen seramik parçaları fazladır.

Helenistik-Roma Çağı

Helenistik Çağ seramiği, Ilca, Gülbahçe, Şeref Kaya, Kale Hacınuman, Gökçe höyük, Zibra Tepe, Höyük-Gölyazı, Höyük-Çeşmelisebil, Müşkü 1, Karayuş ve Yuğ-Aşağıpınarbaşı'nda ele geçirildi.

Bizans-Osmanlı Dönemi

Bizans buluntuları, Karadağ, Tekke Yaylası, Kale, Boşluk Yaylası, Kaldırım, Çavuş mevkii 1, 2, Hamid Kartın Tarlası, Kale-Akçaşar, Kışla ve Kırıkdiklik'te bol sayıda bulundu. Bizans-Osmanlı Dönemi yerleşim yerlerinin çoğu düz araziye veya yüksek kayalıklar üzerine kurulmuştur. Bu çağlara ait yerleşim yerlerinde bir veya iki kültüre ait eserlerden başkasına rastlanmamıştır.

3. Kaman-Kalehöyük Seramiği ile Yüzey Araştırmalarında Derlenen Malzemelerin Karşılaştırılması

1999 yılı yüzey araştırmalarında toplanan seramiğin Kaman-Kalehöyük buluntuları ile karşılaştırması önemli sonuçlar vermektedir.

1986 yılından beri devam eden Kaman-Kalehöyük kazılarında 4 kültür katı tespit edilmiştir. I. kat-Osmanlı, II. kat-Demir Çağı, III kat-Orta-Geç Tunç Çağı, ve IV kat-Eski Tunç Çağıdır. Kaman-Kalehöyük'ün tipik seramiği sayesinde bu kültürlerden bazılarının yayılış alanlarını belirlemek mümkün olmaktadır.

IIc katı-M.Ö.8 yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö.7 yüzyılın başı arasına tarihlenir. Bu katın tipik seramiğini, boya nakışlı, stilize geyik motifli seramik türü temsil eder. 1986'dan beri sürdürülen yüzey araştırmalarında derlenen seramik, bunların yayılış sahasının Kızılırmak kavsi içi ve güney bölgesi olduğu anlaşıldı. Bunun dışında, bu seramik türü Gordion ve Konya-Alaettin Tepesi'nde de bulundu. Yüzey araştırmalarımızda, Ilca Yaylası'nda, Kaman-Kalehöyük IIc katının geyik motifli seramik parçası bulundu. Ancak onun dışında IIc katı seramiğine hiçbir höyükte rastlanmadı. Kaman-Kalehöyük'te boya nakışlı, stilize geyik motifleri iki gruba ayrılır. Birinci örneği Alişar II'de bulunan krater üzerindeki geyik temsil eder. İkincisi yerel özelliğe sahip stilize basit geyik motiflidir. Ilca Yaylası'ndan toplanan boya nakışlı seramik, birinci gruba aittir. Gordion, Maşat Höyük, Göllüdağı'nda bulunan stilize geyik motifli seramikler de, birinci gruba girer. Bunlar yerel seramik özelliğine sahip gruba ait değildir. Kaman-Kalehöyük'te birinci gruba giren stilize geyik motifleri çok gelişmiş ve IIc katında birdenbire ortaya çıkmıştır. Bunun için ben, birinci gruba giren nakışlı seramiğin Kaman'a başka bir yerden ithal edildiğini düşünüyorum. Gordion'daki geyik motifli kraterlerin de ithal edildiği söylenmektedir. Buna göre, Ilca Yaylası'nda kullanılmış olan bu tür seramik oraya ithal edilmiş olabilir. Ancak burada bir soru ortaya çıkmıştır. Birinci gruba giren seramik nereden ithal edilmiştir? 14 yıl-dan beri sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında, birinci gruba giren seramik parçaları, Kızılırmak kavsi içindeki höyüklerde çok sayıda toplanmıştır. Kızılırmak'tan güneye doğru gittikçe, bunların sayıları birdenbire azalmaktadır. Buna göre, birinci grubun seramik atölyelerinin Kızılırmak kavsinin içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kaman-Kalehöyük IIb katında birdenbire ortaya çıkan gri seramiğin yayılış sahası da çok ilginçtir. Bu gri seramik, Demir Çağına aittir. Bu tür seramikler, 1986-1995 yılları arasında yürüttüğümüz araştırmalarda, Kızılırmak'ın batısında ve kavsi içinde çok bulundu. Ancak Kızılırmak'ın güneyinde pek fazla rastlanmadı. 1998'de, Corca'da Demir Çağının son safhasına ait gri seramik parçaları çok sayıda toplanmasına rağmen, diğer höyüklerde fazla değildi. 1999 yılı araştırmalarımız da aynı sonucu verdi. Buna göre, Kaman-Kalehöyük'ün IIb ve IIa katlarının gri renkli seramiğinin Gordion'dan doğuya, Kızılırmak kavsi içine doğru yayıldığını vurgulamak gerekir. Kızılırmak'ın güney bölgesinde 1996-1999 yıllarında yürüttüğümüz araştırmalarda derlenen gri renkli seramik parçalarının çoğu Kaman-Kalehöyük'ün IIa katından daha geç olup, Helenistik ve Roma Çağlarına aittir.

1999 yılı araştırmalarımızda Kaman-Kalehöyük'ün IIb, IIa katlarına ait iki veya üç renkte nakışlı seramiğe de çok az rastlandı. IIa'nın en son evresi, yani, Helenistik Çağın boya nakışlı seramik örnekleri çok bulundu. Bu durum 1997-1998 buluntularının sağladığı bilgiye çok uymaktadır.

Kaman-Kalehöyük'ün IIIa katına, yani Hitit İmparatorluk Çağına ait seramik Boz Dağ eteğindeki höyüklerde çok sayıda ele geçirildiği halde, IIb-Eski Hitit, IIc-Assur Ticaret Koloni Çağına ait örnekler, özellikle, IIc katına ait seramik parçalarına rastlanmadı.

Kaman-Kalehöyük IV. kat-Eski Tunç Çağ seramiği de Boz Dağ eteğindeki höyüklerde çok sayıda bulundu. Fakat Kaman-Kalehöyük'te keşfedilen Intermediate, Alışar III ve Eski Tunç Çağının son safhasının boya ile nakışlı tipik seramiklerine hiç rastlanmadı.

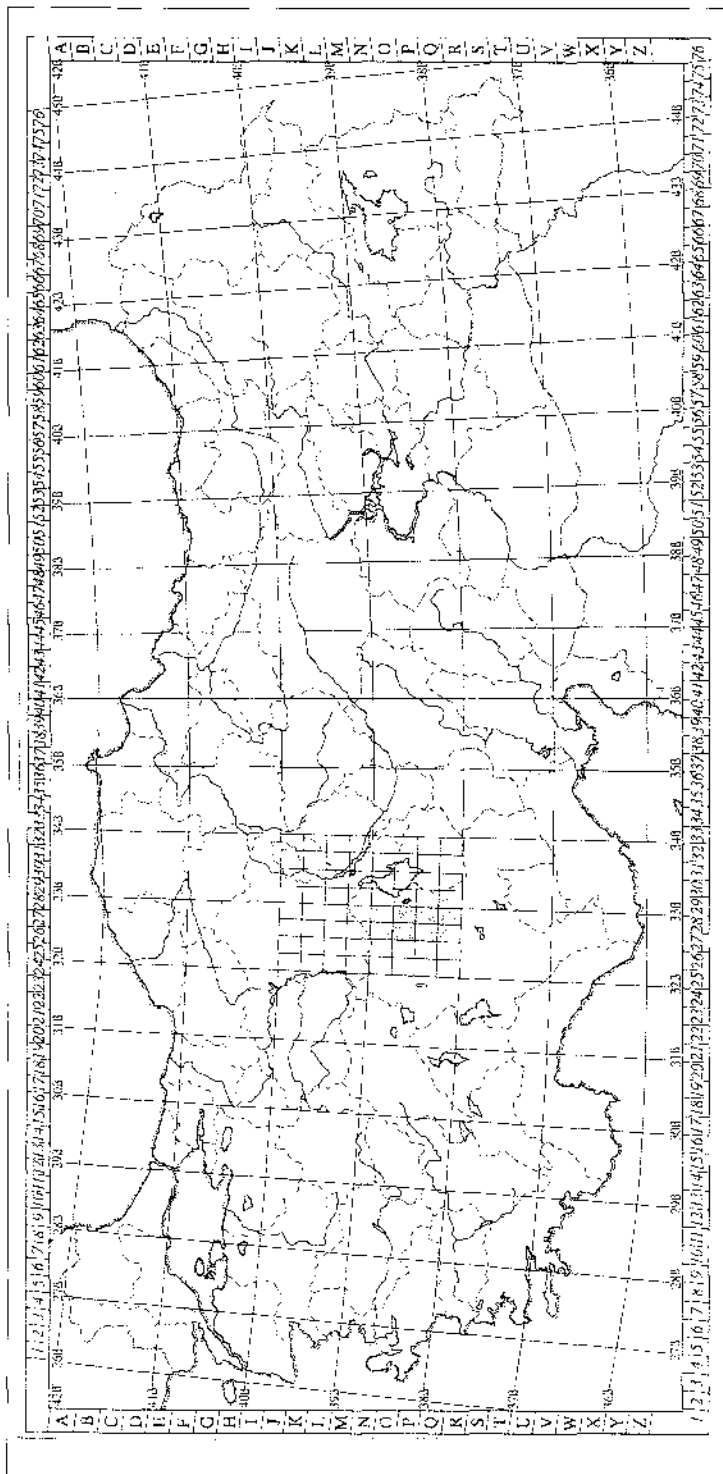
4. Sonuç

Bu verilere göre, 1999 yılı yüzey araştırmalarımızın sonucu olarak üç konuyu vurgulamak gerekir.

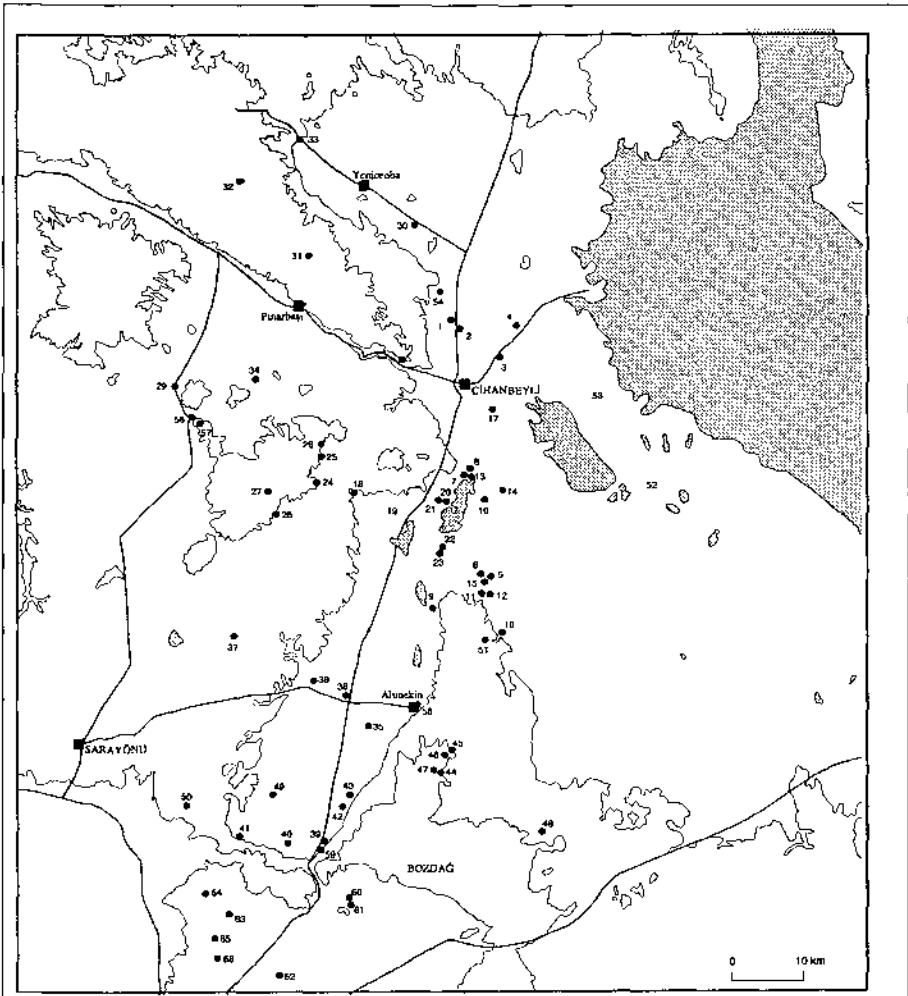
1. Hitit İmparatorluk Çağı yerleşim yerleri hakkındadır. 1986-1998 yüzey araştırmalarında, Hitit İmparatorluk Çağı yerleşim yerleri olarak, Ankara'da Datçabelen, Aksaray'da Yassı, Taşlıyeri, ve Tuz Gölü batısındaki Uso, Kültü'yü saptamıştık. 1999 yılında da, Hitit İmparatorluk Çağı yerleşim yeri olarak Sarayözü, Selçuklu, Altinekin İlçesi'nde, Gündül Ağıl, Yassı Ören, Höyük-Kuyulusebil, Mezarlık Tepe, Tatlıkuyuhöyüğü, Fatinhöyüğü, Karayüğü, Yuğ-Yukarıpınarbaşı, Yuğ-Aşağıpınarbaşı höyüklerini belirledik. Bu yerleşim yerleri, Kulu, Cihanbeyli ilçelerinin güneyinde, Boz Dağ eteğinde yoğunlaşmıştır. Bu yerlerdeki Hitit İmparatorluk Çağı seramiği ortak bir karakter göstermektedir. Bunlar, Kültü, Uso, Yassıören'in kanıtladığı gibi, yükseklikleri çok az yamaçlar üzerine kurulmuştur. Derlenen seramiğe göre, bu yerleşim yerleri uzun ömürlü olmamıştır.

2. 1999'da toplanan seramik parçaları arasında, Kıbrıs, Miken kökenli Demir Çağı seramik parçaları da vardır. 1997'de Aksaray ili yüzey araştırmalarında da bu tür seramik parçaları, az miktarda ele geçirilmişti. Buna göre, Konya, Cihanbeyli, Aksaray Merkez ilçelerinin, Demir Çağının son evresinde güney kültür etkisine girdiğini söyleyebiliriz.

3. Cihanbeyli İlçesi'nde Demir Çağının son evresinden itibaren Helenistik, Roma, Bizans, ve Osmanlı Dönemine ait buluntuların sağlam olduğu, M.Ö.2 ve 3. bin yerleşim yerlerinin de Boz Dağ eteklerinde yoğun olduğu görülmektedir.

Harita: 1

1 Kültü	18 Kepenek Yaylası	35 Yuğ Tepo	52 Höyük-Götyazı
2 Yassı Ören	19 Kale-Kırışla	36 Keşlik Yaylası	53 Yusufçar-Çardakları
3 Karatepe	20 Bolluk Yaylası	37 Karatepe	54 Kayalidere
4 Höyük Tepe	21 Körhasan Tepesi	38 Küçükkaştepe	55 Kırkdilik
5 Toprakale 1	22 Kaldırım	39 Höyük-Yazıbelen	56 Höyük-Çeşmelisobil
6 Höyük Mevkii	23 Yayla Tümölüsleri	40 Tatlıkuyuhöyüğü	57 Kocatepe
7 İca Tepe	24 Gülbahç	41 Fatihhöyüğü	58 Kale-Allinekin
8 İca	25 Çavuş Mevkii 1	42 Merdivenli Kuyu	59 Haman Yeri
9 Güdül Ağıl	26 Çavuş Mevkii 2	43 Ahmetaga Hanı	60 Müşkü 1
10 Karadağ	27 Kuzu Tepesi	44 Yuğ Koçyaka	61 Müşkü 2
11 Bağtepe 1	28 Azak Kalesi	45 Cami Tepesi	62 Mezarlık
12 Bağtepe 2	29 Höyük-Kuyulusebil	46 Kale-Akpaşar	63 Ören Yeri
13 İca Yaylası	30 Hamid Karim Tarlası	47 Kışla	64 Kara Yuğ
14 Tekke Yaylası	31 Karalar Yaylası	48 Kale-Hacınuman	65 Yuğ-Yukarıpınarbaşı
15 Toprakale 2	32 Höyük-Seçilmiş	49 Gökçehöyük	66 Yuğ-Aşağıpınarbaşı
16 Küçükösedik	33 Mezarlık Tepe	50 Zivra Tepe	
17 Osmanağlı Mevkii	34 Şeref Kaya	51 Tarkaağlı	

Harita: 2

SİVAS İLİ 1999 YÜZEY ARAŞTIRMASI

A. Tuba ÖKSE*

1999 yılında¹ Şarkışla İlçesi'nde 67 (Harita: 2), 5 baraj rezervuar alanında 7, Merkez, Ulaş ve Yıldızeli ilçelerinde 16 olmak üzere 77 yerleşim, 10 tümülüs, 1 köprü ayağı, 2 su yolu, bir baraj bendinden oluşan toplam 90 merkez incelenmiş (Harita: 1) ve 1992'den beri incelenen merkez sayısı 510'a ulaşmıştır.

ŞARKIŞLA İLÇESİ

1. *Kızılcaışla Kalesi*: Kızılcaışla'nın 3 km. güneybatısında, Alacalar Deresi'nin batı yamacındaki plato kenarında 6 hektarlık² Hitit İmparatorluğu ve Helenistik-Roma yerleşimi; kuzey eteklerinde geç dönem yerleşimidir.

2. *Pınarbaşı Mevkii*: Alacalar Vadisi'nin doğu yamacında plato kenarında Kalkolitik ve Hitit İmparatorluk Çağı yerleşimi; güney kesiminde geç dönem yerleşimi.

3. *Yukdere Mevkii*: Kızılcaışla'nın 2.5 km. güneybatısındaki dar kanyon, vadi girişinin doğusunda, küçük Helenistik-Roma yerleşimi, vadide soyulmuş tümülüs.

4. *Ekerbiçmez Mevkii*: Kömürkaya (Lisanlı/İhsanlı)'nın güneydoğusundaki barajın batı kenarındaki doğal tepe üzerinde tahrip edilmiş tümülüs.

5. *Hanyeri (Kilise Yeri)*: Aynı barajın 500 m. kuzeydoğusunda, taş ve Horasan duvarlı, 1.5-2 m. yükseklikte, 120 x 80 m. boyutlarda Geç Roma-Bizans ve Selçuklu kalıntıları, 200 m.lik taş döşeme yolu³; batısında 1 ha. düz yerleşim.

6. *Kabudo (Kaputoğlu / Mezarlık) Mevkii*: Hanyeri'nin 3 km. doğusunda, sırtları yaran vadinin doğu kenarında taşlarla çevrilmiş mezarlar çevresinde Helenistik, Roma ve Bizans yerleşimi; batı yamacında Bizans ve Selçuklu yerleşimi.

7. *Körpınar Mevkii*: Hanyeri'nin 1 km. batısında, Körpınar Vadisi'nde, asfalta 500 m. mesafedeki tepelik arazinin batı yamacında Helenistik-Roma yerleşimi.

8. *Şahoğlu (Sivri) Mevkii*: Kömürkaya'nın 7 km. güneyinde tahrip edilmiş tümülüsler.

9a. *Bağlar Mevkii (Maunupınar / Alonun Pınarı)*: Kömürkaya'nın 1 km. batısında Helenistik, Roma ve Bizans yamaç yerleşimi.

* Doç. Dr. A. Tuba ÖKSE, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Beytepe, Ankara/TÜRKİYE

1 20 Haziran-16 Temmuz 1999 tarihlerinde yapılan yüzey araştırması, Hacettepe Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir. Ek: p. üyeleri Yard. Doç. Dr. Erhan Ersoy Arkeolog Ahmet Görmüş ve Kültür Bakanlığı temsilcisi Trabzon Müzesi'nden Nilgün Yılmaz'ın, Sivas Müze Müdürlüğü'ne, Şarkışla Kaymakamı'na ve burada adı geçen köylerin muhtarları, azatları ve halkına, Devlet Su İşleri Sivas Bölge Müdürlüğü şantiye sorumlularına ve bize misafirhanelerinde konaklama imkânı veren Sivas Öğretmenevi, Devlet Su İşleri Şarkışla İşletme Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

2 A. T. Ökse Sivas İl 1998 Yüzey Araştırması, XVII. AST, No. 41.

3 F. Taeschner, *Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen I-II*, Leipzig 1924 ve 1926: Hanyeri, haritadaki kervan güzergâhı üzerinde yer almaktadır.

9b. *Ören Mevkii*: Kömürkaya'nın 2 km. kuzeyinde, yaklaşık 3 hektarlık (200 x 150 m.) Helenistik, Roma ve Bizans yerleşimi.

10. *İnönü Dere Mevkii*: Kömürkaya'nın 3.5 km. doğusunda, plato güney kenarındaki kayalıkta, 5 m. yükseklikte ve 60 m. çapta, geç dönem yerleşimi.

11. *Çağlayan Mevkii*: Kömürkaya, Ören mevkiinin 600 m. doğusundaki tarialarda yaklaşık 1 hektarlık geç dönem yerleşimi.

12. *Dürmeşin*: Çepni'de, Kızılırmak'ın güneyinde, Gökfatma'nın yaklaşık 400 m. batısında, 60 x 60 m. boyutlarda, tahrip edilmiş Eski Tunç Çağı yamaç yerleşimi.

13. *Gökfatma Mevkii*: Çepni'de, Kızılırmak'ın güneyinde, Saraç'ın 4.5 km. batısında, mezarlık ve geç dönem yamaç yerleşimi.

14. *Balıklı Mevkii*: Karagöl'de Ağadere mevkiinin kuzeyinde, Kızılırmak'ın 200 m. güneyinde, yaklaşık 2 hektarlık Helenistik-Roma ve Bizans yerleşimi.

15. *Ağadere Mevkii*: Karagöl'de, Kızılırmak'ın güneyinde, Saraç'ın 4 km. batısındaki sarp tepede, batısı heyelanla yıkılmış, 5-6 m. yükseklikte, tahminen 250 m. çapta Kalkolitik ve Roma-Bizans yerleşimi.

16. *Çukuryurt (Kayışoğlu) Mevkii*: Saraç'ın 3 km. güneyi ve Kömürkaya'nın 2.8 km. kuzeyinde, Şama Dağı geçidinde Kızılırmak'a hakim Roma-Bizans yamaç yerleşimi.

17. *İnbaşı (Nöküs'ün Öreni)*: Saraç'ın 2.5 km. güneyinde, Kırkgöz Deresi mevkiinde soyulmuş kaya mezarı, batısında plato kenarında soyulmuş tümülüs.

18. *Şeme Baba Tepesi*: Saraç'ın 3 km. güneybatısındaki geçidin batı yamacında, 50 m. çapta ve 4-5 m. yükseklikte Kalkolitik Çağ höyüğü.

19. *Elmalı Mevkii*: Saraç'ın 1.7 km. batısındaki plato kenarında mezarlık.

20. *Lalabeli ve Söğütlüpinar Mevkii*: Saraç'ın 2 km. doğusunda 2 dönümlük, taş çevrili mezarlar; karşısında Söğütlüpinar geç dönem yerleşimi.

21. *Göllüce Mevkii*: Saraç'ın 2.5 km. güneydoğusunda, 1480 m. yükseltide, 60 m. çapta, 30-40 cm. derinlikte, şev duvarına ait 1.5 m. lik bölümü korunmuş gölet çevresinde taş duvarlı, 6-7 hektarlık Helenistik-Roma yerleşimi.

22. *Çayır Mevkii*: Saraç'ın 3.1 km. doğusunda, Kızılırmak'ın güney üst seki yamacında, 3-4 hektarlık Helenistik-Roma düz yerleşimi.

23. Saraç'ın güneybatısında, 0.5 hektarlık Bizans yerleşiminde, 95 x 80 x 55 cm. boyutlu, üzeri manivela delikli ve yonca kabartmalı dikdörtgen bazalt blok.

24. *Ören Mevkii*: Kayapınar'ın 4 km. kuzeydoğusunda, Tasbatan Deresi (Hüseyinpinar) doğusunda, 113 m. çapta höyük; tahrip olmuş batı-güneybatı kesimde Kalkolitik ve Roma, batıdaki küllü alanda Demir Çağı ve Roma, 300 m. batısındaki yükseltilerin doğu kesitinde küpler ve Eski Tunç Çağ seramiği.

25. *Höyük Mevkii*: Orta Topaç'ın 600-700 m. güneyinde, 1250 m. yükseltide, 13 m. yükseklikte ve 100 m. çapındaki oval höyük, geç dönemlere aittir.

26. *Kireçlik Dere Mevkii*: Orta Topaç'ın 100 m. güneyinde, derenin batı kenarında, yaklaşık 3 m. yükseklikte ve 50 m. çapta küçük Bizans tepe yerleşimi.

27. *Toptaşlar*: Kireçlik Dere'nin batısında, 1230-1240 m. yükseklikte Bizans düz yerleşimi.

28. *Sohular Mevkii*: Orta Topaç'ın 1.5-2 km. güneydoğusunda, Acıpınar Deresi'nin güney yamacındaki tarialarda geç dönem yerleşimi.

29. *Pur Tepe*: Acıpınar Deresi'nin kuzey yamacındaki tepede ve batı yamacında 400 x 250 m. boyutlarda Demirçağı, Roma ve Bizans yerleşimine ait taş temel kalıntıları.

30. *Maşatlık Mevkii*: Orta Topaç'ın güneyinde, üzerinde yazı ve haç işaretleri bulunan ve doğu-batı doğrultusunda yatırılmış büyük mezar taşları.

31. *Çamurlu Mevkii*: Karakuz'un 2.4 km. güneyinde, Çamurlu Deresi kuzeyinde yaklaşık 6-7 hektarlık Helenistik ve Roma düz yerleşimi.

32. *Haydar Kalesi*: Karakuz'un 1 km. güneyinde, plato üstünde, 350 x 150 m. boyutlarında geç dönem tepe ve düz yerleşim alanı.

33. *Köprü Ayağı*: Karakuz'a bağlı, Orta Topaç'ın 3 km. doğusunda, Kızılırmak üzerinde, kesme taşlı ve Horasan harçlı Roma-Bizans köprü ayağı.

34. *Kavakçayırı Mevkii*: Kaymak'ın 2 km. batısında, Kızılırmak'ın orta sekisi üzerinde Roma ve Bizans yerleşimi.

35. *Kaleboynu Mevkii*: Kaymak'ın 4-5 km. doğusunda, dar Küçükdere Vadisi'nin iki yamacında Helenistik, Roma-Bizans yerleşimi.

36. *Şarlaşa Mevkii*: Kaleboynu'nun güneyinde, güney yamacı tahrip edilmiş doğal tepe üzerinde Kızılırmak Vadisi'ne hakim Helenistik yerleşim.

37. *İpek Yolu*: Kaymak-Şarkışla arazi yolu, Poyraz mevkiindeki taş döşeli yol.

38. *Ardıçlı Mevkii*: Kılıççı'nın 2 km. güneydoğusunda, Kürünlü Deresi'nin batı yamacında, üst seki üzerinde yaklaşık 5 hektarlık Roma-Bizans yerleşimi.

39. *Yılanlı Mevkii*: Ardıçlı mevkiine 300 m. mesafede, Kızılırmak üst sekisindeki gölet çevresinde, Geç Roma-Bizans düz yerleşimi.

40. *Köy Ortası Mevkii*: Kılıççı'nın 2.5 km. güneyindeki tepede mezarlık.

41. *İki Tepe Arası*: İlyashacı'nın 400 m. güneyinde, Kızılırmak'ın kuzeyinde, vadiye hakim yamaçta Kalkolitik ve Bizans yerleşimi.

42. *Dere Mevkii*: İlyashacı'nın 1.5 km. batısında Helenistik yamaç yerleşimi.

43. *Örenin Yüzü*: Alaçayırı'nın 500-600 m. kuzeyinde, Sakallı Dere ile Kabir Deresi arasındaki tepenin batı ve güney yamaçlarında, 0.5 hektarlık Kalkolitik, Demir Çağı, Roma ve Bizans yerleşiminde, bazalt duvar kalıntıları.

44. *Ören Mevkii*: Çiçekliyurt'un (Çakal) 700 m. güneydoğusunda, Kızılırmak'ın orta sekisinde 5 hektarlık Helenistik, Roma-Bizans yamaç yerleşimi.

45. *Taşbaşoğlu Mevkii*: Çiçekliyurt'un 1 km. doğusunda, Kızılırmak orta sekisinde, 3 hektarlık geç dönem düz yerleşimi.

46. *Yel Doğırmeni Mevkii*: Çiçekliyurt'ta, Kızılırmak'ın orta sekisindeki tepenin eteklerinde Helenistik ve Roma dönemleri yerleşimi.

47. *Mezarın Ardı Mevkii*: Çiçekliyurt'un kuzeyinde geç dönem küp parçaları.

48. *Çokpınar Mevkii*: Çiçekliyurt'un 2 km. kuzeyindeki plato üzerinde 8-10 hektarlık Roma ve Bizans dönemleri düz yerleşimi.

49. *Mustafa Başoğlu Tepesi*: Çiçekliyurt'un 1.5 km. güneyinde soyulmuş tümülüs.

50. *Tekke (Mezar Yanı) Mevkii*: Ortaköy, Tekke Deresi'nin doğu yamacında 2 hektarlık Kalkolitik, Orta Tunç, Demir Çağı, Helenistik, Roma-Bizans yayvan höyük yerleşimi.

51. *Ateşli*: Ortaköy'ün batısındaki tepe üzerinde soyulmuş tümülüs.

52. *Büyük Keriz Mevkii*: Ortaköy'ün 1.5 km. doğusunda, Kızılırmak'ın batısında ve Kaplan Deresi'nin kuzeyinde, 8 hektar Kalkolitik, Helenistik, Roma-Bizans üst seki yerleşimi.

53. *Küçük Keriz Mevkii*: Büyük Keriz ile Çermik arasında tümülüs.

54. *Termez Kayası*: Ortaköy'ün 1 km. batısında, Kaplan Deresi'nin batı terası üzerinde, 15-16 hektarlık Helenistik-Roma düz yerleşimi.

55. *Emirali Mevkii*: Ortaköy'ün 1.5 km. batısında taş duvarlı düz yerleşim.

56. *Kala Mevkii*: Ortaköy'ün 4.3 km. batısında, Karaala Deresi'nin kuzeybatısında, plato üzerinde 8 hektarlık Kalkolitik, Demir Çağı, Helenistik, Roma-Bizans yerleşiminde, geç dönemlere ait taş temellî geniş etek yerleşimleri.

57. *Boğaz Mevkii*: Ortaköy'ün 800 m. kuzeyinde, Boğaz Deresi Bizans yerleşimi.
58. *Büyük Şeker Mevkii*: Ortaköy'e bağlı, E. Höyük Köyü'nün 4 km. güneybatısındaki plato üzerinde, 6 hektarlık Helenistik-Roma çağı düz yerleşimi.
59. *Emlek Höyük*: E. Höyük Köyü'nün bulunduğu tepede, Horasan harçlı ve kesme taş bloklar bulunan, 10 hektarlık Roma-Bizans yerleşimi.
60. *Kale*: Sivrialan'ın 500 m. güneyinde, Değirmenözü (İsliyurt)'nün batı yamacında (1580 m.), 60 m. çapta, 3 m. yükseklikte Kalkolitik ve Bizans tepe yerleşimi.
61. *Kale*: Mesçitli'nin 500-600 m. güneydoğusunda, Değirmenözü'nün güney kenarında Kalkolitik, Demir Çağı ve Roma tepe yerleşimi.
62. *Kaçak*: Eski yurt'un (Alakilise) kuzeybatısında geç dönem plato yerleşimi.
63. *Kale*: Eski yurt'un kuzeybatısında, Kale Deresi'nin batı yamacında, Kızılırmak Vadisi'ne hakim yüksek tepede Helenistik ve Roma yerleşimi.
64. *Ziyaret*: Eski yurt'un 6.5 km. kuzeybatısında soyulmuş tümülüs.
65. *Menevşe'nin Bahçesi*: Eski yurt'un 1.2 km. güneydoğusunda, Kızılırmak güneyinde, 120-150 m. çapta, 15 m. yükseklikte, Orta Tunç ve Helenistik-Roma tepe yerleşimi; kuzey yamaçta sur / teras duvarı, güneydoğu etekte 140 x 200 x 120 cm. boyutlarda, 80 x 100 x 50 cm. boyutlarda oyulmuş kireçtaşı blok.
66. *Hüseyin Ağa Ağıllı*: Sarıkaya'da Dışbudak Deresi'nin 2 km. batısında 30 x 40 m. çapta ve 3-4 m. yükseklikte, tahrip edilmiş Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı sırt yerleşimi.
67. *Sarıkaya Mevkii*: Sarıkaya'nın 1.5 km. güneybatısında, platonun doğu kesiminde, antik taş ocağı ve güney yamaçta Demir Çağı ve geç dönem yerleşimi.

BARAJ REZERVUAR ALANLARI

Gemerek Barajı: Gemerek'in batısında, Hamzalı Tepe mevkiinde (taban kotu 1173 m., kret kotu 1197.50 m., gövde uzunluğu 775 m., rezervuar alanı 500 hektar) kurulan baraj dolum alanında eski yerleşim yerine rastlanmamıştır.

68. *Karnıyarık Tepe*: Gemerek'in 4 km. güneydoğusunda, tarla kenarından, Helenistik-Roma dönemlerine ait lahit ve küp mezarlığı.

Karacalar Barajı: Ulaş İlçesi, Karacalar Çayı üzerine kurulan baraj (taban kotu 1393 m., kret kotu 1422 m., bent yüksekliği 32 m.) Yapalı'yı kısmen su altında bırakacaktır.

69. *Kayanın Ucu*: B. Yapalı'nın 4 km. güneyinde, rezervuarın güney kenarındaki kayalık tepede Kalkolitik, Eski ve Orta Tunç ile Helenistik-Roma yamaç yerleşimi⁴.

70. Yamaç yerleşiminin kuzeyinde, Karacalar Deresi kıyısındaki, rezervuar alanında kalan Helenistik, Roma ve Bizans düz yerleşimi.

Dört Eylül Barajı: Sivas'ın kuzeyinde Fundalidere, Aygi, Tilki ve Kanlı Tarla derelerinin Mısırlırmak'la birleştiği kesimdeki baraj (taban kotu 1336-1393.70 m., kret kotu 1396 m., bent yüksekliği 60 m.) Kolluca'yı (Kâhkık) kısmen su altında bırakacaktır.

71. Baraj bendinin 1 km. kadar kuzeyinde, Aygi Deresi kenarındaki yerleşimin tümüne yakın bölümü, toprak ve taş çekilerek yok edilmiş, profillerde yoğun taş ve kül görülen, yaklaşık 10 hektar üzerinde Helenistik, Roma-Bizans düz yerleşimi.

72. *Eğrek Tepesi*: Kolluca'nın 2 km. kuzeyinde, rezervuar alanı dışında, Aygi Deresi'nin doğu kenarındaki kayalık tepe çevresindeki kayalıklarda kaya kilisesi ve kaya mezarları, tepede Helenistik, Roma-Bizans; yamaçta Eski Tunç yerleşimi.

Özen Barajı: Hafik-Doğanşar yolunun 25. km.sinde, Pusat ve Maden derelerinin birleştiği yere kurulan (taban kotu 1430 m., kret kotu 1498 m., bent yüksekliği 72 m.) baraj dolum alanında eski yerleşim bulunmamaktadır.

73. *Darağaç Beleni*: Alanyurt-Şahin yol ayrımında, Maden Deresi'nin doğu yamacındaki tepede Roma-Bizans yerleşimi ve taş çevrili mezarlar.

74. *Çukur Mevkii*: Yeniköy'ün 3.5 km. güneyinde, Pusat'ın 1.5 km. kuzeyindeki kayalık tepede Kalkolitik, Eski Tunç, Roma-Bizans yamaç yerleşimi.

İmranlı Barajı: İmranlı'nın 6 km. doğusunda, Kızılırmak üzerine kurulan barajın (taban kotu 1611 m., kret kotu 1655.58 m., bent yüksekliği 46 m., rezervuar alanı 650 hektometre²) Karaçayır'ı kısmen kaplayacak dolum alanında eski yerleşime rastlanmamıştır.

MERKEZ İLÇE

75. *Ağatepe*: Budaklı'nın 500 m. batısında, Taşlıdere geçidinin güneyindeki 50-60 m. çapta, 25-30 m. yükseklikteki tepenin güney etek yerleşimi 1972 yılında yol açılarak tahrip edilmiş; yaklaşık 1 hektarlık Kalkolitik ve Eski Tunç yerleşimi.

76. *Murat Tepesi*: Tuzlahan'a bağlı, Budaklı'nın 1 km. kuzeydoğusunda Helenistik ve Roma tepe yerleşimi.

77. *Karatepe*: Murat Tepesi'nin 2.5 km. kuzeydoğusunda Bizans ova yerleşimi.

78. *Küllü Tepe*: Tuzlahan'ın 500 m. batısında, 20 m. yükseklikteki tepe ile batı ve güney yamaçlarında 0.5 hektarlık Kalkolitik ve Eski Tunç yerleşimi.

79. *Kaleboynu*: Doğanca'nın batısında, yaklaşık 1 hektarlık Eski Tunç ve Roma-Bizans kayalık yamaç yerleşimi, kaçak kazılarla tahrip edilmiştir.

80. Doğanca'nın kuzeyinde, tepe üzerindeki soyulmuş tümölüsün 1.10 m. yükseklikte, 1.30 m. genişlikte ve 3 m. uzunlukta dromosu bulunmaktadır.

81. *Evliya Tepesi*: Hasbey'in doğu eteklerinde yer almaktadır; yaklaşık 40 m. yükseklikteki tepenin batı ve güney yamaçlar da Bizans yerleşimi.

82. *Mal Tepesi*: Kıldır ve Yıldızirmak'ın batısında, plato kenarında Kalkolitik yerleşim.

83-85. *Han Tepesi*: Gazi Köyü'nün 4 km. batısında, Banazözü mevkiinde, Yıldızirmak kenarında 150 m. çapta, 6-7 m. yükseklikte Kalkolitik, Eski, Orta ve Geç Tunç, Demir Çağı ve Roma -Bizans höyüğü, karşısında, tahrip edilmiş tümölüs; batısında, Helenistik-Roma yamaç yerleşimi.

ULAŞ İLÇESİ

86-87. *Aşağı Kalaca*: Acıyurt, Konak mezrasının 4-5 km. doğusunda, Hinin Önü mevkiinde, tepe çevresinde 530 m. uzunlukta teras/sur duvarı ve 26 hektarlık Hitit İmparatorluk ve Roma-Bizans çağları yerleşimi (Harita: 3); 1 km. kuzeyinde, Cüçükşar Tepesi'nin güney yamacında bina temelleri.

88. *Çeşme Mevkii*: Konak'ın 1-2 km. doğusundaki çeşmede Bizans pişmiş toprak künkleri; kuzeybatısında temelleri ana kayaya oturtulmuş, 24 x 1.20 m. boyutlarında bent.

89. *Basamaklar Mevkii*: Konak mezrasının doğusunda, pınarların iki yanında, 4 teraslı Helenistik, Roma ve Bizans yerleşimi.

YILDIZELİ İLÇESİ

90. *Boyunbaba Tepesi (Tekke)*: Buğdayören'in 3 km. güneyinde, Kıldır'ın 1 km. doğusunda Helenistik ve Roma tepe yerleşimi.

SONUÇ

Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı yerleşimlerinin genellikle küçük boyutlu oldukları, Orta ve Geç Tunç çağlarında yerleşimlerin büyüdüğü belirlenmiştir (Bkz. Grafik).

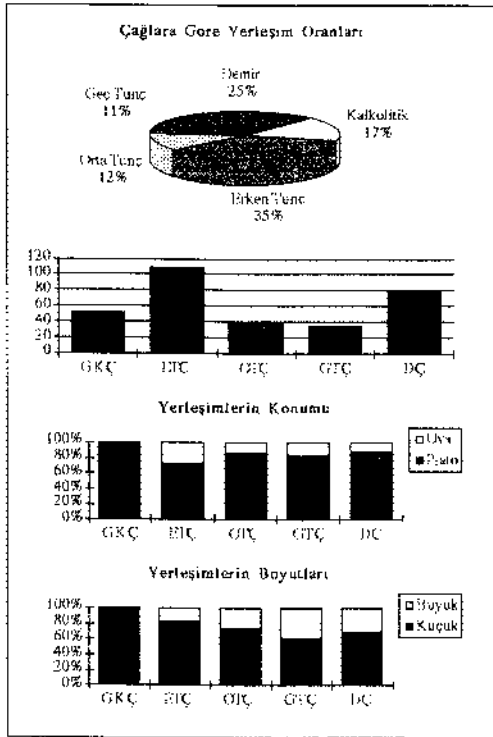
Kalkolitik Çağda sadece plato kenarlarına, Eski Tunç Çağında ise plato kenarlarına ve ovalara; Orta Tunç Çağında yamaçlara ve vadilere, Geç Tunç Çağında genellikle platoların orta sekilerine; Demir Çağında çoğunlukla yamaçlara, kısmen de ovalara⁵; Helenistik, Roma ve Bizans çağlarında ise çoğunlukla vadilerin orta ve alt sekilerine, kısmen de stratejik tepelere yerleştirilmiştir.

Kızılırmak'ın Şarkışla kesimindeki vadi alt seki, yamaçlardaki 2-3 teraslı orta sekiler ve plato kenarlarındaki üst sekilerden oluşmaktadır (Çizim: 4). Üst sekilerde 13 Kalkolitik, 4 Demir Çağı, 8 Helenistik, Roma ve Bizans yerleşimi; orta sekilerde 3 Demir Çağı, 3 Orta Tunç Çağı ve 29 Helenistik-Roma-Bizans yerleşimi; orta sekilerin alt kesimleri ile alt sekilerin üst yamaçlarındaki 20 Helenistik, Roma ve Bizans yerleşimi saptanmıştır. Bu durum Kızılırmak'ın orta sekilerinin MÖ. 4. binyıl ve öncesinde yerleşime müsait olmadığını, bu kesimlerde MÖ. 2. binyıldan itibaren, alt sekilerde ise Helenistik Çağdan itibaren yerleşildiğini göstermektedir:

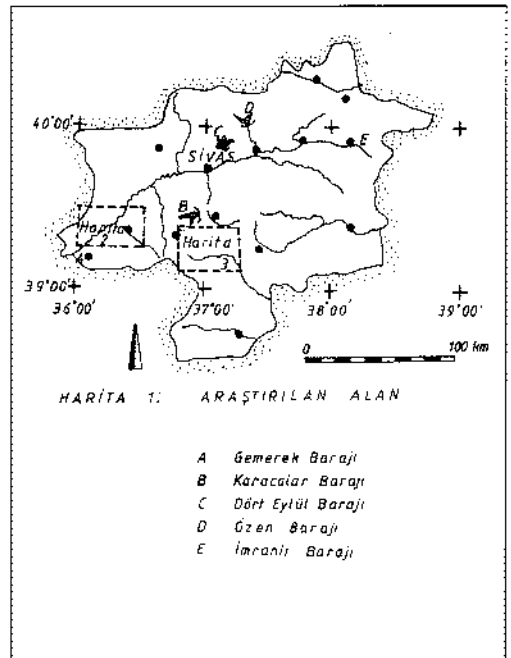
Onbir köyde gerçekleştirilen sosyal antropolojik araştırmalar, günümüzde hızla değişime uğrayan otantik köy yaşantısının tespitini hedeflemiştir. Köylerin konumları, bulundukları yükselti, nüfus, köyün tarım alanının genişliği, geçim kaynaklarına ağırlık verilen yön (tarım ya da hayvancılık), beslenme alışkanlıkları, üretimde kullanılan eski ve modern yöntemler, aletler, mimarî unsurlar v.b. bilgiler alınarak, köylerin ekonomisi, materyal kültür kalıntıları ve yerleşim örüntüsüne ilişkin sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır⁶.

5 a.y., Yukarı Kızılırmak Havzası Tunç Çağları ve Demir Çağ Yerleşim Tarihi, *Belleten* LXII/234, 1998 (1999), 289-390; a.y. Sivas İl' 1998 Yüzey Araştırması, *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 1999 (2000), S. 17; a.y. Orta Anadolu'nun Doğusunun Demir Çağ Kültür ve Yerleşim Dokusu, 1998 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1999, 85 v.d.; a.y., Hethitisches Territorium am oberen Marassantija: Ein Rekonstruktionsversuch, *IV. Internationaler Kongress für Hethitologie*, Würzburg 1999 (Baskıda); a.y. Neue Hethitische Siedlungen zwischen Maşat Höyük und Kuşaklı, *Istanbul Mitteilungen* 50, 2000 (Baskıda).

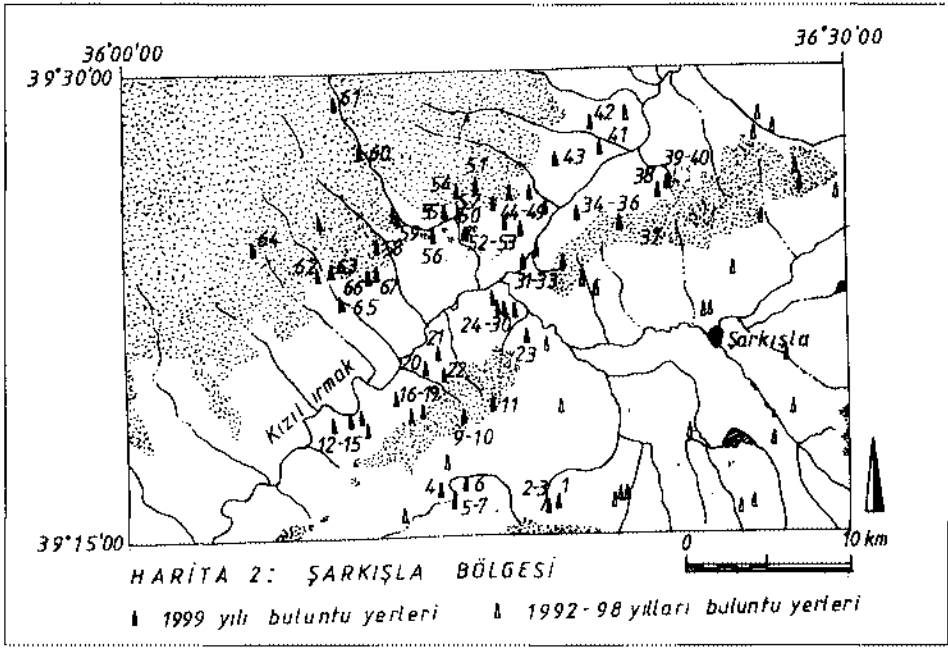
6 Yrd. Doç. Dr. Erhan Ersoy, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü, Ankara.

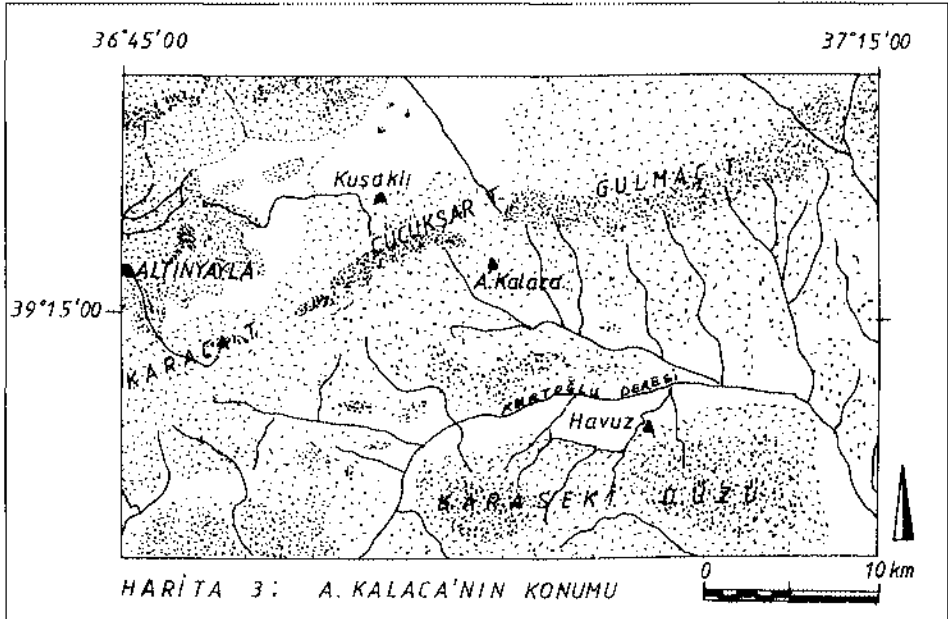
Çizim: 1

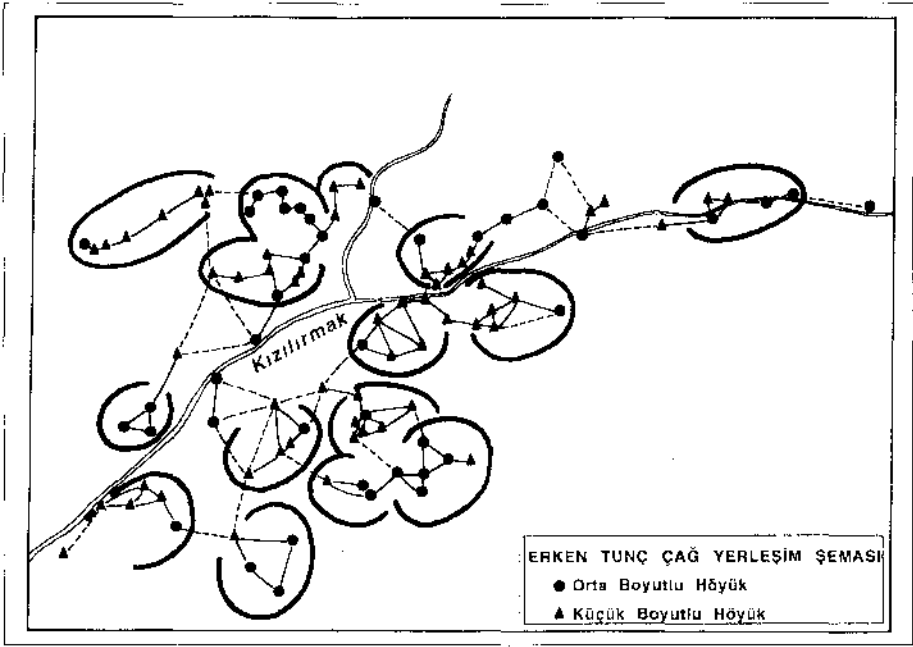
Harita: 1

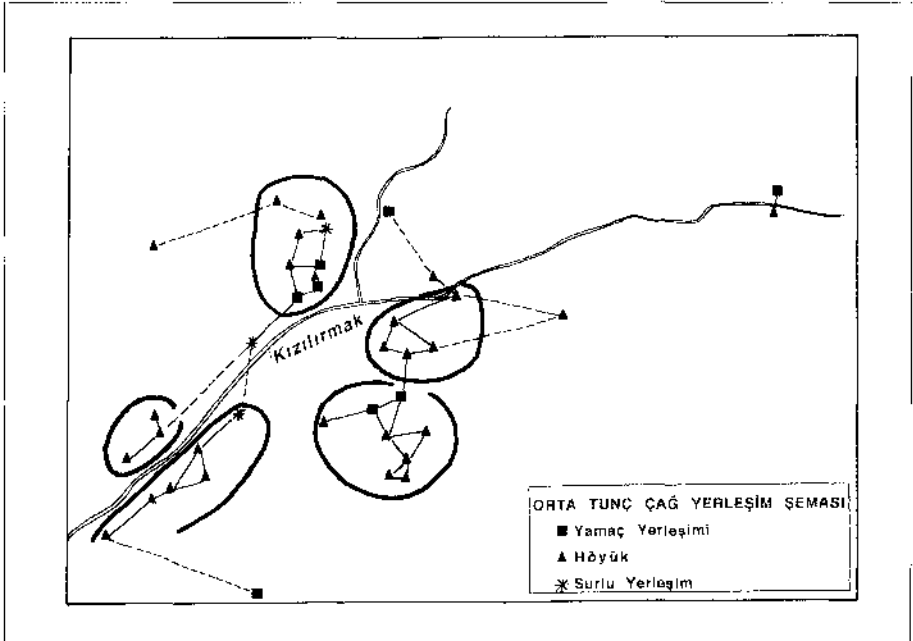
Harita: 2

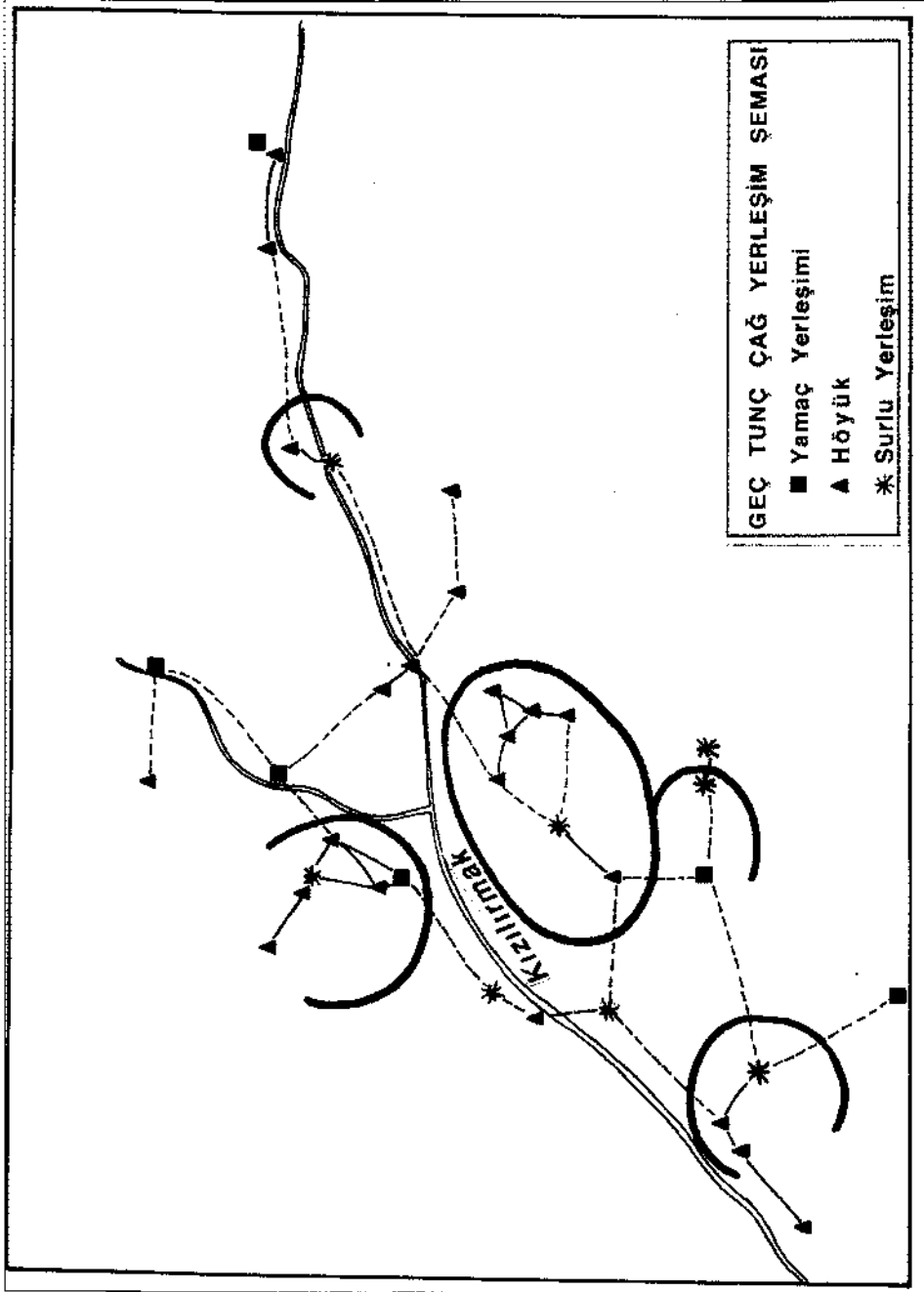
Harita: 3

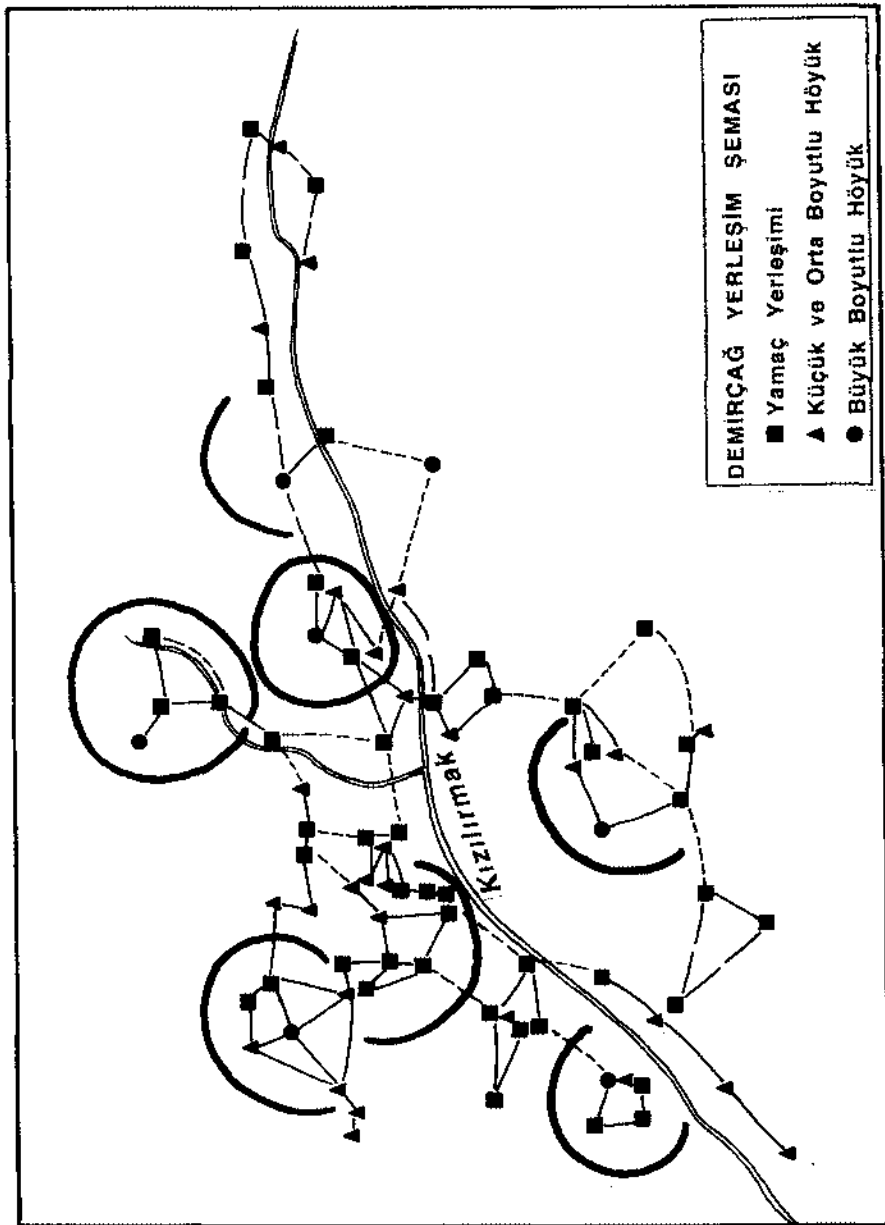
Çizim: 4

Çizim: 5

Çizim: 6

Çizim: 7

1999 YILI ÇORUM YÖRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Tunç SİPAHİ*
Tayfun YILDIRIM

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Eylül 1999 döneminde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarımıza, Yrd.Doç.Dr. Tunç Sipahi, Yrd. Doç.Dr.Tayfun Yıldırım ve Çorum Arkeoloji Müzesi'nden Banu Çilingir'in oluşturduğu bir ekip ile Çorum İli, Sungurlu, Bayat, Uğurludağ ve Merkez ilçelerinde devam edilmiştir (Resim: 1).

Çorum yöresinde 1996 yılında başlattığımız yüzey araştırmalarımızda Çorum il merkezinin batı, güneybatı ve kuzeybatıya doğru olan kesimlerinin batı il sınırına kadar araştırılması programlanmıştır. İlk amacımız Çorum'un bu kesimindeki Hitit yayılımını takip etmektir. Ayrıca, Alacahöyük Eski Tunç kültürünün buradaki devamlılığının belirlenmesi diğer amacımızı oluşturuyordu.

Bu amaçlar doğrultusunda yürütmekte olduğumuz araştırma programımızın 1997 yılı çalışmaları sırasında Hüseyindede Eski Hitit költ yerleşimini keşfettik¹. Bu gelişme üzerine 1998 yılından itibaren araştırmalarımız Hüseyindede Tepesi merkez alınarak kuzey, güney ve batı yönlerinde sürdürülmeye devam edildi.

1999 yılı programımızın hedeflerini üç ana madde altında toplayabiliriz (Resim: 1)

A) Yörekli/Hüseyindede çevresi ile buradan kuzeye doğru uzanan ve Sungurlu kuzeyi-Uğurludağ İlçesi'nin kısmen güney-güneybatı kesimlerini kapsayan alanda, Hüseyindede yerleşimi ile bağlantılı olabilecek diğer merkezlerin aranması amaçlanmıştır. Bu bölge yer yer dağlıktır. 800-1500 m. arasında yüksekliğe sahip tepeler ile karşılaşılır. Bu yükseltiler arasında kalan düzlükler ile doğal geçitlerin çevresinde eski yerleşimler yer almaktadır.

B) Uğurludağ İlçesi'nin kuzeybatısındaki Bayat İlçesi ve çevresinde ikinci aşama araştırmalarımıza devam edilmiştir. Uğurludağ İlçesi'nin kuzey-kuzeydoğuya; Kızılırmak'a doğru olan kesimlerinde arazi giderek alçalmakta, Kızılırmak'a yaklaştıkça, yükseltiler yerini ırmak havzasının düzlüklerine bırakmaktadır. Kızılırmak'tan sonra Büyüasma ve Küçükerek Tepe yönlerine doğru arazi tekrar yükselerek, daha kuzeybatıya doğru tepeler 1200 metre yüksekliği geçer. Bu yükseltiler arasından akan cılız çaylar Kızılırmak'ı beslemektedir. Bu bölgede yer alan Bayat İlçesi civarında araştırmamızın ikinci aşaması sürdürüldü.

C) Daha sonra kuzeyde Uğurludağ; güneyde ise Sungurlu ilçe merkezlerinin arasında kalan alandan hareketle, batıya Çorum Merkez İlçe'ye doğru ilerlenerek araştırmamızın üçüncü safhasına geçilmiştir. Bu aşamada 1996, 1997 ve 1998 yıllarında araştırılan bölgelerin aralarında kalan noktalara ulaşılması programlandı. Ankara-Çorum karayolunun kuzeyini izleyen bu bölge, dağlık bir yapıya sahip olup, yükseltiler

* Yrd.Doç.Dr.Tunç SİPAHİ, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE

Yrd.Doç.Dr.Tayfun YILDIRIM, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye/Ankara/TÜRKİYE

1 Tunç Sipahi, Tayfun Yıldırım, "1997 Yılı Çorum Bölgesi Yüzey Araştırmaları". XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt, Ankara, 1999, s. 433-450, s.435.

arasında yeşil ve ağaçlık alanlar yer almaktadır. Engebeli arazi Çorum'a doğru düzleşir ve Çorum'un kuzeybatısına doğru bu düzlük devam eder.

Bu bölgelerde sürdürülen, 1999 yılı araştırmamızda tespit edilen tümölüs, mezarlık, düz yerleşim ve höyükler şunlardır:

1. HACIOSMAN DERETARLA (Resim: 2)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Haciosman Köyü sınırları içindedir.

1:25.000'lik, Çankırı H 32 - b4 paftasında, 11- 65 koordinatlarında yer alır.

Haciosman Köyü'nün kuzeydoğu sırtlarında, Deretarla mevkiindedir. Burada bir Roma yerleşimi yer alır; yerleşim yaklaşık olarak 150 x 200 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Yüzeyde mimariye ait taşlar belirgin olup, çatı kiremiti parçaları ve iri küp parçaları mevcuttur. Yerleşim yerinden bakıldığında 1997 yılında tespitini yaptığımız Boyalı Höyük, ayrıca Uzun Tepe ve Kale Tepe bir hat boyunca görülebilmektedir.

2. KALETEPE (Resim: 3)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Haciosman Köyü sınırlarındadır.

1:25.000'lik, H 32 - b 4 Çankırı paftasında, 11 - 64 koordinatlarında yer alır.

Haciosman Köyü'nün hemen güneyindedir. Yerleşim doğal bir yükseltinin üstünde, tepenin kuzey ve üst kısımlarında yer almaktadır. Kaletepe'nin rakımı 839'dur. Tepenin düzlük seviyesinden yüksekliği yaklaşık 30 m. olup, yerleşimin doğal tepeden yüksekliği 4 - 5 m.dir. Yüzeyde Eski Tunç seramiği ve Demir Çağı seramiğine ait parçalar toplanmıştır. Tepe ve yamaçlar yer yer sürülmüş olup, sürülen eteklerde de Eski Tunç Çağı ve M.Ö. I. binyıl seramik parçaları tespit edildi.

Haciosman Köyü'nün hemen güneyindeki yeni mezarlık alanının güney-güneybatısında bir Roma yerleşimi mevcuttur (aynı pafta 11 - 65 koordinat). Burada Roma Dönemi çatı kiremiti ve seramik parçaları çevreye yayılmış durumdadır. Tarım faaliyetlerinin sürdürüldüğü tarlalarda kırık iri mezar küplerine ait parçalar görülmüştür.

Çavuşçu Köyü çevresine doğru devam eden araştırmalarda, Çavuşçu Köyü'nün 2 km. kuzeybatısında, Minehasan mevkiinde de Helenistik Roma dönemlerine ait bir düz yerleşim alanı belirlendi. Burası, yaklaşık 250 x 300 m. ölçülerinde olup, çevrede Roma - Helenistik Dönem seramik parçalarına rastlanmıştır. Köyün yakınlarında güney mevkii olarak tanımlanan yerde de Roma Dönemine ait düz bir yerleşim ve mezarlık alanı yer almaktadır.

3. FATMAÖREN HÖYÜK (Resim: 4, 5)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Yörüklü Kasabası sınırları içindedir.

1:25.000'lik, Çankırı H 32 - A 3 paftasında, 04 - 64 koordinatlarındadır.

Yörüklü Kasabası'nın 500 m. batı-kuzeybatısındadır. Hüseyinde Tepesi'ne yakın bir konumda olup, kuşçuşu uzaklığı 2,5 km.dir. Höyük, birden fazla yükseltili, yayvan bir tepe görünümüne sahiptir. Etekleri tarımsal amaçla sürülmüştür. Çeşitli formlardaki Eski Hitit seramik parçası höyük yüzeyine yayılmış durumdadır. Yükselti-lerin çevresinde duvar izleri ve temellerden sökülen taşlar görülebilir. Bunların çevresinde de Eski Hitit Dönemi kırık seramik parçaları mevcut olup, parçalar Alaca Höyük, Boğazköy ve Hüseyinde'den bilinen tipik seramik formlarına aittir. Bunların arasında tabak ve çanaklar çoğunluktadır².

Fatmaören, Yörüklü/Hüseyinde'ye en yakın Eski Hitit yerleşimi özelliğini taşımaktadır. Höyük yüzeyinde ve eteklerinde, kaçak kazılara bağlı tahribat izleri görül-

2 Karşılaştırma için T.Yıldırım, "Yörüklü/Hüseyinde: Eine neue hethitische Siedlung im Südwesten von Çorum", *Istanbul Mitteilungen* 50, (Baskıda).

memiş olup, tarımsal faaliyetlerle fazla zarar verilmemiştir. Dolayısıyla bu höyükte yapılacak arkeolojik çalışmalar Hüseyindede ile çağdaş olan, bir Eski Hitit yerleşimi için önemli bilgiler sağlayabilir.

4. HACIFAKI TEPEİ (Resim: 6)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Çavuşçu Köyü sınırlarındadır.

Çavuşçu sınırları içinde, Tokullu'nun kuzeydoğusundadır. Taşlık bir tepenin üstünde yaklaşık 250 x 300 m. ölçülere sahip olan yerleşim, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Yüzeyden, M.Ö. III. ve II. binyıla ait seramik parçaları toplandı. Bunların arasında M.Ö. II. binyıla ait parçalar oldukça yoğundur. Tepe kısımlarında tahribat çukurları görülmektedir. Seramik parçaları eteklere kadar yayılmıştır. Yerleşimin yakınında Hacıfaki Çeşmesi yer alır. Yerleşim üzerinden, uzakta batı yönünde Delice Irmağı görülmektedir. Irmağın karşı kıyısında yer alan ve daha önce tespitini ettiğimiz Çadır Höyük, incelenen Hacıfaki yerleşimi ile aynı hizadadır.

5. KÜÇÜKOLUK Çeşme (Resim: 7, 8)

Çorum İli, Bayat İlçesi, Tepekütüğün Köyü, Gökyar mevkiindedir.

1:25.000'lik, G 32 - d 3 Çankırı paftası, (kuzey) 97 - 96 koordinatlarında yer alır.

Köyün 600-650 m. güneyinde, Tepekütüğün ve Kuruçay yolunun doğusundaki yamacının eteklerinden geçmektedir. Doğuya ve güneydoğuya doğru sert bir yamaçla alçalan, yer yer kayalık bir alandır. Roma yerleşimi ve mezarları mevcuttur. Yamaçlardan yoğun Eski Tunç Çağına ait seramik parçaları toplandı. Roma Dönemi seramikleri ve çatı kiremiti parçaları ile mimariye ait işlenmiş kalker taşlar yoğun olarak yüzeye yayılmış durumdadır. Yerleşim yaklaşık 75x200 m. ölçüsünde olup, yerleşim yüksekliği 2-2.5 m. dir ve kuzey-güney yönünde yamaca doğru uzanır.

6. TEPEKÜTÜĞÜN KÜLTEPE HÖYÜK (Resim: 9)

Çorum İli, Bayat İlçesi, Tepekütüğün Köyü sınırları içindedir.

1:25. 000'lik, G 32 - d 3 Çankırı paftasında, kuzey 99 - 93 koordinatlardadır.

Bayat İlçesi, Tepekütüğün Köyü sınırları içindedir. Köyün yaklaşık 2-2.5 km. güneyinde kalan höyük, yaklaşık 150x300 m. ölçülerindedir. Batı yamaçları diktir. Eski Tunç Çağı seramiği az sayıda, Eski Hitit seramiği daha çok görülüyor. Az miktarda M.Ö. I. binyıla ait parçalar mevcuttur.

Yakın çevrede yapılan araştırmalar sırasında, Tepekütüğün Kültepe Höyük yakınındaki Çeştepe Tümülüsü de görüldü³ (1:25.000'lik Çankırı G 32 - d 3 paftası, 00 - 92 koordinatlarda).

7. ORTAKÖY GÜNEŞ KAYASI MEVKİİ (Resim: 10)

Çorum İli, Uğurludağ İlçesi, Ortaköy Köyü sınırlarındadır.

1:100. 000'lik, H 32 Çankırı paftası, 68 - 18 koordinatlarındadır.

Ortaköy Köyü'nün yaklaşık 500 m. kuzeybatı yönünde kalmaktadır. Kurtlutarla olarak tanınan bölgededir. Yerleşim, yaklaşık 150 x 200 m. ölçülerinde ve kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Az sayıda Demir Devri seramiğinin, yanı sıra Helenistik ve Geç Roma Dönemi parçaları görülmüştür.

Ayrıca, çevrede yapılan araştırmalar sırasında yüksek bir rakıma sahip Topuz Köyü sınırları içinde Roma Dönemine ait düz bir yerleşim alanı tespit edildi.

3 Bu tümülüs Çorum Arkeoloji Müzesi tarafından bilinmektedir.

8. CİRCİR TEPE (Resim: 11)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Hacılarhanı Köyü sınırları içindedir.

1:250.000'lük Türkiye NK 36 - 15 F 3 paftası, 63 - 446 koordinatlarda yer alır.

Hacılarhanı Köyü'nün yaklaşık 500. m. güneyindedir. Ölçüleri 250x450 m. dir. Batı-doğu doğrultusundadır. Höyük, birden fazla küçük yükselti ile çevredeki tarlalara yayılmıştır. Höyüğün batı ve doğu yamaçları dik yapıdadır. Batı yamaçlarında kısmen toprak dışında veya toprağa gömülü durumda iri taşlar görülmektedir. M.Ö. III. - II. binyıl, Demir Devri ve Helenistik Döneme ait seramik parçaları vardır. Güney etekleri 200-250 m. uzunlukta hafif bir meyile sahiptir. Höyüğün eteğinde eskiden beri kullanıldığı söylenen bir çeşme görüldü..

9. KEMALLİ HÖYÜK (Resim: 12)

Çorum İli, Sungurlu İlçesi, Kemallı Köyü sınırlarındadır.

1: 250.000'lük Türkiye NK 36 - 15 F 3 paftası, 61 - 444 koordinatlarda yer alır.

Köyün yaklaşık 500 m. kuzeyinde yer almaktadır. Yola yaklaşık 100 m. uzaklıkta olup, 15-20 m. civarında bir yüksekliğe sahiptir. Höyüğün tepesi sivrice olup, etekleri tarla olarak sürülmüştür. Yuvarlak planlı ve 100x100 m. ölçülerindedir. Höyük üzerinde mimariye ait taşlar yarı gömülmüş durumda görülmektedir. Yüzye M.Ö.III. binyıl ait az sayıda, II.binyıla ait yoğun seramiğin yanında bir miktar Galat olarak tanımlanan seramik toplandı.

10. MELİKGAZİ⁴ (Resim: 13,14)

Çorum İli, Merkez İlçe, Bahçelievler Mahallesi'ndedir.

Çorum il merkezinin 4 km. kuzeydoğusundadır. Doğal kaya üzerinde, yaklaşık 10 m. yüksekliğe sahiptir. 100 x 220 m. ölçülerindedir. Tepenin batı yamacında ağırlıklı olarak Roma Dönemi seramik parçaları, kırık çatı kiremitleri, kuzey yamacında ise çoğunlukla Demir Devri ait monokrom ve boyalı seramik parçaları mevcuttur. Galat olarak tanınan seramiğin örneklerine burada da rastlanmıştır. Höyüğün kuzeydoğusunda taş ocakları yer almakta olup, bunlar çalışır durumdadır. Höyük yüzeyinin özellikle doğu ve batı kesimlerinde yer yer kaçak kazı izleri görülmektedir. Bu çukurlarda Roma seramik parçaları ve yapı taşları belirgindir.

1999 yılı çalışmalarımız sırasında tespit edilen ve yukarıda sıralanan yerleşim yerleri bölgemizin önemini giderek artırmaktadır. Dördüncü yılını tamamlayan ve Çorum İli sınırları içinde belirli bir alanda sürdürülen çalışmalarımız sırasında, Yörüklü / Hüseyindede Eski Hitit yerleşimi olmak üzere, çok sayıda merkez tespit edilmiştir. Eski Tunç Çağına ait yerleşimler ve mezarlıklar, bölgemizin M.Ö. III. binyıldaki önemini ortaya koymaktadır. Bunlar arasında özellikle Yenihayat⁵ ve Resuloğlu⁶ mezarlıkları soyulmamış mezarlara sahip olup, bu mezarlık alanlarında tahribat devam etmektedir.

Alaca Höyük ve çevresinden bilinen kahverengi, kırmızı, siyah veya kırmızının çeşitli tonlarında astarlı, elde yapılmış, tek renkli Eski Tunç Çağı seramiği ile geçmiş yıllarda oldukça sık karşılaştık. Araştırma sonuçlarımıza göre, Alaca Höyük'ten bilinen bu seramiğin yayılım alanının Çorum'un batısında, Çankırı il sınırına kadar genişlediği anlaşılmaktadır.

1998 yılı araştırmalarımızda Hüseyindede'nin batı ve kuzeybatısında bulunan Küftepe ve Tokullu gibi Eski Hitit yerleşimlerine 1999 yılında bir yenisi daha Fatmaören

4 Melikgazi Höyüğü Çorum Arkeoloji Müzesi tarafından daha önce tespit edilmiştir.

5 Yenihayat Eski Tunç Çağı mezarlığı 1996 yılı araştırmalarımız sırasında tespit edilmiştir: Tunç Sipahi, "Yayın: Yıldırım, "1996 Yılı Çorum Bölgesi Yüzye Araştırması", XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt, Ankara, 1998, s. 19-40, s.24. Ayrıca, aynı mezarlık dolaylı olarak T. Yıldırım tarafından yayına hazırlanmıştır: T. Yıldırım, "Yenihayat Eski Tunç Çağı Mezarlığı", *Türk Arkeoloji Dergisi* Sayı: XXXII (Baskıda).

6 T. Sipahi, T. Yıldırım, "1998 Yılı Çorum Bölgesi Yüzye Araştırması", 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2000, s. 31-40, s.33.

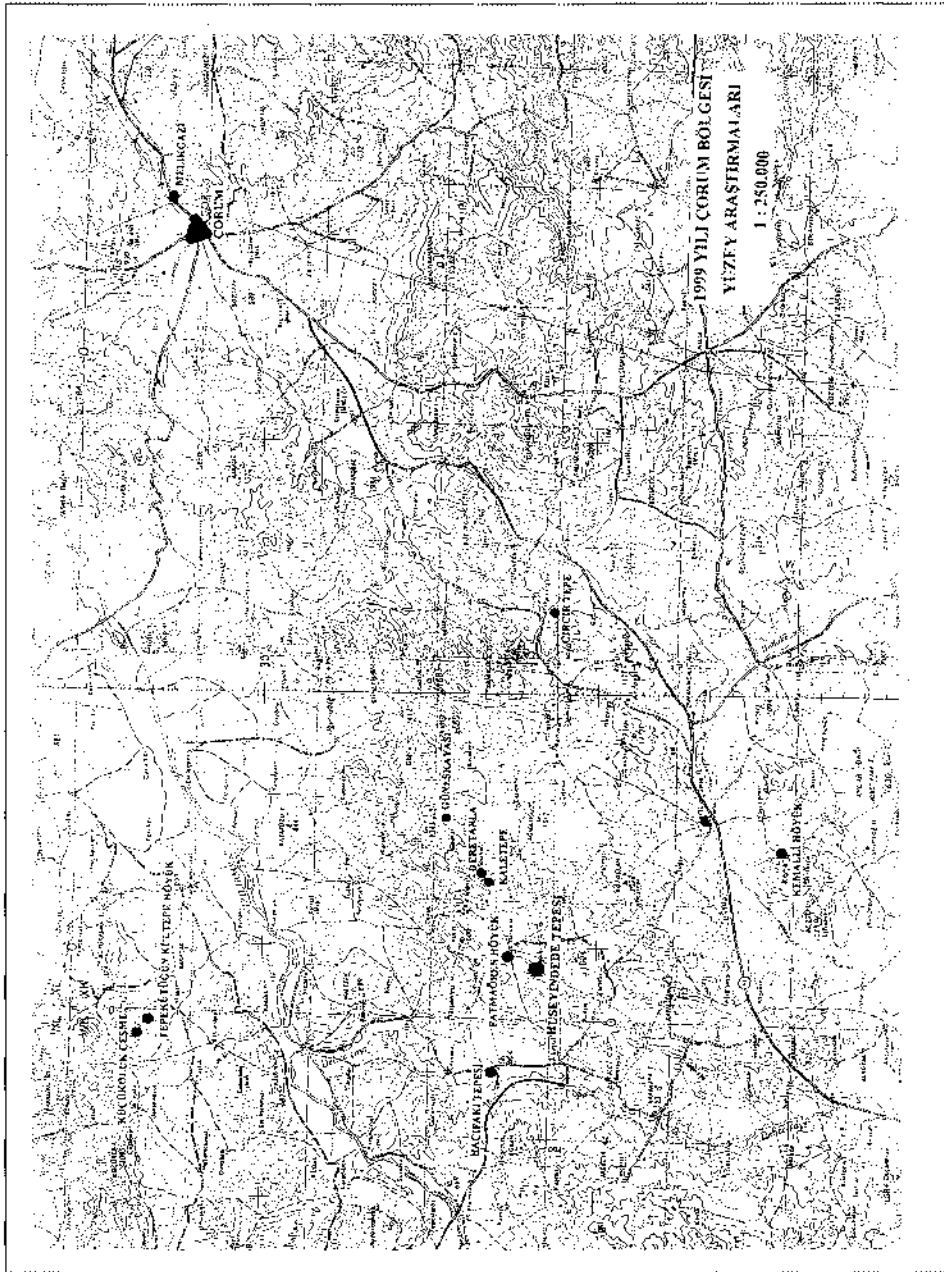
Tepesi eklenmiştir. Ayrıca, Eski Hitit seramiği veren küçük ölçekli yerleşimlerin sayısı az değildir. Boğazköy'ün kuzeybatısından itibaren Kızılırmak üzerinden Çankırı-Inandık yönüne doğru olan alanda Eski Hitit yerleşimlerinin yoğunlaştığı yönündeki görüşümüz⁸, yeni tespitlerimiz de desteklemektedir. Söz konusu alandaki Eski Hitit yerleşimlerinde, Hitit İmparatorluk Dönemine ait olabilecek bir seramik şimdilik ele geçirilememiştir.

M.Ö. I. binyıla ait yerleşim izleri daha az sayıda değildir. Özellikle Demir Devri / Frig seramiği veren yerleşimler Delice Irmağı'na doğru olan alanda ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Az sayıda da olsa Galat seramiği olarak tanımlanan seramik bölgemizin batıya doğru olan kesimlerinde görülmektedir.

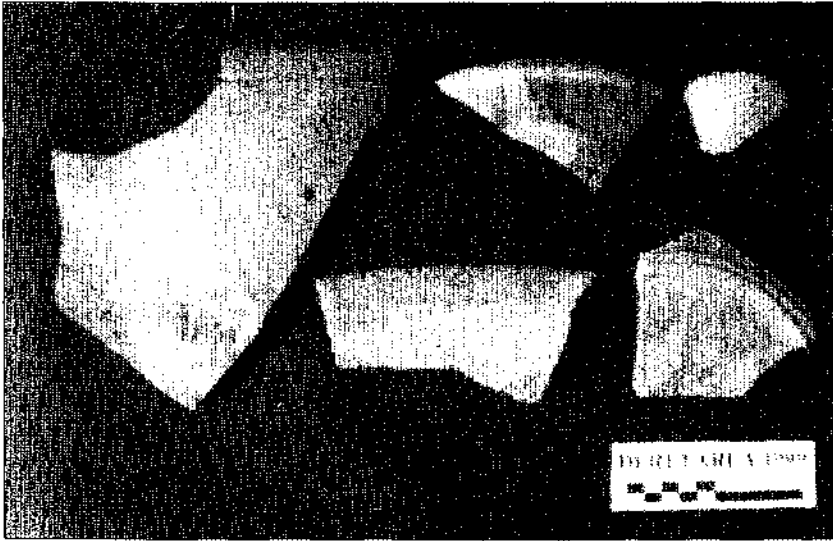
Geçen yıl tespit edilen Sungurlu, Kula ve en batıda İnegazili ile sınırlanan bölgedeki Klasik ve Roma dönemlerine ait yerleşim izleri bu alanın doğusuna, dağlık kesime doğru yayılım göstermektedir. Daha önce de vurguladığımız gibi, yukarıda sınırları çizilen bölgede önemli sayıda Klasik ve Roma Dönemi yerleşimleri ve mezarlıkları mevcuttur. Çalışmalarımız sırasında bunların büyük kısmı kayda geçirilmiştir.

1999 yılı arazi çalışmalarımız sonucunda Bayat ve Sungurlu ilçelerinin batı sınırlarına ulaşılmıştır. Bayat İlçesi'nin batısında Tepekütüğün Köyü çevresindeki yerleşim yerleri tespit edildikten sonra, yakın çevre köylerden alınan bilgiler sonucunda, bölgemizle bağlantılı bazı eski yerleşimlerin Çankırı il sınırları içine girdiği belirlenmiştir. Ayrıca daha önceki bildirilerimizde de vurgulandığı gibi Hüseyindede'den batıya doğru uzanan ve Eski Hitit mabetlerini birbirine bağlayan olaşı doğal yolun Tokullu üzerinden, Kızılırmak Köyü, Terme Çayı'nı takip ederek Çankırı Inandık Tepe'ye ulaştığı görüşü kesinlik kazanmaktadır.

7 T. Sipahi, "Eine althethitische Reliefvase Von Huseyindede", *Istanbulier Mitteilungen* 50 (baskıda).

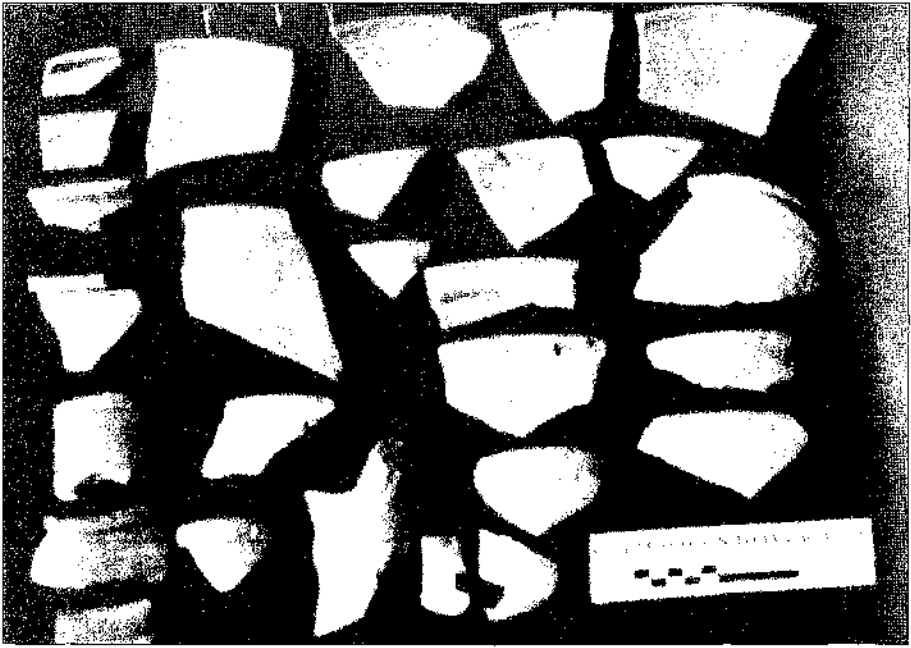
Resim: 1

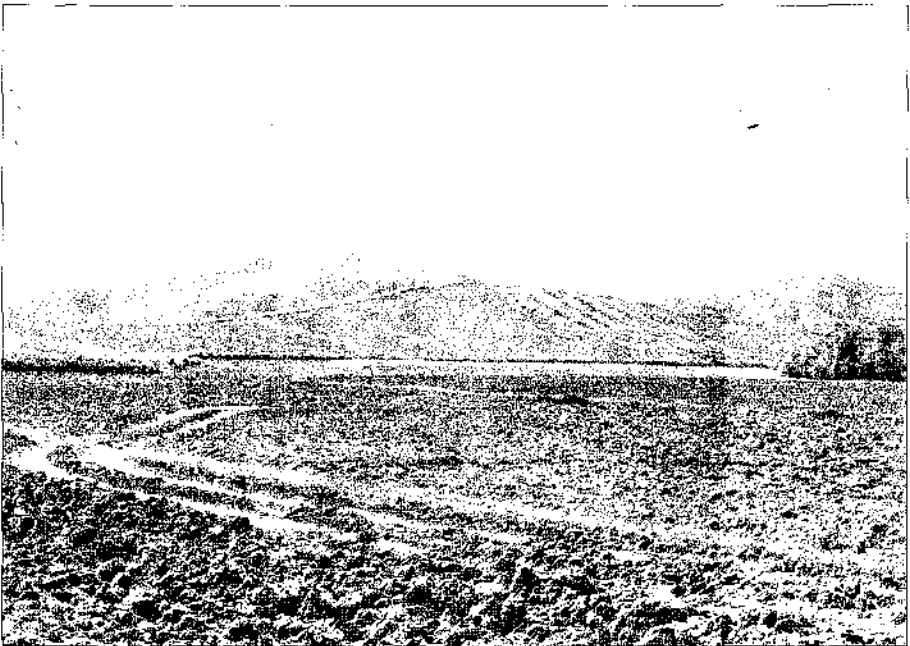
Resim: 2

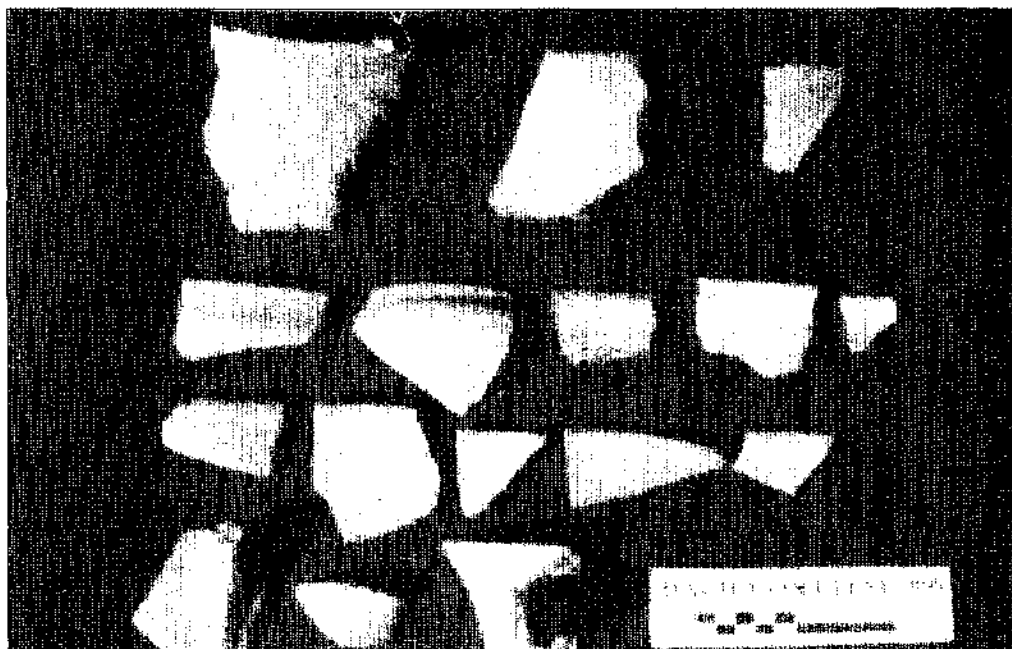
Resim: 3

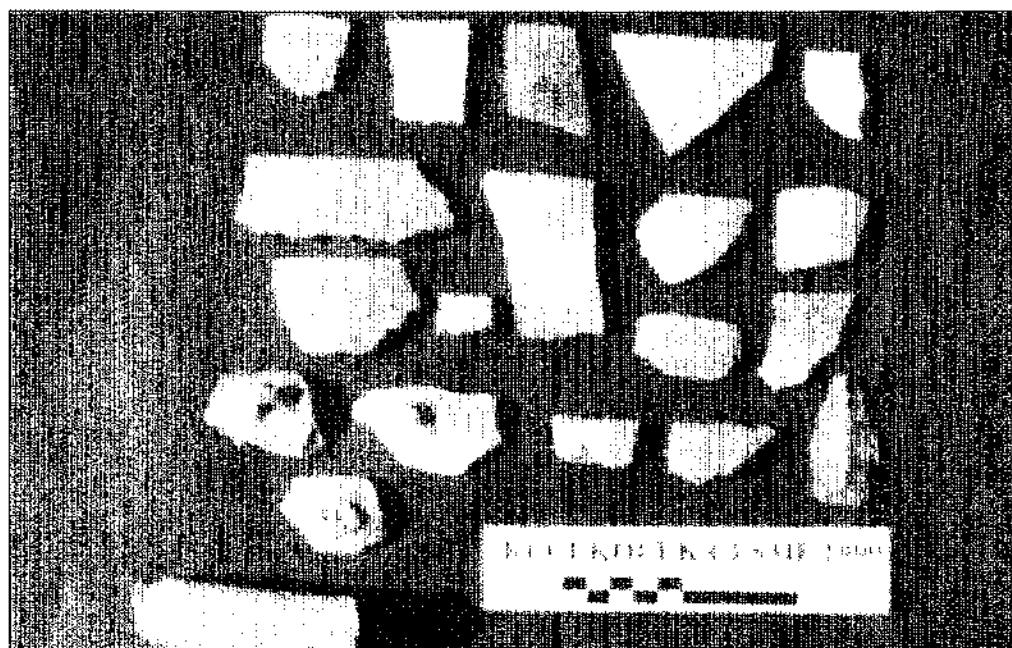
Resim: 4

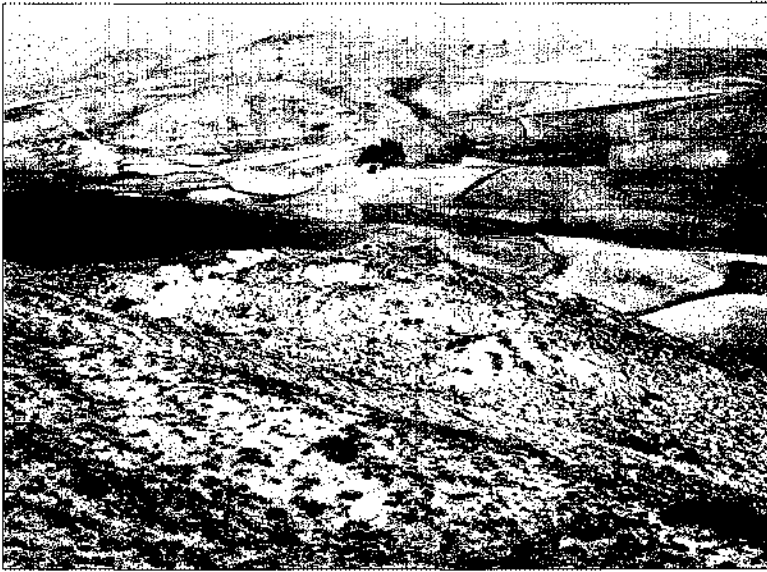
Resim: 5

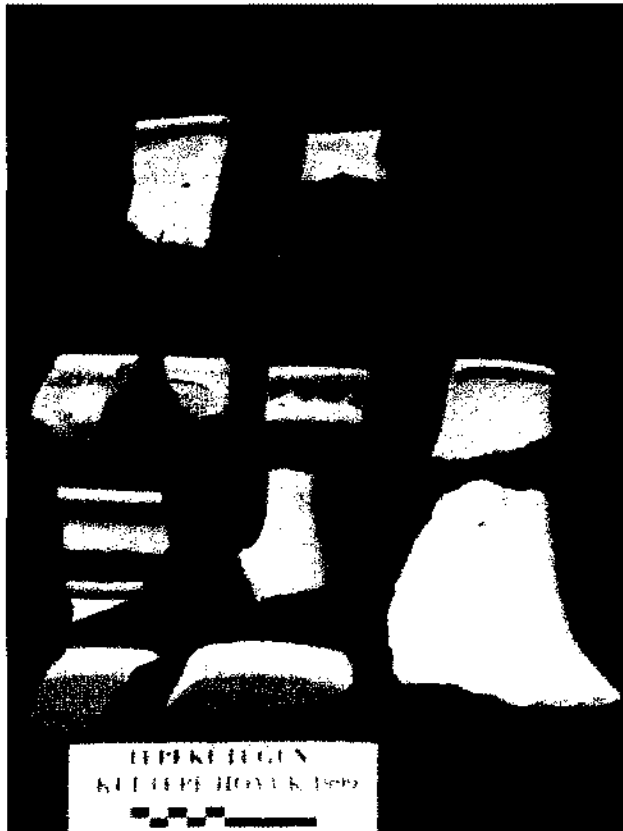
Resim: 6

Resim: 7

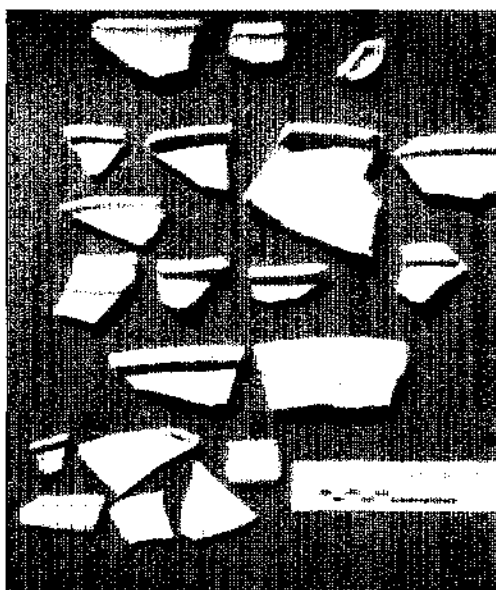
Resim: 8

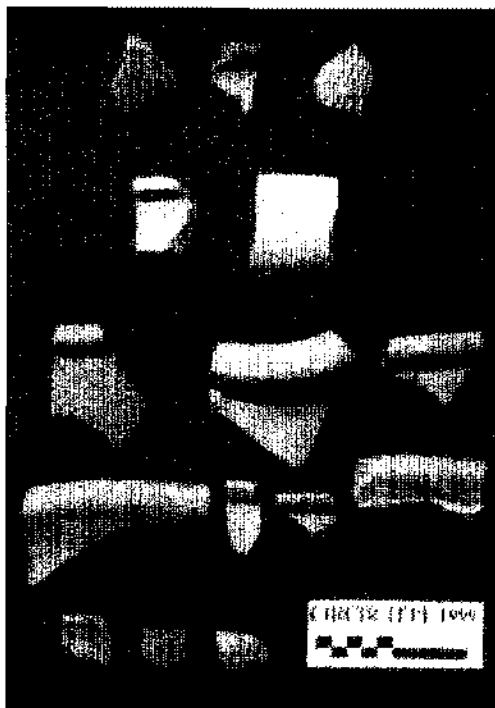
Resim: 9

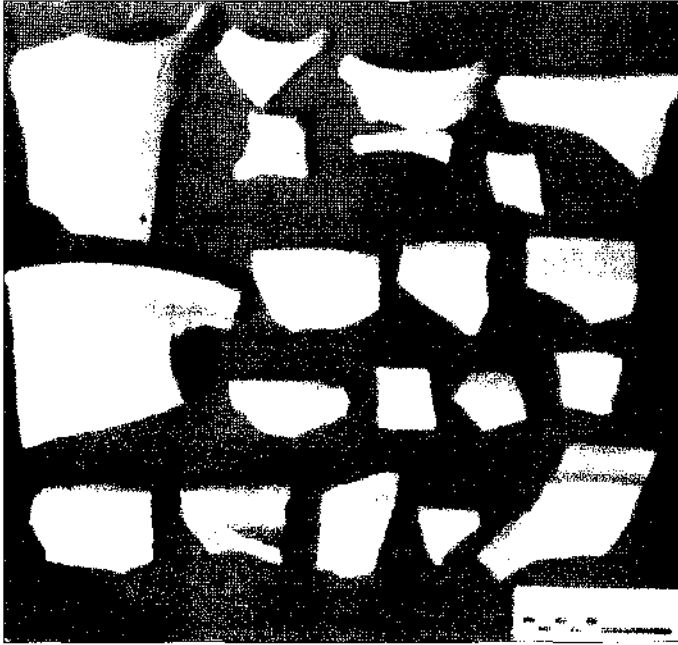
Resim: 10

Resim: 12

Resim: 11

Resim: 13

Resim: 14

BALIKESİR İLİ AYVALIK, GÖMEÇ, BURHANIYE, EDREMIT VE HAVRAN İLÇELERİNDE PRE- VE PROTOHİSTORİK YERLEŞMELER YÜZEY ARAŞTIRMASI 1999¹

Engin BEKSAÇ*

1997 yılında başlayan ve 1998 yılı içindeki gelişimiyle Gömeç ve Ayvalık ilçelerinin kıyı kesimlerindeki arkeolojik potansiyel açısından önemli bir gelişim gösteren yüzey araştırması projesi², bahis konusu olan ilçeler içinde genişletilerek, Edremit Körfezi'nin tüm güney kesimini kaplayacak bir nitelik kazanmıştır. Bu doğrultuda ele alınan bölgenin güney kesimlerinde gerçekleştirilen araştırmalar bölgenin kuzey kesimine taşınmıştır. Bu nedenle, 1999 yılında gerçekleştirilen araştırmanın ana çalışma bölgesi Edremit, Havran ve Burhaniye ilçeleri olurken, aynı zamanda Ayvalık İlçesi'nin iç kesimlerindeki yerleşmeler de bölgede mevcut bulunan eski ulaşım ve iletişim yolları tespiti kapsamında ele alınmıştır (Harita: 1).

Genel açılımı itibarıyla kıyılarda yoğunlaşan araştırmanın kıyı kesimlerinin yoğun iskân ve diğer faaliyetlerle tahribi sebebiyle, daha az iskân olmuş veya iskânı en alt düzeyde kalmış bölgelere yöneltilmesinin yanı sıra, bölgenin çok az veya hiç bilinmeyen iç bölgelerine doğru araştırmaların gerekli olması sebebiyle araştırmalar iç bölgelere kaydırılmıştır. Bölgenin özgün coğrafi yapısı sebebiyle kıyı ve iç dağlık bölgeler olarak ikili bir oluşum gösteren doğal oluşumu içinde, iç bölgeler genellikle kıyı kesiminde cepler oluşturan ve dolma ovalar veya kurumuş bataklıklar olarak tespit edilen düzlüklerin hemen ardında hızla yükselmekte olan kayaç yükseltiler ve Madra Dağ sıraları ile bağıntılı tepeler ve bunların arasındaki dar düzlükler, vadiler ve yaylak alanlarından oluşmuştur. Bölgenin önemli akarsu kaynaklarının doğduğu bu bölgeler, kıyının aksine su kaynakları açısından zengin olup, özellikle tatlı su potansiyeli ve kalitesi çok iyi olan kesimlerdir. Genellikle şu anda çam ormanlarının hakim olduğu yükseltiler yanında,

* Doç Dr Engin BEKSAÇ, Sakarya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, E.sentepe Kampüsü, 54187 Adapazarı/ÜRÜKİYE (E-Mail: enginbeksac@hotmail.com)

1 1999 yılı yüzey araştırması Institute For The Aegean Prehistory'den alınan bir destekle gerçekleştirilmiştir. 1999 yılı ağustos ayında gerçekleştirilen yüzey araştırmasına Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Sayın Ali Önder ve ekip üyesi olarak Arkeolog Gökhan İğdir katılmıştır. Bu araştırma boyunca dostluğu ve görevine bağlılığı ile bize önemli bir destek olan Ali Önder'e, ekibimizin temel direği Arkeolog Gökhan İğdir'a, Balıkesir Müzesi Müdürü Neriman Özyayın'a, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Balıkesir İli Valiliği'ne, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran ilçeleri kaymakamlıklarına, araştırmamıza destek veren Hüseyin İğdir'a, Bahadınlı Köyü'nden Mehmet Arsan'a, Kızıllı Muhtarı Emin Demir'e, Güre Belediye Başkanı Kamal Saka'ya ve Güre'den Mustafa Subaşı'ya ve özellikle, Karalar Köyü'nden Ramazan Akcan'a ve şoförlüğümüzü yapan Berkant Mecal'a, Burhaniye'den öğrencimiz Nihal Murat Güven'e ve adını burada anamadığımız Yolören, Büreçli, Şarköy, Hisarköy, Bağyüzü, Büyükdere Köy ve Küçükdere Köy, Güre, Zeytinli, Havran, Edremit, Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık sakinlerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmada onların katkıları büyüktür.

2 Beksaç, E., 'Balıkesir İli Ayvalık ve Gömeç İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1997', XVI Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt II, Ankara, 1999, s. 109-119; 'Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye Ve Edremit İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması', 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2000, s. 115-126.

tarıma uygun dar alanlar dikkat çekiciyse de, bu kesimlerin kayalık oluşu arkeolojik malzemeyi ve yaşam biçimini derinden etkilemiş gibi görünmektedir. Bu nedenle, iç kesimlerde rastlanan arkeolojik buluntuların önemli ölçüde kayalıklar ve kayaç malzemeyle ilişkili olmasının yanı sıra, bu tip alanların keramik ve diğer yüzey buluntularının tespit ve tetkikinde ortaya çıkan güçlükler de aşık bir durum arz etmektedir. Bu zorluklara rağmen, tarihlome hususunda önemli bir veri teşkil eden keramik buluntularının yanı sıra diğer yüzey buluntularının çok fazla olmamasına rağmen önemli bir bilgi kaynağı teşkil edecek düzeyde toplanması, araştırmanın seyri kadar, bölge arkeolojik ve kültürel gelişimini değerlendirmek açısından da önemli bir destek olmuştur.

Öncelikle yerleşme biçimleri, iç ve dış ilişkiler dinamiği temelinde gelişen araştırmanın iç bölgelere kaymasıyla birlikte, bir "Kült Arkeolojisi" araştırması: biçimine de dönüşmesi, bölgenin Pre- ve Protohistorik dönemleri kadar sonraki süreçleri için de önemli bir yön almış ve "Kaya-Oyma Anıtlar" olarak bilinen bir dizi orijinal eseri ve dinsel olguları da aydınlatılabilme fırsatını vermiştir. Aynı zamanda bu kaya eserler bölgenin askeri oluşumları ve yapılanmaları açısından da aydınlatıcı olmuştur.

Araştırmanın ilk aşamasında Edremit İlçesi, Güre Beldesi'nde yapılan çalışmalar, Pre- ve Protohistorik buluntular vermemesine rağmen, Klasik ve Roma devirleri için önemli yerleşim ve nekropol alanlarının mevcudiyetini ortaya koymuştur. Önemli kaynak ve akar su potansiyeli ile dikkat çeken Güre Vadisi ile dar kıyı şeridi arasında yer alan üç yükselti ve çevresinde yapılan çalışmalar Akçay yerleşmesi arkasında kalan Mağara Tepe'nin daha önceki bazı bilgilerin aksine arkeolojik bir potansiyeli olmadığını gösterirken, Güre merkezine giden yolun doğusunda kalan Kilise Tepe ve Doymuş Tepe'nin çok geniş bir Roma ve Bizans Devri yerleşmesiyle ilişkisini göstermiştir. Yüzey araştırmasının yanı sıra, Güre Belediyesi bahçesinde bulunan bazı arkeolojik parçalar ve bu bölgede daha önceki yıllarda gerçekleştirilen bir kurtarma kazısı³ da bu durumu açıkça desteklemektedir. Ayrıca, Güre yerleşmesi arkasındaki Kaz Dağları'nın dış kesimlerinde yer alan bölgelerde de bu süreçlerle ilişkili buluntuların mevcudiyeti belirgindir.

Daha doğuya doğru kaydırılan çalışmalar esnasında, Zeytinli ve Yolören (Araplar) yerleşmeleri çevresinde de benzeri bir durum olduğu görülmüştür. Bu bölgede daha önce yapılan çalışmalarda⁴ bahis konusu olan Üvecik Tepe ve Mandıra Tepe gibi iki önemli merkezin araştırılması esnasında, bu iki tepenin de Kadıköy Beldesi sınırları içinde kaldığı ve Üvecik Tepe'nin tahrip olmuş ve çöplük olarak kullanılan bir mahal olduğu görülmüş ve bu mahallinde çok az sayıda Geç Roma veya Erken Bizans Nekropol malzemesi dışında arkeolojik bir veri ortaya koymadığı görülmüştür. Buna karşın, Üvecik Tepe'ye çok yakın bir konumda bulunan ve bu mahallenin kuzeybatısına gelen Mandıra Tepe'nin Pre- ve Protohistorik önemi, üzerindeki arkeolojik malzeme bolluğuyla kesinlik kazanmıştır.

Mandıra Tepe, Edremit merkezinin 4 km. kadar batısına gelen ve dolgu kıyı düzlükleri üzerinde ve muhtemelen Üvecik Tepe ve bölgedeki diğer önemli kıyı siteleri gibi bir kayaç oluşum üstünde yükseldiği izlenimini veren büyük bir höyüktür. İlk bakışta doğu ve kuzeydoğu yönünde yayılan bir alt kısım ve batı ve kuzeybatı yönünde yer alan bir üst kısımdan oluşmuş şekliyle höyük bir alt yerleşme ve akropole sahip olduğunu gösterir gibidir. Bronz Çağı yerleşmelerinin tipik topografik oluşumuna sergilemektedir. Yüzey buluntuları arasında yer alan keramiklerin de yoğun biçimde Geç Bronz ve Erken Demir Çağı ile ilişkili oluşu bu durumu desteklemektedir. Mandıra Tepe üzerinde bazı mimari kalıntılara da rastlanmakta olup, genel özellikleri itibarıyla bu kalıntıların daha geç dönemler ile ilişkisi aşıkardır. Yüzey buluntuları arasında parlak aklı gri,

3 Güre çevresinde İzmir Müzesi arkeologlarınca bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmalar esnasında bazı Hristiyan yapılarına ait kalıntılara rastlandığı bilinmektedir. Belediyenin arka bahçesinde bulunan arkeolojik malzeme yüzey araştırmamız esnasında görülmüş olup, ağırlıklı olarak Roma Devri malzemelerinin önemli bir yekün tuttuğu bu malzemeler arasında bazı Bizans ve 19. yüzyıl malzemesinin de mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu malzemeler pithoslar, lahit ve lahit parçaları ile birlikte değişik şipoli malzemeden oluşmaktadır.

4 Özdoğan, M., 1997 Yılı Edirne ve Balıkesir İller: Yüzey Araştırmaları, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1999, s. 443-451.

siyah ve kahve rengi dik karineli ve sepet formu veren "Krizli Yıllar" seramikleri yanı sıra Troya VI - VII keramikleriyle birlikte, kaba siyah hamurlu Erken Demir Çağı keramiklerinin varlığı, bu yerleşmenin, bu süreçlerdeki önemini gözler önüne sermektedir. Bu keramik buluntuları arasında rastlanan Buckle formlu keramiklerle ilintili olabilecek bir Demir Çağı parçasının yanı sıra, tüm Geç Bronz Çağı parlak açkılı keramikleri önemli göçlere sahne olan bu süreç için tipik olup, Balkanlar ile ilintili bir görünüm ortaya koymaktadır. Bunlar dışında, Mandıra Tepe üzerinden toplanan Helenistik ve Roma keramikleri bu mahallin bu süreçlerde de iskân edildiğini göstermektedir. Bu mahallin Edremit Körfezi'nin güney kıyı kesiminde yer alan en büyük ve en iyi korunmuş höyük olmasının yanı sıra konumu ve buluntu özellikleri, acilen kazılmasını ve kazıların özellikle Kuzeybatı Anadolu arkeolojisi ve "Krizli Yıllar" ile Bronz Çağı için önemli bir katkı yapacağını göstermektedir. Bu yüksek höyüğün yüzeyinde rastlanmamasına rağmen alt tabakalarında daha erken prehistorik süreçlere ait buluntulara rastlama olanağı da hayli yüksektir.

Edremit'in doğusuna kaydırılan çalışmalar esnasında daha önce önemli buluntularıyla bazı yüzey araştırmalarında bahis konusu olan Havran İlçesi İnönü Köyü yakınlarındaki Büyük ve Küçük Çal Tepe olarak bilinen kayaç yükseltiler ve bu yükseltiler içinde yer alan mağaralar bu kesimde yapılmakta olan baraj çalışmaları sebebiyle ziyaret edilememiş ve ilgi Havran İlçesi'ne bağlı Karalar Köyü'ne odaklanmıştır⁵. Ana ulaşım noktalarından uzakta ve toprak bir yolla ulaşılabilen ve yükseltiler içinde gizlenmiş bulunan Karalar Köyü, arkeolojik potansiyeli ile çok önemli bir konumda yer almaktadır ve çevresinde önemli bir arkeolojik mirasına sahiptir. Köy içinde çeşitli mahallerde, mimari eserlerle ilintili gibi görünen düzenli taşların yanı sıra taştan, metal objeler yapmak için hazırlanmış bir kalıba rastlanmıştır.

Karalar çevresindeki en ilginç buluntu alanı, köyün batısında bir saatlik yürüyüş mesafesinde bulunan Merdivenli Kayalar mevkiidir. Kayaç oluşumlu tepeler arasında gizlenen ve kendisi de yüksek ve sert kayalardan oluşmuş, doğal ve kompleks bir oluşum gösteren bu sit, önünde koyak oluşturan Koca Ömer veya Salaman Dere'nin kuzey tarafında yer almakta olup, güneydeki tepelerden işlevi ve oluşumunu gösteren bir görünüm vermemektedir (Resim: 1). Kayalar üzerinde doğal kayadan yontulmuş basamaklar ve platformlar ile değişik çukurlar ve değişik boyuttaki çok sayıda oyuk ve kovuk, bölgenin ritualistik geçmişinin yansıtıcıları olarak mevcut bulunmaktadır. Ayrıca kompleksin batısına doğru kayalığın eteğinde tahrip edilmiş ve kademeli bir düzenleme gösteren bir hazne ile değişik yerlerde üzüm presi olması mümkün köşeli düzenlemelere rastlanmıştır. Bunların yanı sıra kompleksin doğu ucunda yer alan kaya kütleleri üzerinde basamaklarla ulaşılan ve bir altar benzeri kaya çıkıntısı ile kanallar ve çukurlara sahip yüksek bir sunak alanı bulunmaktadır. Kaya kütleleri ardındaki yamaçlarda duvar kalıntıları arasında maden cürufurları bulunan taş yığınları ve çukurlara rastlanmış olması ilginçtir. Önündeki dere yatağı kadar zengin ve kaliteli kaynak suları bulunan Merdivenli Kayalar'ın batısındaki Alapınar Tepe üzerinde bazı kaba siyah Demir Çağı keramikleri ve Bronz Çağı keramik parçaları yanında, parçalanmış bir çakmaktaşı dilgi parçası tespit edilmiştir. Bölgede yaşayanlardan, bu tepe üzerinde bir nekropol ile ilintisi olması mümkün arkeolojik kalıntılara rastlanmış olduğu ve bulunan keramiklerin ağırlıklı olarak Erken Demir Çağı ile ilintili olabileceğine dair bazı bilgiler derlenebilmiştir.

Karalar Köyü'nün batısında, Hortaç Deresi'nin bir kıvrımının doğu tarafında ve dar bir koyak içinde yer alan oval bir kayanın batıya bakan düz yüzeyinde bir grup kazıma işarete rastlanmış olup, daha önce erken bir yazı örneği olarak bahsi geçen⁶,

5 Karalar'dan bahseden çalışmalar olarak Judeich, W., 'Bericht über eine Reise im nordwestlichen Kleinasien', Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1898, s. 531-555; Stauber, J., *Die Buche Von Adramytteion*, Bonn, 1996, 'Lokalisierung Homerischen Ortsnamen in der Buche Von Edremit Mit Neuer Lokalisierung Von Thebe und Lyrnessos', XIV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1996, s. 95-111 dikkat çekerek, J. Stauber'in çalışmaları bazı şüpheler ve aksaklıkları da ortaya koymakta olup, önemli boşluklar da yansıtmaktadır. Bunun yanında İnönü Mağaraları ve Büyük ve Küçük Çal Tepe'den bahseden çalışmalar Kökten, K' *Prehistorik Çalışmalar Hakkında Kısa Rapor*, *Belleten* C-XIII, 1949, s. 811-829, Stauber, J., *ibid.*, Özdoğan, M. *ibid.*; Wiegand, T., 'Reissen in Mysien', *Mitt. Des Kaiserlich Deutschen Archeologie Inst., Athenische Abt., Athens*, Vol. XXIX, 1904.

6 Judeich, W. *ibid.*, s. 543; Stauber ve Wiegand bu bilgiden yola çıkmaktadır.

fakat detaylı çalışılmamış ve yerinde ziyaret edilmemiş olduğu anlaşılan bu buluntu mahalli ilginç bir durum göstermiştir (Çizim: 1). Dereye doğru batı istikametinde yer alan kazıma şekiller kayanın yosun kaplı yüzeyinde güçlüklerle teşhis edilebilmektedir. Oval taş blok ve etrafında setler oluşturan doğal yapı ilginç bir durum sergilemektedir, kaya kütlelerinin ve çevresinin doğal olmayıp, özellikle belli amaçlar doğrultusunda hazırlandığını göstermektedir. Karalar Köyü ve çevre köylerin sakinlerinden benzer kazıma işaretlerinin Karalar ve Karalar gibi yüksek rakımlı ve ulaşımı güç köylerini çevresinde bulunduğu dair bilgiler de derlenmiştir.

Burhaniye İlçesi'ne bağlı Kızılkı Köyü, Yukarı Harman mevkiinde ve köy çevresinde Roma Devri nekropol verilerine rastlanmış olup, köy çevresindeki tarlalar da yoğun olarak obsidiyen ve siloks oluşumlu yonga ve yumrulara rastlanmıştır. Kızılkı Köyü'nün doğusunda ve Madra Dağları'yla ilintili dış etekler üzerinde yer alan Dutluca, Köyü, arkeolojik açıdan önemli bir potansiyeli gözler önüne sermiştir. Tatlı su kaynakları açısından önemli bir sıkıntı sergileyen Kızılkı ve diğer ova köylerinin aksine Dutluca özellikle kaliteli içme suyu ile dikkat çekmektedir. Dutluca Köyü ve çevresinde çok sayıda arkeolojik buluntunun mevcudiyeti belgelenmiştir. Bunların içinde en dikkat çeken olan hiç şüphesiz köye bitişik olarak kuzey tarafta yer alan Delik Taş'tır (Resim: 2). Üzerinde insan eliyle yapılmış düzenlemelerle ritualistik bir nitelik kazandırılmış olan Delik Taş, geniş bir kaya bloku ve hemen orta kısımda yer alan bir kemer biçiminde bir düzen göstermekte olup, bu kütlelerin kuzeydoğu tarafında da üzerinde irili ufaklı delikler ve oyuklar bulunan kaya kütleleri yer almaktadır. Köyün sakinlerinden ve özellikle yaşlı kadınlardan edinilen bilgiler doğrultusunda Delik Taş'ın halk inanışları açısından ilginç bir nitelik taşıdığı ve özellikle doğum ve kadınlara özgü bazı adetlerle ilgisi bulunduğu teşhis edilmiştir. Bu durum kaya kütleleri ile olduğu kadar doğum ve kadınları, yaşamı da denetleyen "Ana Tanrıça Kültü" açısından önemli bir nitelik taşımaktadır. Kaya kültü ve kaya anıtlarla bağlantılı bir başka buluntu Dutluca Köyü'ne giden yolun sol tarafında ve köy girişinde yer alan Merdivenli Kaya mevkiinde yer almakta olup, doğal kaya blokları üzerindeki basamaklar ve mimari teşkilat düzenlemeleriyle dikkat çekmektedir.

Dutluca Köyü'nün merkezini oluşturan ve çeşmenin yanına gelen set üstündeki zeytin presinin bölge için alışılmış bir biçimde şipoli oluşumu ile köylülerin bazı pithos gömüler hakkında verdiği bilgiler, köyün doğusunda ve köy mezarlığının ötesinde bir konglomera oluşumu üzerinde yer alan Ören mevkiindeki keramik buluntular ile ilginç bir durum almıştır. Yağmurlar ve diğer doğal hareketlerle yarılmış bulunan toprak katmanları arasında Erken Demir Çağından Bizans Dönemine kadar geçen süreci belirleyen bu keramik buluntuları, kayaç arazide toplaması güç olan keramikler aracılığıyla, bölgenin tarihsel oluşum süreci için önemli bir çıkış noktası teşkil etmiştir. Karalar ve Dutluca köyleri arasında, bugün sadece orman görevlilerinin kullandığı, eski yolların bulunduğu da görülmüştür.

Kızılkı Köyü ile komşu olan Börezli Köyü içinde görülen bazı şipoli malzeme doğrultusunda gerçekleştirilen araştırmalar sonucu köy sınırları içinde bulunan Tepe Tarla mevkiinde arkeolojik bir alanın varlığı tespit edilmiştir. Oldukça geniş bir alana yayılan ve verimli toprağı ile önemli bir ekim alanı olan bu mevki tam olarak Burhaniye Ovası ile Madra Dağları'na bağlı tepelerin dış yamaçlarına bitişen kısımda yer almaktadır. Bazı mermer mimari buluntuların da tespit edilebildiği yüzey üzerinden toplanan keramikler, az sayıda Erken Demir Çağı, Aeolik ve Helenistik buluntunun yanı sıra önemli bir yoğunluk gösteren Roma keramikleri ve cam eşyasının mevcudiyetini ortaya koymuş olup bu mevkideki önemli bir Roma yerleşiminin de mevcudiyetini gözler önüne sermektedir. Demir Çağı ve diğer keramikler iskânın gelişimi açısından dikkat çekicidir.

Börezli'nin batı ve güneybatısına gelen Fugla Tepe, kıyıya bakan yamaçlar üzerindeki en yüksek rakıma sahip tepedir. Kayalık yapısı, çalılık bitki örtüsü ve ana iskân mekânlarından uzaklığı nedeniyle ulaşımı güç bir mahal olarak dikkat çekmekteyse de, bu tepenin zirvesinde yapılan çalışma çok ilginç bir arkeolojik oluşumu ortaya koymuş bulunmaktadır. Konik bir görüntüye sahip olan Fugla Tepe'nin zirvesindeki

kayalık alan tamamen insan eliyle düzenlenmiş olup, doğal kayalardaki düzenlemelerin yanı sıra, kesme taşlardan yapılmış mimari düzenlemeler de kolayca görülmektedir (Resim: 3). Zemin düzenlenmiş ve bazı yerlerde kaplanmış olan zirvede iki sarnıç ve duvarlar yanında kuzey taraftaki altar benzeri oluşum ilginçtir. Bunlar dışında zirve düzlüğünün altındaki kaya cidarları üzerinde kuzeybatı yönüne bakan ve defneciler tarafından tahrip edilmiş bir kovuğun mevcudiyeti dikkat çekici olup, bu kesimde yoğun biçimde görülen Erken Demir Çağı keramiklerinin de kanıtladığı gibi Güneydoğu Avrupa'daki benzer oluşumlarla ve Demir Çağı sunak ve kaleleriyle yakın bir benzerlik sergilemektedir. Toplanan keramik buluntularının da kanıtladığı gibi bu mahal Erken Demir Çağından Geç Roma Dönemine kadar kullanılmış olup, öncelikle kültle ilgili daha sonra da askerî bir niteliğe sahip olduğu izlenimini vermektedir. Edremit Körfezi'nin tüm kuzeydoğusunu denetleyen tepenin stratejik konumu da çok dikkat çekicidir.

Bahadınlı Köyü, Burhaniye ilçe merkezinin güneyinde tepelik yükseklikler arasında akan Karınca Deresi çevresinde oluşmuş dışarıya kapalı bir vadi olarak dikkat çekmektedir. Arkeolojik verileriyle dikkat çeken bu bölgede önemli bir Roma ve Bizans yerleşmesinin bulunduğu aşıkardır. Özellikle deniz tarafından dışa korunaklı oluşu Geç Roma ve Bizans süreci için önemli bir nitelik olup, korsanlık faaliyetinin yoğun olduğu bölge için önemli bir hususiyet vermektedir⁷. Bu nedenle köye giden yol üzerinde bulunan Kavakönü mevkiî ile bu mahallin güney batısında ve derenin karşı yakasındaki Çökük Kaya mevkiindeki nekropol ve diğer ritualistik izleri tespit etmek rastlantı olmamıştır. Özellikle Çökük Kaya mevkiinde görülen doğal kayaya oyma hazneler, köyün doğusunda yer alan Dede Kaya gibi önemli bir kült kompleksi ile ilintili ritualistik bir oluşum sergilemektedir. Kavakönü mevkiinde yoğun Roma Devri keramikleri arasında az sayıda da olsa, Demir Çağı keramiklerinin varlığı ilginç bir durum arz etmektedir. Yolu batısına gelen ve güneybatıya doğru Karınca Deresi yönünde alçalan bir yamaç olan Kavakönü mevkiinin hemen dibinde çalılar ve kamışlar arasında zorlukla ulaşılan su mimarisi ile ilgili kubbeli küçük bir yapı bulunmaktadır. Kavakönü mevkiinin kuzeyinde ve köy yolunun solunda da nekropol izleri yer almaktadır.

Bahadınlı Köyü'nün doğusunda ve köyün dışında, dağlara doğru giden yolun sağında yer alan Dede Kaya tamamen Karınca Deresi'nin kıyısında yükselen doğal bir kaya kitlesi ve buna bağlı geniş kaya kütlelerinden oluşan geniş bir alan olarak dikkat çekmektedir (Resim: 4). Çeşitli alt bölümleri bulunan geniş bir kült kompleksi olduğu anlaşılan Dede Kaya'nın ana kaya kütleleri çevresinde ilginç bir düzenleme mevcuttur. Ana kaya kitlesinin kuzeyine gelen ve küçük bir kovuk yapan bölüm ortasındaki zeminde uzun dikdörtgen bir senotaf çukuru yer almaktadır. Kaya kütleleri üzerinde görülen ve ana kayaya oyulmuş bulunan çok sayıdaki basamak ve düzlem teşkilâtı görülen kaya kütlelerinin iki ayrı zirve düzlemi teşkil eden üst kısmında iki ayrı bölüm görülmekte olup, her iki bölümde de farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Güney yönündeki düzlem üzerinde çeşitli büyüklükte kanallar ve çukurlar ile batı yönüne bakan iki altar kalıntısı görülürken, daha alçak olan kuzey yönündeki düzlük üzerinde ana kayaya oyulmuş kareye yakın derin bir törensel havuz veya hazne ile onun kuzey tarafında bir altar ve kapı düzenlemesi yer almaktadır. Bu özellikler Dede Kaya ve Myster kültler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken, bazı benzeri örnekler üzerindeki kitabeler yoluyla Serapis kültü ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır⁸. Dede Kaya'nın hemen altında ve Karınca Deresi kıyısında bir kaynağın mevcudiyeti kadar, kült kompleksinin tam karşısında ve derenin öbür kıyısında bulunan mağara ve çevredeki küçük kaya oluşumları ile birlikte Bahadınlı çevresindeki kaya oyma oluşumları bölgenin kültü açısından önem taşımaktadır. Dede Kaya ve çevresinin Demir Çağı süreci içindeki yerli kültürlerden başlayarak Helenistik Dönem ve Roma Devrinde önem taşıdığı aşıkardır. Bizans Devrinde de bölgenin önem taşıdığına dair emareler vardır.

Burhaniye İlçesi sınırları içinde kalan önemli merkezlerden biri olarak Hisarköy arkeolojik potansiyeli ile dikkat çekici bir nitelik taşımaktadır. Yüksek bir tepenin batısın-

7 Beksaç, E. İbid 1999, İbid. 2000.

8 Coltranco, A. P., *O Santuário Rupestre Galaico-Romano De Panoias (Vila Real, Portugal)*. Novas Achegas Para A Sua Reinterpretação Global. Lisboa, 1999.

da yer alan Hisarköy, Bahadınlı gibi kıyı düzlüklerinin gerisinde ve yükseltiler arasında yer alan ve Karınca Deresi ile ilintili bir konumda bulunmaktadır. Hisarköy'e adını veren hisar, köyün yanı başında bulunan tepenin zirvesi üstünde yer almakta olup, ayakta kalmış üç burcu ve duvar kalıntılarıyla Bizans Devri yapısı olarak teşhis edilmektedir (Resim: 5). Fakat, en ilginç buluntu zirvenin üzerinde yer alan ve doğal kayadan oyma basamakları ve batı yönüne bakan iki altarı ile dikkat çeken kaya sunağıdır (Resim: 6). Genel özellikleri itibarıyla benzerlerine Güneydoğu ve Orta Avrupa'da olduğu kadar Orta ve Batı Anadolu'da da rastlanan Demir Çağı kaya sunaklarını hatırlatan bu ilginç sunak etrafındaki kayaç yapılaşma ve tepenin güney eteğindeki diğer kayaç oluşumlar, ilginç bir kültürel bütünleşme göstermektedir. Ayrıca, ana merkezi oluşturan kaya kütesinin kuzeyine gelen ve Bizans Döneminde tamir ve tadil görmüş sarnıç benzeri oluşum da kültürel olguların parçasıdır. Yüzeyde bol miktarda bulunan Roma ve Bizans keramik verileri arasında Demir Çağı parçalarına rastlanmış olması tarihlendirme açısından önemlidir.

Hisarköy'e giden yolun başında bulunan ve kıyı düzlüğü ile ardındaki yükseltiler arasında bulunan Şarköy, köy içinde yoğun olarak bulunan şipoli malzemelerin de kanıtlandığı gibi bir Geç Roma, Bizans ve Ortaçağ yerleşmesi üzerinde kurulmuş olduğunu açıkça göstermektedir.

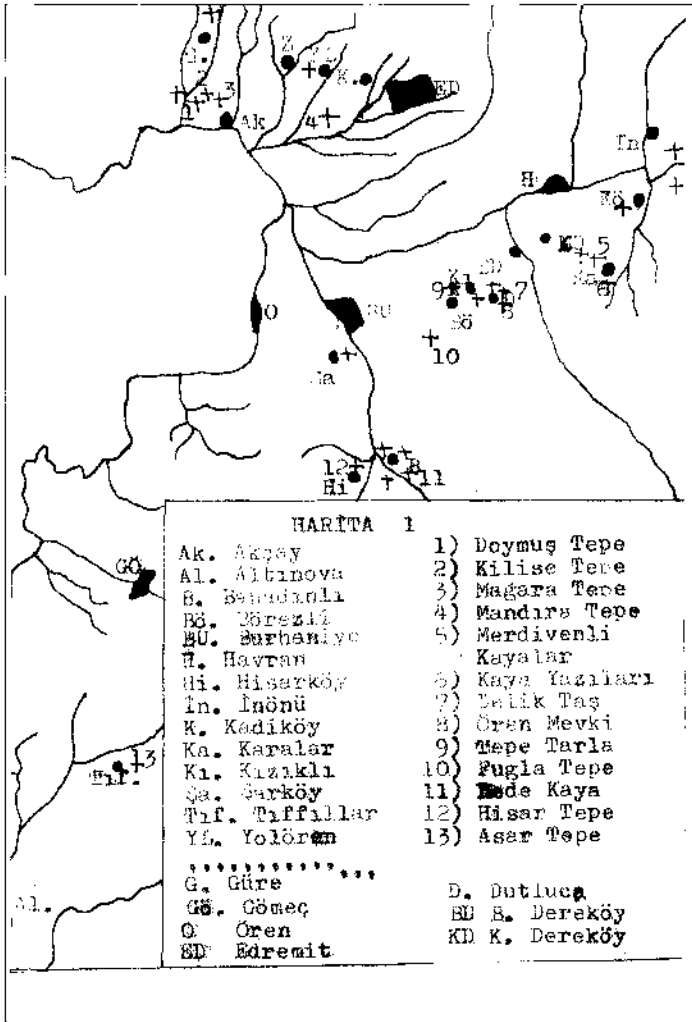
Erken dönemlerin ulaşım ve iletişim olanaklarının tespitini de amaçlayan çalışma sürecinde, özellikle yüksek kesimlere kaydırılan araştırma esnasında Altınova ve çevresinden gelerek Gömeç Ovası'na ve hatta, gerideki dağ yollarıyla Havran, Edremit ve Burhaniye Ovası'nda mevcut yerleşmelere ulaşan bir yolun varlığı saptanmış olup, bu yolla ilişkili olan ilginç bir yerleşmeye Ayvalık İlçesi'ne bağlı Tıfıllı Köyü yakınlarındaki Asar Tepe üzerinde rastlanmıştır. Yüksek rakımlı ve kayaç yapılı görkemli bir tepe olan Asar Tepe üzerinde iki kademeli bir yerleşimin mevcudiyeti gözlenirken, güneyde yer alan akropol kesimi ve aşağıda kalan kesimler üzerinde Erken Demir Çağından başlayarak Roma Devri'ne kadar giden keramik buluntuları içinde önemli ölçüde Helenistik Dönem keramikleri ile birlikte, yoğun oranda nekropol malzemelerinin yanı sıra Bergama Krallığı ile ilintili olabileceği izlenimini veren bulgulara rastlanmıştır. Çalışmalarla kaplı olması ve dik kayalık sırtlar üzerine yayılması sebebiyle çalışmanın oldukça güç olduğu Asar Tepe'nin en yüksek kesimini oluşturan akropoldeki düzenlemeler bu yerleşmenin askerî durumu açısından önemli olup, tepenin önünden geçen eski yol kadar çevre geçitleri denetleyen stratejik konumu ve ulaşımı ve ele geçirilmesi güç oluşumu çok dikkat çekicidir. Tepe ulaşımı güç konumuna rağmen su kaynaklarına da yakın bir durum göstermesi açısından ilgi çekerken, doğal kayalar ve kaya oluşumlarından oluşan doğal tahkimatı dışında, fazla bir mimarî veri göstermemesi açısından da dikkate şayandır. Buna rağmen, öncelik taşıyan askerî oluşumu yanında kültürel işlevleri akla getiren bazı durumlar da söz konusudur.

1999 yılı araştırması kıyı ve dağlık bölge ayrımını ortaya koyarken, Pre ve Proto-historik yerleşmelerin özellikle Bronz Çağı sürecinde kıyıda yoğunlaşıp, Demir Çağı süreciyle birlikte iç bölgelere doğru denizden gelen tehditler doğrultusunda çekilmeye başladığını ve Ortaçağ sürecinde iç bölgelerin yoğun bir yerleşme gösterdiğini kanıtlamıştır. Bunun dışında, kıyıya yayılan ve denizci bir yaşam biçimi gösteren yerleşmelerin Mandıra Tepe tanıklığında Balkanlar'dan gelen göçlerle Geç Bronz ve Erken Demir Çağı sürecinde önemli ölçüde etkilendiği ve hatta, yeni bir kültürel oluşuma tanıklık ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, bölgede güçlü olduğu kabul edilen Miken etkisinin esasında mevcut olmadığı ve bu kesimde aynı süreci paylaşan farklı bir denizci kültürün bulunduğu teşhis edilebilmiştir. Pre ve Protohistorik yerleşmelerin esas olarak, ilginç bir biçimde su sorunu ciddi olan ve aynı zamanda heyelan ve sel tehditleri altında bulunan kıyının en korunaklı doğal kayaç yapılaşmaları üzerinde ve denizi denetleyen bir konumda bulunduğu aşıkârkən, dağlık bölgelerin bu yerleşmelere maden ve ağaç tedariki açısından destek verdiği anlaşılmaktadır⁹.

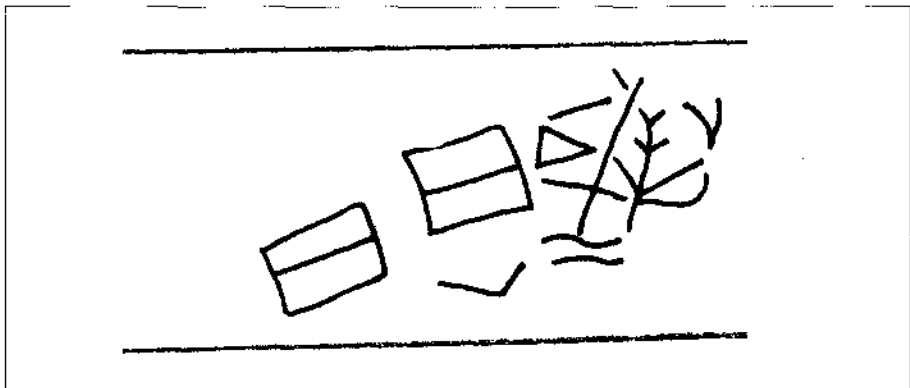
Bölgenin ilginç bir özelliği de, kült kompleksleri açısından kendisini göstermektedir. Kıyıdağı yerleşmeler çevresinde kendisini belli etmeyen kült mekânlar, özellikle dağlık kesimlerde çok yoğun bir biçimde karşılaşılan ve özellikle su kaynakları açısından önem taşıyan mahallerde kaynaklar ve akarsular çevresinde ve önemli yükseltiler üzerinde yer almaktadır. Genel nitelikleri itibarıyla Demir Çağı kültürleri ile yakın ilişkiler gösteren bu kült oluşumlarının gelişen zaman içinde ana mahalli nitelikleriyle bağdaştırılan ve Myster Kültürlere iç içe geçmiş yeni biçimlenmeleri de üstlendiği gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur. Ayrıca, erken süreçlerde kültürel amaçlara hizmet eden bu tip merkezlerin daha geç süreçlerde askeri amaçlı olarak kullanıma alındığının tespit edilmesi de ilgi çekici bir husustur. Kültürel oluşumların kaya kültürleri ile iç içe geçmiş ana eğilimi yanı sıra, su ve dağ kültürlerinin de etkin bir rol oynadığı inanç sistemi içinde Serapis ve Dionysos kültürleri ile geç devirlerde kendisini gösteren yaşam-ölüm ve dönüşüm olgusu erken bir Ana Tanrıça kültürünün de belli belirsiz izlerini yansıtır gibidir.

Helenistik Dönem ve Roma Devrinde kıyı ovalarının iç kesimlerinde ve yükseltilere yakın kesimlerde yoğunlaşan yerleşmelerin hemen gerideki kaleler ile denetlendiği anlaşıırken, bu süreçlerde bölgede çok önemli bir yerleşme potansiyeli bulunduğu da gözlemlenmiştir. Daha erken dönemdeki yerleşmeleri ise, Bronz Çağı ve Erken Demir Çağında olduğu gibi denize daha yakın veya deniz kenarında yoğunlaştığı fark edilirken, önemli bir husus olarak Aeol yerleşmelerinin de Gömeç Ovası'ndan yukarı geçmediği ve ana karada sadece dar bir kıyı şeridinde kaldığı görülmüştür.

Geç Bronz Çağı ve Erken Demir Çağı geçiş döneminde "Krizli Yıllar" olarak bilinen süreç için önemli bir veri kaynağı olan bölgenin bu süreç için en önemli merkezlerinden biri olarak ön plana çıkan Mandıra Tepe, bölgenin erken idarî yapısı ile ilişkili bir durumu akla getirirken, diğer kıyı kesimleriyle birlikte ele alınarak açıklanabilecek ilginç bir durum arz etmektedir.

Harita: 1

Çizim: 1

**Resim 1: K a r a l a r ,
M e r d i v e n l i
K a y a l a r m e v k i i
v e ç e v r e s i**

**Resim 2: D u t l u c a K ö y ü , B u r -
h a n i y e . D e l i k T a ş
(kuzeydoğudan)**

**Resim 3: F u ğ l a T e p e , z i r v e -
d e k a y a o l u ş u m l a -
r ı**

Resim 4: Bahadınli, Dede-
kaya. Dere yata-
ğından görünüm

Resim 5: Burhaniye, Hisar-
köy yanındaki te-
pedeki Bizans Dev-
ri burç kalıntıları

Resim 6: Hisarköy tepedeki
altar

1999 YILI MUŞ İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: TUNÇ VE DEMİR ÇAĞLARI

Aynur ÖZFIRAT*

Van Gölü havzasının batı kesiminde 1995 yılından beri sürdürdüğümüz araştırmalara 1999 yılında da devam olunmuştur¹. 1999 yılı yüzey araştırmalarımız Muş İli, Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle M.Ö. 3. ve 1. binyıllar arasında yoğunlaştırılan çalışmalarımızda yeni merkezlerin yanı sıra önceki yıllarda incelemelerimizi tamamlayamadığımız alanlar tekrar gözden geçirilmiştir. Bu yılki araştırmalarımızın aslında daha geniş bir alanı kapsaması, kuzeydoğuya Ağrı ve Iğdır illerine doğru ilerlemesi planlanmıştır; bununla birlikte zaman ve finans sorununun yanı sıra güvenlik problemleri ve coğrafi koşulların yarattığı zorluklar yüzünden yalnızca Malazgirt ve Bulanık civarı ile yetinilmek zorunda kalınmıştır (Harita).

Erken Transkafkasya Dönemi

1999 yılında bulduğumuz en erken izler M. Ö. 3. binyıla ya da bir başka deyişle Erken Transkafkasya Dönemine ilişkindir. Bu döneme ait 3 merkez incelenmiştir. Bunlar Konakkuran (Bayraktepe), Adalar ve Adaksu (Mezarlıktepe) höyükleridir.

Daha önce Erzurum Üniversitesi'nden Prof. Dr. A. Uluçam başkanlığındaki bir ekip tarafından belirlenen Konakkuran (Bayraktepe) Höyüğü Malazgirt'in 28 km. kuzeyindeki Konakkuran Beldesi'nin içinde ve Murat Nehri'nin sağ kıyısındadır² (Çizim: 1). Mevcut boyutları yaklaşık 150 x 150 x 25 m. kadardır. Beldenin içinde yer alması ve eteklerinin evlerle kuşatılmış olması nedeniyle tahribat oldukça fazladır. Adalar Höyüğü ise Malazgirt İlçe merkezinin içinde, su kaynaklarının bulunduğu güney kısımda ve Adalar Irmağı'nın sağ kıyısında yer alır³. Yaklaşık 200 x 100 x 10 m. boyutlarındaki höyüğün üzerinde çok sayıda Ortaçağ mezarı vardır. Yine çok yakınında evler bulunduğundan tahribat oldukça yoğundur. Erken Transkafkasya Dönemine ait son merkezimiz güneyde ve Süphan Dağı'nın kuzey eteklerine yakın bir noktada yer alan Adaksu (Mezarlıktepe)'dir. Malazgirt'in 20 km. kadar güneyindeki Adaksu Beldesi'nin içinde yer alan büyüke bir höyüktür. Üzerinde modern mezarlık olan höyük yaklaşık 300 x 250 x 25 m. boyutlarındadır.

Bu höyüklerden topladığımız Erken Transkafkasya Dönemine ait çanak çömlekler dik boyunlu ve pervaz ağız kenarlı çömlekler (Çizim: 2/3), olasılıkla yuvarlak dipli ve

* Dr. Aynur ÖZFIRAT, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 34459-İstanbul/TÜRKİYE

1 Araştırmamız için gerekli izni sağlayan Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile her türlü desteği veren hocam Prof. Dr. Veit Sevin'e teşekkürlerimi sunarım. Araştırmamızda Bakanlık temsilcisi olarak Çel Müzesi'nden Mustafa Ergün yer alması ve bilim kurumumuza büyük bir katkı sağlamıştır. Yanı sıra güvenlik problemleri nedeniyle çalıştığımız yörelerde ilgili jandarma komutanlıkları ek-bimize eşlik etmiştir. Ayrıca hem ekip üyelerine hem de jandarma komutanlıklarına sıcaklığı ve destekleri için çok şey borçlu olduğumu belirtmek isterim.

2 Koçnar 1990: not 6, şek. 1.

3 Burney 1957: No. 263; Russell 1980: No. 263 ve Rothman 1995: No. 44'te Malazgirt'te yer aldığı belirtilen yerleşim burası olabilir, ancak tanımlamalar yeterli olmadığından kesin bir şey söylemek zordur. Ayr. bkz. Kleiss ve Hauptmann 1978: No. 4; Burney 1958: No. 261; Russell 1980: No. 261.

karın keskinliği üzeri bantlı bir çömlekçik (Çizim: 2/1), dışa çekik ağız kenarlı yuvarlak karınlı çömlekler (Çizim: 2/7), içe dönük (Çizim: 2/2,8) ve dışa çekik ağızlı parçalar (Çizim: 2/4-6) gibi bu dönemden çok iyi bildiğimiz form ve mallardır. Genellikle orta ve kaba kum katkılı bu parçalar büyük oranda orta ve kötü pişirilmişlerdir. Üzerlerinde pişme nedeniyle görülen renk değişikliklerine sıkça rastlanır. Kremden kahverengiye değin değişen renklerde hamurludurlar. Hamurunun renginde astarlı olanların yanı sıra dış yüzleri büyük ölçüde siyahtır ve açık hemen hepsinde görülür. Doğu Anadolu'yu da içine alarak Kafkasya'dan Doğu Akdeniz kıyılarına değin yayılmış olan bir kültürün parçası olan bu çanak çömlekler bölgedeki diğer merkezlerin malzemesiyle paralellik içindedir. Bölgede daha önce Burney ve Rothman'ın yüzey araştırmasında bulunmuş olanlar⁴, Van Kalesi⁵, Karagündüz⁶ ve Dilkaya⁷ höyükleri ile araştırmamız sırasında daha önce bulduğumuz, Ahlat-Harabehülük yerleşimi⁸, Sütay-Yuvadamı nekropolü⁹, Adilcevaş-Kümbet Höyük¹⁰, Gümüşpınar'da¹¹ bu çanak çömleklerin çok yakın benzerleri vardır.

Orta/Son Tunç Çağı

Van Gölü bölgesindeki araştırmalarımızın ana hedefi M.Ö. 2. binyıl kültürlerine ait izlerin belgelenmesidir. Bununla birlikte bu yıl, Bulanık yakınlarındaki Kırkgöze'de köylülerden aldığımız 2 çanak ve Adaksu Höyüğü'nde bulduğumuz birkaç küçük gövde parçası dışında, ne yazık ki, buluntu ele geçirilememiştir. Önceki yıllarda yaptığımız çalışmalarda belirlendiği üzere, Transkafkasya ve Kuzeybatı İran malzemesiyle tam bir paralellik içinde olan ve boyalı çanak çömlekleriyle dikkati çeken bu kültür "Van-Urmiye Boyalıları" olarak adlandırılır. Çalıştığımız bölge içinde en az bilinen dönemdir. Ancak bugüne kadar yüzey araştırmalarıyla saptadığımız Suluçom, Nurettin, Yıfankalesi, Haydarkalesi, Elmakaya, Çaygeldi, Gümüşpınar, Yuvadamı, Cemaleddin, Eriklik nekropol ve yerleşimleri Kuzeydoğu Anadolu Orta Tunç Çağı malzemesini ve genel karakterini bir ölçüde de olsa tanıtmamıza yardımcı olmuştur¹². En azından bölgede artık Orta ve Son Tunç çağlarında bir boşluğun olmadığı kesindir.

Sözünü ettiğimiz merkezlerden ve büyük çoğunlukla nekropollerden topladığımız monokrom ve polikrom boyalı bu parçalar hem form hem de mal olarak Van-Urmiye için çok tanındıktır. 1999 yazında bu kültüre ait buluntulara rastlamamız oluşumuz aslında daha önceki sonuçlarımızı değiştirmiş değildir. Bu kültüre ait izler bugüne değin, az sayıda malzeme veren birkaç höyüğün dışında, hep 2000 m. civarındaki otlak ve yaylalarda karşımıza çıkmıştır. Bu sezon incelediğimiz saha ise, Kırkgöze hariç, ovalık alanlar ya da otlaklara uzak yörelerdir. Kırkgöze'nin güneyindeki sırtlarda yer alan nekropolde biz Demir Çağından başka malzeme bulabilmiş değiliz. Ancak köylülerin verdiği malzeme içindeki bezemesiz ve kazıma bezemeli iki çanak (Resim: 1, 2) bu döneme aittir. Hepsinin tüm olması nodonile bu çanak çömleklerin yukarıdaki nekropolden getirilmiş olabileceğini düşünüyoruz.

Demir Çağı

1999 yılı yüzey araştırmamızın son bölümü Demir Çağına ilişkindir. Bu döneme ait yukarıda sözünü ettiğimiz merkezlerin (Konakkuran, Adalar, Adaksu, Kırkgöze) dışında, Okçuhan, Dereboğazi, Tıkızlı, Bostankaya, Yeniköy, Beliahr ve Göztepe'de malzeme bulunmuştur.

- 4 Burney 1958: 179 vcd., res. 37-72; 157-170; Russe: 1980: 54 vd., res. 3-11; Kozbe 1995; Rothman ve Kozbe 1997.
- 5 Tarhan ve Sevin 1991: 435, res. 23/1-6; Tarhan ve Sevin 1994: 852, res. 3-7; Tarhan 1994: 47, res. 31.
- 6 Sevin ve Kavaklı: 1996^a: 342, res. 8; Sevin ve diğ.: 1998: 579 vd., res. 8; 2000^a: 860 vd., res. 25-27; 2000^b: 411 vd., çiz. 5, res. 5.
- 7 Çilingiroğlu: 1987: 83, res. 2-8; 1988: 233 vd., res. 18; 1991: 271 vd., res. 4; 1993: 472 vdd., res. 4-10; Çilingiroğlu ve Dönk: 1992: 403 vcd., res. 10-11; Kozbe 1990.
- 8 Özlü: 1999: 1, res. 5.
- 9 Özlü: 1994: 361 vd., res. 2.
- 10 Burney 1958: No. 234, res. 50; Russell 1980: No. 234; Sagona 1984: No. 211; Özlü: 1999: 1, res. 3.
- 11 Özlü: 2000: 193 vd., çiz. 2.
- 12 Bkz. Özlü: 1994: 360 vcd.; 1997: 82 vcd.; 2 vcd.; 1999: 1 vd.; 2000: 194 vdd.

Bu yıl belirlediğimiz Okçuhan ve Kirkgöze nekropollerini oldukça geniş alanlara yayılmış mezarlık alanlarıdır ve malzemeleri de buna paralel olarak fazla sayıdadır. Malazgirt'in hemen batısındaki Okçuhan Köyünde iki ayrı nekropol vardır (Çizim: 3). Murat Nehri'nin sol kıyısında, köyün doğu ve batısında yer alan bu nekropollerden toplanan malzeme tamamen Demir Çağına aittir. Kaçak kazılardan edindiğimiz bilgilere göre mezarlar Murat Nehri'ne inen kayalık kesimde, kayaların arasında (Resim: 3) ve hemen bu kayalığın üzerindeki düzlük alandadır. Düzlük kısımdaki mezarlar taş örgülü oda-mezar türündedir.

1998 yılında gittiğimiz Kirkgöze Höyüğü, Bulanık ilçe merkezine 17 km. uzaklıkta ve Bulanık Ovası içindedir. İlk kez C. Burney¹³ tarafından incelenmiş olan höyükten, üzerindeki modern köy ve mezarlık nedeniyle hiç malzeme toplayamamıştık. 1999 yazında, güneyindeki yüksek sırtlarda Orta Tunç ve Demir çağlarına ait büyük mezarlıkların bulunduğu çok yakınındaki Elmakaya ve Çaygeldi gibi bir nekropol olabileceğini düşündüğümüz, Kirkgöze'ye bir kez daha gittik (Çizim: 4). Zor bir yürüyüşle çıkılabilen bu sırtlarda tahmin ettiğimiz gibi yeni bir nekropol belirledik (Resim: 4). Malzeme tamamen Demir Çağ özelliği gösterir. Yukarıda sözünü ettiğimiz çanak bu nekropoldeki kullanıminin Orta Tunç Çağına değin inebileceğini gösterebilir, ancak çok yakınındaki Çaygeldi'den gelme olasılığını da göz ardı etmemek gerekir. Köyün güneyinde ve yaklaşık 5 km. uzaklıktaki yamaçlarda yer alan (Gaz Sırtları) nekropoldeki mezarlar kaçak kazılardan anlaşılabildiği kadarıyla taş örgülü ya da basit topraktır.

Yine Bulanık Ovası'nda yer alan ve yaklaşık 300 x 200 x 20 m. boyutlarındaki Göztepe Höyüğü tipki Kirkgöze gibi modern köy tarafından tamamen işgal edildiğinden malzeme toplanamamıştır (Çizim: 5). Ancak höyüğün batısındaki doğal topenin köye bakan yamacında daha önce kaçak kazılar sırasında açılmış ve ardından Van Müzesi uzmanlarınca incelenmiş olan bir mezarda çalışılmıştır. Planını çizdiğimiz bu mezar taş örgülü oda-mezardır ve üzeri çok büyük 3 adet sal taşıyla kapatılmıştır (Çizim: 6). Doğu kısa duvarında bir nişi olan mezarın eni 1.75 m., görülebilen uzunluğu 3.00 m., yüksekliği ise 1.45 m. dir. Bugün Van Müzesi'nde olan mezar envanteri arasında Urartu mezar armağanları arasından bilinen ejder başlı tunç bilezikler (Çizim: 7/1-7), cımbız (Çizim: 7/8), haşhaş başlı süs iğnesi parçası (Çizim: 7/9, bir kemer tokasına ait olabilecek halka (Çizim: 7/10), üzeri yivli yüzük (Çizim: 7/11), çanak (Çizim: 7/12) ve iki adet situla (Çizim: 7/13-14), cam ve akık boncuklar ile pişmiş topraktan bir çanak ve 3 tane de çömlek vardır (Çizim: 8/1-4). Çanak çömlekler pembeden kiremite değin değişen renklerde hamurlu ve hamurunun renginde astarlıdır. Dışa çekik ağız kenarlı ve keskin karınlı çanak klasik Urartu kapları gibi kahve hamurlu ve kiremit renkte astarlıdır (Çizim: 8/2). Orta kum katkılı ve orta pişirilmiş bu kapların yüzeyinde pişme nedeniyle oluşan alacalar görülür. Çok parlak olmamakla birlikte aklıdır. Mal ve biçim özellikleriyle bölgeden tanıdığımız Orta Demir Çağı malzemesiyle paralellik içindedirler. Dışa dönük ağız kenarı dıştan oluklu ve düz dipli çömleğin omuzu üzerinde paralel çizgiler arasına kazınarak yapılmış balık kılıcı motifi ile bunun hemen altında üzeri yine çentikli çıkıntılar görülür (Çizim: 8/4). Bu türde bezeme anlayışı, özellikle Van Gölü'nün batısından itibaren Malatya'ya kadar uzanan alanda Erken Demir Çağından itibaren sık rastlanan bir özelliktir. Şişkin karınlı ve boynu üzerinde keskin silme bulunan çömlek bir urnedir (Çizim: 8/1)¹⁴. Astarı dökülmüş olmasına rağmen kırmızı astarlı Urartu malı olduğu belirgindir. Bu çömleğin içindeki yanmış kemikler ile bazı tunç parçaları ve boncuklardaki izler mezarda kremasyonun varlığını gösterir.

Malazgirt'in güneybatısındaki gezilerimiz sırasında Hasretçinari Köyünde iki nokta belirlenmiştir. Bunlardan biri, köyün güneybatısında Garsa mevkiindeki Ortaçağa ait yerleşim ve mezarlık alanıdır. Burada yüzeyden toplanan bol miktardaki Ortaçağ çanak çömleğinin yanında birkaç küçük gövde parçası Orta Demir Çağına aittir. Diğerleri ise köyün kuzeydoğusunda, Boğaz Çayı'nın sağ yamacındaki Dereboğazı'ndaki kale ve eteklerindeki nekropoldür (Resim: 5). Hem kale hem de nekropolde ele geçen parçalar

13 Burney 1958: No. 261; Russell 1980: No. 261.

14 Urneler için bkz. Dorn 1994.

Demir Çağı özellikleri gösterir. Kalede ve nekropolde herhangi bir mimarî ize rastlanmamıştır.

Beliahır yerleşimi Malazgirt'in güneyindeki Kızılyusuf Köyü'nün 3 km. kadar kuzeydoğusunda ve Süphan Dağı'nın eteklerindedir. Volkanik ve taşlık bir alanda yer alan arazide herhangi düzgün bir mimarî kalıntıya ya da bir nekropol olup olmadığına ilişkin izlere rastlanmamıştır.

Bölgede yapılan yüzey araştırmalarında daha önce belirlenmiş olan Tıkızlı, Bostankaya ve Yeniköy kaleleri 1999 yılında bir kez daha ziyaret edilmiştir. Bunlardan C. Burney'nin¹⁵ incelediği Bostankaya Kalesi Malazgirt'in 14 km. kuzeydoğusundadır. Kale Bostankaya Köyü'nün içinde ve güney kısmındaki yüksek kayalık üzerinde yer alır. Kalede görülebilen pek fazla duvar kalıntısı yoktur, ancak kayalığın üzerinde yer alan çok sayıdaki temel yuvaları ve kaya işçiliği Urartu mimarisinin tüm özelliklerine sahiptir. Burney'nin planına göre kale dikdörtgen planlıdır ve güneyindeki kalıntılar bir tapınağa aittir. Ele geçen az sayıdaki çanak çömlek parçası da tamamen Orta Demir Çağı özellikleri gösterir.

Malazgirt'in 48 km. kuzeyinde ve aynı isimli köyde yer alan Tıkızlı Kalesi, Konakkuran gibi, Erzurum Üniversitesi ekibince belirlenmiştir¹⁶. Köyün hemen kuzeyinde bir tepe üzerindeki kalenin duvarlarının bir kısmı ayakta. İri taşlardan yapılmış bastiyonlu ve birkaç teras halindeki duvarlar Demir Çağı mimarîsi özelliklerine sahiptir, nitekim toplanan parçalar da Demir Çağına aittir.

1999 yılı gezileri sırasında Malazgirt'in 22 km. kuzeyindeki Konakkuran Belde-si'nin batısında ve Murat Nehri'nin sol kıyısındaki Yeniköy Mahallesi'nde varlığı bilinen Yeniköy Kalesi ve Mezarı bir kez daha ziyaret edilmiştir¹⁷ (Çizim: 1). Burada, yerleşimin doğusundaki kayalıkta yer alan Urartu kaya mezarı tek odalıdır (Resim: 6). Üç tarafı sekilerle çevrili ve iki duvarında nişleri vardır. Kareye yakın planlı mezarın boyutları 1.85 x 2.30 x 1.15 m.dir. Cephesinde, kapının tam üst kısmında 2.15 x 1.18 m. boyutlarındaki bir nişin içinde, uzun etek giymiş bir figür bulunmaktadır¹⁸. Mezarın belki de tüm önemi bu kabartmadan kaynaklanmakla birlikte, özellikle üst kısmındaki tahribat nedeniyle detayları tam olarak anlaşılamamaktadır. Mezarın bulunduğu kayalığın üzerinde ise kale niteliğinde bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Belirgin bir mimarî kalıntıya rastlanmamakla birlikte hem bazı kaya işçilikleri, hem de toplanan çanak çömlek parçalarına göre bu yerleşim Orta Demir Çağına aittir.

Topladığımız Demir Çağı çanak çömlekleri, az sayıdaki kırmızı astarlı Urartu malı (Çizim: 9/3, 11/16) dışında, kahverengi ve kiremit renklerde hamurlu büyük oranda hamurunun renginde bazen de krem ve devetüyü renklerde astarlıdır. İnce ve orta kum katkılı bu parçalar orta ve iyi pişirilmiştir. Açık hemen hepsinde var olmakla birlikte çok parlak değildir. Bu parçalar içinde kazıma bezeme ağırlıktadır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Erken Demir Çağından başlayarak devam eden bu bezemeler yanyana ya da balıksırtı şeklinde devam eden çentik dizileri halindedir¹⁹. Keskin kenarlı çanaklar (Çizim: 9), dışa çekik ya da kalınlaştırılmış ağız kenarlı boyunlu çömlekler (Çizim: 10) ve halka dipli olmakla birlikte taban kısımları dışa doğru yuvarlatılmış olan dipler en fazla görülen formlar arasındadır (Çizim: 10/9, 12-15). Özellikle Tıkızlı, Okçuhan ve Kırkgöze çanak çömleği içinde çok sayıda rastladığımız bu malzeme topluluğu, Orta Demir Çağında klasik Urartu çanak çömleğinin Van Gölü'nün batı bölgesinde çok yaygın olmadığına işaret etmektedir. Nitekim Van Gölü ile Fırat Nehri arasındaki bölgede

15 Burney 1957: 51 vd., no. 264; Russell 1980: No. 264. Ayr. bkz. Rothman 1996: No. 45; Kleiss ve Hauptmann 1976: No. 42.

16 Koçhan 1990.

17 Çevik 1996: No. 14; Koçhan 1990: Şek. 1.

18 Burney ve Lang 1971: Res. 54; Çevik 1996: Lev. 46a.

19 Yvli ve kazıma bezemeli Erken Demir Çağı çanak çömleği için bkz. Van Kalesi Müyüğü: Tarhan ve Sevin 1994: 851 vdd., res. 17-18; Tarhan 1994: 44 vdd., fig. 30; Karagündüz: Sevin ve Kavaklı 1996a: 345, res. 15; Sevin ve Kavaklı 1996b: 10 vdd., res. 23-25; Ernis: Sevin 1996; Dilkaya: Çilingiroğlu 1987: 84 vd., res. 14-15; 1988: 234, res. 19; 1993: 475 vdd., res. 12-17.

yapılan araştırmalarda da çoğunlukla bu türde çanak çömlek bulunmuřtur²⁰. Çanak çömlekte yukarıda sözünü ettiğimiz süreklilik yüzünden Urartu merkezi bölgesindeki önemli merkezlerde belirgin özellikler gösteren Erken ve Orta Demir Çağı ayırımı bu bölge için daha zor görünür. Ancak bu parçalar içindeki ağız kenarı yivli üç ömlek (Çizim: 10/2, 4-5) ve ip delikli tutamaklı iki çanak parçası (Çizim: 9/6-7) Erken Demir Çağına aittir.

Sonuç

1995 yılından beri sistemli bir şekilde sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarımız sonucunda Doğu Anadolu'nun en az bilinen dönemleri olan M. Ö. 2. binyıl ya da daha sınırlı bir tanımlamayla Orta Tunç Çağına ait yeni bilgiler edinilmiştir. Hayvancılığa dayalı bir yaşam tarzları olması nedeniyle yüksek yaylalarda rastladığımız bu nekropol ve yerleşimler bölgede ilk Tunç Çağı ve Urartu Krallığı arasındaki boşluğu doldurabilecektir. Orta Tunç Çağına ait kalıntılara bazı höyüklerdeki bir kaç parçanın dışında tamamen yüksek kısımlarda ve otlaklara yakın bölgelerde rastlanmıştır. Kronolojik olarak bunu izlemesi gereken Son Tunç Çağı ise araştırma alanımız içinde bulunmamıştır. Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'la paralel bir gelişim izlemiş görünen bölgede Orta Tunç Çağı boyalılarından sonra Erken Demir Çağının, Karagündüz'den tanıdığımız, çok daha farklı ve kazıma bezemenin ağırlıkta olduğu mal grubuna geçilmiş görünür. Söz konusu yüksek yaylalarda Erken Demir Çağı malzemesi çok az sayıdadır. Bu alanlarda Orta Demir Çağı ve daha az olarak Erken Transkafkasya Dönemine ait kalıntılar bulunmuşsa da, bu dönemler Orta Tunç Çağının tersine çok daha yoğun olarak ovalık alanlarda karşımıza çıkar. Bölgenin coğrafî şartları nedeniyle aynı zamanda hayvancılık da ekonomi için oldukça önemliydi. Bu nedenle araştırma alanımız içinde yaylalarda Orta Demir Çağına ait malzeme de çok sayıda ele geçmiştir. Biraz önce sözünü ettiğimiz boşluğu doldurabilmek için daha birçok verinin gerekli olduğu kesindir. Yerleşimler, yaşam tarzları, köken ve kronoloji gibi problemlerin, bir başlangıç olan araştırmamızdan sonra ileride yapılacak kazı ve araştırmalarla anlaşılabileceğini umuyoruz.

KATALOG²¹

Resim 1:

Çanak; Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun rengine astarlı, pişme nedeniyle siyah görünümlü, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 21 cm., yükseklik 7.8 cm. Kirköze; Ahlat Müzesi.

Resim 2:

Çanak; Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun rengine astarlı, pişme nedeniyle siyah alacalı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 23.5 cm., yükseklik 9.7 cm. Kirköze; Ahlat Müzesi.

Çizim: 2

1- ömlekcik: Kahverengi (7.5 YR 5/2) hamurlu, hamurunun rengine astarlı, ancak pişme nedeniyle astar rengi fazla görünmüyor içi ve ağız kenarı sarımsı gri (2.5 Y 7/2) dışı ise siyah (7.5 YR N2/4) renkte, kaba kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı, çap 12 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 25.

20 Elazığ-Bingöl yüzey araştırması için bkz. Sevin 1987: 281 vdd., res. 14; 1988: 11 vd., res. 10-13, 19, 22, 45; 1989: 453 vdd., res. 3-5, 10, 22-25, 33, 38-42; Russell 1980: 35 vd., res. 18/ group DD Erzurum-Toprakkale malzemesi için bkz. Başgelen ve Özfırat 1996: 143 vdd., lev. V-IX. Muş ve Bitlis yüzey araştırmaları için bkz. Özfırat 1994: 362, res. 7, çiz. 3-4; 1999: 3 vd., res. 19-20; 2000: 196 vd., çiz. 9-11; Rothman 1995: 286, res. 7-8.

21 Çanak ömlek tanımlarında Munsell Soil Color Charts (Baltimore 1988) renk katalogu kullanılmış, ancak daha kolay anlaşılabilmesi için numaraların yanına kendi tanımladığımız renkler de yazılmıştır

2- Çanak p.: Açık kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle renk değişiklikleri var, kaba kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı, çap 12 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 5.

3- Çömlek p.: Sarımsı kahve (7.5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ancak pişme nedeniyle astar rengi fazla görünmüyor içi ve ağız kenarı hamurunun renginde dışı ise siyah (7.5 YR N2/) renkte, orta kum ve bitki katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çiz. no. Mezarlıktepe 14.

4- Çömlek p.: Sarımsı kahve (7.5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı ise pişme nedeniyle siyah (7.5 YR N2/) astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çiz. no. Mezarlıktepe 8.

5- Çömlek p.: Sarımsı krem (7.5 YR 7/4) hamurlu, hamurunun renginde ağız kenarı ise içte ve dışta kızıl (2.5 YR 4/4) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çiz. no. Mezarlıktepe 13.

6- Çömlek p.: Sarımsı kahve (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle sarımsı krem, kahve ve gri alacalı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı, çap 20 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 16.

7- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı ise pişme nedeniyle ağız kenarı kiremit (2.5 YR 4/8) kalan kısmı siyah (7.5 YR N2/) astarlı, ince kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı, çap 26 cm. Çiz. no. Bayraktepe 5.

8- Çömlek p.: Sarımsı kahve (7.5 YR 4/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, içi ve ağız kenarı hamurunun renginde dışı ise pişme nedeniyle siyah (7.5 YR N2/) astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, açkılı, el yapımı, çap 28 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 10.

Çizim: 7

- 1- Ejder başlı tunç bilezik p. Göztepe; Van Müzesi.
- 2- Ejder başlı tunç bilezik p. Göztepe; Van Müzesi.
- 3- Ejder başlı tunç bilezik; çap 6.4 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 4- Ejder başlı tunç bilezik; çap 6.8 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 5- Ejder başlı tunç bilezik p. Göztepe; Van Müzesi.
- 6- Ejder başlı tunç bilezik; çap 8 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 7- Ejder başlı tunç bilezik; çap 8.7 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 8- Tunç cımbız; uzunluk 6 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 9- Tunç iğne p. Göztepe; Van Müzesi.
- 10- Tunç kemer halkası; çap 2 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 11- Tunç yüzük; çap 2.4 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 12- Tunç çanak; çap 16.5 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 13- Tunç situla; çap 10.7 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 14- Tunç situla; çap 15.5 cm. Göztepe; Van Müzesi.

Çizim: 8

- 1- Çömlek; Kiremit (2.5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 14 cm., yükseklik 30.5 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 2- Çanak; Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 9 cm., yükseklik 10.5 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 3- Çömlek; Pembemsi kiremit (2.5 YR 5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle genelde siyah görünümü, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 15.5 cm., yükseklik 20 cm. Göztepe; Van Müzesi.
- 4- Çömlek; Pembe (2.5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle gri siyah alacalı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 19 cm., yükseklik 34.5 cm. Göztepe; Van Müzesi.

Çizim: 9

- 1- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum ve bitki katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 18 cm. Çiz. no. Tıkızlı 9.
- 2- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle kahve, gri ve siyah görünümlü, kaba kum ve bitki katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 20 cm. Çiz. no. Kırkgöze 23.
- 3- Çanak p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 20 cm. Çiz. no. Okçuhan 54.
- 4- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı kızıl kahve (2.5 YR 4/6) astarlı, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 16 cm. Çiz. no. Okçuhan 29.
- 5- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, kiremit (2.5 YR 4/8) astarlı, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 24 cm. Çiz. no. Bayraktepe 7.
- 6- Çanak p.: Pembe (2.5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle kızıl, kahve ve siyah alacalı, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 24 cm. Çiz. no. Okçuhan 11.
- 7- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, kızıl kiremit (10 R 4/6) astarlı, orta kum katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Tıkızlı 3.
- 8- Çanak p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle dışı grimsi kahve görünümlü, kaba kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 37.
- 9- Çanak p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle dışı grimsi kahve görünümlü, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 38.
- 10- Çanak p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle grimsi kahve görünümlü, orta kum katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Mezarlıktepe 18.
- 11- Çanak; Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle gri ve siyah alacalı, orta kum ve bitki katkıları, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı, çap 32 cm., yükseklik 19.5 cm. Çiz. no. Okçuhan 66.

Çizim: 10

- 1- Çömlek p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle renkte koyulaşma var, orta kum katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 12 cm. Çiz. no. Tıkızlı 19.
- 2- Çömlek p.: Pembemsi kiremit (10 R 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkıları, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 20 cm. Çiz. no. Kırkgöze 19.
- 3- Çömlek p.: Kahverengi (5 YR 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkıları, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 18 cm. Çiz. no. Kırkgöze 5.
- 4- Çömlek p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkıları, iyi pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı, çap 12 cm. Çiz. no. Okçuhan 30.
- 5- Çömlek p.: Açık kiremit (2.5 YR 6/6) hamurlu, kiremit (10 R 4/6) astarlı, kaba kum katkıları, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 12 cm. Çiz. no. Okçuhan 52.
- 6- Çömlek p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle siyah alacalı, orta kum katkıları, kötü pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 13 cm. Çiz. no. Boliahir 1.
- 7- Çömlek p.: Kızıl kahve (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 53.
- 8- Çömlek p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle siyah görünümlü, orta kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 11 cm. Çiz. no. Boliahir 2.
- 9- Çömlek p.: Açık kahve (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kaba kum katkıları, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 15.
- 10- Çömlek p.: Pembemsi kiremit (2.5 YR 5/8) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı pembemsi krem (5 YR 8/4) astarlı, ince kum katkıları, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 6 cm. Çiz. no. Okçuhan 28.

- 11- Çömlek p.: Açık kahve (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 10 cm. Çiz. no. Okçuhan 31.
- 12- Çömlek p.: Pembemsi kiremit (7.5 YR 5/4) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı grimsi kahve (5 YR 4/2) astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 5 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 20.
- 13- Çömlek p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 10 cm. Çiz. no. Okçuhan 1.
- 14- Çömlek p.: Pembe (2.5 YR 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 6 cm. Çiz. no. Mezarlıktepe 1.
- 15- Çömlek p.: Kiremit (2.5 YR 5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 18 cm. Çiz. no. Okçuhan 67.
- 16- Çömlek p.: Kiremit (2.5 YR 4/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı dışı ağız kenarı dışında açık nedeniyle renk daha koyu, kaba kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Mezarlıktepe 11.

Çizim: 11

- 1- Gövde p.: Pembe (2.5 YR 5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, kötü pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 2.
- 2- Gövde p.: Kızıl kiremit (2.5 YR 4/4) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı pembemsi devetüyü (5 YR 7/3) astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Kırkgöze 18.
- 3- Gövde p.: Kiremit (10 R 5/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 39.
- 4- Gövde p.: Kızıl kiremit (2.5 YR 4/8) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı pembemsi devetüyü (5 YR 7/3) astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Kırkgöze 20.
- 5- Gövde p.: Pembemsi kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 70.
- 6- Gövde p.: Kahverengi (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, pişme nedeniyle griye değin renk değişimi var, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Kırkgöze 8.
- 7- Gövde p.: Kızıl kahve (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 42.
- 8- Gövde p.: Kiremit (2.5 YR 4/8) hamurlu, içi hamurunun renginde dışı sarımsı pembe (5 YR 7/4) astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı. Çiz. no. Okçuhan 40.
- 9- Dip p.: Pembemsi kiremit (10 R 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı, çap 9 cm. Çiz. no. Okçuhan 65.
- 10- Kulp p.: Açık kahve (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çiz. no. Tikizli 11.
- 11- Kulp p.: Pembe (2.5 YR 6/8) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, el yapımı. Çiz. no. Beliahır 10.
- 12- Dip p.: Pembemsi kiremit (10 R 4/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 10 cm. Çiz. no. Dereboğazı 5.
- 13- Dip p.: Kahve (5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, içte pişme nedeniyle kızıla değin renk değişimi var, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 5 cm. Çiz. no. Kırkgöze 63.
- 14- Dip p.: Pembemsi kahve (5 YR 6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum ve az bitki katkılı, içte pişme nedeniyle kızıla değin renk değişimi var, orta pişirilmiş, hafif açkılı, çark yapımı, çap 14 cm. Çiz. no. Okçuhan 49.
- 15- Dip p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince kum katkılı, pişme nedeniyle griye değin renk değişimi var, orta pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 8 cm. Çiz. no. Okçuhan 59.
- 16- Dip p.: Kiremit (2.5 YR 5/6) hamurlu, kızıl kiremit (10 R 4/8) astarlı, ince kum katkılı, iyi pişirilmiş, açkılı, çark yapımı, çap 2.5 cm. Çiz. no. Okçuhan 16.

KISALTMALAR VE BİBLİYOGRAFYA

BAŞGELEN, N., A. ÖZFIRAT

1996 "Erzurum'da Bir Demirçağ Merkezi: Toprakkale", *Anadolu Araştırmaları: Prof. Dr. Afif Erzen Anı Kitabı XIV*: 143-159.

BURNEY, C.

1957 "Urartian Fortresses and Towns in the Van Region", *Anatolian Studies VII*: 37-53.

1958 "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age", *Anatolian Studies VIII*: 157-209.

BURNEY, C. A., D. M. LANG

1971 *Peoples of the Hills: Ancient Ararat and the Caucasus*, London.

ÇEVİK, N.

1996 *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Antalya.

ÇİLİNGİROĞLU, A.

1987 "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1985", *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 81-94.

1988 "Van-Dilkaya Höyüğü Kazısı", *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 229-247.

1991 "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları 1989", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 271-276.

1993 "Van-Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 469-491.

ÇİLİNGİROĞLU, A., Z. DERİN

1992 "Van-Dilkaya Kazısı 1990", *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*: 403-422.

DERİN, Z.

1994 "The Urartian cremation jars in Van and Elazığ Museums" A. Çilingiroğlu, D. French (Yay.), *Anadolu Demirçağları 3*, Ankara: 46-62.

KLEISS, W., H. HAUPTMANN

1976 *Topographische Karte von Urartu*, Berlin

KOÇHAN, N.

1990 "Malazgirt-Tıkızlı Kalesi", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi V*: 87-108.

KOZBE, G.

1990 "Van-Dilkaya Höyüğü Erken Transkafkasya Keramiği", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 533-554.

1995 "Muş Ovası Yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Erken Transkafkasya Çanak Çömleği Işığında Bölgenin Erken Tunç Çağının Yeniden Değerlendirilmesi", *Ege Üniversitesi, Arkeoloji Dergisi III*: 35-50.

ÖZFIRAT, A.

1994 "M.Ö. II. Binyıl Doğu Anadolu Boyalı Seramik Kültürleri Üzerine Araştırmalar", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 359-377.

1997 *Kuzeydoğu Anadolu M.Ö. II. Binyıl Boyalı Çanak Çömlek Kültürü* (İstanbul Üniversitesi, basılmamış doktora tezi), (İstanbul).

1999 "1997 Yılı Bitlis-Muş Yüzey Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*: 1-32.

2000 "1998 Yılı Bitlis-Muş İleri Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları", *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*: 193-210.

ROTHMANN, M. S.

1995 "The Pottery of The Muş Plain And The Evolving Place of a high Border Land", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 281-304.

ROTHMAN, M. S., G. KOZBE

1997 "Interpreting Muş In The Early Bronze Age", *Anatolian Studies* XLVII:105-126.

RUSSELL

1980 *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia* BAR Int. S. 85, Oxford.

SAGONA, A.

1984 *The Caucasian Region in the Early Bronze Age*, BAR Int. S. 214, Oxford.

SEVİN, V.

1987 "Malatya-Elazığ-Bingöl İleri Yüzey Araştırması 1985", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* : 279-300.

1988 "Elazığ-Bingöl İleri Yüzey Araştırması, 1986", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı* V: 1-44.

1989 "Elazığ-Bingöl İleri Yüzey Araştırması, 1987", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı* : 451-500.

1996 "Van/Ernis (Ünseli) Nekropolü Erken Demir Çağ Çanak Çömlekleri", *Prof. Dr. Afif Erzen'e Armağan , Anadolu Araştırmaları* XIV : 439-467.

SEVİN, V., E. KAVAKLI

1996^a "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1994 Yılı Kurtarma Kazıları", *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı* I : 337-361.

SEVİN, V., E. KAVAKLI

1996^b "Van-Karagündüz Erken Demir Çağ Nekropolü", *Belleten* LX/228: 1-35.

SEVİN, V., E. KAVAKLI, A. ÖZFIRAT

1998 "Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları", *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı* I : 571-589.

SEVİN, V., A. ÖZFIRAT, E. KAVAKLI

2000^a "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Belleten* LXIII/238: 847-881.

SEVİN, V., E. KAVAKLI, A. ÖZFIRAT

2000^b "Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı Kurtarma Kazıları", *21. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 409-420.

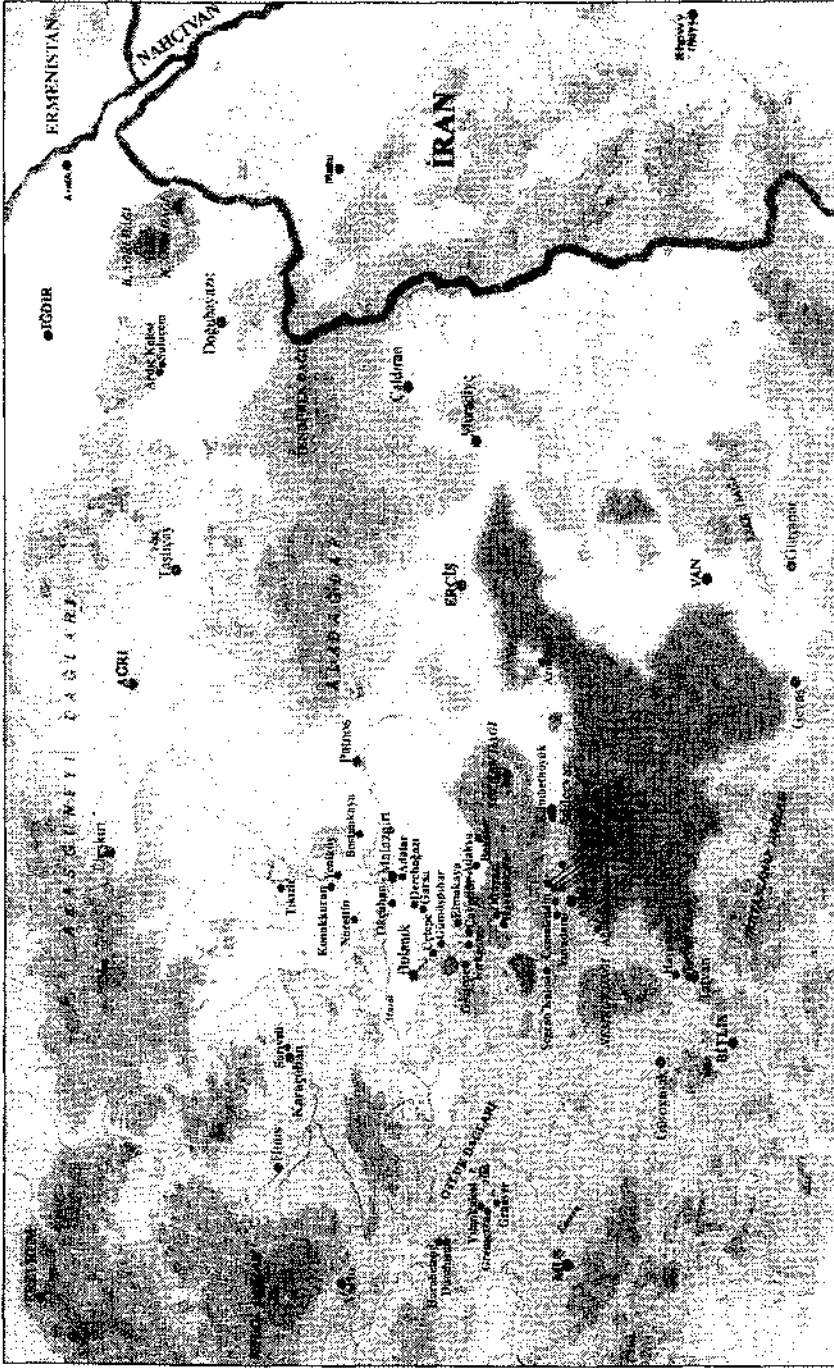
TARHAN, M. T.,

1994 "Recent Research at the Urartian Capital Tushpa", *Tel Aviv* 21/1: 22-57.

TARHAN, M. T., V. SEVİN

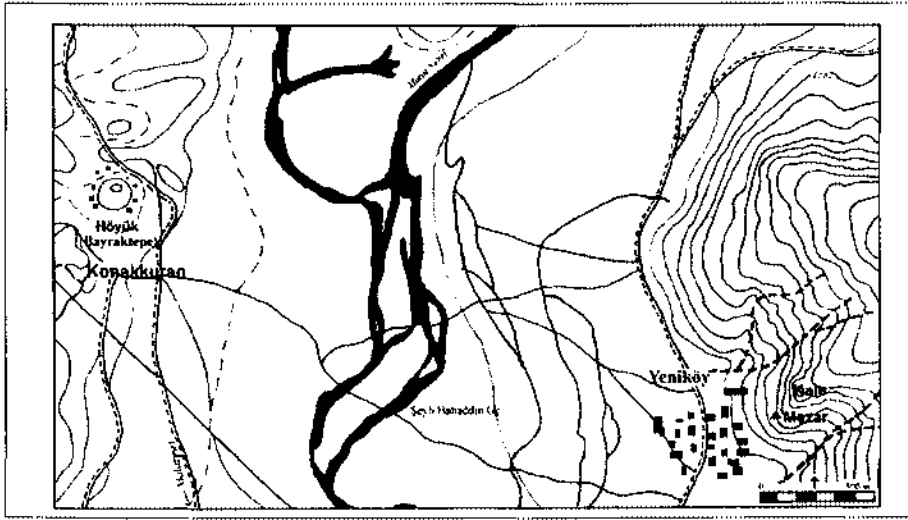
1991 "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1989", *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı* II : 429-456.

1994 "Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları 1990 Yılı Çalışmaları", *Belleten* LVII/220: 843-861.

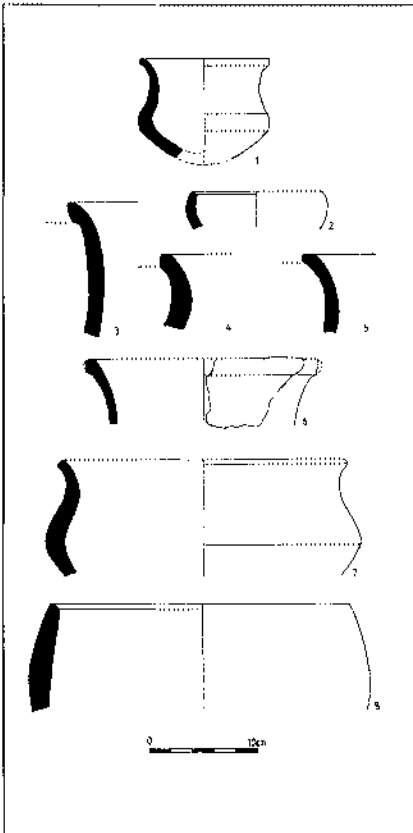

BİTLİS, MUŞ, AĞRI ve İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 1995-1999

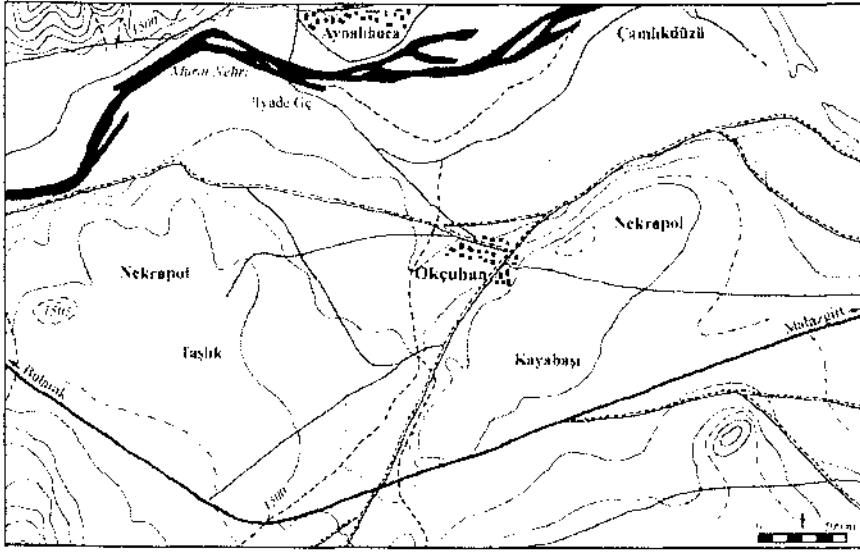
Harita

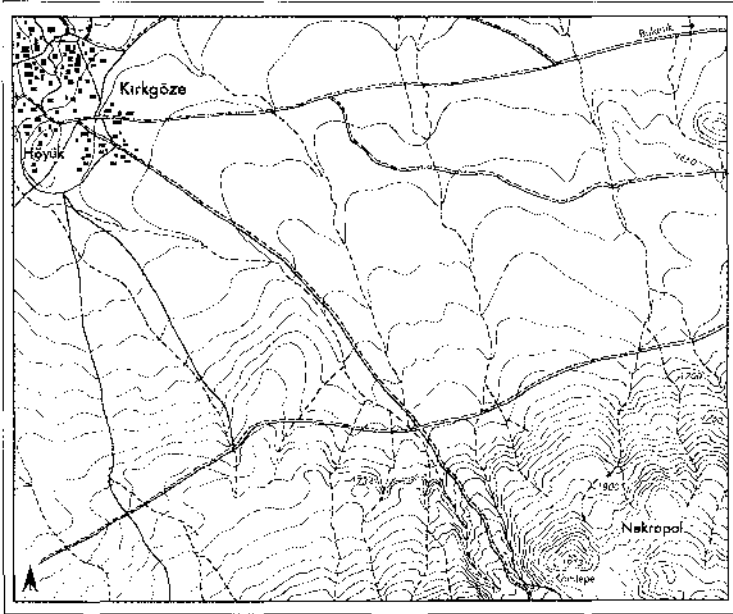
Çizim 1: Konakkuran Höyüğü ve Yeniköy Yerleşimi-Mezarı

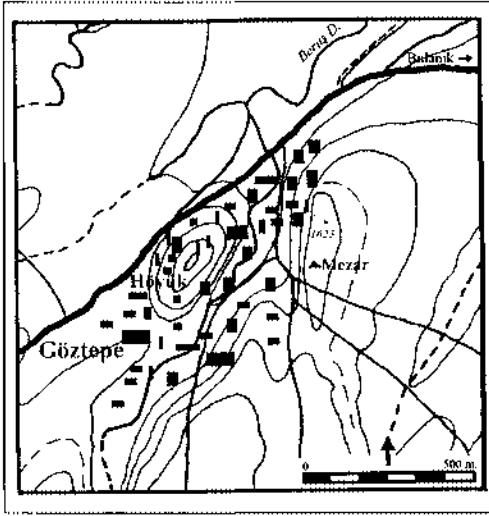
Çizim 2: Erken Transkafkasya Dönemi çanak çömleği

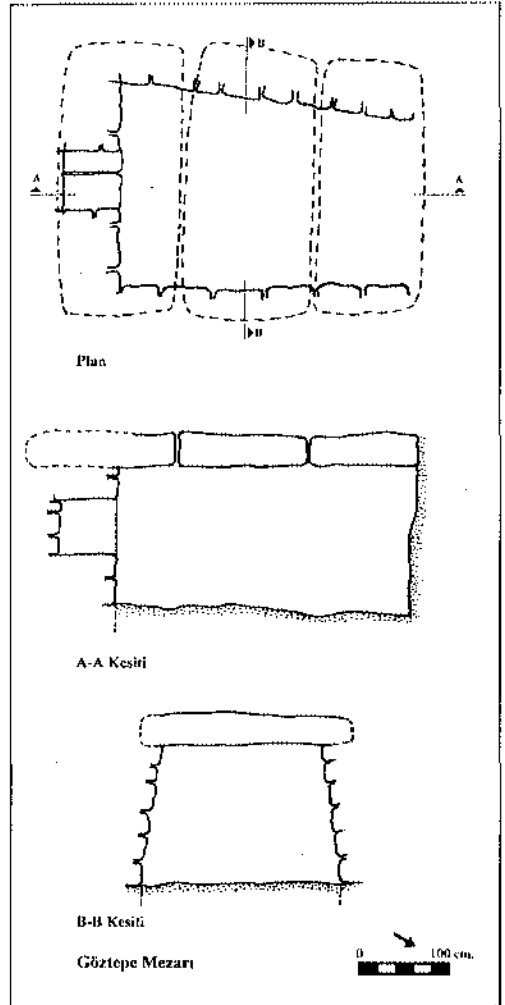
Çizim 3: Okçuhan Nekropolü

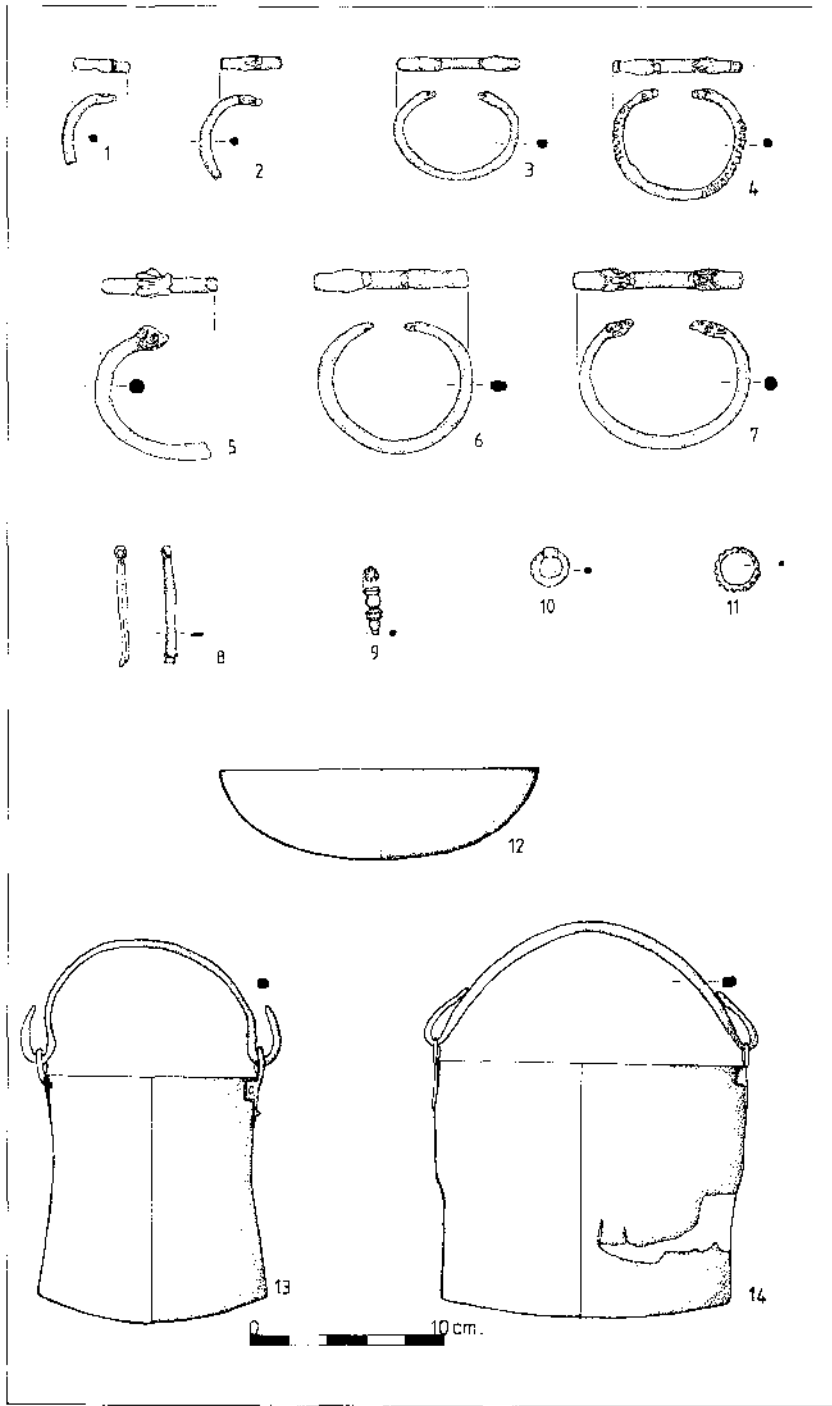
Çizim 4: Kırkgöze Höyüğü ve Nekropolü

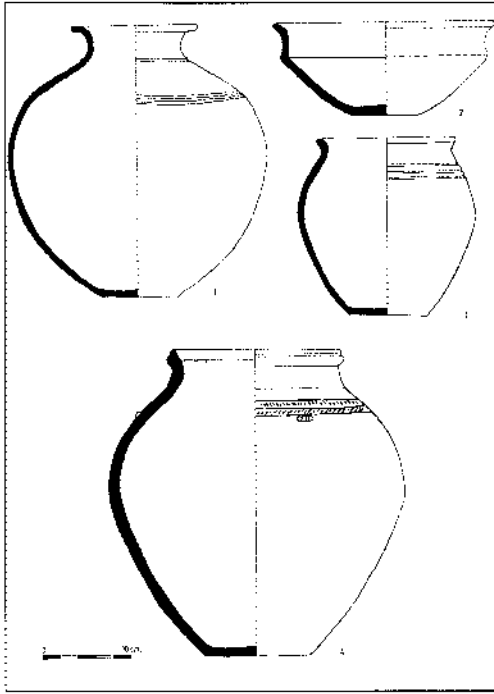
Çizim 5: Göztepe Höyüğü

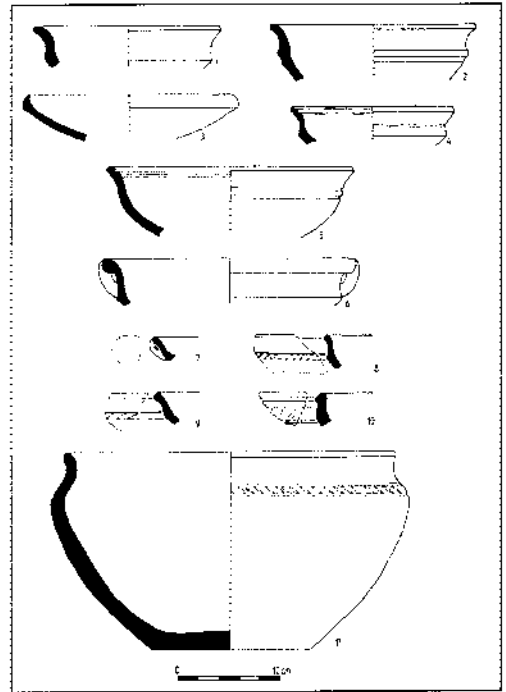
Çizim 6: Göztepe Mezarı

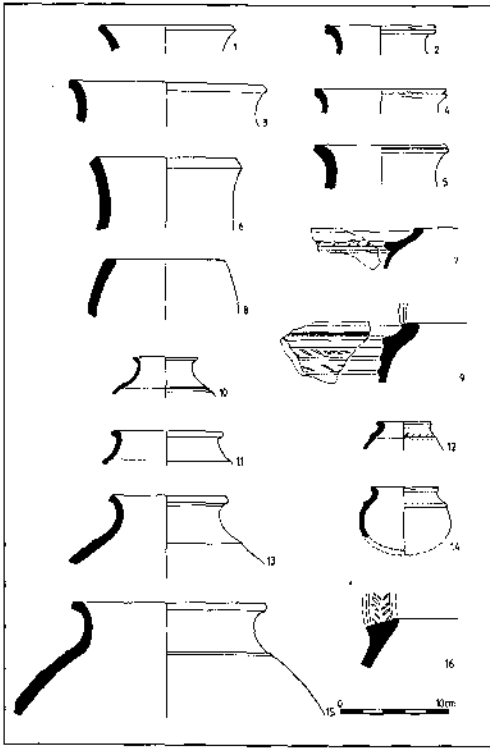
Çizim 7: Göztepe mezarı, küçük buluntular

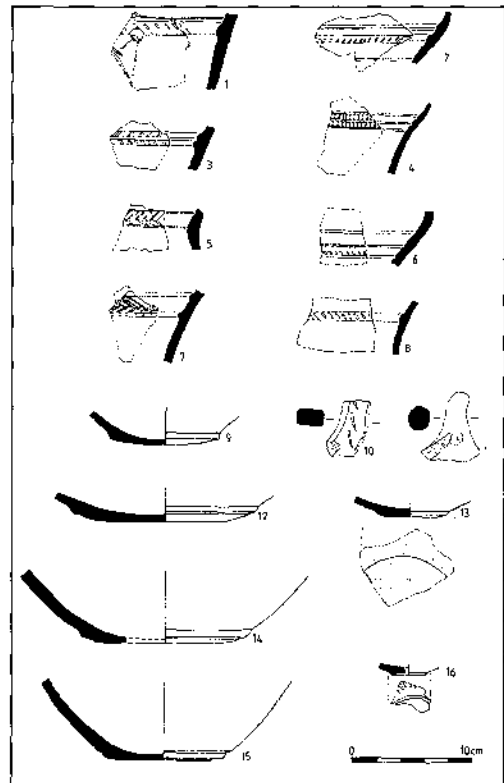
Çizim 8: Göztepe mezarı, çanak çömlekler

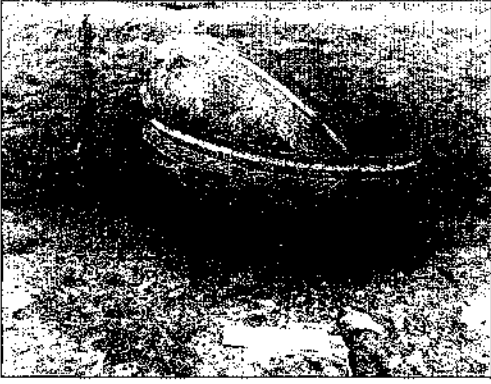
Çizim 9: Demir Çağı çanakları

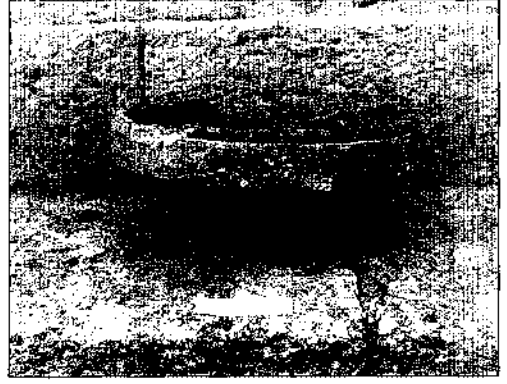
Çizim 10: Demir Çağı çömlekleri

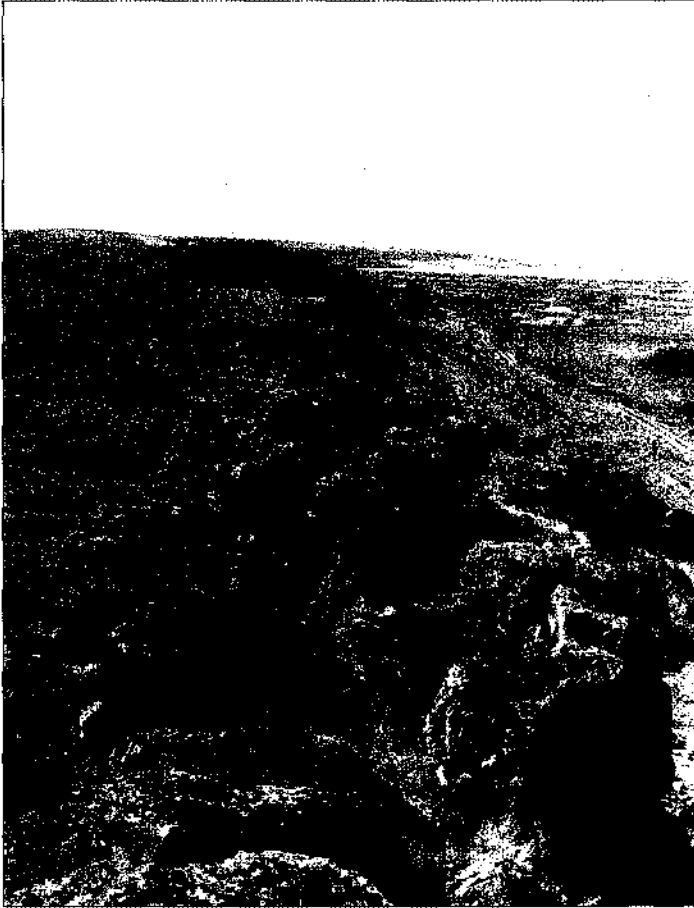
Çizim 11: Demir Çağı çanak çömleği

Resim 1: Kırkgöze, Orta Tunç Çağı kazıma bezemeli çanak

Resim 2: Kırkgöze, Orta Tunç Çağı çanak

Resim 3: Okçuhan nekropolü, mezarların bulunduğu kayalık alan

AKSARAY, NEVŞEHİR, NİĞDE İLLERİ 1999 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sevil GÜLÇUR*

On günlük bir arazi çalışmasını kapsayan "Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1999 YüzeY Araştırması", yörede bulunan hammadde kaynaklarının saptanması, Alanyurt'un doğusu, İhlara-Nevşehir güzergâhı, Sofular yöresi ve Alanyurt-Gelveri/Güzelyurt-Genedala/Akyamaç güzergâhları üzerindeki ören yerlerinin belgelenmesi gibi değişik başlıklar altında toplanmıştır¹.

YüzeY araştırması sırasında ayrıca Topada Hitit YazılıkayasI ziyaret edilerek yakınındaki Karahöyük belgelenmiş ve Gülpınar Kasabası'ndan Hasan Şal'ın yardımlarıyla Çukur Ören yeraltı şehrinin konumu belirlenmiştir (Resim: 1).

1999 yılı yüzeY araştırmasının giderleri, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu tarafından desteklenen, "Güvercinkeyası Kazısı Çevre Araştırmaları" faslından karşılanmıştır. Üç yardımcı üye ve 3 öğrencinin katılımlarıyla yürütölen çalışmalara, Bakanlık temsilcisi olarak, Ankara Etnografya Müzesi'nden Dilek Özsarı katılmıştır. Çalışmalarımıza gösterdiği yakın ilgi ve dayanışmadan dolayı, kendilerine şükranlarımı sunmayı bir borç addederim.

Hammadde kaynaklarına yönelik araştırmalarda, obsidiyen alet endüstrisi uzmanı Dr. Eric Coşıougnıout'yla birlikte, daha önceden belirlenen çakmaktaşı ocağıyla obsidiyen yatakları ziyaret edilerek, bu hammadde kaynaklarından hangilerinin kullanıma uygun olduğunun saptanmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda Nevşehir il sınırları içinde bulunan, Eski Odunluk mevkii ve Tamiş Dağı obsidiyenlerinin çok damarlı olmaları nedeniyle taş alet yapımında kullanıma pek uygun olmadıkları görüşü kuvvetlenmişse de, yörenin olası daha iyi kaliteli damarlar ve atölyeler açısından kapsamlı şekilde araştırılması gerektiği de vurgulanmıştır. Doğalar Köyü arkasındaki yöre halkının Çakmaklı adını verdiği mevkide, bir say içi yerleşmesinin de bulunduğu belirlenmiş ve döven taşı yapımında kullanıldığı söylenilen taşın, çakmaktaşı olamayacağı yönünde kuşkuIar belirmiştir. Yatak olduğu söylenen alanın bir jeolog rehberliğinde, yeniden irdelenmesi gerekecektir.

Alanyurt'un Doğusu İhlara-Nevşehir Güzergâhı ve Sofular Yöresi

(P34/129) Güvercinlik kaya içi yerleşmesi, (P34-130) Çalııcı Tepesi Mez IV (adsız), (P34/131) Çalııcı Tepesi K Tum II (adsız), (P34/132,133,135) Yukarı Ufacık Mez. III-V (adsız), (P34/138) Ortabel Tepesi Tum I (adsız), (P34/140) Ölmez Tepe kaya içi

* Doç.Dr. Sevil GÜLÇUR, İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE

1 Başla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu ve Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere, çalışmalarımıza katkıda bulunan tüm kişi ve kuruluşlara ekip üyeleri adına teşekkürü borç bilirim. Başkan: Doç. Dr.Sevil Gülçur (İ.Ü. Prehistorya Anabilim Dalı); Bakanlık temsilcisi: Dilek Özsarı (Etnografya Müzesi, Ankara); Yardımcı Üyeler: Dr. Eric Coşıougnıout (CNRS Lyon, Fransa); Pınar Çaylı (Arkeolog); Fadime Yıldırım (Arkeolog); Öğrenciler: Mahmut Aydın, Esra Kaçmaz, Ruşen Taşdöğen (Dicle Üniversitesi).

yerleşmesi (adsız), (P34/141-144) Ölmez Tepe Tum I-IV (adsız), (P34/136) Püngüç mevkii/Saray kaya içi yerleşmesi, (P34/134) Puhu Yuvası/Uğu Yuvası kilise kalıntısı, (P34/135) Tütünlük mevkii kaya yontusu (adsız).

1998 yüzey araştırmalarında Alanyurt Köyü doğusunda, İhlara-Derinkuyu/Nevşehir ana şosesini sınırlayan yüksek, kepez tarzı kayalıkların araştırılmasına başlanmış ve kayaların yola bakan yüzlerinde mezarların, zirve düzlüklerinde ise tümülüslerin yer aldığı belirlenmişti. Büyük bir bölümü geçen yıl belgelenen bu mezar anıtlarının ve varsa diğer türden buluntu alanlarının belgeleme çalışmalarına, 1999 araştırmalarında da devam edilmiştir².

(P34/129) Güvercinlik, L32-b4 paftasında, yolun batı kıyısında yükselen bir kayalıktır. Günümüzde hayvan ağılı olarak kullanılan kayalığın doğu ve güney yüzlerinde, adından da anlaşılacağı üzere, yöreye özgü, güvercinliklerin yanı sıra geniş bir alanı kaplayan bir kaya içi yerleşmesi bulunmaktadır (Resim: 2).

(P34-130) Çalıçı Tepesi KD Mez IV (adsız), bu kayalıkta saptanan dördüncü örnektir. Güneydoğu duvarında eski bir defineci oyduğu bulunan mezar odası, beşik tonozludur.

(P34/131) Çalıçı Tepesi K Tum II, kayalığın Güvercinlik'e bakan zirve düzlüğü kenarına yığılmıştır. Bir çember oluşturacak şekilde dizilmiş krepis taşlarından bir bölümü açıkça seçilebilen, ± 9 m. çapındaki $\pm 0.50-100$ m. yüksekliğindeki bu mezar yığılması, hem defineciler tarafından dağıtılmış, hem de aşınmış durumdadır.

(P34/132,133,135) Yukarı Ufacık Mez. III-V, kayalığın batı yüzünde bulunmaktadır. Yaklaşık Çalıçı mezarlarının karşısına düşecek bir konumda bulunan kaya mezarları, genel hatlarıyla da Çalıçı örneklerine benzerdir (Resim: 3). Beşik tonozlu bu mezar anıtlarından Mez III (P34/132) Geç Helenistik/Erken Roma mezarlarıyla bağdaşacak biçimde, dış cephenin sağ kolundaki kaya çıkıntısı üzerinde altı adet nişlidir (Resim: 4). Gene aynı kayalıkta bulunan Mez. V (P34/135), yan cepheleri dikdörtgen panelli dromosu ve mezar odasına açılan, yarı yuvarlak alınlıklı, dikdörtgen girişli, anıtsal bir ahşap mimari örneğini anımsatmaktadır (Resim: 5). İnce işçilik gösteren, dış kesimli bir silme, alınlık altından başlayarak tüm dromosu çevrelemektedir. Mezar odasına açılan merkezi ana giriş ve dromosun alt bölümleri yoğun tahrife uğramıştır.

(P34/138) Ortabel Tepesi Tum I, kayalığın kuzeye dönük zirve kenarının, ana şoseye bakan B ucu üzerine yığılmıştır. Defineciler tarafından zirveden yaklaşık mezar odasına kadar inen bir çukurla tahrip edilmiştir. Çukur kesitinde kat kat yığılmış ocak taşları görülmektedir. Tümülüsün taban çevresi ± 73 m.yi bulmaktadır. Aynı kayalığın güney/güneybatıya bakan cephesinde, zirveye ulaşan iki eski yol kalıntısı da mevcuttur (Resim: 6).

(P34/140) Ölmez Tepe kaya içi yerleşmesi, $\Delta 1321$ m. rakımlı, kepez tarzı tuf kayalığın zirve düzlüğünün güney yamacındaki dik kayalık ve etekteki peri bacaları (Resim: 7) içine oyuludur. Yöreye özgü fakat belirgin özellik göstermeyen bir ya da bir kaç birimden oluşmaktadır. Bu birimlerin kuzeydoğu etekteki sayı içi yerleşmesiyle mi, yoksa manastır tarzında başka bir dini yapıyla mı bağlantılı olduğu açıklık kazanamamıştır.

2 Aksaray, Nevşehir, Niğde İleri Yüzey Araştırmaları için bkz.:S. Gülçür: "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İleri 1993 Yüzey Araştırmaları", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 30 Mayıs-3 Haziran 1994 (1995), 191-213; "Some Unknown Aspects of Western Cappadocia", *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları*, İstanbul, 1995, 149-173; "Western Cappadocia. Distribution of Mounds and Flat-Settlements", *Habitat II. Çağlarboyu Anadolu'da Yerleşim ve Konut Bilgileri*, İstanbul 5-7 Haziran 1996 (2000), 197-210; "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 27-31 Mayıs 1996 (1997), 401-412; "Aksaray, Nevşehir ve Niğde İleri 1994 Yüzey Araştırması", *Anadolu Araştırmaları XIV*, 1999, 105-128; "Aksaray, Nevşehir, Niğde İleri 1998 Yüzey Araştırması", *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 25-28 Mayıs 1999 (2000), 149-162; U. Esin, S. Gülçür, H. Kuraç, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İleri 1996 Ortak Yüzey Araştırması", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Ankara 26-30 Mayıs 1997 (1998), 233-246; U. Esin, S. Gülçür, M.E. Özei, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İleri 1997 Ortak Yüzey Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Tarsus 25-29 Mayıs 1998 (1999), 187-207.

(P34/141-144) Ölmez Tepe Tum I-IV mezar yığmaları, tarım alanı olarak kullanılan zirve düzlüğünün kuzeye bakan kenarına, yaklaşık bir yarım ay oluşturacak tarzda dizilmiştir. Yükseklikleri $\pm 0.50-1.00$ m. arasında değişen, yoğun taşlı tümülüslerin tümü eşilerek dağıtılmıştır. Tum III'ün karşılıklı, dikine yerleştirilmiş bloklardan meydana getirilmiş, olası dromosu seçilmektedir. Üst örtüsü tümüyle aşınmış Tum IV'ün alt krepis kademesi, iri taş bloklarıyla belirlenebilmektedir.

(P34/136) Püngüç mevkii/Saray kaya içi yerleşmesi, eski bir saptama olan Yerhanı'nın güneyinde uzanan vadide, Püngüçkaya Tepesi ve Karahöyük Sırtı arasına rastlayan yamacın batı yüzüne yerleşmiştir. Oldukça geniş bir alana yayılıdır. Yamaç boyunca çöken alanlarda, yerleşmeye ait, say içine oyulu kalıntılar açıkça görülmektedir. Olası eski bir tarım işletmesi niteliğindeki bir yapı topluluğuysa, yöre halkı tarafından şaraphane olarak tanımlanmaktadır. Bir kaya girintisi içinde yer alan bu yapının şaraphane olarak tanımlanan bölümünde, girişi çift katlı ana mekân, 16 m. uzunluğundadır. Beşik tonozlu tavan ve yan duvarlarda dikkörtgen kesitli bir kuşak mevcuttur. Odanın uzun duvarlarında yan yana nişler bulunmaktadır. Nişler bulunan güney duvarı, giriş yönünde kesilerek yerini üç hücreye bırakmaktadır. Arkasında ikinci bir bölme olan orta hücre, yerden oluklarla yan hücrelere bağlanmaktadır. Orta hücre yöre halkına göre toplama havuzudur. Yan hücreler, ikişer kemerli pencereyle orta hücreye açılmaktadır. Balkonvarı üst katta da dışa açılan kemerli pencereler görülmektedir (Resim: 8). Asma katın altına rastlayan bölümdeki, bir yeraltı kentine götürdüğü sanılan girişlerse, toprakla kapanmıştır.

(P34/134) Uğu Yuvası/Puhu Yuvası kilise kalıntısı, Sofular Kasabası sınırları içinde, Nar Köyü'ne doğru tırmanan bağlık arazide, Çataldere'ye bakan düzlüğün kenarındadır. Muhtardan edinilen bilgiye göre, 10 yıl önce, kepçeyle, define kazısı yapılmıştır. Muntazam şekillendirilmiş, dikkörtgen taş kaplamalı bir duvar (Resim: 9) ve çevrede yoğun mermer parçaları seçilmektedir. Çataldere yamaçlarında bol miktarda mermer çıktığı bilinmektedir. Kilise kalıntısı etrafındaki bağlarda, mezarlar olduğu söylenmektedir. Üzerinde yazıt bulunan bir mezar taşının da çalındığı vurgulanmaktadır.

(P34/135) Tütünlük mevkii kaya yontusu, Eski Sofular'dan Nenezi yönünde alçalan, çok sayıda tekerlek izli say yollarının da bulunduğu, kayalık arazinin alt basamaklarından birinin üzerinde bulunmaktadır. Nenezi yönüne bakan kenarları yerden yüksek, ön kuzey cepheden bakıldığında, burun kısmından aşağısı kırılmış bir insan yüzünü anımsatan, oldukça iri bir kaya kütesinin üzerine, yan yana işlenmiş, göz benzeri, iki yuvarlaktan ibarettir (Resim: 10). Bu sokuların bir yontuya mı ait olduğu yoksa stel yuvalarını mı yansıttığı açıklık kazanamamıştır.

Alanyurt-Gelveri/Güzelyurt-Genedala/Akyamaç Güzergâhları

(P34/145) Kepezaltı Bağlar mevkii say içi yerleşmesi (adsız), (P34/146) Asacak Tepe/Kale Öreni, (P34/147) Borasan mevkii Tum I (adsız), (P34/149) Tepesidelik Damları say içi yerleşmesi/yeraltı şehri, (P34/150) Cirit Meydanı yapı kalıntısı, (P34/151) Kisle Başı kaya kilisesi.

(P34/145) Kepezaltı Bağlar mevkii say içi yerleşmesi, Ölmez Tepe'nin kuzey-kuzeydoğu eteğindeki bağlık arazide, dar bir vadinin iki yanındaki arazi biçimi say içine oyulu, değişik türde birbiriyle bağlantılı ya da bağımsız mekânlardan oluşmaktadır. Bazı mekânların yan duvarlarında nişler, bazılarında da alçak sekiler içine açılı, kazık deliği benzeri sokular bulunmaktadır. Yerleşme, bir olasılıkla, tarımsal faaliyetlerle ilgili ünitelerden oluşmaktadır.

(P34/146) Asacak Tepe/Kale Öreni, Alanyurt-Güzelyurt köy yolunun doğusunda uzanan engebeli arazide, kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan bir kayalık üzerinde konuşlanmıştır. Güney cephesinde yeni peri bacası oluşumları bulunan bu sarp tepenin üzerinde, hem kaya içine oyulu mekânlar, hem de ocak taşından nişli mimarî gösteren yapı kalıntıları göze çarpmaktadır (Resim: 11). Kayalığın kuzeydoğu eteklerindeki tarlalarda, geç dönemlere tarihlenebilecek çanak çömlek bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından kale olarak nitelendirilen ören yerinin bir manastır mı bağlantılı olduğu, yoksa eski bir tarım ünitesini mi barındırdığı anlaşılamamıştır.

(P34/147) Borasan mevkiî Tum I, Alanyurt-Güzelyurt köy yolunun kenarında, Çağşak Deresi'ne bakan bir çıkıntı üzerindedir. Taban çevresi ± 80 m.yi bulan tümölüsün zirvesinde bir defineci çukuru ve etrafa saçılı oldukça iri bloklar ve beyaz taşlar göze çarpmaktadır. Bu tümölüs de, diğer benzerleri gibi, yollara hâkim konumuyla dikkat çekmektedir.

(P34/149) Tepesidelik Damları, (P34/150) Cirit Meydanı yapı kalıntısı ve (P34/151) Kisle Başı kaya kilisesi, Genedala/Akyamaç Köyü'nün mera olarak kullanıldığı, dere yataklarıyla parçalanmış, ± 1800 m. rakımlı sarp arazide, Kel Tepe'nin doğusunda uzanan düz alanda konuşlanmıştır. Her üç buluntu alanı da değişik özellik göstermesine karşın, büyük olasılıkla birbiriyle ilintilidir. Tepesidelik Damları, adından da anlaşılacağı üzere bir say içi yerleşmesidir. Cirit Meydanı yapı kalıntısıysa, Tepesidelik Damları'nın biraz daha doğusundadır. Mermerden, konsol tarzı bazı yapı aksamı ve beş adet olası sütun kalıntısıyla dikkat çekmektedir. Bu yapı kalıntısının ± 100 m. güneyindeyse kaya içine oyulu, kırmızı renkli basit geometrik, çapraz taralı bantlar ve düz hatlardan oluşan bezekleriyle, dikdörtgen kesitli üç sütunla birbiriden ayrılan, çift nefli bir kilise bulunmaktadır. Apsisin sağ dış duvarı üzerinde bir haç betimlemesi resmedilmiştir. Sel suları ve toprakla kısmen dolmuş kilisenin içinde, defineci çukurları mevcuttur.

Yedinci yılını geride bırakan, Aksaray, Nevşehir, Niğde illeri Yüzey Araştırmaları'nın amacı, belirli bir bölge içinde bulunan, ham madde kaynakları ve dönem gözetmeksizin her türden buluntu alanını saptayarak, ileride oluşturulması arzulanan bir "Coğrafi Bilgi Sistemi"ne veri toplamaktır. Bu sayede hem memleket kültür envanterine, hem de her dönemin ekolojik ve ekonomik koşulları doğrultusunda, hangi tür yerleşmelerin, hangi arazi türüne ve basamaklarına nasıl yerleştiği sorusunun yanıtlanmasına da katkıda bulunulabilecektir. Bu türden gözlemlerin, yeterince ve tarafsızca değerlendirildiğinde, günümüzdeki arazi kullanımı sorunlarına da çözüm yaratmakta da kullanılabileceği kesindir.

Resim 1: ukurren yeraltı şehrinde defineciler tarafından çıkarılmış, tehlike anında girişleri kapamak için kullanılan tırhaz taşı

Resim 2: Güvercinlik Tepesi kaya ii yerleşmesi, genel

Resim 3: Yukarıufacık, tonozlu kaya mezarları (Mez. III-IV), genel

Resim 4: Yukarıufacık Mez. III, sağ yüzde bulunan nişler, detay

Resim 5: Yukarıufacık Mez V,
genel

Resim 6: Ortabel Tepesi, eski yol yarması

Resim 7: Ölmez Tepe,
peribacası
içine oyulu
hücre, genel

Resim 8: Püngüç mevkii / saray, olası tarım ünitesi / şaraphane,
üst kata ait kemerli pencereler

Resim 9: Puhu Yuvası, kilise kalıntısı, kesme taş kaplamalı duvar, genel

Resim 10: Tütüanlık mevkii, olası yontu ya da stel yuvaları, kuzeyden

Resim 11: Asacak Tepe/Kale Örneği, ocak taşlı, nişli mimari gösteren olası tarım ünitesi

1999 YILI ADIYAMAN, KAHRAMANMARAŞ, HATAY, KARS İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Bakiye YÜKMEN*

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile, Türkiye'nin megalitizm sorununa yönelik 1999 yılı yüzey araştırması 1.7.1999 tarihinden 30.7.1999 tarihine kadar, Kars, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Hatay illerinde olmak üzere toplam bir ay devam etmiştir.

Çalışmalar genelde olduğu gibi;

1- Yeni dolmen alanlarının tespiti,

2- Eski tespitlerde çizim, fotoğraflama, haritaya oturtma, tipolojik yoğunlaşmaların ortaya çıkarılması,

3- Tarih hakkında fikir verebilecek obje arayışı, şeklinde sürdürülmüştür.

Kars çalışmaları Kars'ın Arpaçay İlçesi'ne bağlı Carcı Köyü başta olmak üzere toplam 11 köyü içermiştir.

Pullu Kayalar mevkiinde, ortasından Çıldır Gölü'nden kaynaklanan Küçük Dere ya da Kuzey Dere'nin geçtiği dar bir vadli boyunca uzanan Carcı dolmen¹ sahasında sürdürülen çalışmalar sırasında, bir iki dolmende, daha önce farkedilememiş olan küçük yuvarlak oyuklar² tespit edilmiştir ve Telek'ten Melikköy'e doğru giderken, Telek'i 3-4 km. geçince, yolun solunda, taş alınmış bir alandaki kayalar üzerinde de bu oyukların varlığı gözlenmiştir ki, bunlar ve Carcı dolmenlerinin üzerindeki ölçü olarak da birbirine uymaktadır (Resim: 1).

Dolaşılan diğer köylerden sadece Geçitköy'de eski bir taşocağı ile henüz megalitik tarzda diyebileceğimiz bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 2).

Adıyaman'ın Besni İlçesi'nde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda, 1998 yılında sunulmuş olan (Yükmen 1998) Adıyaman dolmenlerine, 1999 yılında, Eşikköy-Besni arasında yer alan, kuzeybatısından Değirmen Çayı'nın geçtiği Heyik Dağı dolmenleri (Resim: 3) ile Yayıklı Köyü Avlun Dağı Tuzlak mevki dolmenleri ilave edilmiştir.

Çok uğraşmamıza rağmen, bu dolmen alanlarında, tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir veriye rastlanamamıştır. Aynı durum Tetirli dolmenleri için de söz konusudur. Tetirli dolmenlerinin yer aldığı, yaklaşık 850 m. yükseklikteki Kapanlık Tepe'nin eteklerinde uzanan ovadaki tarlalarda gözlenen paleolitik aletlerin bolluğu ve dolmen alanında hiç seramik bulunamamış olması, bu alanlardaki dolmenlerin seramik yapımından daha eskilere gidebileceğini akla getirebilir.

* Yrd. Doç. Dr. Bakiye YÜKMEN, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Antakya-Hatay/TÜRKİYE

1 Carcı dolmenlerinden ilk kez Prof. Ş. A. Karsu (1954), Çaycı dolmenleri adı altında, bahsetmektedir.

2 Dolmen saha-arında rastlanan bu tür küçük yuvarlak oyukların amacı halen tartışma altındadır. Tartışmaların bir kısmı bunların yağ çıkarma yeri olarak kullanılmış olabileceği yolundadır (Macalister 1900:222-224, Epstein 1993).

1999 yılında ilk defa araştırma kapsamına alınan Kahramanmaraş'ta³ çalışmalar, Pazarcık İlçesi'ne bağlı bulunan 16 köyde sürdürülmüş ve sadece Sarıl Köy (Sarı Köy), dolmen açısından verimli çıkmıştır. Sarıl Köy dolmenleri, Bozdağ'da Kızkadı mevkiinde yer almaktadır. Deniz seviyesinden yaklaşık 950 m. yüksekliğe sahip olan Bozdağ'da 13 adet dolmen tespit edilmiş bulunmaktadır (Resim: 4).

Ayrıca Tabya Köyü'nde de, bu gün ayakta hiç bir dolmene sahip olmayan bir dolmen sahası yer almaktadır.

Maraş dolmenleri de gerek Adıyaman ve Gaziantep, gerekse Hatay dolmenleri gibi, kireçtaşının hakim olduğu bir tepe üzerine konulmuşlardır. Dolmen alanında yapılan hızlı incelemede herhangi bir taşınabilir arkeolojik malzemeye rastlanmamıştır. Dolmenlerde, Adıyaman ve Gaziantep örneklerinde var olan, herhangi bir podyum varlığı ya da küçük oyuklar görülmemiştir. Dolmenler kayalık zeminin hemen üzerine oturtulmuşlardır ve birer yan, bir kapama ve bir arka ya da ön kapama taşı olmak üzere dört adet iri, yassı taş bloktan yapılmıştır. Görünümleri ve boyutları itibarı ile Adıyaman Tetirli örneklerine oldukça benzermektedirler.

Hatay çalışmaları sırasında 1998 yılında incelenememiş olan 7 köy daha incelenmiş ve 1998 yılından farklı olarak Kırıkhan'a bağlı bulunan Mazmanlı Köyü'nde de 84 adet dolmen içeren yeni bir dolmen arazisi bulunmuştur. Yöre olarak da Çatalyurt dolmenlerine çok yakın olan Mazmanlı dolmenleri (Resim: 5), tipolojik olarak Çatalyurt dolmenleri ile tamamen uyumaktadır.

1998 yılında, Kızilkaya dolmenlerinden birinin içinde yapılmış olan kaçak kazıdan arta kalan toprakta 4 adet diş ve bazı kemik parçaları bulmuştuk. Bu dişler Prof. Dr. Berna Alpagut tarafından incelenmiş ve bunların insan dişi olduğu belirtilmiştir (Resim: 6).

Aynı dolmenin çevresinde 1999 yılında da, pek bilgi vermeyen bazı kemik parçaları bulunmuştur. Ayrıca Çatalyurt, Kızilkaya ve Mazmanlı dolmen alanlarında, genelde dönemleri hakkında yorum yapılamayacak kadar kötü durumda keramik parçalarına da rastlanmıştır.

Çatalyurt ve Mazmanlı dolmen sahasının doğusunda yer alan Buget Höyük'te⁴ (Resim: 7) (bu höyüğün ismine, yaptığımız literatür çalışmasında rastlayamadık) de gene çok kötü durumda keramik parçaları görülmüştür. Ayrıca gerek Buget Höyük'te gerekse Kızilkaya dolmen alanında cürüflara rastlanmış ve bu cürüflar üzerinde, Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden uzman Arkeolog Tülin Arslanoğlu'nun yaptığı inceleme sonucunda bunların demir cürufu olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç

1. Hatay'daki Kızilkaya, Çatalyurt-Mazmanlı dolmen sahaslarında tespit edilmiş olan aynı madene ait cürüflara dayanarak, birbirinden oldukça farklı tipoloji sergileyen bu iki sahadaki dolmenlerin, en azından aynı dönemlerde ve aynı uğraş içerisinde olan insanlar tarafından bir süre kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz.

2. Hatay'daki Kızilkaya dolmenlerinin güneybatısında yer alan Gavur Höyük (Braidwood ve Braidwood 1960) ve Çatalyurt-Mazmanlı dolmen sahasının doğusundaki Buget Höyük'te yapılacak çalışmaların her iki alandaki dolmenlerin yorumuna yardımcı olacağı umulmaktadır.

3. Adıyaman'da 1999 yılı öncesinde tespit edilmiş olan dolmenler ile 1999 yılında tespit edilmiş olanlar, tipolojik olarak benzerdirler ve Maraş'ta tespit edilmiş olanlar ile genel bir uyum içindedirler.

4. Maraş dolmenlerinin tespit edilmiş olması, Adıyaman, Gaziantep, Hatay arasındaki boşluğu gidermiş ve dolmen geleneğinin Levant-Anadolu arasındaki devamlılığını kesinleştirmiştir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmaların bir noktası, dolmen geleneğinin Anadolu'nun içlerine doğru nasıl bir görünüm arz ettiğini sorgulamak olmalıdır.

3 Kahramanmaraş, daha önce Prof. K. Kökten (1960) tarafından megalitizm gözü ile ele alınmıştır. Fakat yapılan doktora çalışması sırasında (Yükmen 1997), sayın Kökten'in belirttiği alanlarda, dolmen ya da menhir denebilecek kalıntılara rastlanamamıştır.

4 Bu höyüğün ismine yaptığımız literatür çalışmasında rastlayamadık.

5. 1999 yılı çalışmaları Kars dolmenlerinin Anadolu'nun diğer kesimlerindeki dolmenlerden oldukça farklı bir mimariye sahip oldukları fikrini kesinleştirmiştir.

6. Kayaç yapısı açısından Maraş'taki bugün yok olmuş olan Tabya dolmenlerinin yer aldığı tepe ile Sarıl Köy - Bozdağ dolmenlerinin yer aldığı tepe aynı özelliktedir. Kahramanmaraş'ın Tabya Köy'ünden sonra başlayıp, Karagöl, Hürriyet ve Höcükli köylerini içine alan geniş arazi ile de Hatay'ın Çatalyurt arazisi aynı özelliktedir. Fakat Tabya Köy ve Sarıl Köy dolmen alanları birçok araştırmacının öne sürdüğü, dolmen alanlarının seçiminde jeolojinin önemli bir faktör olduğu (Zohar 1992: 53-56) fikrini destekliyor iken, biraz önce belirttiğimiz geniş arazinin sadece Çatalyurt kesiminde dolmenlerin yer alış bu fikrin biraz dışında kalmaktadır. Bu durum, Kahramanmaraş-Bozdağ dolmen yapımcıları ile Hatay-Çatalyurt dolmen yapımcıları arasında, konum seçimi bakımından, Maraş'ta en azından diğer dolmen arazileri bulununcaya kadar, bir farklılaşma olduğu fikrini vermektedir. Bu sonuç, ayrıca, dolmen alanlarının seçiminin sorgulanmasında aynı jeolojik şartlar dışında, başka fikirlerin düşünülmesi gerektiğini de gündeme getirmektedir.

TEŞEKKÜR

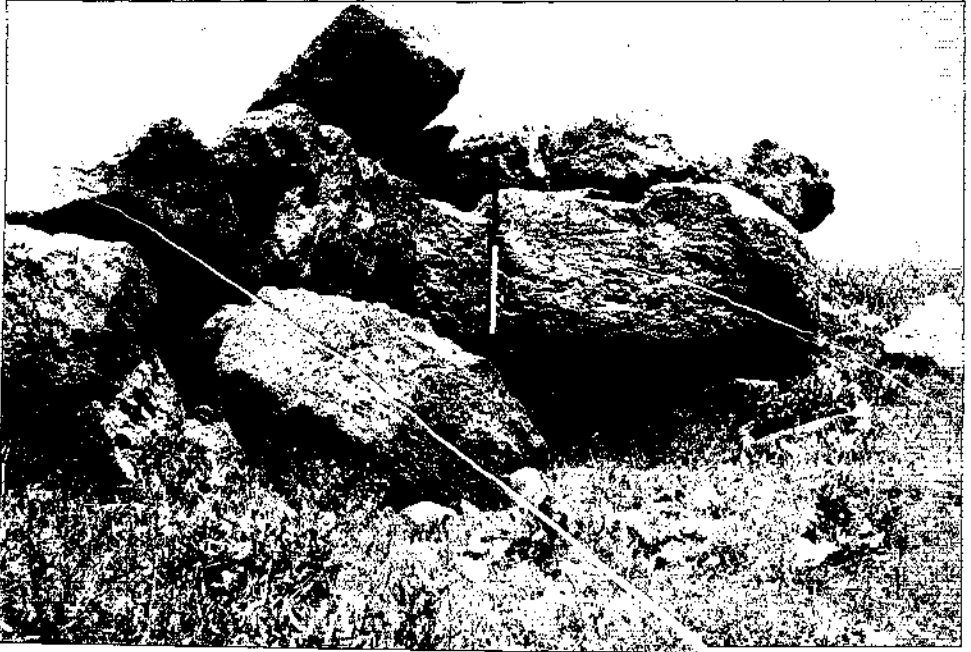
Bu çalışmaya izin verdikleri için Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, yardımlarından dolayı, Bakanlık temsilcisi Yavuz Özdemir'e, gösterdikleri kolaylıklar ve yardımlarından dolayı, Kars, Adıyaman, Maraş ve Hatay Müze müdürlüklerine ve müdürlerine teşekkür ederim. Ayrıca doktora çalışması sırasında, yaptığımız bir telefon konuşmasında bize Adıyaman Kargalı ve Yıldız dolmenleri hakkında bilgi veren, o zamanki Adıyaman Müze Müdürü Sayın Emin Yener'e ve Gaziantep Müze Müdürlüğü sırasında sürekli yardımcı olan Dr. Rifat Ergeç'e, Kızılkaya dolmenlerine bizi götüren Nur Yalman'ın ismini veren Prof. Dr. Aslıhan Yener'e ve tabii ki Nur Yalman'a, çalışmada ele geçirilen kemikler üzerindeki incelemelerinden dolayı Prof. Dr. Berna Alpagut ve Yrd. Doç. Dr. Ercan Nalbantoğlu'na, taş analizleri için Uzman Arkeolog Tülin Arslanoğlu'na, 1999 yılı çalışmalarındaki gayretlerinden dolayı Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Şeref Narlı ve Ünsal Bolattaş'a, bu çalışmayı maddi anlamda desteklemiş olan Mustafa Kemal Üniversitesi'ne, Kars Arpaçay Öğretmenevi'ne, Adıyaman Besni TEDAŞ'a, Kahramanmaraş Belediyesi'ne, güvenliğimize büyük titizlik gösteren Pazarlık Jandarma Komutanlığı'na ve bütün ilgili köy muhtarlıklarına çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- BRAIDWOOD, R. J., L. S. BRAIDWOOD, 1960 *Excavations in The Plain of Antioch I: The Earlier Assemblages Phases A-J*, Chicago.
- EPSTEIN, C., 1993 "Oil Production In the Golan Heights During The Chalcolithic Period", *Tel Aviv*, vol. 20, Number 2, Graphit Ltd. Press, Jerusalem.
- KANSU, S., A., 1964 "Kuzeydoğu Anadolu'da Arpaçay (Çaycı Köyü) Dolmenlerinden Galerili Bir Dolmen Hakkında", *Belleten*, C.28, S.110: 327-330.
- KÖKTEN, İ., K., 1960 "Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Diptarihe Gidiş.", *Belleten* Sayı: 10, 1-2: 42-51.
- MACALISTER, S., R., A., 1900 "Cup Marks At Tell Ej Judeideh", *PEF*, July.
- YÜKMEN, B., 1997 Türkiye'de Megalit sorunu: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Dolmenleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- 1998 Yılı Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kars İlleri Yüzey 1998 Araştırması: , AS, Ankara (i.p.)
- ZOHAR, M., 1992 "Megalithic Cemeteries In The Levant". *Pastoralism In The Levant: Archaeological Materials In Anthropological Perspectives*, Prehistory Press, Madison Wisconsin, 43-56.

Resim 1: Carcı dolmenlerindeki yuvarlak oyuklar

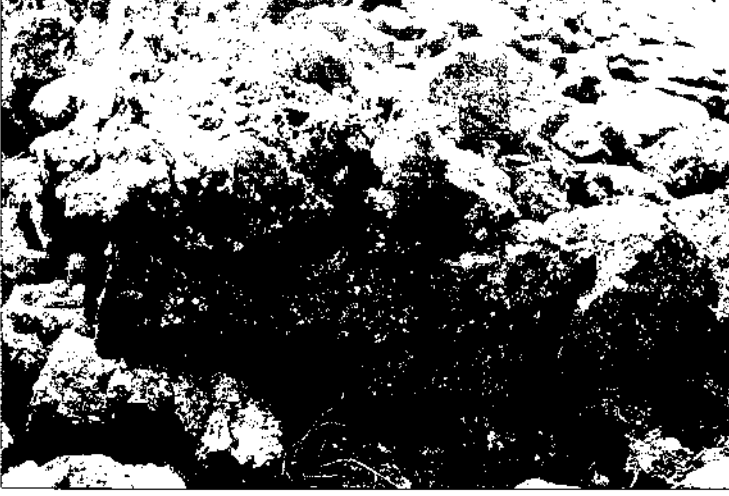
Resim 2: Geçitköy megalitik tarz yapı kalıntısı

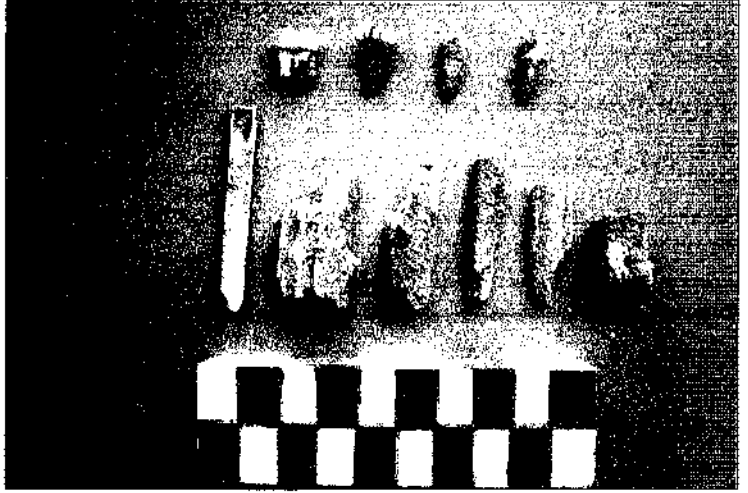
Resim 3: Heyik Dağı dolmen alanı

Resim 4: Bozdağ dolmen örneği

Resim 5: Çatalyurt dolmenleri ile uyuşan Mazmanlı dolmenlerinden dolmen örtüsü

Resim 6: Kızılkaya dolmenlerinden birinde bulunmuş olan insan dişleri ve bazı kemik parçaları

Resim 7: Buget Höyük

1999 YILI KULAKSIZLAR MERMER ATÖLYESİ ARAŞTIRMASI

Turan TAKAOĞLU*

Gediz Nehri havzası üzerinde yer alan Akhisar yöresi hem üzerinde barındırdığı zengin sayıda Kalkolitik Dönem yerleşimlerinden, hem de doğu ve batı kültürleri arasındaki kültürel iletişimi tamamlayan önemli bir noktada yer almasından dolayı Batı Anadolu arkeolojisi içinde önemli bir konuma sahiptir. Önceki yıllarda Akhisar yöresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarına dayalı çalışmalar önemli sayıda Kalkolitik yerleşimlerin varlığını belgelemiştir. Bunlardan Kulaksızlar Köyü yakınında tespit edilen mermer atölyesine sahip yerleşim Tunç Çağı öncesi Batı Anadolu'sunun az bilinen bir yönü olan üretim ve ticaret sistemleri konusunda önemli bilgiler vermesi ile diğer yerleşimlerden ayrılır.

Kulaksızlar yerleşimi Akhisar İlçesi'nin 16 km. güneyinde, Selendi Ovası'nın doğusunda yükselen tepelerin eteğinde yer alır (Çizim: 1, 2). Mermer atölyenin varlığına işaret eden buluntular bugün kurumuş olan bir ırmak kenarında yoğunlaşmaktadır (Çizim: 3). 1994 ve 1995 yıllarında bu alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında¹ elde edilen verilerin değerlendirilmesi bazı yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Günden güne yok olmaya yüz tutmuş bu özgün yerleşim hakkında daha detaylı bilgiler elde etmek amacı ile 1999 yılında yeni bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir². Bu araştırmanın ana amacı Kulaksızlar mermer üretiminin teknolojik ve sosyo-ekonomik özellikleri konusunda bilgi edinmektir. Örneğin, yerleşimin doğal çevresi ile olan ilişkileri, bu gelişkin mermer teknolojisinin uzmanlaşmış zanaatçıların ürünü olup olmadığı anlaşılmaya ve yerleşimin Batı Anadolu arkeolojisindeki yeriyle ilgili yeni veriler elde edilmeye çalışıldı. Atölye ürünleri olan mermer heykelticik ve kaplar ve bunları üretmekte kullanılan taş aletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve hangi alanlarda yoğunlaştığını anlamak amacı ile atölye alanının Total Station yardımıyla topografya haritası hazırlanmış ve yüzey buluntularının dağılımı bu harita üzerine NetCAD harita programı kullanılarak işlenmiştir.

YÜZEY BULUNTULARI

Mermer üretimi varlığına işaret eden arkeolojik veriler tamamen yüzey buluntularının değerlendirme esasına dayanmıştır. 1999 yılı yüzey araştırması buluntularının çoğunluğunu mermer kap ve heykelticiklerin farklı üretim aşamalarına ait parçalar ve bunları üretmekte kullanılan taş aletler oluşturur. Mermer kap ve heykelticik üretimi ya-

-
- * Turan TAKAOĞLU, Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü - Çanakkale/TÜRKİYE
- 1 R. Dinç, "1994 yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer Atölyesi Yüzey Araştırması," *XIII. A.S.T. I* (1996) 11-41; İdem, "Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevresi Yüzey Araştırmaları," *XIV. A.S.T. II* (1996) 255-82
- 2 1999 yılı Kulaksızlar yüzey araştırması Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü izniyle 1-14 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kurumu temsilen araştırmaya katılan sayın Mehmet Söylemez'e yapıcı katkılarından dolayı özellikle teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, bizlere konaklama ve ulaşım imkanı sağlayan Akhisar Belediye Başkanlığı'na; Akhisar'da bizlere yardımlarda bulunan arkeoloji dostu sayın Baki Satış'a; harita çalışmaları için sayın Mustafa Akdoğan'a ve beni bu çalışmaya için destekleyerek araştırmama katılan sayın Rıfat Dinç'e teşekkürlerimi sunarım.

nında tarımsal yaşamın varlığını gösteren öğütme ve ezme taşları az sayıda da olsa yüzey buluntuları arasında yer alır. Bu bağlamda, yüzey buluntuları biçim, malzemenin cinsi ve eserlerin kullanılış amaçları esas alınarak kendi içinde dört ana gruba ayrılır: taş aletler, Kila-tipi mermer heykelticikler, konik rhyton ve sivri dipli kaselerden oluşan mermer kaplar ve çanak-çömlek buluntular.

Taş Aletler

Yüzey buluntularının % 17'lik bir kısmını kapsayan aletler, gabro çekiçler, kumtaşı delgi ve raspalar, dere taşı parlatıcılar, çakmaktaşı kesiciler ve öğütme taşlarından ibarettir. Üzerlerinde gözlenen çarpma ve sürtünme izleri aletlerin hangi işlemlerde ve üretimin hangi aşamalarında kullanıldığı konusunda bilgiler verir.

Koparıcı ve çekiç görevi gören gabro taşı el aletleri form bakımından kendi aralarında farklılıklar gösterir. Oval yapıya sahip olanlar genelde koparıcı ve en kaba işlem sırasında kullanılmıştır. İnce uzun bir görüntüye sahip olan gabro çekiçler ise kaba yonga yüzeylerini gidermede ve detay oluşturmada kullanılmıştır. Bulunan gabro taşı çekiç ve koparıcılar üzerinde çarpma hareketinden kaynaklanan izler görülmektedir. Yapılan deneyssel çalışmada, doğadan elde edilen farklı formlardaki gabro çekiçlerin mermer kütleleri taslak haline getirmede etkili sonuçlar verdiğini doğrular. Gabro taşı Selendi Ovası'nın doğusunda Kulaksızlar Köyü'nü de içine alan bölgede doğal olarak varlığı yapılan jeolojik araştırmalarda tespit edilmiştir³.

Kumtaşı aletler genel olarak iki ayrı işlem için kullanılmıştır. Mermeri şekillendirmede çok etkili bir törpü olan kumtaşı aletlerin mermer kapların içinin oyulması yanında mermer kapların ve heykelticiklerin kaba işçiliği sırasında oluşan çarpma hareketiyle oluşan izleri gidermede kullanılmıştır. Mermer kapların içlerinin oyulması işleminde kumtaşı delgilerin dönme hareketi ile çalışan matkap ucuna yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Kahverengimsi kırmızı renge sahip kumtaşının Kulaksızlar yakınında Sarıçalı Köyü'nün kuzeydoğusunda tespit edilmiştir. Kumtaşının yanı sıra andezit ve granit gibi, doğal olarak Kulaksızlar Köyü çevresinde bulunan taşların da raspalama amacıyla ayrıca tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Yüzey araştırmasında dere taşı parlatıcılarının elo geçirilmesi de kayda değerdir. Bunların üzerinde gözlenen aşınma veya sürtünme izleri bunların kumtaşı ile raspalama sonrası kap veya heykelticiğe parlak bir görünüm kazandırmak için kullanıldığını doğrular. Mermer heykelticik ve kap işlemeciliğinde tercih edilen taşların Kulaksızlar Köyü'ne en fazla birkaç saat uzakta oluşu zanaatkarların veya yardımcıların bunları toplamak yoluyla elde ettiği fikrini ortaya koymaktadır. Jeolojik ve arkeolojik mermerlerden alınan örnekler üzerinde yapılan kimyasal analizler, Kulaksızlarda kullanılan mermerlerin, yerleşimi çevreleyen birkaç kilometreyi kapsayan bir alandan toplandığını doğruladı⁴.

Konik Rhyton (Çizim: 4b, 5; Resim: 1)

Tabana doğru daralan bir görünüme sahip olan konik kaplar, atölyenin üzerinde yoğunlaştığı, ana formlardan biridir ve yüzey buluntularının yaklaşık % 25'ini oluşturur. Konik kaplar birbirine karşıt dikine iki tutamağa sahiptir ve bu tutamaklar ortaya yakın yerlerinden asılmak için yatay olarak delinmiştir. Konik rhyton yapımında malzeme olarak doğadan toplanan mermer kütleleri kullanılmıştır. Atölyede bulunan çekirdek şeklinde ve üzerinde yeni çalışılmaya başlanmış mermer kütlelerin alüvyon ve diğer doğal aşınım yüzeylerine sahip olması, bunların Selendi Ovası'ndan veya bu ovanın doğusunda yer alan tepenin yamaçlarından toplanmış olduğunu doğrular. Mermer kütlelerin gabro veya bazalt koparıcı ve çekiçler kullanılarak taslak haline getirilmesi, konik rhyton üretiminin ilk aşamasıdır. Yüzey araştırması sırasında, çıkıntı şeklinde dikine tutamakları olan ve dış yüzeyi tamamen çekiç izleri ile kaplı olan taslak halinde örnek-

3 Y.M. Hoşgören, *Akhisar Havzası, Jeomorfolojik ve tatbiki jeomorfolojik etüd.* (İstanbul 1983): 26

4 T. Takaçğlu, *A Late Chalcolithic marble workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia. An Analysis of production and craft specialization.* Boston University 2000, Unpublished Ph.D. Dissertation: Table S 2

ler bulunmuştur. Ayrıca, konik rhytonun taslak haline getirilmesinden sonraki aşama olan iç kısmının oyulmasını gösteren üretim hataları, yine oldukça fazla sayıda ele geçirilmiştir. Delme işlemi için ucuna kumtaşı delgilerin takıldığı yay matkaplar, alet izlerinin incelenmesi ve bunların yapılan deneysel çalışmalarda elde edilen izlerle karşılaştırılması ile tespit edilmiştir. Konik rhytonun dış profiline uygun bir şekilde içinin oyulması için, genişlik ve çapları farklı, dört veya beş farklı ponza delginin, sırasıyla matkapın ucuna yerleştirildiği (Çizim: 7), yüzey araştırması sırasında bulunan kumtaşı aletlerden anlaşılmaktadır. Bulunan konik kap parçalarının iç kısımlarında görülen tabana paralel çizgiler (Resim: 7), ponza taşı delgilerin yay matkabı ile kullanıldığını doğrular. Yapılan deneysel çalışmalarda, delme işleminin dikine bir eksen doğrultusunda gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Delme işlemi sırasında kumtaşı delginin tabana paralel izler bıraktığı ve bu izlerin tabanda daha az belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Bunun ana nedeni ise delme işlemi sırasında oluşan mermer tozunun, kapın dibinde parlaticı görevi görmesidir. İçinin oyulması işleminden sonra dış yüzeydeki çekik izleri ve iç yüzeydeki delmeden kaynaklanan yatay çizgiler, dikine veya çapraz doğrultuda hareket ettirilen kumtaşı rasparlarla giderilir. Bu aşamada dikine tutamağa en son şekli verilip yatay olarak her iki taraftan çakmaktaşı delgilerle delinir.

Kulaksızlar mermer atölyesinin ana ürünleri ile biçimsel benzerlik gösteren mermer kapların Batı Anadolu ve Ege adalarında ortaya çıkması atölyenin önemini artırmaktadır. Konik rhyton benzeri kaplar Kulaksızlar yakınlarındaki Akselendi Höyüğü'nde; kuzeybatı Anadolu'da Kumtepe, Beşik-Sivritepe ve Demircihöyük; Ege Denizi'nde Samos Adası'ndaki Tigani yerleşiminde, Keos Adası'nda Kephala ve Naksos Adası'nda bulunmuştur⁵. Komşu kültürlerde bulunan bu örnekler konik kapların hangi amaçla kullanıldığı konusunda bilgi vermektedir. Örneğin, Keos Adası'nda, Kephala 20 numaralı mezarda ve Bulgaristan'da Varna mezarlığında, 41 numaralı mezarda bulunan konik kaplar bu kapların ölü gömmeye ilgili dinsel bir törenle ilgili olabileceğini düşündürür. Konik kapları üretmekte karşılaşılan teknik güçlükler bunların en azından herkesin sahip olamayacağı ve sahibinin sosyal durumunu gösteren prestij nesneleri olduğu fikrini uyandırmaktadır. Mermer kapların mezarlara ölü hediyesi olarak gömülmesi Anadolu ve Ege dünyasında yaygın bir gelenektir. Bu açıdan Kulaksızlar zanaatkarlarının günlük kullanım dışı sembolik öneme sahip olan nesnelerin üretimi üzerinde yoğunlaştığı ileri sürülebilir. Benzer konik kap formunun seramik örneklerinin Anadolu arkeolojisinde var olmayışı ve sivri dipli kapların günlük kullanım için uygun olmayışı Kulaksızlar'da üretilen mermer konik rhytonların sembolik kullanım amacı ile üretildiğini doğrular.

Sivri Dipli Kâseler (Çizim: 4c-d, 6; Resim: 2)

Sivri dipli kâseler Kulaksızlar atölyesinin yoğunlaştığı üç ana formdan biridir ve yüzey buluntularının yaklaşık % 8'lik bir kısmını oluşturur. Kâse taslaklarının çoğunun ağız çapları 6 cm. ve 40 cm. arasında değişmektedir. Sivri dipli kâselerin şu ana kadar Batı Anadolu'da herhangi bir yerleşimde bulunmaması bunların ne amaçla kullanıldığını anlamamızı güçleştirir. Fakat bunların biçimsel açıdan sivri dipli olması ve dönemin çanakları ile biçimsel açıdan bağlantı kurulamaması bu mermer kapların en azından günlük kullanım amaçlı olamayacaklarını göstermektedir.

Sivri dipli kâselerin üretimi birçok bakımdan konik rhyton üretimine benzer. Yüzey araştırması sırasında dış yüzeyleri sivri uçlu taş aletlerin bıraktığı çarpma izleriyle

5 C. Renfrew, *The Emergence of Civilization: The Cyclades and the Aegean in the third millennium BC*. (London 1972) lev. 1.2; J.R. Sperling, "Kumtepe in the Troad. Trial Excavations," *Hesperia* 45(1976) lev. 70, fig. 830; J.E. Coleman, *Keos 1: Kephala. A Late Neolithic Settlement and Cemetery*. (Princeton 1977) lev. 23 ve 67; T. Efe, *Demircihöyük III*, 2. C. Die frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen. (Mainz 1988) pl. 38.7; R.C.S. Felsch, *Das Kastro Tigani. Die spätneolithische und chalkolithische Siedlung. Samos II*. (Mainz 1988) lev. 48 ve 75.; J. Seeher, "Early Cycladic marble beakers in the Aegean and Anatolia: some considerations," Paper presented at the Sixth International Congress on Aegean Prehistory, Athens 1988, fig. 1; P. Getz-Gentle, *Stone Vessels of the Cyclades in the Early Bronze Age*. (Pennsylvania 1996) 52, 218, no. 96, 97. Ayrıca Bulgaristan Kalkolitik Varna mezarlığında tutamaksız bir mermer konik rhytonun varlığı da bilinmektedir. I. Ivanov, "Das Gräberfeld von Varna. Katalog," *Macht, Herrschaft und Gold*. (Sarbrücken 1996) fig. 59; 3. Ayrıca benzer kapların düğme dipli örnekleri Güney Mezopotamya'da Suse mezarlarında bulunmuştur. Bkz. J. De Morgan, "Observations sur les couches profondes de l'Acropole à Suse," *Memoires de la Delegation en Perse* 13: lev. 2.

kaplı çok sayıda taslak bulunmuştur. Bu taslakların büyük bir kısmı, içlerinin çekiçlenerek oyulması sırasında kırılan hatalı üretim örneğidir. Kabın dış yüzeyi kabaca şekillendirilip iç kısmının kısmen çekiçlenerek oyulmasının ardından, dönme hareketi ile çalışan ve ucuna yarım şeklide kumtaşı delgiler takılan matkap ile bu taslakların içlerinin oyulduğu, bunlar üzerindeki alet izlerinden anlaşılmaktadır. Dış profiline uygun bir şekilde içinin oyulması için farklı boyutlarda, genelde iki farklı kumtaşı delgi, sırasıyla matkabin ucuna yerleştirilir (Çizim: 8). Yüzey buluntusu sivri dipli kâse parçalarının iç kısımlarında, kumtaşı delgilerin oluşturduğu tabana paralel çizgiler görülür (Resim: 6). Bu çizgiler dikine bir kuvvetin yarattığı dönme hareketiyle oluşmuştur. Sivri dipli kâsele ait üretim hatalarının incelenmesi, kabın içinin oyulmasından sonraki üretim aşamaları hakkında bilgiler verir. Örneğin, delme işlemi ve dış yüzeydeki çekiçlemeden oluşan izlerin yine kumtaşı raspalar kullanılarak giderildiği, bitirilmemiş örnekler ve üretim hataları üzerinde tespit edilmiştir. Mermer kâse üretiminde en son aşama ise kabın parlatılmasıdır. Bu işlem için olasılıkla dere-taşı parlatıcılar veya deri gibi organik maddeler kullanılmış olmalıdır.

Kilia Heykelcikler (Çizim: 4a)

Adını ilk kez bulunduğu Gelibolu Yarımadası'ndaki Kilia adlı yerleşimden alan bu tip mermer heykelcikler, Kulaksızlar yerleşiminin ana ürünlerinden biridir. Kilia heykelciklerinin farklı üretim aşamalarını gösteren bitmemiş örnekler yüzey malzemesi arasında % 40 gibi bir orana sahiptir. Kilia heykelcik yapımında üretim hatalarının çoğunun ince ve silindirik boynun oluşturulması sırasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Konik kap ve sivri dipli kâse üretiminde olduğu gibi zanaatkar önce kullandığı gabro veya bazalt koparıcılar yardımıyla mermer kütle üzerinden geniş yongalar kopararak heykelciğin taslağını oluşturur. Daha sonra yine ince uçlu gabro çekiçler kullanarak kaba yonga yüzeyleri kısmen giderir ve heykelciğe ana hatları kazandırır. Koparıcı ve ince uçlu gabro ve bazalt taş aletlerin kullanıldığını gösteren izler, bitmemiş heykelcik parçaları üzerinde gözlemlenmiştir. Kilia heykelciğinin üretiminde en hassas ve riskli dönem, ince ve narin boyun kısmının oluşturulmasıdır. Boynun inceltilmesi ve çekiç izlerinin giderilmesi büyük ölçüde ponza taşı raspa aletlerinin kullanıldığı, bitmemiş örnekler üzerinde net olarak görülmektedir. Bacaklar arası ayırım, cinsiyet üçgeni, ve dirsekten katlanmış kollar ile vücut arası ayırım, büyük bir olasılıkla yüzey araştırması sırasında da gözlenen çakmak taşı kesiciler ile yapılmıştır. Kilia heykelcik üretiminde en son aşama yüzeyin çakıl taşı aletlerle perdelanması işlemidir.

Kulaksızlar atölyesinde bulunmuş Kilia heykelciklerle biçimsel açıdan karşılaştırılabilecek örnekler kuzeybatı Anadolu'da Beşik-Yassitepe, Hanay Tepe ve Truva; ortabatı Anadolu'da Papazköy, Gâvurtepe, Selendi (Akdeğirmen), Yortan ve Alaağaç; güneybatı Anadolu'da Aphrodisias, Kozağacı, ve Karain Mağarası'nda bulunmuştur⁶. Ayrıca çoğunluğu Kırşehir'de bulunduğu belirtilen birçok Kilia tipi heykelcikler yabancı özel koleksiyon ve müzelerde mevcuttur. Kilia mermer heykelciklerinin üretimini gösteren başka atölyelerin Batı Anadolu'da yokluğu ve başka yerleşimlerde bulunan örneklerle Kulaksızlar örnekleri arasındaki yakın biçimsel benzerlikler, Kulaksızlar atölyesinin bu heykelcik formunun ana üretim merkezi olabileceği savını güçlendirmektedir.

Kulaksızlarda üretilen heykelciklerin neredelerde kullanıldığını anlamakta yaşanan sorunlar, ancak benzer örneklerin sistemli arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılması sonucunda çözülebilecektir. Kulaksızlar dışında bulunan Kilia heykelcikleri ise kullanım konusunda fazla bilgi vermez. İ.Ö. üçüncü binyılda Kyklad adalarında mermer heykelciklerin mezarlarda bulunması⁷, Kulaksızlar'da üretilen Kilia heykelciklerinin de benzer ritüel işleve sahip olabileceğine işaret eder. Buna rağmen bu heykelcik formunun biçimsel açıdan değişiklik sergilememesi bu ikonografinin tek bir tanrıçayı betimlediği fikrini

6 Kilia figürinleri konusunda genel bir çalışma için, bkz. J.Secher, "Die kleinasiatischen marmorstatuetten vom Typ Kilia," *Archaeologischer Anzeiger* (1992)153-70. Bu çalışmadan sonra yayınlanan Alaağaç örnekleri için bkz. R. Ding, "Yortan'da bulunan Kilia tipi iki mermer heykelcik başı," *Metin Akyurt ve Bahattin Devam Anı Kitabı*, (İstanbul 1995) 91-94. Selendi örnekleri ise halen yayımlanmamıştır.

7 C. Renfrew, "Speculations on the use of Early Cycladic Sculpture," *Cycladica*, J.L. Fitton, (ed.) (London 1989) 25.

uyandırır. Kolların dirseklerden kırılarak göğüsleri tutuyor gibi betimlenmesi Geç Neolitik Dönem Hacılar ve Kuruçay yerleşimlerinde bulunan pişmiş toprak heykelticiklerle benzer. Bu açıdan Kulaksızlar'da üretilen ve standartlaşmış bir yapı sergileyen Kilia heykelticik formunu yaratan düşünce Batı Anadolu kültürleri içinde aranmalıdır. Bu açıdan böylesi bir betimin kimliğini ana tanrıça geleneği içinde aramak gerekmektedir.

Çanak ve Çömlekler (Resim: 1-5)

Yüzey buluntularının yaklaşık % 10'unu oluşturan çanak ve çömlek buluntuları, kullanılan malzeme ve yapım tekniği açısından homojenlik sergiler. Açık ve geniş ağızlı, yüksek kulplu, düz dipli kâseler ve şişkin gövdell, düz dipli boyunlu çömlekler en yaygın iki formdur. Genelde koyu renk hamurlu olan el yapımı seramiklerin yüzeyleri çoğunlukla siyahımsı gri renklidir ve az nitelikli bir perdaha sahiptir. Benzer teknikle üretilmiş çanak ve çömlekler Batı Anadolu'da ve doğu Ege adalarında yöresel farklılıklar göstermesine rağmen, Geç Kalkolitik Dönemin erken evrelerinde veya bazen Orta Kalkolitik olarak adlandırılan dönemde yaygındır⁸. Buna rağmen Kulaksızlar çanak ve çömlekleri ile biçimsel ve üretim tekniği yönünden karşılaştırılabilecek en belirgin örnekler doğu Ege adaları kültürlerinde bulunmuştur. Tigani II-III ve Emporio X-VIII çanak ve çömlekleri ile Kulaksızlar örnekleri arasında oldukça yakın benzerlikler vardır. Bu benzerliklerin hem biçimsel açıdan hem de üretim tekniği açısından olması Ege arkeolojisi için oldukça önemli bir buluntu sayılabilir. Büyük kâselerin kulpları üzerinde görülen yumru biçimli kabartma bezemeler belirleyicidir (Resim: 3-5) ve benzer örnekler doğu Ege'de Kios Adası'nda Emporio IX-VIII ve Samos Adası'nda Tigani II-III evrelerinde yaygındır⁹. Kulaksızlar'da bulunan bu tür kâselerle ait yüksek kulpların burçulu örnekleri yine Emporio VIII de mevcuttur. Ayrıca, Kyklad adalarından Saliagos çanak ve çömleklerinin hilâl ve yumru biçimli tutamaklarında olduğu gibi bazı benzerlikler de vardır¹⁰. İçi beyaz boya dolu nokta kümeleriyle kaplı kazıma tekniğinde üçgenlerin bulunduğu kap parçasının ise tam paralel olmamakla birlikte benzer örnekleri Tigani, Aghio Galo-Upper Cave ve Demircihöyük de bulunmuştur¹¹.

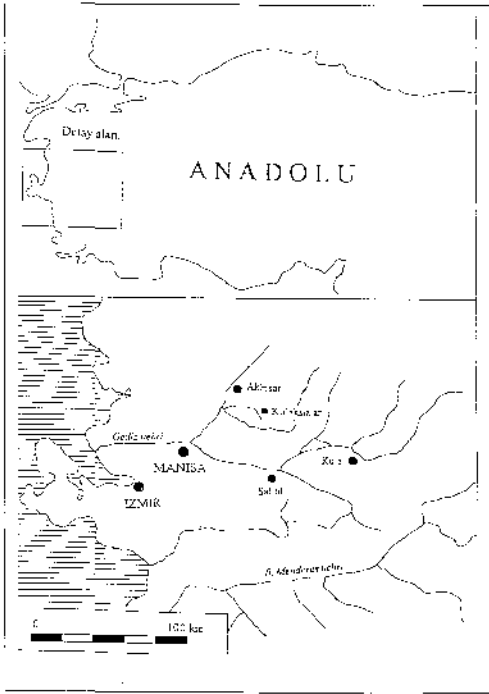
Doğu Ege adaları ile olan benzerlik Kulaksızlar yerleşimi için yaklaşık bir tarih vermeye yardımcı olur. Bugünkü buluntular ışığında Kulaksızlar atölyesinin yüzyıla yakın bir dönem boyunca iskân gören kısa dönemli bir yerleşim olabileceği ileri sürülebilir. Akhisar yöresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında biçimsel açıdan karşılaştırılabilecek çanak veya çömlek bulunamaması ise oldukça şaşırtıcıdır. Kulaksızlar yerleşimi yüksek bir konumda yer aldığından alüvyon gibi jeomormolojik değişimlerden etkilenmemiştir. Kulaksızlar gibi yüksek alanlarda olmayan çağdaşı yerleşimler alüvyonlarla gömülmüş olmalıdır. Fakat, Akhisar yöresinde mevcut birçok höyüğün Kumtepe 1b türü malzeme vermesi, bölgenin Geç Kalkolitik Dönemin son evrelerinde yoğun bir iskân gösterdiğine işaret eder. Kulaksızlarda Kumtepe 1b dönemi malzemesi olmaması ve bölgenin karakteristik Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik çanak çömleği ile ilişkisiz olması atölye için en azından Geç Kalkolitik Dönemin erken evreleri gibi bir tarihi akla getirmektedir. Bu bölgenin Orta Kalkolitik Dönemi konusunda bir bilgiye sahip olmamız Kulaksızlar yerleşimini tarihelemedi güçleştirmektedir. Kulaksızlar seramiği ile çok yakın benzerlik gösteren birkaç kap parçasının Geç Neolitik Kuruçay yerleşiminde bulunması sorunları artırmaktadır¹².

- 8 J. Yakar, *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. BARI International Series 85. (Oxford 1985) 122; C. Eslick, *Etilmi-Karataş I. The Neolithic and Chalcolithic Periods* (Bryn Mawr 1992)
- 9 R.S. Hood, Chios. *Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, vol. I (Oxford 1981) fig 134, R. Heidenreich, "Vorgeschichtliches in der Stadt Samos," *Athenische Mitteilungen* 60/61(1935/36) lev. 47; Felsch a.g.e. no. 47.6 ve 47.8, lev. 80
- 10 C. Renfrew and E. Evans, *Excavations at Saliagos near Antiparos* (London 1968) fig. 32 8, 44, 45 6
- 11 J. Seeher, *Demircihöyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-78 III 1: Die Keramik 1A: Die neolithische und chalcolithische Keramik*, (Mainz 1987) lev. 21, no. 25, Felsch a.g.e. lev. 61, 25.6 ve 26.2; Heidenreich a.g.e. 125, lev. 29.2.
- 12 R. Duru, *Kuruçay I.* (Ankara 1994) 39, lev. 67.5-6.

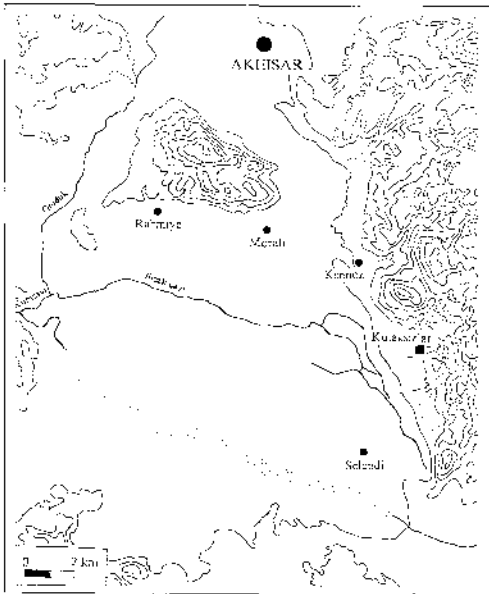
DEĞERLENDİRME

Yüzey buluntularına ilişkin değerlendirme, Kulaksızlar yerleşiminin ana ekonomisini mermer işlemeciliğinin oluşturduğunu gösterir. Mermer heykelcik, konik rhyton ve sivri dipli kâselerin ayrı alanlarda üretilmesi bir iş bölümünün varlığına işaret eder. Üretimin birden fazla kişi tarafından yapıldığı yüzey buluntularının dağılımından anlaşılmaktadır. Örneğin sivri dipli kâse, konik rhyton ve Kilis heykelciklerinin üretimi ayrı alanlarda gerçekleştirilmektedir; kapların içinin oyulması ise ırmak kenarında dördüncü bir alanda gerçekleşmiş olmalıdır. Mermer kütlelerinin, gabro, ve kumtaşı ham maddelerinin getirilmesinin ayrı bir grup tarafından yapıldığı düşünülebilir. Üretim hacminin Kulaksızlar halkının kullanabileceğinden çok fazla olması, bu küçük köy toplumunun ticaret amacıyla mermer işlemeciliğini gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bu bakımdan Kulaksızlar mermer işlemeciliğinin uzmanlaşmış zanaatçıların ürünü olması, Batı Anadolu arkeolojisinin pek az bilinen bir yönüne ışık tutmaktadır. Üretilen eserlerin günlük kullanım amaçlı olmaması, bu mermer atölyesinin ekonomik olmayan sosyal ve sembolik unsurlarında, bu alanda gelişkin bir teknolojinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Uzmanlaşmış zanaatçıların varlığı genelde kompleks toplum yapılarında görülen bir olgu olarak kabul edildiğinden, Kulaksızlar yüzey araştırmasının en önemli sonuçlarından biri de basit köy toplumlarında el sanatlarında uzmanlaşıp bundan ekonomik ve sosyal kazanç sağlanabileceğini göstermesidir. Üretimin aşamalara bölünüp farklı alanlarda gerçekleştirilmesi, atölye içinde iş bölümü, üretilen formlarda ve ölçülerinde standartlaşmanın sağlanması ve üretilen eserlerin atölye dışında başka yerleşimlere ulaşması, üretime önemli bir miktar zaman ve iş gücü harcanması Kulaksızlar atölyesinde uzmanlaşmış zanaatçıların varlığına işaret eder.

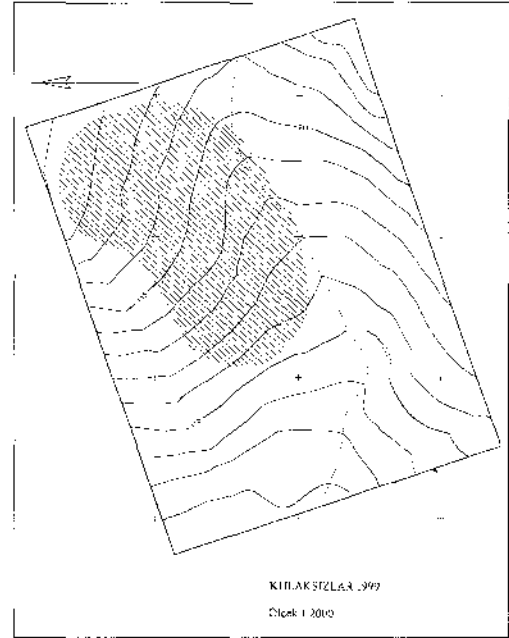
Uzmanlaşmış zanaatçıların Kulaksızlar yerleşiminde ortaya koyduğu mermer işlemeciliği, Tunç Çağı öncesi Batı Anadolu'sunda görülen en önemli teknolojik ve sosyo-ekonomik gelişmelerden biridir. Bu el sanatının gelişkin bir şekilde ortaya çıkması Batı Anadolu halkların bu dönemde yalnızca tarım ve hayvancılığa dayalı basit köy toplumlarında oluşan bir sosyo-ekonomik düzene sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, ilerdeki kazılarda bulunabilecek Kulaksızlar üretimi mermer kap ve heykelcikler, Tunç Çağı Batı Anadolu'sunda ticaret sistemlerinin ve değişim mekanizmalarının daha iyi anlaşılmasına katkılar sağlayacaktır. Kulaksızlar yerleşiminin mermer ürünleri ve bunlara dayalı fikirlerle ortaya konan sanat ürünlerinin çağdaşı ve izleyen dönemde Ege dünyasında yaygın olarak bulunması (e.g. Ege adalarında bulunan konik rhytonlar ve başı griye yatık mermer heykelcik formu) Ege uygarlığının doğuşu sürecinde Batı Anadolu'nun yadsınamayacak bir rolü olduğu savını destekler. Kulaksızlar seramiği ve konik rhyton türü kaplar, Akhisar-Manisa yöresi ile Ege adalarında arası kültürel iletişimi gösteren yeni bir veridir. Bu bakımdan doğu Ege adaları ve ortabatı Anadolu'nun aynı kültürel oluşum bölgesi içinde yer aldığı ve Kalkolitik Dönemde ticaret ve kültürel etkileşimlerin daha üst boyutlarda olduğu ileri sürülebilir. Kulaksızlar buluntuları da gösterir ki, Gediz Havzası doğu ve batı arası kültürel iletişim ağı içinde etken bir rol oynamıştır. Bu açıdan İzmir yöresi arkeolojik araştırmaları çok önemli bir boyut kazanmıştır.

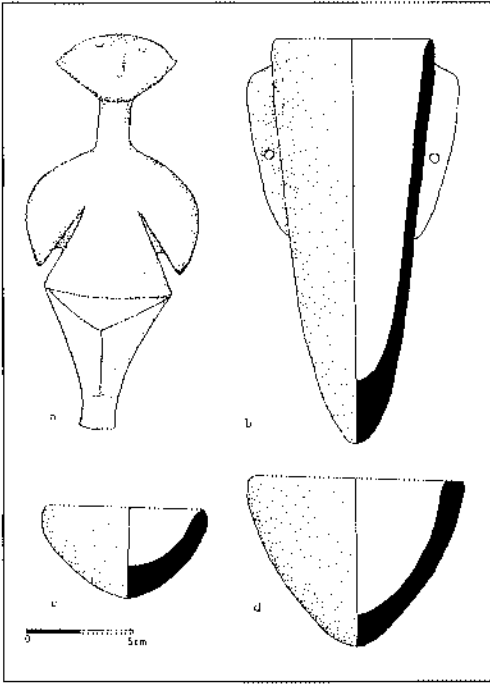
Çizim: 1

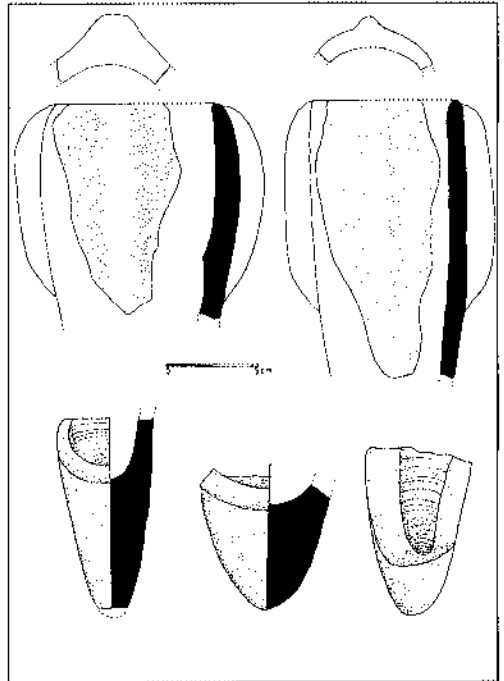
Çizim 2: Kulaksızlar ve bölgesi topografya haritası

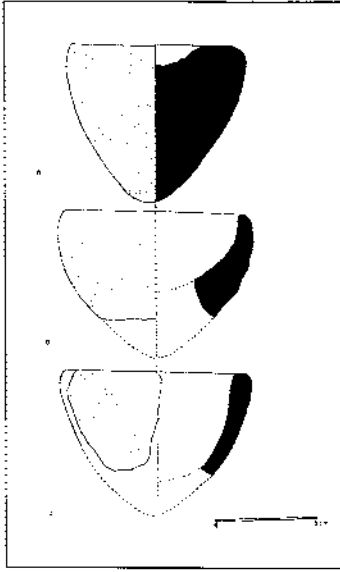
Çizim 3: Yüzey buluntuları dağılım haritası

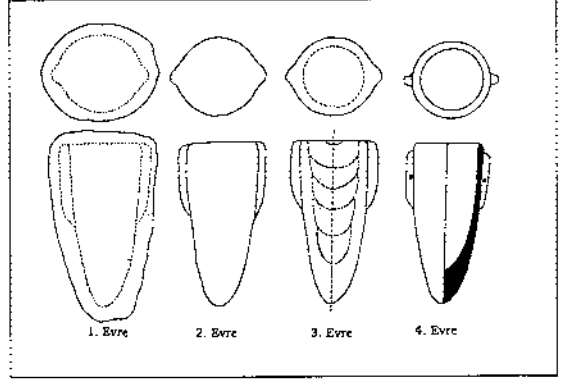
Çizim 4: Buluntular ışığında Kulaksızlar mermer atölyesinin ana ürünleri

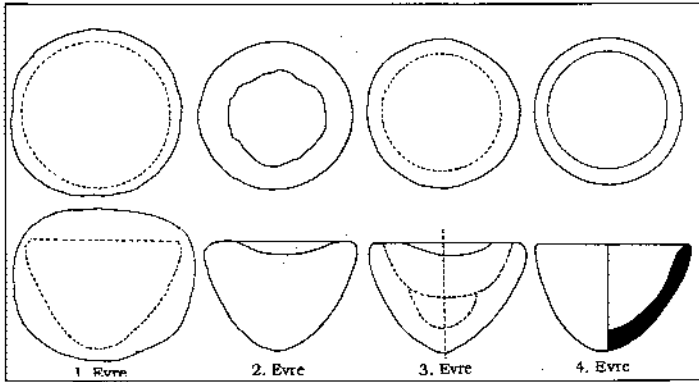
Çizim 5: Bitirilmemiş konik rhyton parçaları

Çizim 6: Sivri dipli kâselerin üretiminin farklı aşamalarını gösteren buluntular

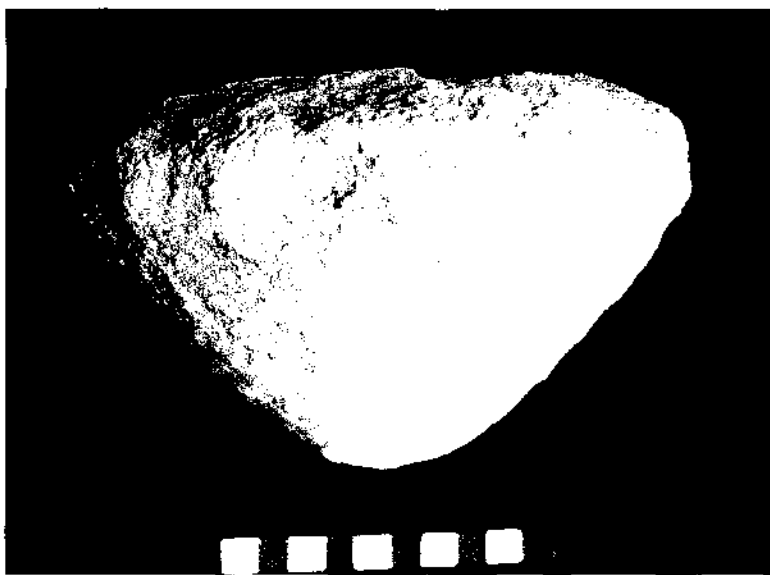
Çizim 7: Konik rhyton üretiminin aşamaları

Çizim 8: Sivri dipli kâse üretiminin aşamaları

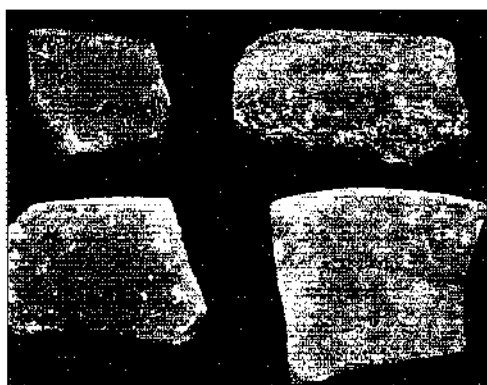
Resim: 1

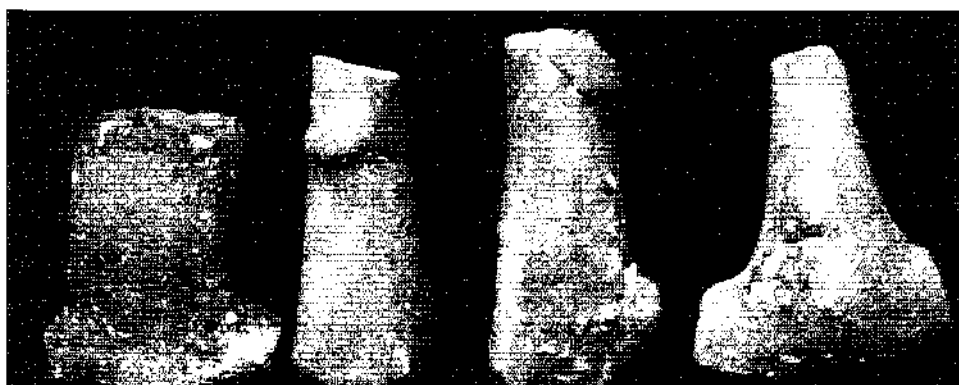
Resim: 2

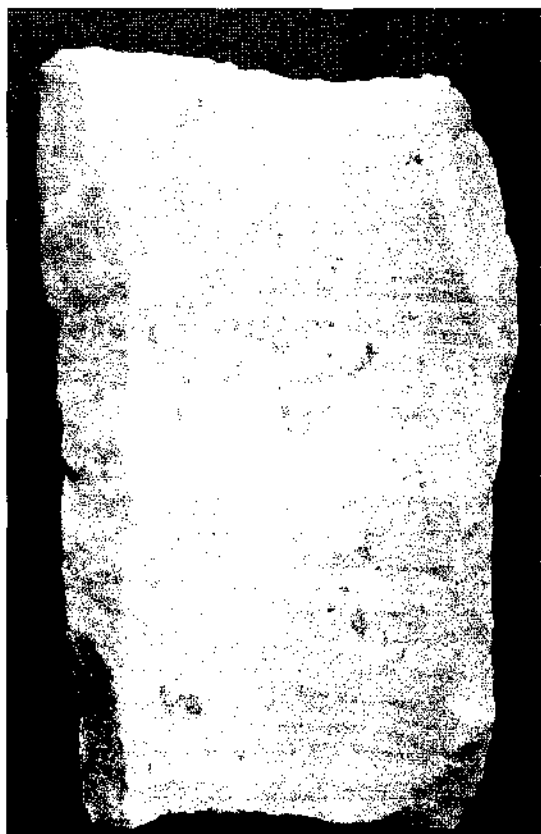
Resim: 3

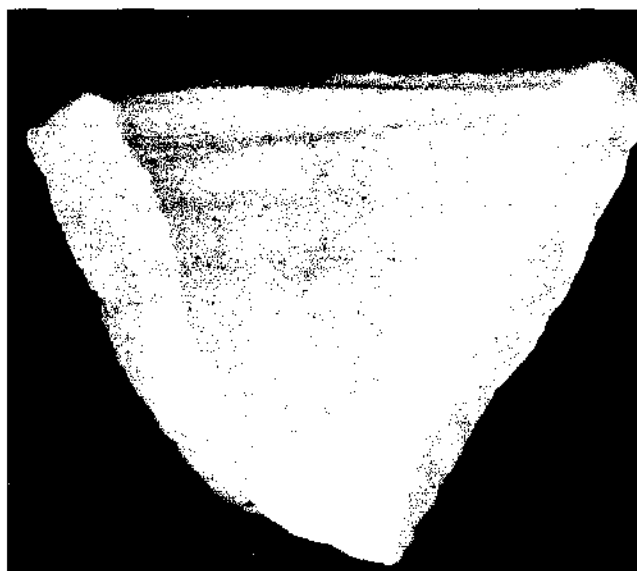
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

KIRŞEHİR KIZILIRMAK YAYI İÇİNDE ÜÇ HITİT YONTUSU

Mustafa Gözen SEVİNÇ*

Kırşehir İli, Kaman İlçesi, Savcılıbeyit Köyü'ndeki taşınmazların, 2863 (değişik 3386) sayılı kanun uyarınca incelenmesi sırasında, Kaman Kimsaş Tuğla Fabrikası'nda duran, evvelce Savcılıbeyit Köyü'nden alınıp bu fabrikaya getirilmiş olduğu müze kayıtlarından bilinen¹ Hitit kapı aslanının alındığı yerin tarafıma gösterilmesi istenmiş, ancak köylülerin Savcılıbeyit değil de, Savcılıkışla Köyü'nün hudutları içerisinde alındığını söylemeleri üzerine Savcılıkışla Köyü'ne gidilerek² buluntu yeri incelenmiştir (Harita: 1). Kırşehir'den Kaman İlçesi'ne giderken Kızılırmak yayını bugünkü Hirfanlı Barajı'nı³ takiben güneydeki asfalt yol izlenirse, karayolunun yaklaşık 60. kilometresinde kuzeydoğu istikametindeki, yola paralel uzanan kayalıklar granit yataklarıdır⁴. Savcılı Büyükoba⁵ Beldesi'ne bağlı Savcılıbeyit ile, Savcılıkışla köyleri hudutları içinde kuzeye doğru masif yükseltiler halini alan granit yataklarının bir kesimi bu iki köy sınırları içinde kalmakta ve köylülerce bu yükseltiler "Sivri Kale" adı ile anılmaktadır. Bu granit yataklarının bulunduğu tepe, Savcılıkışla Köyü yol ayrımına gelindiğinde, Kaman karayolundan itibaren kuzeydoğu yönünde, gittikçe artan bir meyille yükselen geçit vermez bir konum alır. Sözü edilen ve Kimsaş Fabrikası'nda duran kapı aslanının bulunduğu yere rahat bir şekilde ulaşılmaktadır. Kayalıkların başladığı hattan içeriye, kuzeye doğru arazi kumulla örtülüdür ve kayalıklar yer yer seyrekleşen bloklar halindedir. Çevrede kenarları yuvarlak, orta kısımları düz, paten tutmuş doğal görünümüne yer yer dağınık, kaya blokları durmaktadır. Yamaçtan üst kısımlara doğru gidildikçe artan ve en üst kesimlerde 10-20 metreye ulaştığı anlaşılan masif granit kitleler, köylülerin dediği gibi bir kale görüntüsü sergilemektedir⁶. Sivrikale mevkiindeki olası beklentimiz, Hitit mimarlığında önemli yer tutan kapı aslanının yer alabileceği bir yapı kalıntısı ile karşılaşmaktır. Yamaçtan inilip aşağı kesimlere gelindiği sırada, kayaların başlama noktasına doğru, yarı yatmış vaziyette *in situ* başka bir kapı aslanı ile karşılaşıldı. Bu kapı aslanı ana

* M GÖZEN SEVİNÇ, Arkeolog, İl Kültür Müdürlüğü Şb. Müd. Kırşehir/TÜRKİYE

04.10.1999 tarih ve 9447 sayılı izin ile gerçekleştirdiğimiz bu çalışma için öncelikle Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında kotaylık sağlayan Kırşehir İl Kültür Müdürü Hüseyin Bayındır'a, Savcılı Büyükoba Beldesi Muhtarı Üçler Yiğit'e, S.Kışla Köyü Muhtarı Müfit Evci'ye, arazi çalışmalarımızda katkılan bulunan Süleyman Can, Mustafa Kozanhan, Cuddusi Yumuşak, Asır Koca ile Arkeolog Cenker Atilla'ya ve Müze Müdürlüğü personeline teşekkür ederim.

1 Cevat Hakkı Tarrım, *Kırşehir Tarihi*, İl Basımevi, 1947 s.11, S.Ebeyit Köyü'ndeki kayalıklar arasında devrilmiş bir aslan heykelinden bahseder. Ancak bu aslan heykeli (kapı aslanı) Savcılıkışla Köyü'nde evvelki yıllarda su getirme çalışmaları yapılırken Kaman'daki Kimsaş Tuğla Fabrikası'na götürülmüş, Savcılıkışla Köyü muhtarının duruma müdahale etmesiyle konu Cumhuriyet Başsavcılığı'na intikal etmiş, savcılığın el koyması üzerine, bitişindeki fabrika bekçisinin kaldığı binanın önüne çektilen kapı aslanı burada gözetim altına alınmıştır.

2 Evvelce basılan (1950'li yıllara ait) bazı haritalarda, Savcılıkışla Köyü yer almamaktadır.

3 Kızılırmak Nehri üzerinde inşa edilmiş olan hidroelektrik santrali ve sulama barajı 1950'li yıllarda yapılmaya başlanmış, 1958-1960 yılında işletmeye açılmıştır. *Meydan Larousse*, cilt 5, s. 899. *Büyük Ansiklopedi*, cilt 6, s. 2231 Kırşehir 1993, Ankara 1993, s. 25.

4 MTA Enstitüsü, *Türkiye Jeoloji Haritası*, 1:500.000 (Kayseri Paftası) Ankara 1961.

5 Evvelce köy olan Savcılı Büyükoba, bugün belde olmuştur.

6 Bu granit yükseltilerine köylüler Sivrikale demektedir.

kayadan kesildiği yerde yarı işlenmiş olarak durmaktadır. Savcılıklıyla köylüleri bu yere ayrıca Güneş Çöğü demektedirler⁷.

Bu beklenmedik karşılaşma, Kimsaş Fabrikası'nda duran granit kapı aslanına ışık tutmaktadır. Ayrıca Hititler tarafından bu granit yataklarının kullanıldığını da göstermektedir. *In situ* kapı aslanıyla ağırlık kazanan granit yataklarının çağrıştırdığı üçüncü bir anıtsal yapıt ise, halen Hirfanlı Barajı'nın giriş kapısında duran ve Hirfanlı Barajı yapılırken sular altında kalması sebebiyle bugünkü yerine getirilmiş ve halkın dilinde yer etmiş olan Öküztaşı'dır⁸.

Kapı Aslanı (In Situ) (Resim: 1, 2, 3)

Savcılıklıyla Köyü, Sivrikale-Güneş Çöğü⁹ mevkiinde, granit yataklarının başladığı yamaçta tek parça granit bloka işlenmiş olan bu eser, blokun kesildiği ana kayaya yatmış vaziyette *in situ* olarak durmaktadır.

Ölçüleri: Üstten Uz. 2,32 metre, Alttan Uz.1,80 metre, Önden Yük.1,85 metre, Arkadan Yük.1,75 metre, Önden Üst Kal.0,53 metre, Arkadan Üst Kal.0,70 metre.

Ana kaya üzerindeki kesim ölçüleri: 2,35 ve 2,50 metredir.

Kapı aslanının protom vaziyetteki ön kısmının ilk yontu işlemi ve ilk perdahlanması yapılmıştır. Baş, gövde ve bacaklar yüksek kabartma halinde işlenmiştir. Baş ile bacaklar arasında göğüs kesimi dışa bombeli olarak işlenmiş ve boş bırakılmıştır. Göğüs altında her iki bacak birbirinden ayrı olarak belirtilmiş, altta pençe yerleri dışa çıkıntılı kübik iki kare şeklinde kabaca bırakılmıştır. Bacakların ve pençelerin ince işçilikleri yapılmamıştır.

Gövdenin üst kısmı düzeltilmiştir ve geriye doğru eğimli olarak daralmaktadır. Yan ve alt yüzler ise, kaba yontusu yapılmış, yekpare blok halindedir. Kulaklar dik olarak şekillendirilmiş, sağ kulağın oyuğu hafifçe açılmış, sol kulağın uç kısmı kırılmıştır. Yerinde ki iz bakılırsa yeni kırıldığı anlaşılmaktadır. Alın yeri hazırlanmış, ince işçiliği yapılmamıştır. Sivrikale- Güneş Çöğü mevkiindeki *in situ* kapı aslanının göz yerleri, iki yanda kabartma halinde bırakılmış, ancak ince işçiliği yapılmamıştır. Burnun sınırları kabartma halde yüzün ortasında ağız üstüne kadar uzatılmış ancak herhangi bir ince işçiliğe geçilmemiştir. Burnun altına doğru işlenen iki taraftaki yanak kısmı, dışa doğru belirgin bir şekilde bombeli olarak bırakılmış, ancak ince işçiliğe geçilmemiştir. Yüze önden bakışta, burun delikleri, üst dudak, ağız, alt dudak yer alacağı kısım aşağı doğru dikdörtgeri kübik bir kitle halinde boş bırakılmış, sadece ağız açıklığı kabaca içe oyularak belirlenmiş, ayrıntılı ince işçilik yapılmamıştır. Yele, az yükselteli bir kabartma halinde başın iki yanına işlenmiştir.

Kapı Aslanı (Kimsaş Tuğla Fabrikası) (Resim: 4, 5, 6)

Kaman Kimsaş Tuğla Fabrikası yanında bekçi evi önünde dikilmiş olarak duran ve yukarıda belirttiğimiz Sivrikale *in situ* kapı aslanının yakınından götürülen kapı aslanı, *in situ* kapı aslanının hemen hemen bütün özelliklerini taşımaktadır. Ancak ölçülerinde ve işçiliklerinde bazı farklar bulunmaktadır.

Ölçüleri: Üstten Uz. 2,35 metro, Önden Yük.1,70 metre, Arkadan Yük.1,35 metre, Önden Üst Kalınlığı 0,50 metre, Arkadan Üst Kal.0,50 metre.

Tek parça granit bloka işlenmiş olan bu kapı aslanının da ilk yontu işlemi ve ilk perdahlanması tamamlanmıştır. Baş, yüksek kabartma halindedir. Baş ile bacaklar arasında göğüs kısmı dışa bombeli olarak işlenmiş ve boş bırakılmıştır. Göğüs altında ortadan birleşen iki yatay yay şeklindeki göğüs kafesi hattından sonra bacaklara yer

7 Savcılıklıyla Köyünde köylülerce bu kesime Güneş Çöğü denmektedir. Bu adın eskiden beri geldiğini söyleyen köylüler, anlamını bilememektedirler. Söz konusu mevkinin adı Sivrikale-Güneş Çöğü şeklinde birleştirilmiştir.

8 Ç. Yakkı Tanım, a.g.e. S 11; S. Lloyd, British Institute of Archeology at Ankara. Annual Report 1953; Türk Arkeoloji Dergisi VI 1953, s.32, Lev. x. Avşar Cihan, Kırşehir ve ilçeleri, Ankara 1990, s.99.

9 Bkz. Dipnot 7.

verilerek, birbirinden ayrı işlenmiş, altta ise pençeler dışa çıkıntılı iki kübik kare şeklinde kabaca belirtilmiş; bacalar, ayak ve pençeler ayrıntılı olarak işlenmemiştir.

Gövdenin üst kısmı düzeltilmiş olup geriye doğru eğimli olarak daraltılmıştır. Yan ve alt yüzeyler ise, kaba yontulmuş yekpare blok halindedir.

Kulaklar dik olarak belirtilmiş, ancak oyukları açılmamıştır. Sol kulak kırıktır. Yerindeki izden sonradan kırıldığı anlaşılmaktadır.

Alın yeri hazırlanmış olup boş bırakılmış vaziyettedir. İnce işçiliği yapılmamıştır.

Sivrikale mevkiinden Kimsaş'a getirilen kapı aslanında göz yerleri iki kabartma halinde bırakılmış, ince işçiliği yapılmamıştır.

Burunun sınırları alçak kabartma halinde, yüzün ortasından ağız üstüne kadar uzatılmış, detaylı işçiliği yapılmamıştır.

Burun altına doğru iki taraftaki yanak bombeli olarak işlenmiş, ancak ince işçiliğe geçilmemiştir.

Ağız kısmı düşey yükseltili, dikdörtgen kübik şekilde hazırlanmış, işlenmeden boş bırakılmıştır. Buradaki kitle halindeki düşey yükselti, ağzın açık olarak işleneceğini göstermektedir.

Yele az yükseltili bir kabartma halinde başın iki yanına işlenmiştir.

Çift Başlı Boğa Altarı (Öküztaşı) (Resim: 7, 8a, 8b; Çizim: 1)

Kızılırmak üzerindeki Hirfanlı Barajı inşası sırasında, 1953 yılı sonrasında su altında kalacak olan ve aynı adı taşıyan 853 metre yükseklikteki tepeden¹⁰ alınan Öküztaşı, hazırlanan sunî bir tepecikte yapılan dikdörtgen kaide ile, dört pramidal ayak üzerine başarılı bir şekilde, bugünkü baraj işletmesi ana giriş kapısındaki durduğu yere getirilerek yerleştirilmiştir.

Tek parça ve yaklaşık kare şekilli granit bloka; dar cephesinde yan yana iki boğa başı, göğüs kısımları yüksek kabartma halinde, gövdeleri ise birleşik olarak işlenmiştir. Yandan dikdörtgen yekpare blok şeklinde görünen boğaların gövde kısımları üstten oyularak tekne-hazne haline getirilmiştir. Teknenin dış alt yüzü düz olmayıp hafif dışa doğru konkav bir şekilde işlenmiştir.

Boğa başları burun uçlarına kadar, gövdenin-teknenin ön üst yüzünden yaklaşık 0,50 metre yükseltisi olan bir kabartma halindedir. Başın altında gerdan ve göğüs yükseltileri azalarak aşağıya doğru devam ederek teknenin alt yüzünde son bulur.

Boğaların baş ve göğüs kısımlarında ilk perdahlama işlemi yapılmış, gerideki tekne kısmı ise kabaca düzeltilmiştir. Teknenin sol yan yüzünde (soldaki boğarın gövdesinde) taşçı ustasının sağdan sola doğru düşey eğimli bir şekilde kullanmış olduğu kalem izleri vardır.

Sağdaki boğarın dışa bakan kulağı başa yapışık vaziyette ve içi hafifçe oyularak işlenmiştir. Diğer kulaklar her ikisinde de işlenmeden çıkmalar halinde bırakılmıştır.

Taşıma sırasında kırılma ihtimali olduğundan yerine konduktan sonra tamamlanmak üzere¹¹ boynuz yerleri az yükseltili kabartmalar halinde bırakılmıştır.

Alın ve burun her iki boğada da yerleri geniş olarak hazırlanmış ve ince işçilikleri yapılmamıştır.

Gözler oldukça yüksek kabartma halindedir. Her iki boğa başında da göz kapakçıklarının kırışıklıkları kabaca belirtilmiş, göz bebekleri oyularak işlenmiştir.

Her iki boğa başında da yanaklar dışa doğru geniş ve bombeli bir şekilde işlenmiş, detaylı işçiliği yapılmamıştır.

10 1955 yılında Harita: Umum Müdürlüğü tarafından basılmış 1:25.000 ölçekli haritalarda anılan tepe; 853 metre yükseklikteki Öküztaşı Tepesi ad. ile gösterilmiştir. 1947 ve 1953 tarihli yayınlarda (Bakınız Dönüt.8) tepenin adı belirtilmemiştir.

11 K.Ş. U. Bahadır Akın, *Yesemek Taşocağı ve Heykeli Atölyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1974 s.2. civ.1, Resim:3.

Burun delikleri, dudaklar ve ağız, her iki boğa başında da işlenmemiştir.

Her iki boğa başında, ağzın ortasından, geride tekne içine kadar devam eden birer boşaltma deliği vardır.

Sol taraftaki boğa başının dışa bakan üst kısmında yüzeysel küçük bir kırık vardır.

Her iki boğada, ağzın üstünde şerit şeklinde birer işleme yer alır. Ancak bu işleme üst dudak ve burnun ilk işçilik safhası olabileceği gibi, koşum kayışı izlenimi de vermektedir.

Gerdan her iki boğada boyun altından başlayıp önde göğüs altına kadar devam eden yükseltili ve inco bir kabartma halinde işlenmiştir.

Tekne: Değişik ölçülerdedir; Üst Ön Kenar Gen.2,10 metre, Üst Arka Kenar Gen.1,94 metre, Sol Yan Kenar Üst Uz. 2,32 metre, Sol Yan Kenar Alt Uz.2,10 metre, Sol Yan Kenar Arka Yük.1,20 metre, Sağ Yan Kenar Ön Yük.1,15 metre, Sağ Yan Kenar Arka Yük.1,05 metre, Tekne Yan Kenar Kalınlığı 0,40 metre, Tekne Ön Derinliği 0,50 metre, Arka 0,40 metre.

Teknenin sol yanında arka alt köşesinde yüzeysel kırılma vardır. Üst kenar ortası yükseltili ve arkadaki üst köşe ise aşağı doğru yuvarlak bir şekil almıştır. Bu yüzün alt orta kenarına doğru, yüksekçe kare şekilli bir taşıma kabartısı bırakılmıştır. Teknenin sağ yanında başın gerisindeki üst köşe kırılmış, diğer kenarları ise sol yan tarafa göre daha düzgün işlenmiştir. Dökülen sıvının boğaların ağızlarındaki boşaltma deliklerinden akabilmesi için teknenin-haznenin iç tabanı arkada yüksek, önde boğa başlarına doğru alçalan bir eğimle işlenmiştir.

Sivrikale-Güneş Çöğü mevkisindeki işçilikleri bitirilmemiş kapı aslanları, Yese-mek'te yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçirilen ve abidevi olarak nitelenen ayakta ve bütün olarak tasarlanmış protom kapı aslanlarının gruplandırılmasında olduğu gibi birinci tipe girmektedir¹². İşçilikleri bitirilmemiş olan Yese-mek'in Tip 1'e giren kapı aslan-ları M.Ö. birinci binyılın başlarına tarihlenebilmektedir¹³. Tipolojik olarak bu gruba gir-mekle birlikte, Sivrikale-Güneş Çöğü kapı aslanlarında kulak, kabartma halindeki göz-ler, elmacık kemiği, kabartma halindeki dudak yerleri¹⁴ gövde de göğsün dışa çıkıntılı yuvarlaklığı ile, altındaki son göğüs kafesi hattı, birbirinden ayrı olarak belirtilmiş, bacak ve pençe yerleri¹⁵ gösterdikleri farklı stil ve işçilikle daha çok Boğazköy ve Alacahöyük aslan heykeli tiplerine yaklaştırılabilir. M.Ö.2. binyılda Boğazköy-Hattuşa'nın yaklaşık 25 km. güneybatısından elde edildiği tahmin edilen, İmparatorluk Devri Hitit mimarisin-de ve plastik eserlerde bazı hallerde kullanılmış sağlam bir taş cinsi olan granitin yapıt-taki kutsallığı ve önemini belirginleştirmesi bakımından ayrıcalık taşıdığını da göz önün-de bulundurabiliriz¹⁶.

Gövde ve başları ayrı ayrı ancak birleşik olarak yüksek kabartma halinde masif granit bloka işlenmiş olan altardaki iki boğa tasviri dikkatimizi, Hititlerde, Hurri (Geco), Şerri (Gündüz) adını taşımakta olan boğa çiftine çekmektedir. Birçok metinde adı geçen Hitit pantheonunun Baş Tanrısı Fırtına Tanrısı'nın kutsal hayvanları olan, Şerri ve Hurri adlı boğalar bir anlaşma metninde Fırtına Tanrısı ile birlikte şu şekilde anılmaktadır: "... Kudretli Fırtına Tanrısı, ülkelerin kralı; Hatti'nin Fırtına Tanrısı, ülkelerin kralı; Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı, Nerik'in Fırtına Tanrısı, Ordu'nun Fırtına Tanrısı, Halap'in Fırtına Tanrısı, Boğa Şerri, Boğa Hurri..."¹⁷. Hititlerden bize kalan önemli ve kutsal yapılarda, figüratif eserlerde tasvirleri yer almaktadır. Alacahöyük'te M.Ö. 14. yüzyıla ait bir kabartmada kral ve eşi kraliçe ile birlikte hem bir sunak, hem de bir boğa tasviri önünde tapınma yapmaktadırlar. Bunun gibi Yazılıkaya'da Hurri dininden gelme Hurri (Gece) ve Şerri (Gündüz) adlı boğalar, erkek ve kadın en büyük iki tanrının yanında yer

12 U. Bahadır Alkım, a.g.e. s.22-23, Des.3,5 lev.VIII, res. 45-46

13 Bkz. Dipnot 11, U. Bahadır Alkım, a.g.e.s. 81.

14 Baş kısmı için bkz. Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları* s.126,151 şek.2/a,b. 28,29,30,32. Hertz Oğuz Anı. *Alacahöyük Hatıratı* 1936, Türk Tarih Kurumu Basımevi, v.seri, No.1 Ankara 1937, s.21. şek.28.

15 Gövde ve ayak kısmı için bkz. Dipnot 14, şek.27a, lev.2.

16 U.B.Alkım, a.g.e. s.3,4.

17 Al. M. Dinçel, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. s.80.

almaktadır. Boğazköy Büyükkale'de bulunmuş olan çifte boğalar da tapınma ile ilgilidir. Hurri ve Şerri boğa çifti Kral Sulumeli'nin Hava Tanrısı'na yaptığı libasyonda Militi (Malatya) kent kapısı duvar kabartması üzerinde, Fırtına Tanrısı'nın arabasına koşulu olarak tasvir edilmiştir. Burada Hava Tanrısı, kutsal boğaları olan Şerri ve Hurri'nin çektiği arabasında görülmektedir¹⁸. Çift başlı boğa altındaki (Öküztası) tekne-hazne kısmı ile bağlantılı boğaların ağız kısmındaki boşaltma delikleri çok çeşitlilik gösteren figürleriyle törensel kapıları hatıra getirmektedir¹⁹. Hitit Çağı inşaat ritüellerinde kapı yeri, sunak, kurban yeri, mekânlarının tapınak-Tanrı Evi yapılarında yer aldığından bahsedilir²⁰. Boğa tasvirli bazalt taşından sunağı olan bir kült yeri Kargamış'ta Fırtına Tanrısı mabedinin önünde yer almaktadır²¹. Hitit Büyük Krallık Çağında, başkent Hattuşa, mimarlık ve sanatın merkeziydi²². Kale, konut, tapınak, yapıları, kaya tepeleri ve terasların üzerine kurulmuştur²³. Tüm bu veriler, 853 rakımlı Öküztası Tepesi'nde Fırtına Tanrısı'na ait kutsal bir mekânın olabileceğine dikkatimizi çekmektedir²⁴. Altarın bugünkü yere getirilmeden önceki durumu hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Bölgenin Hirfanlı Barajı'nın suları altında kalmasından bir müddet önce, 1947 yılında C.H. Tarım, 1953 yılında S. Lloyd bazı bilgiler vermektedir²⁵. Kızılırmak'ın (Maraşşanta)²⁶ kenarında Savcılıdokuz²⁷ Köyü doğusunda, üstünde keramik parçaları ile kyklobik duvarlar olan buradaki höyüğün tepesine yakın bir yerde duruyordu. İşçiliği bitmemiş vaziyette granit yataklarından buraya getirildiği anlaşılan altar, belki daha önceki bir yerleşme merkezi de olan höyüğün (853 rakımlı Öküztası Tepesi) en üst noktasına yakın bir yere kadar çıkarılmış durumdadır. Ancak her iki yazarın da vermiş olduğu çizim ve resimde henüz yerine konmadığı ve düzensiz taş takozlar üzerinde durduğu, bu halde de terk edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kızılırmak-Maraşşanta²⁸ kavsi içinde Hitit yerleşim bölgesinde²⁹ 1986-1987 yıllarında yapılan yüzey araştırmaları bölgenin eski çağlardaki iskânı hakkında bilgi vermektedir. Kaman merkez olmak üzere yarı çapı 30 km.lik bir saha içinde 59 yerleşim ve höyük tespit edilmiştir³⁰. Bölgedeki Hitit hakimiyetini gösteren bir anıt ise, Kırşehir'in 12-15 km. kuzeybatısında, Karakurt Hamamı'nın kuzeydoğusunda, Kırşehir'den gelip Emirburnu üzerinden Kaman'a giden toprak yolunun yakınında Emirburnu Tepesi'ndeki halk diliyle anılan Malkaya'dır. Büyük Hitit Devleti zamanındaki bir preneze ait olan bu yol yazıtı Hitit hiyeroglifi ile kaya üzerine yazılmıştır³¹. Kapı aslanı Hititlerde, kapılardan içeri girebilecek kötülükleri önlemek ve mekânları korumak amacı ile kapılara konmuş ve kapı ile bütünlük oluşturan plastik eserdir. Sivrikale-Güneş Çöğü kapı aslanları aynı anlamı taşımaktadır. Cepheden işlenmişlerdir. Geriye doğ-

18 Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, s.105, lev.29b, şek.420, No.42,43 lev.25.a, şek.404, s.515.

19 Bazı Örnekler İçin: Hayvan Emzikli Kapı, Tahsin Özgüç, *Kültür-Kanış Asur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.V, no:19, Ankara 1959, 50. Lev.XXXI; Ku'e Şekli Törensel Kapı, Peter Neve "Die Grabungen auf Büyükkale in Jahre 1962" *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 95:1965, s.6-34,32 vdd.-r.25. Tekne Biçimli Kapı, Tahsin Özgüç, a.g.e. lev.XI,II.4; Ahmet Unal, Boğazköy Metinlerinin İşçisi Altında Hititler Devri Anadolu'sunda Filolojik ve Arkeolojik İlişkilerden Örnekler, 1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, Ankara 1993, s.18.

20 Woolley, Bernett, *Carchemish III*, S.157 vd. Busink, Tempel, s.522 vd.

21 Wulf Schirmer, *Hitit Mimariği*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1982, s.9.

22 Wulf Schirmer, a.g.e. s.17.

24 Ancak yontulmuş tekne-hazne kısmıyla boşaltma deliklerinin oransız oluşu boğa tasvirlerinde baş ve göğüs kısmına gösterilen itina yanında gerideki tekne kısmının duvar genişinde duracak şekilde itinasız işleniş durumuna bakılırsa, bir su kapısı- ilgilili olabileceğine ihtimal verilebilir. Bkz.dipnot 22 s.24. Kapı aslanları da bu su kapısı için yapılmış olabilir. Bkz rakam-ı Öküztası Tepesi: bugün yaz ve kış su seviyesinin alçalıp yükselmesine karşın baraj gölü üzerinde küçük bir adacık halinde görülebilmektedir. Bu denge durumu ayrıca dikkatimizi çekmektedir.

25 Bkz.dipnot. 8. Ayrıca burada bahsedilen ve bugün su altında kalan kyklobik duvarlarda da olasılıkla aynı granit yataklarından getirilmiş olan bloklar kullanılmıştır.

26 A.M.Çiğol-J.Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında" *Belleten* XXXVIII sayı 152 TTK Ankara 1974, s.565-569.

27 Savcılıdokuz Köyü bugün baraj suları altında kalmıştır.

28 Bkz.dipnot 26.

29 Kızılırmak kavsi içine giren bölge metinde "Yukarı Memleket" adı ile anılmaktadır. Yaşar Coşkun Hitit Yazı Belgelerinin İşçisi Altında İlkçağ'da Tuva'nın, *Belleten* Cilt LIII, 1989 207-208, s.481.

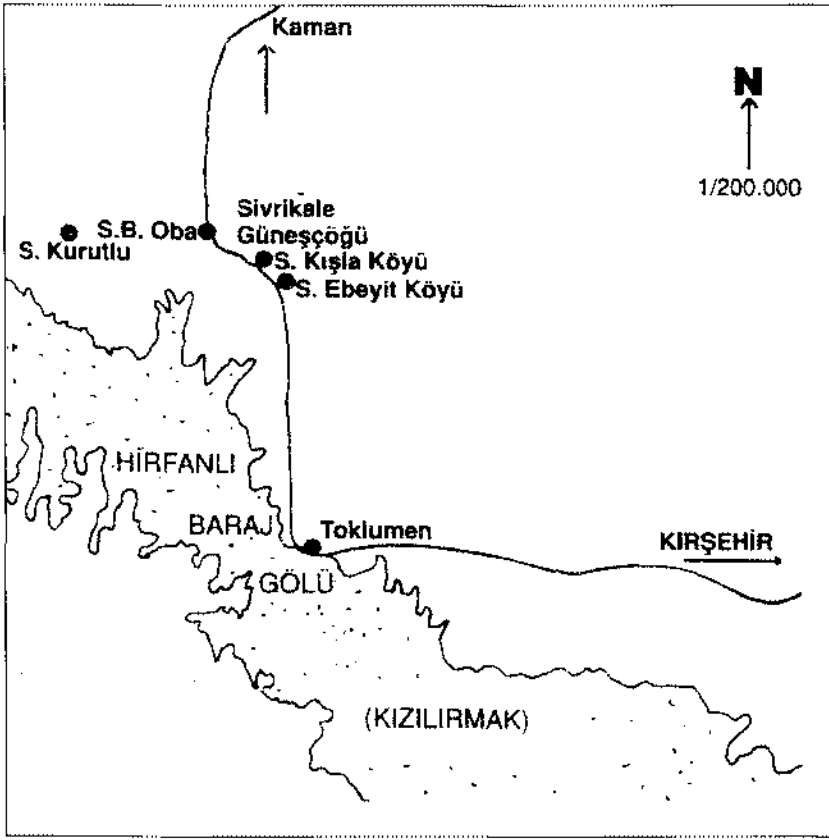
30 Tsugio Mikami-Sachihito Omura, "1986 Kırşehir İl Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları" *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1987, 123-156. Sachihito Omura, "1987 Kırşehir İl Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırması", *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1988, 555-570.

31 H.Th. Bossert "Orta Anadolu'da Yapılan Bir Gezi Hakkında Ön Rapor" *Belleten* XIV 1950, s.667; Eberhard P. Rossner "Die Hittitischen Feisreliefs in Türkei", 2. erweiterte Auflage, 1988, s.136-139.

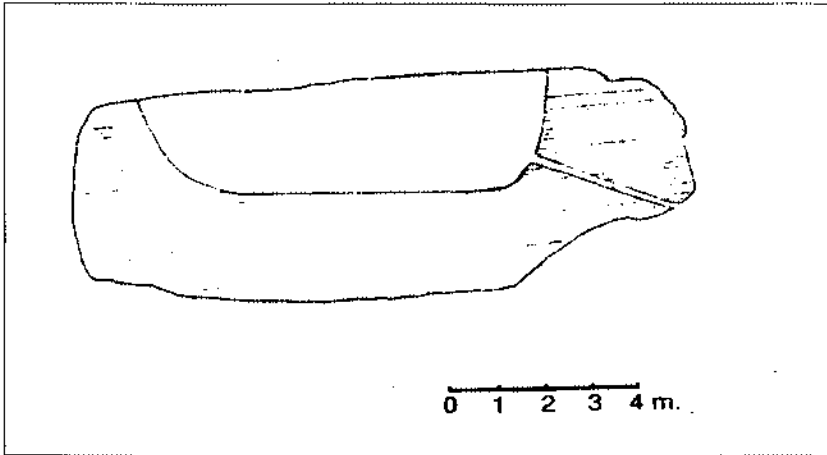
ru eğimli gövde kısımları ise duvar içinde kalacağından bu kısımlar kabaca işlenmiştir. Her üç yontudaki yuvarlak, kübik yumuşak üslup, bu eserlerin aynı işçilik özelliklerini taşıdığını göstermektedir. İleride yapılacak kazı ve araştırmalarda çıkabilecek buluntular ve belgeler bu üç yontuya belki daha çok önem kazandıracaktır. Sivrikale-Güneş Çöğü mevkiinde büyük bir şans eseri korunmuş olarak karşımıza çıkan ve taş ocağında ilk işçilik safhasını gösteren *in situ* anıtsal protom kapı aslanı³² buradan götürülen diğer iki anıtsal yontuya dikkatimizi çekmiş ve araştırılmasına sebep teşkil etmiştir³³. Kapı aslanları taş ocağında ilk işçilik safhalarında terk edilmiş olarak yerlerinde kalmıştır. Biraz daha ilerlemiş işçilik safhasında olan çift başlı boğa altarı (Öküztası) ise kullanılacağı yer olan tepe üstüne kadar çıkarılmış ve burada ait olduğu yapıda kullanılmadan kalmıştır. Kesilmesi, işlenmesi ve taşınması zor ve dayanıklı bir taş cinsi olan granitten yapılan bu anıtsal yontular yukarıda belirtilen işçilik aşamalarında iken, belki de aniden çıkan bir nedenle yapıdaki yerlerine konamamış işçilikleri de bitirilemeden terk edilmişti.

32 Sivrikale-Güneş Çöğü kapı aslanı ileride tekrar ele alınacaktır.

33 Gerek Kızılırmak kavsi içinde, gerekse karşı tarafında granit yatakları çok geniş bir alana yayılmaktadır. Bölgedeki başka yontuların olması ihtimali karşısında bu geniş bölge ancak bir araştırma ekibi tarafından incelenebilir.

Harita 1: Sivrikale. Güneş Çöğü granit taş ocağının yeri

Çizim 1: Öküz Taşı boğalarından sağdaki boğanın tekne ve boşaltma deliği kesiti

Resim 1: Sivrikale. Güneş Cöğü granit taş ocağına güneyden bakış. Yamaçta kesilmiş kayalar. Ön planda *in situ* kapı aslanı

Resim 2: Ana kayadan kesildiği yerde yarı işlenmiş vaziyetteki *in situ* kapı aslanı

Resim 3: Güneş Çöğü, *in situ* kapı aslanı

Resim 4: Aynı taş ocağından (*in situ* kapı aslanının yakınından) Kimsaş Fabrikası'na evvelce götürülen kapı aslanı

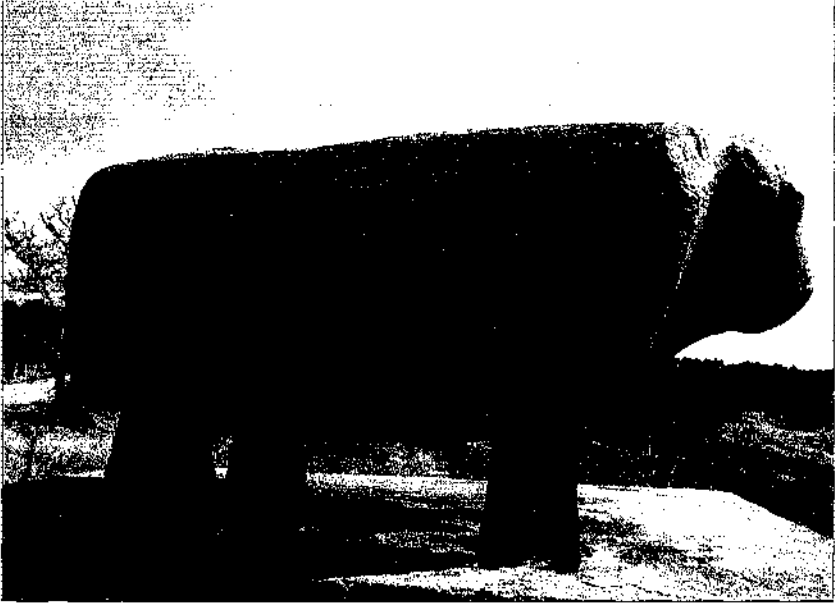
**Resim 5: Kimsaş Fabrikası'na götürülen
granit kapı aslanı yan cephe
görünüşü**

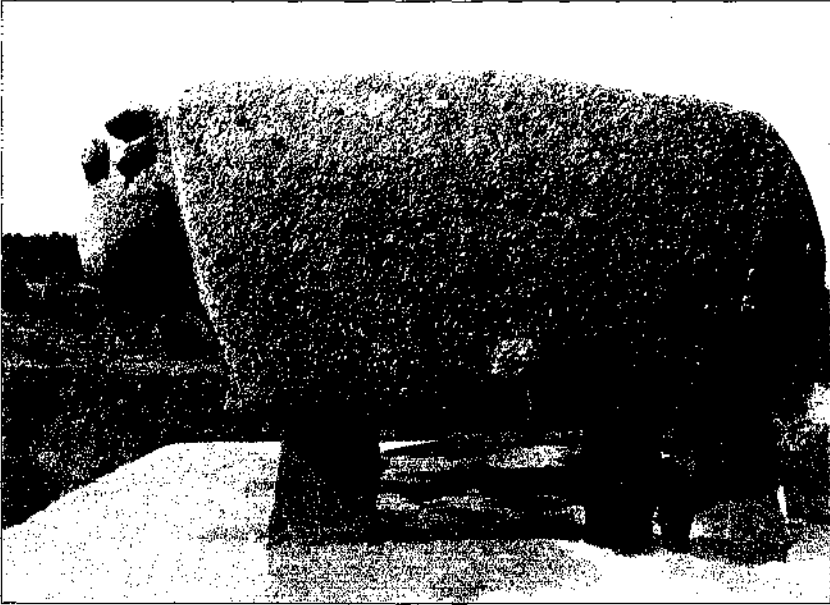
**Resim 6: Kimsaş Fabrikası'nın yanındaki
bekçi evi önünde duran kapı
aslanı ön cephe detayı**

Resim 7: Hirfanlı Barajı yapılırken 853 rakımlı Öküz Taşı Tepesi'nden baraj kapısına getirilen aynı granit ocağında yapılmış çift başlı boğa (öküztaşı) altarı

Resim 8a: Sağdaki boğanın yan cephe görünüşü

Resim 8b: Soldaki boğanın yan cephe görünüşü

THE 1999 AMUQ VALLEY REGIONAL PROJECT SURVEY

*Timothy P. HARRISON**
Stephen BATIUK

INTRODUCTION

The third millennium marked the emergence and development of early state-ordered civilizations in the ancient Near East. Research has documented the introduction of urban institutions, and the development of specialized craft industries and extensive inter-regional trade networks. To examine these developments on a truly regional level, however, local cultural sequences must be well documented, and a precise chronological framework in place; criteria that are lacking for much of the Near East. The Amuq Third Millennium Project seeks to address this problem for a pivotal area, by returning to the cultural sequence first defined during the pioneering work of the University of Chicago Expedition to the Amuq Plain of south central Turkey in the 1930s.

The 1999 season of the Amuq Valley Regional Project (AVRP) survey was conducted with the aim of initiating this research effort. The primary objectives of the 1999 season were to: (1) systematically re-survey all third millennium sites within the Amuq Plain, documenting visible topographic features and site size information, and collecting ceramic samples for materials analysis; (2) opportunistically investigate and record vertical cultural sequences exposed at a selected number of sites, collecting carbon, clay and ceramic samples for further analysis; and (3) systematically grid and collect surface pottery at Tell Ta'ayinat (AS 126), believed to have been the principal settlement in the Amuq during the third millennium.

The survey was conducted between August 11 and August 25, 1999. The survey team consisted of Timothy Harrison (project director), Stephen Batiuk, Kübra Ensart, Sarah Graff and Heather Snow. The Ministry was represented by Hamdi Ekiz of the Museum of Anatolian Civilization in Ankara. In all, 39 sites were visited, with samples collected from 20 of these sites. The results of this exploratory season clarified substantially the nature of settlement on the plain during the third millennium, and have laid the groundwork toward a systematic investigation of the cultural horizons associated with this era.

METHODOLOGY

Each of the selected sites was surveyed following the established methods used by the AVRP survey. All of the sites had been visited during previous field seasons. Nevertheless, survey forms were filled out for each site, including site-size information, general observations recorded of visible features on the site, and a collection made of surface pottery. In order to maximize the recovery of third millennium pottery, sherd col-

* Timothy P. HARRISON, Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, 4 Bancroft Avenue, Toronto, ON, M5S 1C1 CANADA
Stephen BATIUK, Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto, 4 Bancroft Avenue, Toronto, ON, M5S 1C1 CANADA

lection was focused primarily along the lower slopes of mounds. Since all of the sites had been sherded during previous survey visits, only third millennium pottery was kept for further analysis. A number of recent bulldozer cuts were encountered during the course of the survey, and were documented using procedures developed during the 1998 field season. In addition, a digital camera was used to assist with mapping the exposed sections.

In the case of the larger settlement site of Ta'yinat (AS 126), a more intensive collection regime was adopted. Although dense cotton fields precluded a systematic sherd recovery effort, as had initially been planned, the site was nevertheless subdivided into a series of fields and sectors, and a sequence of transects (or passes) made across each spatial unit. This data will be tabulated in a relational database and analyzed for evidence of spatial patterning, using Geographic Information System (GIS) software technology. The result will be a horizontal record of the settlement extent reached during each of the cultural horizons preserved at the site, providing important site-size information for regional settlement pattern analysis, while assessing the potential for further investigations of the third millennium levels at the site.

SURVEY RESULTS

The sites visited during the 1999 survey appear in figure 1. There is a noticeable clustering of sites in the southern part of the plain, which becomes even more pronounced when the sites visited during the 1998 season are included. While time precluded an investigation of third millennium sites along the northern and western edges of the plain, previous survey work has produced similar patterns, and there is good reason to believe that they reflect (at least broadly) shifting settlement activity on the plain over the course of the late fourth through third millennia. The geomorphology of the plain clearly has also affected the visibility of prehistoric sites, with active alluviation probably obscuring many of the smaller sites on the plain. Earlier seasons of the AVRPP survey, for example, have documented the oscillating shoreline of the Lake of Antioch, and located third millennium sites (AS 180 and 181) which only a few decades ago were below the water table. Nevertheless, the persistence of patterns recognized already during the Braidwood survey in the 1930s is hard to ignore, and provides a valuable framework within which to refine the settlement history of the plain during the third millennium.

The survey data indicate a distinct shift in settlement patterns towards the end of the fourth millennium. During the fourth millennium, the largest site appears to have been Tell 'Imar al-Sharqi (AS 101), located near the center of the plain. Investigation of a section along the west slope of the site during the 1998 survey season substantiated earlier suggestions that the site was occupied extensively during Amuq Phases F and G, and possibly extended back into Phase E, providing settlement continuity with the Chalcolithic levels at nearby Tell Kurdu. Significant Phase G horizons are evident at other sites in the central part of the Amuq valley, such as Karacanlı (AS 92), Hasanusai (AS 99), Uçtepe (AS 108), Ghuzraniyyah (AS 90), Büyük Avara (AS 116), Kokaz (AS 119), and Masstepe (AS 156) [to which can now also be added AS 180, AS 181, and AS 186, and still others], further reinforcing this central distribution.

After a (possible) hiatus in the early part of the third millennium, there was a decisive shift in settlement towards the southern fringes, with Tell Ta'yinat (AS 126), and possibly Tell Atchana (AS 136), replacing 'Imar al-Sharqi as the predominant sites on the plain. Their position along the main east-west route linking the Aleppo region with the Mediterranean coast suggests a concurrent shift in the economic and political organization of the region. The alternating nature of occupation between these two dominant urban centers seems to have been a key feature of the settlement history of the plain during the Bronze and Iron Ages, and clarification of their occupational histories will be crucial to understanding the broader cultural and socioeconomic development of the region. In addition to the introduction of Red Black Burnished Ware

(RBBW), Phase H witnessed a dense distribution of predominantly small (1-2 ha) sites in place of the dispersed pattern of moderately-sized Phase G settlements that had preceded it. The sites were heavily concentrated in the southern part of the plain, and at all the principal entry points into the valley.

Whether the shift evident between Amuq Phases G and H represented a move towards a more centralized, urban settlement configuration will be an important focus in the next stage of our research. One testable hypothesis is that there was a fundamental reorientation in the economy of the region from an emphasis on agricultural production (staple finance) to the creation of extensive trade networks and a wealth-based finance system. Such an economic arrangement very probably involved the extraction and production of metals from the nearby Amanus or Taurus Mountains, with the relocation of central settlements along the principal trade routes through the region reflecting this shift in economic activity.

Towards this end, an important objective of the 1999 season was to determine the spatial extent of the third millennium levels at Tell Ta'yinat (AS 126). Although the presence of dense cotton coverage prevented a conventional surface survey of the site, the survey team was able to conduct a reasonably intensive investigation, surveying both the upper mound and lower settlement. In order to distinguish between the mound and the lower settlement, the survey areas were subdivided into "Fields" and "Sectors," with individual transects (A through G) conducted around the base of the tell (Fig. 2). After relocating the excavation units of the original Oriental Institute expedition (only Field IX is currently covered by a cotton processing facility), three "Fields" (A, B, and C) were laid out in the vicinity of the "West Central" excavation area, and transects paced at 10 m. intervals. This process was repeated in the lower city in order to determine the spatial extent and date of the outer settlement.

Our findings indicate that, although significant portions of the perimeter of the upper mound have been cleared to facilitate agricultural activity, the majority of the site remains intact and accessible. The upper mound currently measures approximately 500 (N-S) X 400 (E-W) m., or 20 ha., and almost certainly formed the extent of the third millennium settlement. The lower settlement seems to have been occupied exclusively during the Iron Age, or Amuq Phase O, and reached at least 700 (N-S) X 500 (E-W) m., or 35 ha. at its greatest extent, as Braidwood originally proposed. The lower city seems to have extended primarily to the north and east of the mound. It is possible that it also reached as far south as Ta'yinat al-Saghir (AS 127), although dense cotton coverage prevented our survey team from determining this. Perhaps most importantly for purposes here, the surface survey produced significant quantities of RBBW (Fig. 3: 10-17) and other third millennium pottery around the edges of the upper mound. In addition, based on current elevation readings of the West Central Area, it is clear that the Oriental Institute excavations stopped just short of Phase H, I and J levels¹, leaving substantial portions of the third millennium settlement accessible.

The survey also produced a number of unexpected discoveries. Although most of the stone architecture uncovered during the Oriental Institute excavations has long been removed (or covered), surprisingly, the door jambs of Gateway III were found intact and in situ at the southern base of the tell in the drainage ditch that borders the northern side of the Antakya-Reyhanli road. In addition, fragments of a decorated (incised) stone architectural fragment and an inscribed basalt stele (Luwian/Neo-Hittite) were recovered in the course of surveying the lower city (Fig. 4).

CONCLUDING OBSERVATIONS

In addition to continuing the initiative begun during the 1998 AVRPP survey season, the 1999 season sought to develop a more extensive regional record of the third

1 It was possible to determine this by comparing current elevations with the sections of the deep soundings (e.g. T8) published by Braidwood.

millennium in the Amuq, and determine the extent and accessibility of the Early Bronze Age levels at Tell Ta'yinat. By selectively re-visiting sites and supplementing the data already collected during previous field seasons of the AVR P survey, these objectives were successfully accomplished. Furthermore, the results of the Ta'yinat survey clearly indicate that it was the predominant settlement on the plain during the third millennium, and should be the focus of any future effort to document the history of the Amuq during this period of dynamic change.

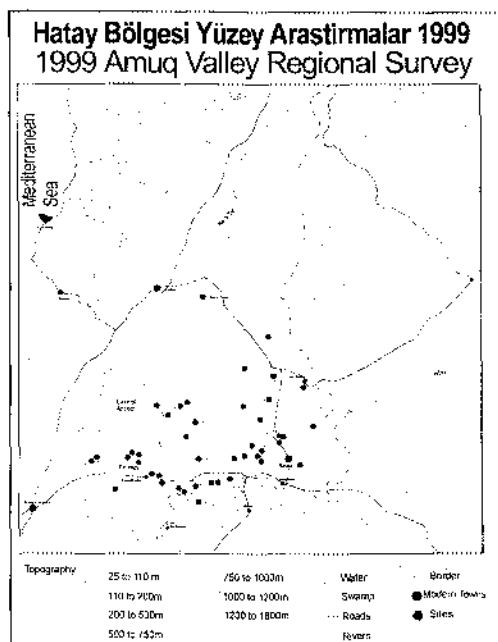
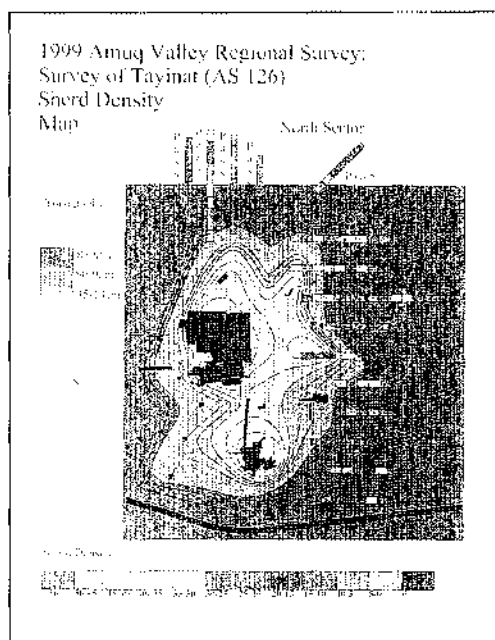

Fig. 1: Map of sites surveyed during the 1999 season

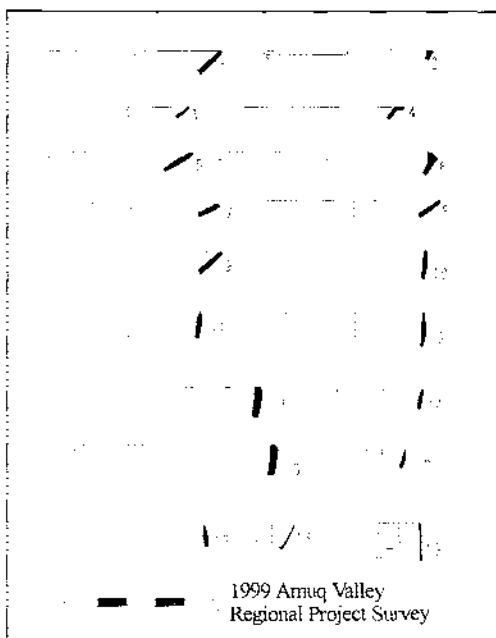

Fig. 3: Selection of Early Bronze Age (Phases H [nos. 10-17] and I/J [nos. 18-19]) and Iron Age (Phase O [nos. 1-9]) Pottery from Tell Ta'yinat (As 126).

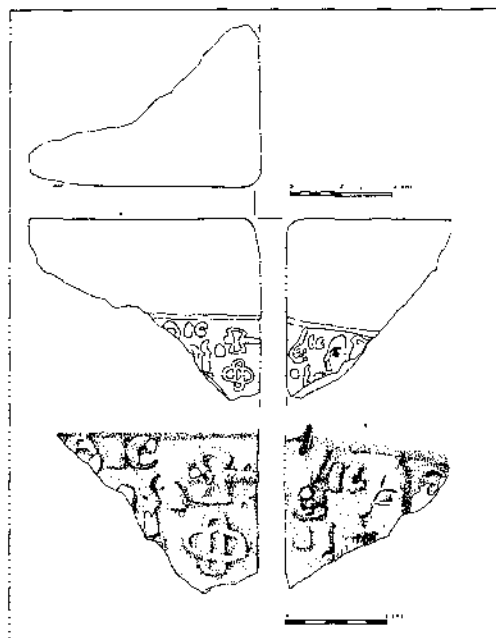

Fig. 4: Basalt stele fragment with Luwian / Neo-Hittite inscription

1998-1999 YILI KONYA-KARAMAN İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Hasan BAHAR*

1994 yılından bu yana T.C. Kültür Bakanlığı izniyle bölgede sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarından 1998 yılında gerçekleştirileni, Konya ili'nin güneybatı kesiminde yer alan Orta Toroslar'ın kuzey kesiminde yapılmıştır (Harita: 1). Başkanlığını yaptığım ekip-te Arş. Gör. Özdemir Koçak, Arş. Gör. Güngör Karauğuz ve T.C. Kültür Bakanlığı temsilcisi olarak Muzaffer Tunç görev almıştır. 1999 yılı Bakanlık Temsilcisi olarak Boğazköy Müzesi arkeologlarından Halis Şahin'in görevlendirildiği yüzey araştırması ise, Konya ili'nin kuzeyi, güneybatı kesimi ve doğusunda Karaman il sınırları içerisinde yürütülmüş-tür.

Araştırma alanımızda Prehistorik dönemlerden Roma Çağına kadar uzanan farklı dönemlere ışık tutacak tespitlerimiz olmuştur. Özellikle bölgedeki Geç Bronz Çağı ile Erken Demir Çağının sosyo-kültürel ve siyasal varlığını değerlendirmeye yönelik çalışmalarımıza katkıda bulunacak yerleşim merkezleri tespit edilmiştir.

1998 YILI KONYA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

38-Sulutas: Takkeli Dağ'ın (Gevele Kalesi) 5 km. batısında Sulutas Kasaba'sının 3 km. güneyinde, Karaburga Tepesi'nin batısında vadi boyunca uzanan alanda ku-rulmuş bir höyüktür. Höyük 750 x 800 m. ölçülerinde olup Neolitik, Tunç, II. bin, Demir Çağı, Helenistik ve Bizans Dönemi keramik türlerini yansıtmaktadır (Çizim: 1 /4-6; 3/8; 4/6).

Höyüğün hemen ilerisinde Bizans Dönemi yerleşimi ağırlıktadır. Burada yıkılmış ve tahrip olmuş hanın çok az bir duvar kısmı ayakta durmaktadır.

Sulutas Höyüğü'nün Kalkolitik ve İTÇ keramiklerinin yakın benzerleri Orta Anadolu ve Kuru-çay'da bulunmaktadır¹. Buradaki araştırmalarımız sırasında Prehistorik Döneme ait ve üzerinde çizgi bezemeye insan betimi bulunan pişmiş topraktan bir sacayağı ele geç-miştir (Çizim: 4/6; Resim: 1).

Sulutas Höyüğü'nün ve burada bulunan su vadisinin batı yakasında yüksek bir tepe üzerinde bir nekropol alanı vardır. Bu nekropolde yer yer kaçak kazılar yapılmıştır. 10 m. yükseklikte olan bu alan Tunç, Roma ve Bizans Dönemine ait bir mezarlıktır.

Ayrıca Sulutas Höyüğü'nün hemen yan tarafında ve yolun bölündüğü batı kısımda 500 m. uzunluğunda ve 250 m. genişliğinde Ortaçağ Müslümanlarına ait bir mezar ile bir yerleşim yeri vardır. Yer yer mezarların açılarak kaçak kazı yapıldığı anlaşılmaktadır.

39-Sille: Sille Konya'nın 7 km. batısındadır. Bu merkez uzun zamandır bilim alemince çok iyi bilinmektedir ve bölgenin en önemli tarihi mekanlarından biridir. Bu merkezde Ortaçağa ait bazı yapılar vardır.

* Doç.Dr. Hasan BAHAR, Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eski Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, Kampüs-Konya/TÜRKİYE

1 Duru 1980, 80; Mikami-Omura 1987, 126.

Ancak doğal kayalar içine oyulmuş sütunlu yapının bulunduğu alanın hemen önünde ve önceki askeri garnizonun bulunduğu yere, şimdi halk tarafından bir "besi damı" (hayvan beslenen ahır) inşa edilmiştir. Ayrıca bu tarihi alanın içi bu besi damının sahipleri tarafından depo olarak kullanılmaktadır. Bu durum yapının ve bu alanın tarihi dokusunu bozmaktadır.

Ağlacalı Ören Yeri: Tatköy'ün 5 km. kuzeyinde, Tatköy-Yükselen arasında bir merkezdir. Demir Çağına ait keramik kültürü vermektedir.

40-Çakılıcı Tepesi: Tatköy'e bağlı Tatköy-Yükselen arasında höyükleşmiş bir tepe üzerinde 80x200x10 m. ölçülerinde bir yerleşmedir. Bu tepenin batısında Tatköy'ün yaylası bulunmaktadır. Neolitik, Tunç, II. bin, Demir Çağı, Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemini yansıtmaktadır (Çizim: 3/6; 4/1, 4-5). Buradaki araştırmamız sırasında Klasik Çağı yansıtan bir kap (lektyos) parçası bulunmuştur (Çizim: 4/5). Bu höyüğün çevresinde yaylacılık devam etmekte ve çevrede tarım yapılmaktadır. Yayla yerleşmesinin kuzeyindeki toprak yolu izleyerek (yak. 5 km.) Kampüs - Ardıçlı- Yükselen karayoluna ulaşılmaktadır. Yükselen Beldesi'ne 1 km. mesafede ve kasabanın doğusunda, asfalt karayolunun kuzeyinde Selçuk Üniversitesi'ne kadar uzanan yolda, yer yer izleri kalmış Roma Dönemine ait kayaya oyulmuş bir su yolu vardır. Günümüzde de bu vadiden Selçuk Üniversitesi'ne içme suyu getirilmesi ilginç bir benzerliktir. Ayrıca 1910 yılında Konya'ya bu bölgeden içme suyu getirilmesi projesi bulunmaktadır.

41-Malas (Ardıçlı): Malas Köyü'nün içinde, doğal tepe üzerinde ve köyün 100 m. batısında Roma-Bizans Dönemine ait mimarî parçalar ve keramik buluntuları veren 100x15 m. ölçülerinde bir yerleşmedir.

42-Malas II: Ardıçlı Köyü'ne 2 km. uzaklıkta ve şose yolun batısında 30x75 m. yükseklikte bir tepedir. Bir kale yerleşmesi izlenimi veren bu yer İTÇ ve Roma-Bizans kültürlerini yansıtmaktadır.

43-Gökkaya Örenarası Öreni: Kiçi Muhsine'den Bulamas'a (Akpınar) giden yolun 100 m. güneyindedir. 10x75x30 m. ölçülerinde doğal tepe üzerinde yer alan bir nekropoldür. Bu alan üzerinde kaçak kazılar sonucu büyük tahribat vardır.

44-Çarkçıgil Höyük: Başarakavak Beldesi'ne giden yol üzerinde ve beldeye 10 km. uzaklıktadır. Höyüğün güneybatı yönünde Uluyol geçmektedir. Doğal tepe üzerinde duvar kalıntıları kaçak kazılar sonucu ortaya çıkmıştır. 15x50x30 m. boyutlarında olan yerleşim alanı Roma ve Ortaçağ dönemlerinde iskân edilmiştir. Ayrıca höyük, nekropol alanı olarak da kullanılmıştır.

45-Obanın Höyük: Höyük, Başarakavak Beldesi'nin 3-4 km. güneyinde yükselen bir doğal tepe üzerindedir. Kalkolitik, Tunç, II. bin. ve Demir Çağı kültürleri de vardır (Çizim: 1 /2-3, 7; 2 /1-2, 4, 6, 8; 3/4; 4 /2-3). Höyük üzerinde önceleri kaçak bir kazı yapıldığı görülmektedir. Ayrıca höyüğün batı kesimine uzanan bir antik yolun varlığı görülmektedir.

Obanın Höyük Kalkolitik, İTÇ ve M.Ö. II. binyıl malzemeleri Orta Anadolu, Beycesultan ve Troia ile benzerdir².

46-Bayat Höyük: Selki Kasabası'nın topraklarında yer almakla birlikte en yakın modern yerleşme yeri olan Sadıkhacı Beldesi'nin 2 km. batısındadır. Doğal bir tepe üzerindeki yerleşim alanı 500x300x50 m. ölçülerindedir. Höyüğün çevresi tarım arazileri ile

2 Bahar 1996: 30; Lloyd-Mellaart 1962, P.38: 8; Blegen 1950, 444: 1; Omura 1985, 270; Mellaart-Murray 1995, P.34:3

kaplanmıştır. Höyük Kalkolitik, İTÇ, II. bin ve Demir Çağı kültürlerini yansıtmaktadır (Çizim: 1/1; 2/7; 3/1-3,5,7; 5 /1-2). Bu höyüğe Eflatunpınar Anıtı'nı yapan ve burayı kutlayan sakinlerin yerleşmiş olması muhtemeldir.

Bayat Höyük GKÇ ve İTÇ keramikleri genel olarak Orta Anadolu bölgesi malzemeleriyle ortak özellikler göstermektedir (Çizim: 1/1; 2/7)³. Buranın M.Ö. II. binyıl keramikleri Beycesultan ve Troia ile ilişkilidir⁴.

Bayat'ta yaptığımız çalışmalar sırasında Hitit Dönemini yansıtan iki insan başı kabartması bulunmuştur (Çizim: 5/ 1-2; Resim: 2, 3).

47-Eflatun Höyük: Höyük doğal bir tepe üzerinde ve Eflatunpınar Anıtı'nın 150 m. batısındadır. Höyüğün batısında bir su havuzu oluşmuş ve çevresi tarım alanlarıyla kaplanmıştır. 15x50x5 m. ölçülerinde olan höyük Kalkolitik, Tunç ve II. bin kültürlerini yansıtmaktadır. Bu höyüğün de anıtla ilgili hizmetlilerin ikâmet yeri olduğu düşünülebilir (Çizim: 9; 1-8).

48-Beçene-Zıvra Höyük: Geçen yıllarda gittiğimiz bu yerleşmeyi 1998 yılında tekrar ziyaret ettik. Burada yine bol miktarda ham ya da işlenmiş obsidiyen ve taş aletlere ait buluntulara rastladık. Bu malzemeler bölgenin erken dönemleri için bizlere aydınlatıcı bilgi vermektedir (Çizim: 5 /3).

İlerdeki yıllarda yapmayı düşündüğümüz çalışmalar Orta Anadolu-Güney Anadolu ilişkileri ve Tarhuntassa problemi üzerine yoğunlaştırmayı düşünmekteyiz.

1999 YILI KONYA VE KARAMAN İLLERİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

1994 yılından bu yana Konya il sınırları içerisinde yapılan bu yüzey araştırmasına 1999 yılında Karaman il sınırları da dahil edilmiştir.

Bu yılki çalışmalar 18.09.1999 tarihinde Konya İli merkez ilçelerinden Selçuklu İlçesi'ne bağlı Güvenç Köyü'nün batısındaki höyükte başlamıştır.

1. Güvenç Batı Höyük: 1997 yılında köyün doğusundaki höyük ziyaret edilerek Güvenç Doğu Höyüğü olarak adlandırılmış ancak, bu höyük köyün batısında olduğu için Güvenç Batı Höyüğü adı verilmiştir. 75x50x15 boyutlarında olan höyük Konya'nın yaklaşık 40 km. kuzeyindedir. II. bin ve Demir Çağı yaygın olarak görülürken, az miktarda antik dönem malzemesi görülmüştür. Köyün içinde de Roma Dönemi mimari parçalar yine az miktarda saptanmıştır (Çizim 2: 6; 1-5).

2. Çaltı Karahöyük: 1997 yılında aynı ekip tarafından tespit edilen bu höyük ikinci kez ziyaret edilmiş, M.Ö. II. ve I. bin için son derece önemli olmasına rağmen eteklerinde tarım yapılması höyüğü tehdit eder duruma gelmiştir. Höyükteki bu durumun tespiti ikinci kez ziyaret edilmesinin ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. Bu tür önemli höyüklerin zaman zaman ziyaret edilerek, koruma amaçlı olarak kontrol edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

3. Aşağı Pınarbaşı Höyük: 250x200x25 m. boyutlarında olan höyük Konya'nın 25 km. kuzeyinde, Ankara yolunun 3 km. batısındadır. Bu boyutları dışında çok geniş alana yayılmış olan höyüğün güneybatısında şu anda durmuş olan kum ocakları işletilmiştir. Bu kesim höyüğün mezarlığı ve bol miktarda bulunan çömlekçi cürufundan anlaşılacağı üzere, çömlekçi atölyelerinin bulunduğu yer olmalıdır. Kum ocaklarının işletilmemesi isabetli olmuştur. Höyük Kalkolitik, Tunç, M.Ö. II-I. bin (Çizim: 6; 6-12; 6: 17), Helenistik, Roma dönemleri vermektedir.

3 Bahar 1996, 95; Duru 1996, Lev.67/4.

4 Lloyd-Medart 1965, P. 13:16; Blegen 1953, 414: 17.

4. *Tömek Höyük*: Çok tahrip olmuş olan höyük köy merkezinde olup, adeta kaybolmuştur. Bugünkü köy konağının güneydoğusundadır. Demir ve Roma Çağı höyükte yaygın olarak görülmüştür. Tömek ve Gevre Höyük arasında açılan kanalda yaklaşık 1.5 m. derinlikte Roma Çağına ait keramik parçaları tespit edilmiştir. Tömek'in 2 km. batısında bugünkü Ankara-Konya yoluna paralel 3.50 m. genişliğinde taş döşemeli bir antik yol tespit edilmiştir. Roma Döneminde var olduğunu sandığımız bu yolun Bizans ve Osmanlı Döneminde de kullanıldığını düşünmekteyiz.

5. *Gevre Höyük*: Osman Yıldız'a ait bir tarlada yer alan Gevre Höyük 200x100x5 m. boyutlarındadır. Tömek Köyü'nün 5 km. doğusundadır. Demir Çağı, Helenistik ve Roma dönemlerini yansıtan keramik parçaları tespit edilmiştir.

6. *Tatlıcak Höyük*: Konya'nın 5 km. doğusunda Tatlıcak mevkiinde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Bahri Dağdaş Milletlerarası Kışlık Hububat Araştırma Merkezi alanında yer alan höyük, 200x200x8 m. boyutlarındadır. Ancak höyüğün güneybatısında 9x11 m. ölçülerinde kalorifer kazan dairesi inşa edilmektedir. Bu da höyükte çok tahribata sebep olmuştur. İleride höyük üzerine havuz ve yeşil alan yapılma fikri olduğu yetkililer tarafından sözlü olarak beyan edilmiştir. Bu nedenle höyük üzerinde acil tedbirlerin alınması gerekmektedir. Anıtlar Kurulu ve Konya Müzeler Müdürlüğü höyükteki çalışmalardan haberdar edilmiştir. Höyükte M.Ö. II-I. bin (Çizim: 6; 22-23: 7; 1), Roma Çağı keramik parçaları tespit edilmiştir.

7. *Derbent Yaylası*: Konya'nın 75 km. doğusunda, Karapınar yolu üzerinde antik bir sarnıç yer almaktadır. Bu sarnıç Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Döneminde kullanılmıştır. Yapı olarak Ortaçağ'da yapıldığı anlaşılmakla birlikte çevrede Roma Dönemi mezar buluntuları ve çanak çömlek parçalarının görülmesi bu sarnıcın antik dönemden beri kullanıldığı fikrini vermektedir. Diğer sarnıklardan farklı bir mimarisi olan bu yapı kuyu ve sarnıcın bir arada inşasından oluşmuştur. 25 m. derinliğinde, 73 cm. genişliğinde olan bir kuyuya, 25 m. uzaklıkta yapılan sarnıç, kuyunun dibine 45 derecelik bir açı ile 50 kadar basamakla bağlanmaktadır. Giriş kısmı tahrip olan sarnıcın restorasyonu yapıldığı takdirde ünik bir eser kazanılacaktır. Bu sarnıcın onarımı için konu ile ilgili bilim adamlarıyla irtibata geçilerek öneriler sunulmuştur.

8. *Akkuyu Höyük*: Konya-Karapınar yolunun 80. km.sinde yoldan 3 km. batıda yer alan höyük 500x500x7.5 m.dir. İTÇ, M.Ö. II. bin ve Demir Çağı yerleşmesi tespit edilmiştir.

9. *Sırnık Höyük*: Konya-Karapınar yolunun 86. km.sinin 3 km. güneybatısında, Hotamış yolunun kuzeyindedir. İTÇ, M.Ö. II-I. bin ve Roma yerleşmesi mevcuttur. 400x250x50 m. boyutlarındadır.

10. *Okçu Höyük*: Konya İli Çumra İlçesi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ziraat Meslek Lisesi, Mekanizasyon Merkezi'nin 50 m. doğusunda yer alan höyük Okçu Beldesi sınırları içinde olduğundan Okçu Höyük olarak adlandırılmıştır. Bu höyüğün ziraat sonucu üçte biri yok edilmiş geriye kalan kısmı da tahribat altındadır. Bu höyükte de acilen önlem alınmalıdır. Yoksa birkaç yıl içinde yok olacaktır. 150x150x10 m. boyutlarında olan höyük İTÇ, M.Ö. II-I. bin malzeme vermektedir.

11. *Çavuş Höyük*: Konya İli Höyük İlçesi, Çavuş Kasabası'nın 1 km. güneydoğusunda yer alan höyüğün ebatları 500x250x25 m.dir. Höyüğün 500 m. kuzeyinde bir kale yerleşmesi yer almaktadır, kalenin boyutları 750x250x50 m., kalenin tepe genişliği ise 500 m.dir. Kale Demir Çağına ait olmakla birlikte, höyük M.Ö. II bin ve Demir Çağına aittir.

12. *Çukurkent*: Höyük İlçesi, Çukurkent Kasabası'nın kuzeyinde su deposunun da bulunduğu yamaç üzerinde yer alan yerleşme kuzeye doğru 500 m. uzanmaktadır. Bol miktarda obsidiyen alet ve yonga parçaları görülmektedir. Neolitik Çağda yerleşildiği düşünülen bu sırta keramiğin az olması yerleşmenin akeramik olabileceğini düşündürmektedir. Köy içinde birkaç adet Roma mimarî parçası da dikkati çekmektedir.

13. *Görünmez Höyük*: Höyük İlçesi, Görünmez Köyü'nün 500 m. kuzeybatısında 300x300x10 m. boyutlarında olan höyüğün üzerinde bağcılık yapılmaktadır. İTÇ ve M.Ö. II. bin yügnluktur.

14. *Höyük Höyüğü*: Höyük İlçesi, Tepe Mahallesi'nde yer alan höyük, ilçeye de adını vermektedir. Halen yerleşimin var olduğu höyüğün boyutlarını vermek güçtür. Ancak İTÇ, Demir, Antik ve Ortaçağ yerleşmesinin olduğu tespit edildi.

15. *Köşk Höyük*: Höyük İlçesi, Köşk Kasabası termal tesislerinin 50 m. doğusunda yer alan bir sırta yüzey yerleşmesi olup, Roma ve Bizans Dönemine ait kap parçaları tespit edilmiştir.

16. *Derbent Höyüğü*: Derbent ilçe merkezinin kuzey kesiminde, hükümet binasının 100 m. güneyinde yer alan höyükte, harman yeri olarak kullanıldığından yoğun bir tahribat vardır. Höyüğün üzerinden Derbent-Beyşehir yolu geçmektedir. 150x150x5. boyutlarındadır. Höyük İTÇ ve Roma Dönemi malzemesi vermektedir.

17. *Mülayim Höyük*: Derbent İlçesi'ne bağlı, Derbent-Konya karayolunun 9. km. sinde yer alan höyük 250x25x15 m.lik bir doğal sırt üzerindedir. Höyükte Kalkolitik ve İTÇ malzemesi görülmektedir (Çizim: 6; 13-21).

18. *Mülayim Mezarlığı*: Köyün güneyindeki sarnıcın yanında bir Roma mezarlığı yer almaktadır. Sarnıç Bizans Döneminden kalmış olmalıdır.

19. *Gisliyer*: Başarakavak-Yükselen'i birbirine bağlayan toprak yolun ve Kestel'den Başara'ya akan çayın batısında bir kayalık üzerinde kaleye ait sur izleri ve bu surların kuzeyinde mezarlık alanı bulunmaktadır. Helenistik ve Roma Dönemi keramik parçaları görülmüştür.

20. *Küçük (Keçi=Kici) Muhsine*: Konya'nın 28 km. batısında yer alan köy volkanik bir coğrafyada bulunması nedeniyle coğrafi ve tarihi bakımdan önemli bir yerleşmedir. Ürgüp ve Göreme çevresi gibi peri bacaları, kaya oygu odaları ve mezarları ile turizm potansiyeli güçlü bir yerleşmedir. Köyün Atik Mahallesi'nde Roma Döneminden bu yana kullanılan odalar günümüzde samanlık ve depo olarak kullanılmaktadır. Köyün doğusunda Geç Roma Döneminde yoğun bir şekilde kullanılmış 22 adet kaya oyma oda mezarları bulunmaktadır. Üzerlerindeki boya bezeme ve yazıları defineciler tarafından tahrip edilen bu mezarların mimarî özellikleri ayakta kalabilmiştir. Şu anda korunmaları halinde bile arkeoloji ve tarih açısından büyük kazanç olacaktır.

21. *Akbaş Mezarlığı*: Konya'nın kuzeydoğusunda, Boz Dağlar'ın güney eteklerinde Akbaş Köyü'nün doğusunda yamaçta bir takım kaya oygu oda mezarları mevcuttur. Konglamera bir yapı üzerinde oyulan bu mezarlar fazlaca tahrip olmuştur, Ortaçağda keşiş odaları olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ancak 50 m. kadar yukarıda olan bir tanesi mimarî olarak da özelliklerini korumaktadır.

20. *Karadona*: Boz Dağlar'ın kuzeyinde, Konya-Aksaray yolunun 4 km. güneyinde yer almaktadır. DSİ tarafından yapılan köyün kuyusu Roma Dönemi mimarî parçalardan yapılmıştır. Bu alanda Roma yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır.

21. *Yağlı Bayat*: Karadona'nın 8 km. güneydoğusunda yer alan Yağlı Bayat Köyü'nün batısındaki tepede Helenistik ve Roma Dönemine ait keramik parçaları görülmektedir. Burada Roma Döneminde bir kale olduğu sanılmaktadır. Ayrıca köyün içinde Roma mimarî parçaları görülmektedir. Köy ilk öğretim okulu bahçesinde yazıtlı bir mezar steli de bulunmaktadır. Bölgede farklı bir yazım stili göstermesi açısından eserin müzeye kazandırılması uygundur.

22. *Ağsaklı*: Yağlı Bayat'ın 7 km. doğusundadır. Burada Roma Dönemi mimarî parçalar mevcuttur. Günümüzde Beş Ağıl, Merdivenli Yaylası'nı takip eden stabilize bir yol olmasına rağmen antik çağda Karadona, Yağlı Bayat, Ağsaklı, Derbent Yaylası güzergâhında bir yol olduğu Roma Dönemi izlerinden anlaşılmaktadır.

KARAMAN

23. *Kızıldağ*: Kızıldağ Karaman'ın 55 km. kuzeyinde, Süleymanhacı ile Konya İli Çumra İlçesi Adakale Köyü arasında, Kızıldağ olarak bilinen volkanik bir tepenin batısında Hitit Dönemine ait bir anıttır (Çizim: 11). Anıt etrafındaki yazıtlar ve kale üzerinde incelemeler yapıldı. Volkanik bir arazide yer alan bölge Karadağ ile birlikte Milli Park Projesi içine alınarak korumaya alınmalıdır. 1994 yılından bu yana kuruyan Hotamış Gölü'nün bugün bir bataklık halini alması ya da tarıma açılması ilk bakışta kazanç gibi görülebilir. Ancak doğal çevredeki denge bozukluğu sonucu ileride kaybolacak kültürel ve coğrafi değerlerin telafisi olmayabilir. Kültür, Turizm, Tarım ve Çevre gibi Bakanlıklarımızın işbirliği ile bölge için ortak projeler acilen üretilmeli ve gerçekleştirilmeli görülmüştür.

24. *Hasanlı-Mezel Tepe*: Süleymanhacı, Adakale sınırları üzerinde yer alan höyük 100x75x6 m. boyutlarındadır. İTÇ ve Akeramik Neolitik Döneme ait bir yerleşmedir.

25. *Süleymanhacı Höyük*: Süleymanhacı Köyü'nün doğusunda yer almaktadır. 200x200x25 m. boyutlarında olan höyükte M.Ö. II.-I. bin ve Roma dönemlerine ait keramik parçaları tespit edilmiştir.

26. *Kaşoba Höyük*: Kaşoba Köyü'nün 200 m. doğusunda bulunan höyük, 150x150x25 m. boyutlarındadır. 500 m. çapında bir alanda yüzey yerleşmesi ve güneyde mezarlık bulunmaktadır. Höyükte M.Ö. II.-I. bin, Roma dönemlerini içeren keramik parçaları bulunmaktadır.

27. *Kisecik Höyük*: Kisecik Köyü'nün 500 m. doğusunda çatal bir höyük olup, höyüklerin güneyindeki daha alçak olanı Kalkolitik ve İTÇ keramikleri vermektedir. Boyutları ise 50x200x5 m.dir. 300x300x30 m. boyutlarında ve kuzeyde olanı Kalkolitik, İTÇ Dönemi malzemelerini yansıtmaktadır.

28. *İslihisar Höyük*: İslihisar Köyü'nün kuzeydoğusunda üzerinden Kaşoba yolunun da geçtiği höyük 300x300x25 m. boyutlarındadır. Höyük, M.Ö. II. bin, Demir Çağı keramik parçaları vermektedir.

29. *Gavur Höyük (İslihisar II)*: İslihisar Köyü'nün 2 km. batısındadır. 100x100x25 boyutlarında olan höyük M.Ö. II.-I. bin ve Roma Dönemi kültürlerini yansıtmaktadır.

Sonuç olarak; Konya ve Karaman illeri sınırları içinde yaptığımız bu çalışma bilim dünyasına yeni bilgiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, arkeolojik merkezlerin korunması hususunda halk aydınlatılmaya çalışılmış, yerel yönetici ve Anıtlar Koruma Kurulu gibi kurumlarla irtibata geçilerek önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Höyük İlçesi'ne bağlı Selki Kasabası toprakları içinde yer alan, Beyşehir İlçesi'ne 1 km. uzaklıkta bulunan, Bayat Höyük'teki buluntular dikkat çekicidir. İlerideki yıllarda yapmayı düşündüğümüz çalışmalardan özellikle M.Ö. 2.-1. bin yıl başlarındaki Orta Anadolu-Güney Anadolu ilişkileri ve Tarhuntassa problemi üzerine yoğunlaştırmayı amaçlıyoruz.

KAYNAKÇA

- BAHAR 1996
BAHAR, H.- G.KARAUĞUZ- Ö.KOÇAK, *Eskiçağ Konya Araştırmaları*, İstanbul.
BAHAR 1999
BAHAR, H., *Demirçağında Konya ve Çevresi*, Konya 1999.
BLEGEN 1950
BLEGEN, C.W- J.L.CASKEY- M.RAWSON- J.SPERLING, *Troy, General Introduction the First and Second Settlements*, I/1-2, Princeton.
BLEGEN 1953
BLEGEN, C.W- J.L.CASKEY- M.RAWSON, *Troy, The Sixth Settlement*, III/1-2, Princeton.
DURU 1980
DURU, R., *Kuruçay Höyüğü Kazıları 1978-1979 Çalışma Raporu*, İstanbul.
LLOYD-MELLAART 1962
LLOYD, S.- J.MELLAART, *Beycesultan I, The Chalcolitic and Early Bronze Age Levels*, London.
LLOYD-MELLAART 1965
LLOYD, S.- J.MELLAART, *Beycesultan II, Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, London.
MELLAART-MURRAY 1995
MELLAART, J.- A.MURRAY, *Beycesultan III/2*, Ankara.
MİKAMİ-OMURA 1987
MİKAMİ, T.- S.OMURA, "1986 Kırşehir İli Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, V-2, 123-156.

Çizim: 1

- 1.Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; çok silik açkılı; ince kumlu; mika, kireç, taşçık katkılı; orta pişmiş; ey.
- 2.Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; açkılı; mika, kum, taşçık katkılı; orta pişmiş; ey.
- 3.Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik açkılı; orta pişmiş; ey.
- 4.Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; iyi pişmiş; ey.
- 5.Kahverengi hamurlu; devetüyü astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
- 6.Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
- 7.Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.

Çizim: 2

1. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
2. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; açkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.

3. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
4. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
5. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; iyi pişmiş; ey.
6. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; orta pişmiş; ey.
7. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; ey.
8. Kahverengi hamurlu; koyu kahverengi astarlı; silik ağıkılı; taşçık, kum katkılı; iyi pişmiş; ey.

Çizim: 3

1. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; ey.
2. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.
3. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.
4. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.
5. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.
6. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, mika, taşçık katkılı; orta pişmiş; çy.
7. Kahverengi hamurlu; devetüyü astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; iyi pişmiş; çy.
8. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; silik ağıkılı; ince kumlu, kireç, mika, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.

Çizim: 4

1. Kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ağıkılı; ince kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; çy.
2. Kahverengi hamurlu; koyu gri astarlı; ağıkılı; taşçık, kum ve mika katkılı; iyi pişmiş; çy.
3. Kül rengi hamurlu; kendinden astarlı; ağıkılı; taşçık, kum ve mika katkılı; iyi pişmiş; çy.
4. Kahverengi hamurlu; koyu gri astarlı; ağıkılı; taşçık, kum katkılı; iyi pişmiş; çy.
5. Pembemsi kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; ağıkılı; ince kumlu; iyi pişmiş; çy; siyah zemin üzerinde savaşçı motifi var.
6. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı; orta kumlu, taşçık katkılı; iyi pişmiş; ey.

Çizim: 5

1. Bayat Höyük'te bulunmuş kilden yapılmış figürinler. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum ve taşçık katkılı.
2. Bayat Höyük'te bulunmuş kilden yapılmış figürin. Devetüyü hamurlu.
3. Beçenc-Zıvra Höyük'te bulunmuş obsidiyen aletler.

Çizim: 6

1. Krem renkli hamurlu; kendinden astarlı; ağıkılı, ince kum, taşçık ve kireç katkılı; iyi pişmiş, ç.y.
2. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, kötü pişmiş, ç.y.
3. Açık kahverengi hamurlu; kendinden astarlı, orta kum, taşçık, mika katkılı, orta pişmiş, ç.y.
4. Gri renkli hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, orta pişmiş, ç.y.
5. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ağıkılı, ince kumlu, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
6. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, saman ve kireç katkılı; kötü pişmiş, ç.y.
7. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı; orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı, kötü pişmiş, ç.y.; ağızın hemen altında, iç yüzeyde koyu kahverengi boya bezekli.
8. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı; ağıkılı, orta kum, taşçık, saman, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
9. Kiremit kırmızısı hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
10. Portakal kırmızısı hamurlu, kendinden astarlı, ağıkılı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
11. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
12. Portakal kırmızısı hamurlu, kendinden astarlı, ağıkılı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
13. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı, kötü pişmiş, ç.y.

14. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, silik açkılı, orta kum, taşçık, kireç ve saman katkılı, kötü pişmiş, ç.y.
15. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç ve saman katkılı, orta pişmiş, ç.y.
16. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç ve saman katkılı, orta pişmiş, ç.y.
17. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı, kötü pişmiş, ç.y.
18. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, silik açkılı, orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı, orta pişmiş, ç.y.
19. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı orta kum, taşçık, saman katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
20. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, saman katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
21. Koyu kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı ve kötü pişmiş, ç.y.
22. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; ön yüzde koyu gri renkli şerit bezekli.
23. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç ve mika katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; dış yüzey gövde üstünde koyu gri renkli paralele, dalga ve çapraz baklava dilimi şerit bezekli.

Çizim: 7

1. Koyu kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç ve mika katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
2. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
3. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, kötü pişmiş, ç.y.; ağızdan omuza kadar dış yüzeyde kahverengi boya bezekli.
4. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, taşçık, kireç,
5. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, mika katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; ön yüzde ip bezekli.
6. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; kabin dış yüzeyinde omuzun alt kısmında kahverengi ve iç yüzeyinde koyu kahverengi boya bezekli.
7. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli.
8. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum ve taşçık katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
9. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, orta pişmiş, ç.y.
10. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç, mika katkılı, orta pişmiş, ç.y.
11. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
12. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç, mika katkılı, orta pişmiş, ç.y.
13. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı; iyi pişmiş, ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli.
14. Kremit renkli hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş.
15. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, dış yüzeyde ip bezekli.
16. Kremit renkli hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, mika katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
17. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; dış yüzeyde ip bezekli.
18. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.
19. Krem renkli hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, kireç, iyi pişmiş, ç.y.; ağızın hemen altında dış yüzeyde koyu kahverengi boya bezekli.
20. Develüyü renkli hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, kireç, iyi pişmiş, ç.y.; ağızın hemen altında dış yüzeyde koyu kahverengi boya bezekli.
21. Açık kahverengi hamurlu, koyu kahverengi astarlı, açkılı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
22. Develüyü renkli hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli.

23. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli.
24. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar krem rengi boya bezekli.

Çizim: 8

1. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli
2. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli
3. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; her iki yüzde ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli
4. Devetüyü renkli hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; ağızdan omuza kadar portakal renkli boya ve oluk bezekli.
5. Devetüyü renkli hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, kireç katkılı, iyi pişmiş, ç.y.; kabın ön yüzünde kahverengi konsantrik daire boya bezekli.
6. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
7. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; ağızdan omuza kadar kahverengi boya bezekli.
8. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, orta pişmiş; ç.y.
9. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
10. Gri renkli hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, kötü pişmiş; ç.y.
11. Krem renkli hamurlu, kahverengi astarlı, ince kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
12. Krem renkli hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
13. Kahverengi hamurlu, açık kahverengi astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; koyu gri baklava dilimi boya bezekli.

Çizim: 9

1. Devetüyü renkli hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.; oluk bezekli
2. Portakal kırmızısı hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
3. Kiremit kırmızısı hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
4. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
5. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, orta kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
6. Krem rengi hamurlu, kendinden astarlı, ince kum, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
7. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
8. Kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, açkılı, ince kum, taşçık, kireç katkılı, iyi pişmiş; ç.y.
9. Açık kahverengi hamurlu, kendinden astarlı, silik açkılı, orta kum, taşçık, kireç, saman katkılı, orta pişmiş; e.y.

Çizim: 10

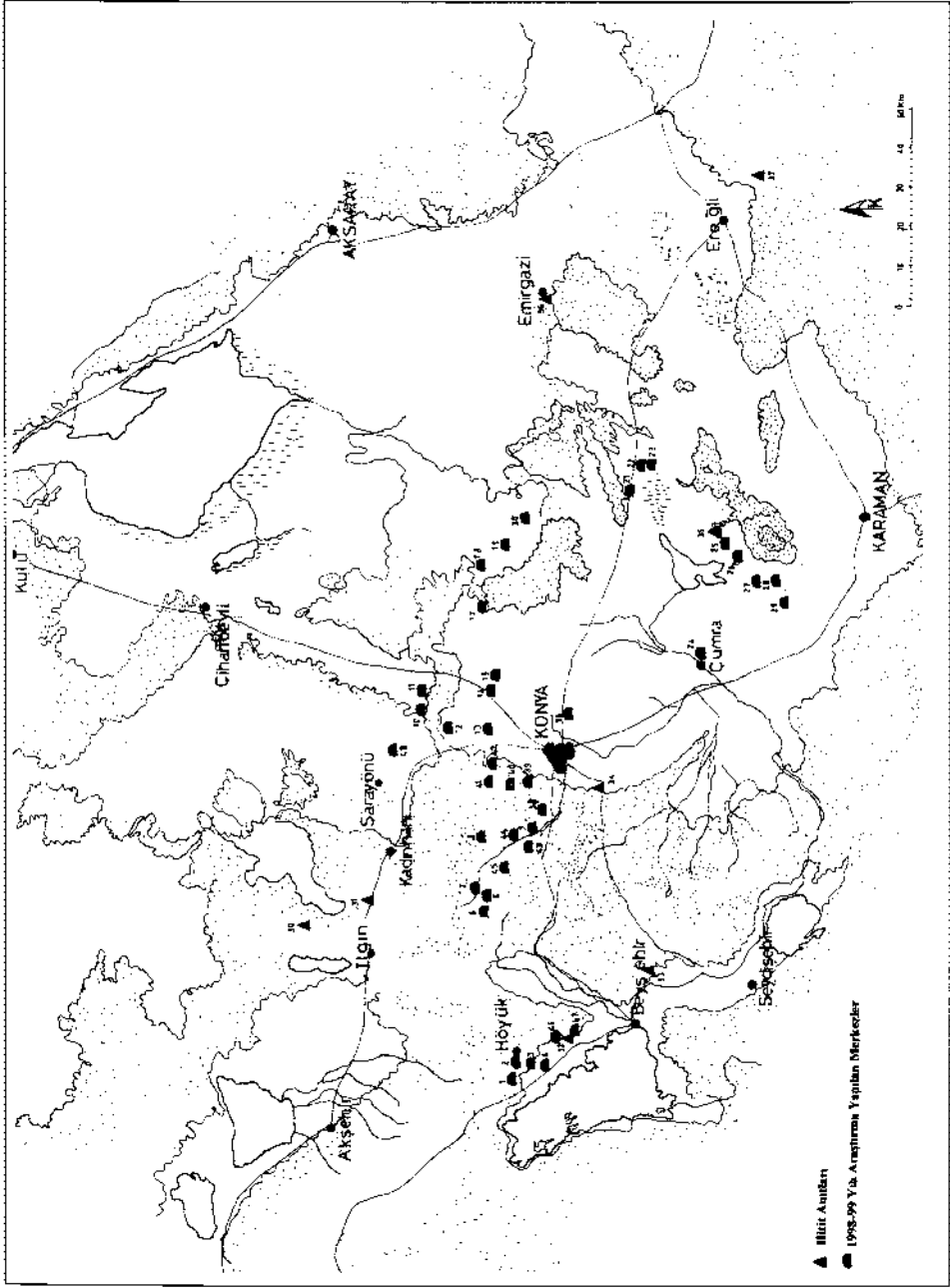
Eflatun Höyük ve Eflatunpınar Anıtı.

Çizim: 11

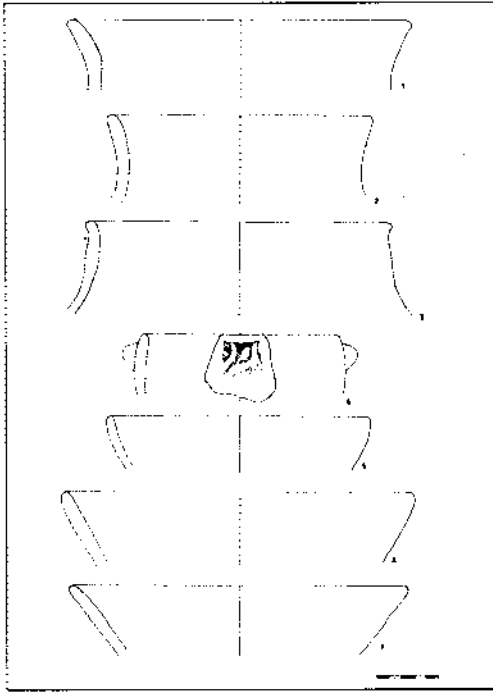
Kızıladağ Anıtı ve çevresi.

Çizim: 12

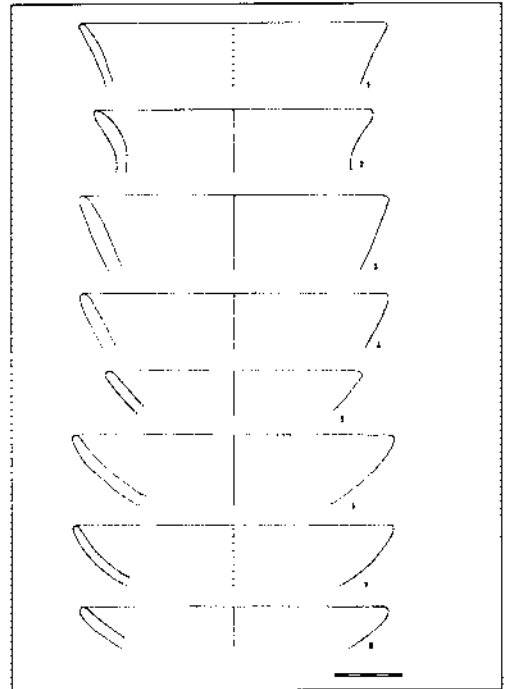
Kızıladağ 1. No.lu mezarın plan ve kesiti.

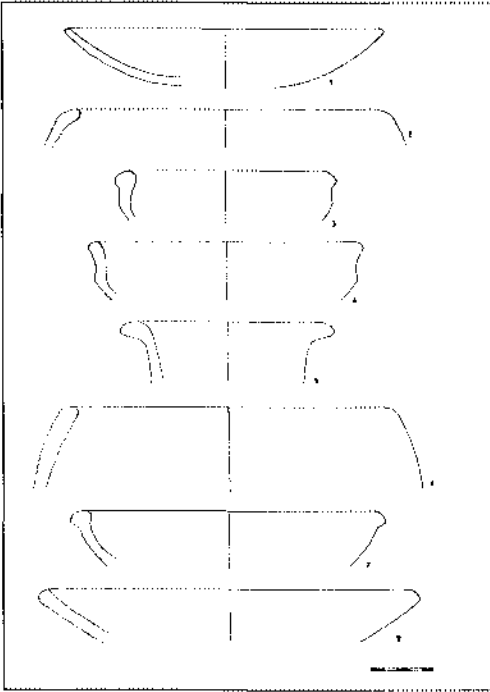
Harita

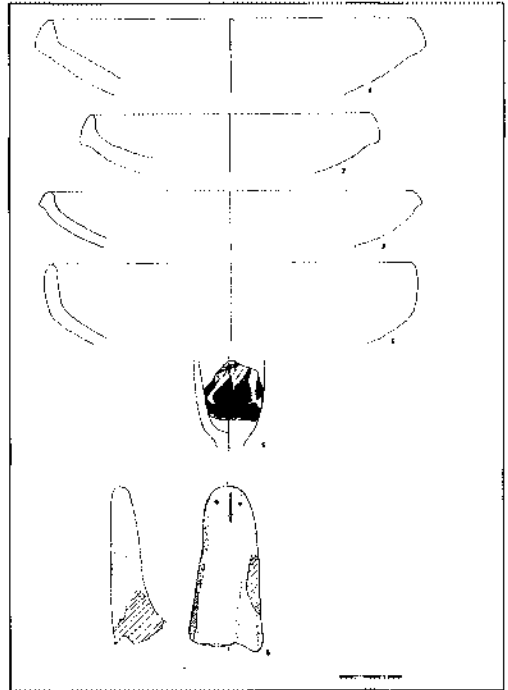
Çizim: 1

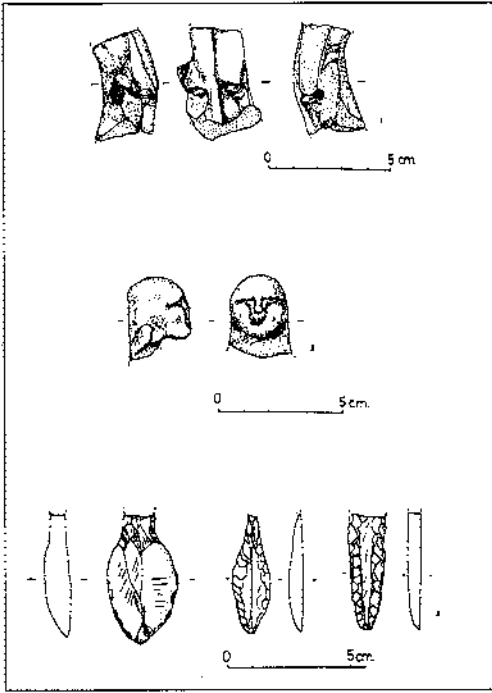
Çizim: 2

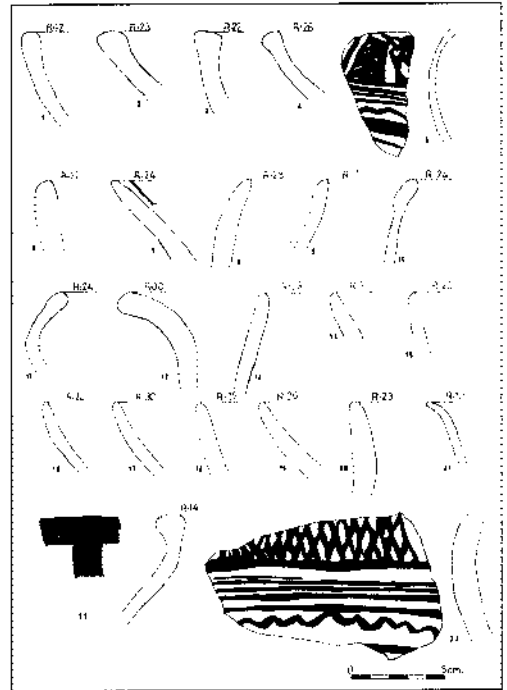
Çizim: 3

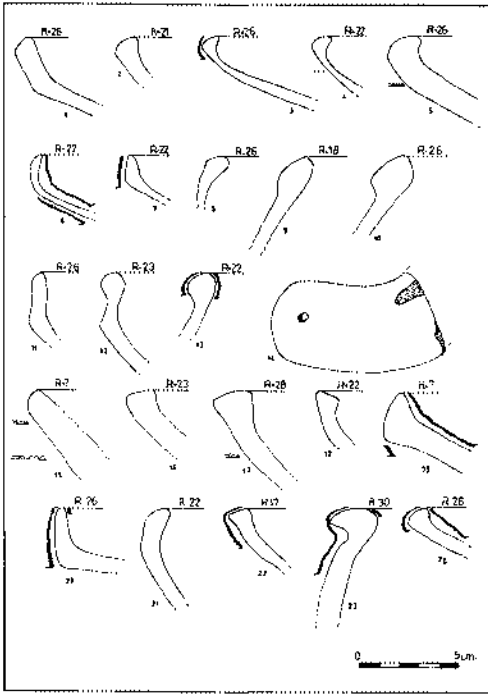
Çizim: 4

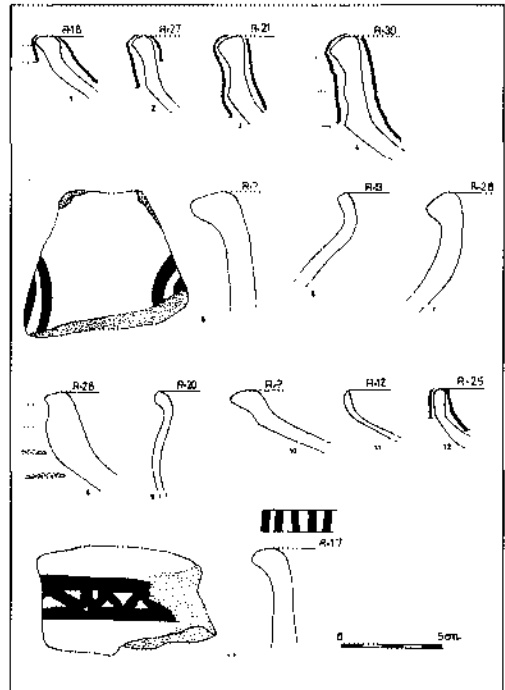
Çizim: 5

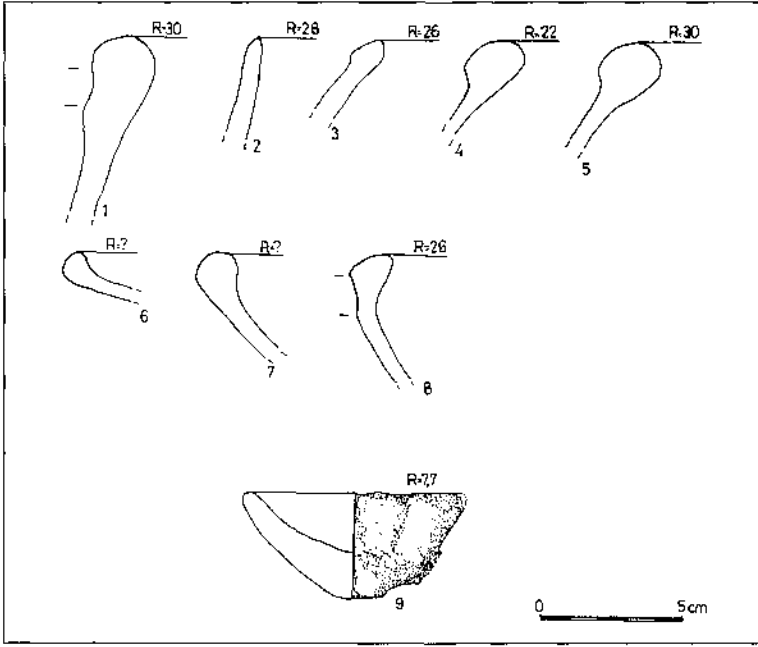
Çizim: 6

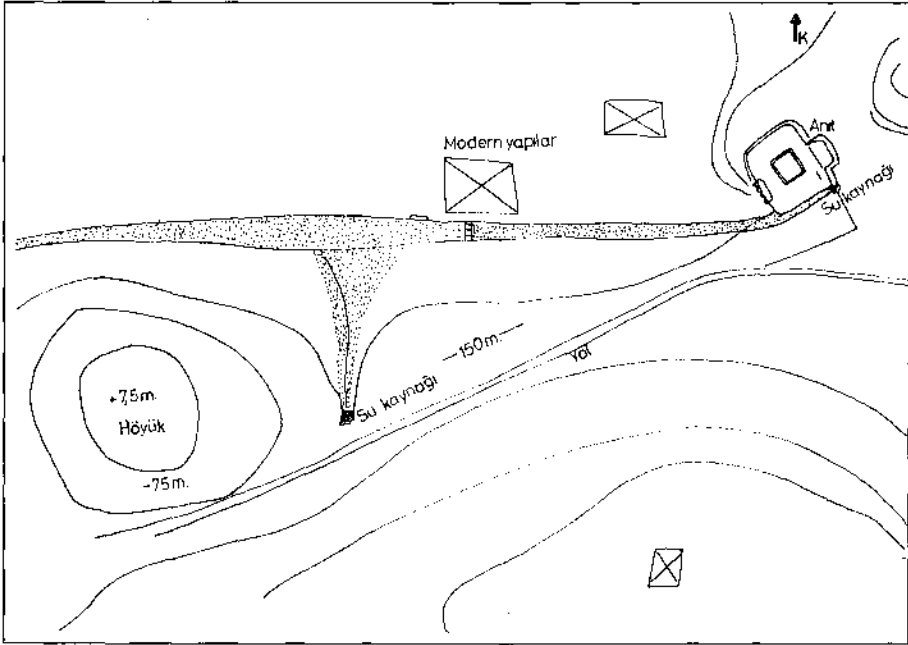
Çizim: 7

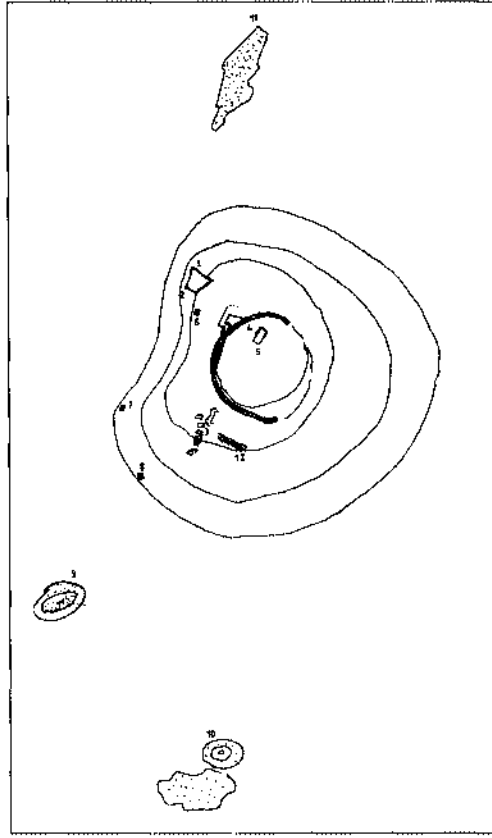
Çizim: 8

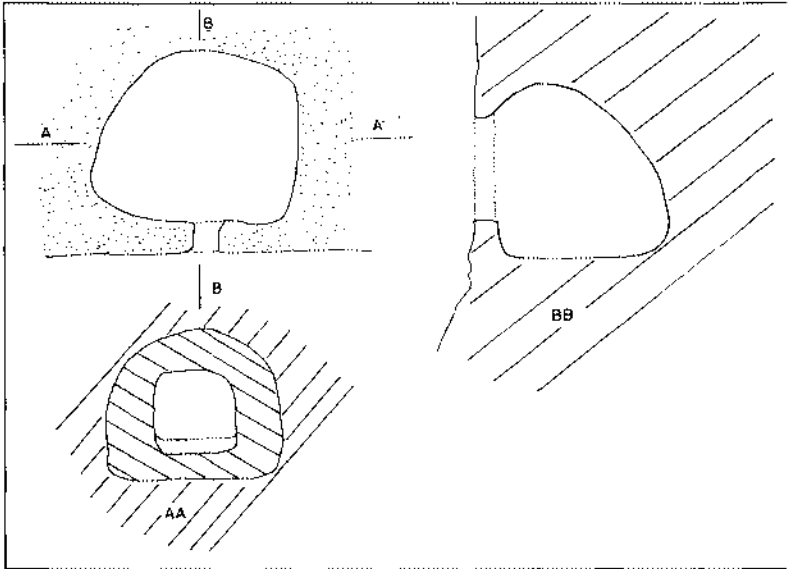
Çizim: 9

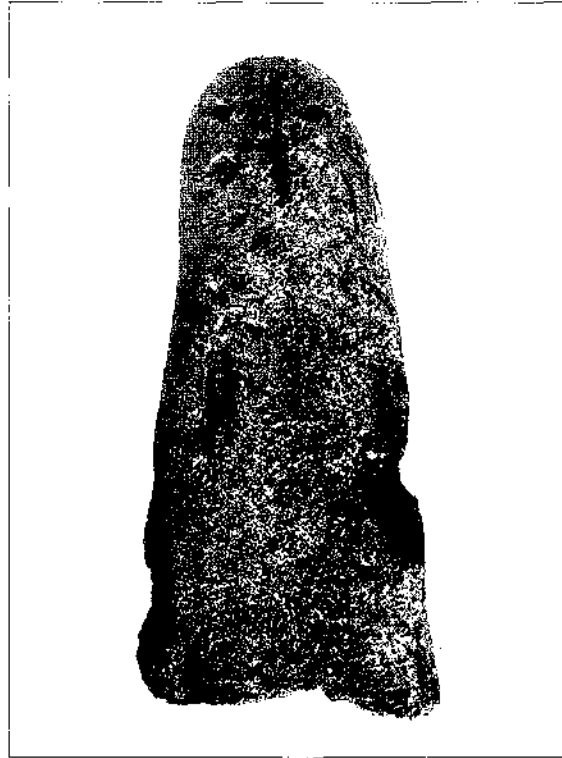
Çizim: 10

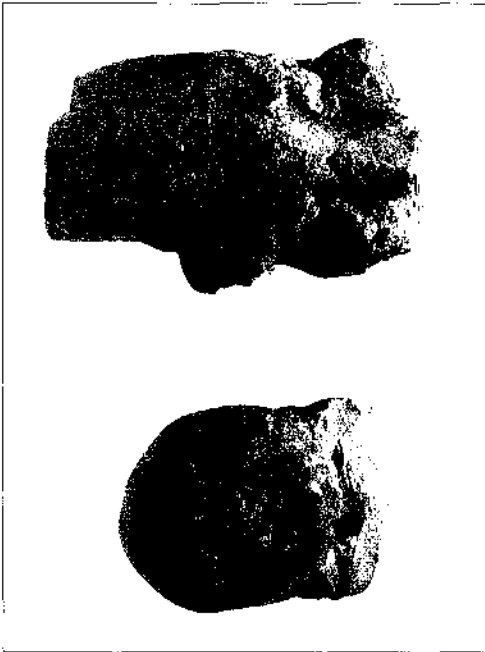
Çizim: 11

Çizim: 12

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

1999 YILINDA DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE URARTU BARAJ, GÖLET VE SULAMA KANALLARININ ARAŞTIRILMASI

Oktay BELLİ*

Doğu Anadolu Bölgesi'nde "Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması" konusunda yapmış olduğumuz çalışmanın onüçüncüsünü, 26.08-10.09. 1999 tarihleri arasında gerçekleştirdik¹. Yapmış olduğumuz yüzey araştırmasının sınırları Van yöresinden Urartu Krallığı'nın kuzeybatı sınırını oluşturan Erzurum-Erzincan yörelerine değin uzanmıştır². Daha önceki yıllarda Erzurum-Erzincan yörelerinde herhangi bir Urartu sulama tesisi bulunamamıştır. Bu yüzden bu iki yörede saptamış olduğumuz sulama tesisleri, Urartu Krallığı'na ait sulama tesislerinin yayılım alanının ulaştığı sınırları göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Harita: 1).

Son iki yıldan beri bilimsel başkanlığım altında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde sürdürmekte olduğumuz arkeolojik araştırmalarda, Urartu Krallığı'na ait iki sulama tesisinin varlığını saptadık. Bunlardan biri II. Ferhat Kanalı, diğeri de Kalecik Kanalı'dır³. Böylece son on üç yıldan beri Doğu Anadolu ve Nahçıvan'da saptamış olduğumuz 68 adet baraj, gölet ve sulama kanalı, Doğu Anadolu'yu bir "Barajlar Bölgesi" durumuna getirmiştir (Harita: 2). 1999 yılında saptamış olduğumuz baraj, gölet ve sulama kanalları, özet olarak sunulmaktadır⁴.

KURUBAŞ GÖLETİ

Kurubaş Göleti, Van'ın 7 km. güneydoğusunda, aynı adı taşıyan köyün içinde yer almaktadır (Çizim: 1). Orta büyüklükte olan göletin deniz seviyesinden yüksekliği 1850 m.dir. Köy evlerinin güneybatısında bulunan göletin duvarları, ne yazık ki 1955'li yıllarda Van Toprak Su Bölge Müdürlüğü tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bu yüzden göletin eski duvarı ve biçimi konusunda en küçük bir bilgiye sahip değiliz. Daha önce küçük olan göletin en azından iki kat büyütülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Kabaca elips biçimi-

* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi/Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Müdürü, 34459-İstanbul/TÜRKİYE

1 1999 yılında yapmış olduğumuz araştırma, Türk Tarih Kurumu ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun çok az maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde oldukça zor koşullar altında kesintisiz olarak sürdürdüğümüz bu araştırmaya gösterilen yakın ilgi ve yapılan maddi destek dolayısıyla, her iki kurumun da yöneticilerine teşekkür ederim.

2 Araştırma ekibimiz Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Alpaslan Ceylan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Okutmanı Erkan Konyar (M.A.), Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Görevli Araş. Gör. Gamze Yılmaz, Araştırma Görevlisi Banu Konyar (M.A.) ve İsmail Ayman'dan oluşmuştur. Büyük bir özveriyle çalışan ekip üyelerine teşekkür etmeyi vazgeçilmez bir gönül borcu olarak kabul etmekteyim.

3 O. Belli-V. Sevin, *Nahçıvan'da Arkeolojik Araştırmalar-Archaeological Survey in Nakhichevan 1998*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999, 27-30

4 Bakanlık temsilciliği görevini Erzurum Müzesi araştırmacılarından Arkeolog Güler Barın yapmıştır. Görevini büyük bir titizlikle yapan ve bizlere yardımcı olan sayın Güler Barın'a çok teşekkür ederim.

minde olan göletin duvarı, eğimli olan kuzey kısmı kapatmaktadır (Çizim: 2). Eski göletten yalnızca kuzeybatı yönüne doğru su akıtılmaktayken, yeni yapılan gölet duvarından kuzey yönüne de suyun akıtıldığı görülmektedir. Onarım sırasında eski savağın özgün biçimi bozulmuştur.

Gölette biriktirilen sular, güneyden kuzey yönüne doğru büyük bir hızla akan Kurubaş Çayı'ndan alınan bir kanal aracılığı ile getirilmektedir. Toprak içine açılan kanal, günümüzde de aynı amaca hizmet etmektedir. Ancak kanalın bazı bölümlerinin beton ile onarıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi Kurubaş Çayı, Urartu Kralı II. Rusa (M.Ö. 685-645) tarafından yaptırılan ve kendi adıyla anılan Rusa Barajı (Keşiş Göl) sularının güneybatı yönüne akmasından oluşmaktadır. Büyük bir hızla akan sular önce iki vadi arasındaki Doni Göleti'nde biriktirildikten sonra, kuzeybatı yönünde Van Ovası'na doğru akmaktadır.

Kurubaş Göleti'nin yapılmasının nedeni, Van Ovası'nın güneydoğu ucuna doğru uzanan ve sulanmasına olanak olmayan topraklarda yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamak içindir. Bu verimli topraklar ünlü Menua (Şamram/Semiramis) Kanalı'nın doğusunda, daha yüksek seviyede olduğundan, sulanamamaktadır. Göletten kuzeybatı yönüne aktarılan sular, toprak bir kanal aracılığıyla kuzey ve kuzeybatı yönüne doğru yayvan yamaçlar halinde uzanan araziden geçirilmektedir. Kanalın bazı yerlerinin beton ile onarıldığı görülmektedir. Halkın verdiği bilgiye göre kanalın, Menua Kanalı'nın doğusunda bulunan Kavurma (Zevək) Köyü'ne kadar devam ettiği ve buralarda yapılan tarıma hayat verdiği anlaşılmaktadır. Kurubaş Göleti'nin Rusa Barajı ile bağlantılı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi bu kral döneminde Van Ovası'nın değerlendirilemeyen güneydoğu ve kuzeydoğu bölümleri, birbiri ile bağlantılı yapılan sulama tesisleriyle çok başarılı olarak değerlendirilmiştir⁵. Bu yüzden Kurubaş Göleti'nin de M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

YAKUB GÖLETİ

Yakub Göleti Van'ın 11 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Fazla büyük olmayan göletin deniz seviyesinden yüksekliği 2150 m.dir (Çizim: 3). Gölette biriktirilen sular, doğuda Harabe Dere ve birçok kaynak suyunun birleşmesinden oluşmaktadır. Harabe Dere ve kaynak suları göletten çok daha aşağıda olmasına karşın, kanal suyu olağanüstü bir güzergâh izleyerek yüksek tepelere çıkarılmıştır. Halk tarafından "Pabuşan Kanalı" olarak adlandırılan kanalın, 1,5-2 km. uzunluğunda olduğu anlaşılmaktadır. Toprak içine açılan ve yüksek tepelerin yamaçlarından geçirilen kanalın içi dolmasına karşın, güzergâh çok belirgin olarak görülmektedir.

Gölet, Erken Demir Çağına ait ünlü Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü'nün yaklaşık olarak 2 km. güneybatısında yer almaktadır. Yoncatepe Kalesi'yle gölet arasında, güneyden gelerek kuzey yönünde Van Ovası'na doğru akan ve araziye derin bir vadi şeklinde oyan Bakraçlı Deresi bulunmaktadır. Yayvan tepelerin kuzey eteklerinde bulunan göletin kabaca yarım ay biçimli duvarı, eğimli olan kuzey kısmını kapatmaktadır. Dik tepelerden geçirilerek gelen kanal suyunun taşımış olduğu kalın toprak tabakası hem kanalın içini doldurmuş, hem de duvarların üzerini kapatmıştır. Bu yüzden, duvarın taş örgüsü görülememektedir. Toprak ile kapanan duvarın üzeri geniş bir sermerdam şekline dönüşmüştür. Ortalama 65-68 m. uzunluğunda olan gölet duvarının mevcut genişliği 6-8 m. arasında değişmekteyse de, gerçek genişliğinin 5 m. olduğu anlaşılmaktadır⁶. Duvarın su tarafına bakan güney kesiminin yüksekliği 60-80 cm., dış kuzey kısmı ise ortalama 3 m. yüksekliğindedir (Çizim: 4). Gölette su birikme alanının mevcut genişliği 45 m. ise de, kanal suyunun yüksek tepelerden getirdiği kalın toprak tabakası ile dolduğu görülmektedir. Halkın vermiş olduğu bilgiye göre gölet ve gölete su taşıyan kanal

5 O. Belli, "Dams, reservoirs and irrigation channels of the Van Plain in the period of the Urartian kingdom", *Anatolian Iron Ages 4, The Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Mersin, 20-23 May 1997* (eds. A. Çilingiroğlu-R. Matthews), *Anatolian Studies* 49, 1-16.

6 Baraj, gölet ve sulama kanallarının topografik haritalarını, plan ve kesitlerini Okutman Erkan Konyar (M.A.), İsmail Aymarı, Filiz Karabacak ve Can Avcı çizmişlerdir. Titiz ve öznel çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür ederim.

son 50-60 yıldan beri artık işlevini yitirmiştir. Halkın define bulmak için makinalarla yapmış olduğu kazıda göletin savak kısmı tahrip edilmiştir. Göletin savağı kuzeybatıda yer almaktadır. Özellikle gölet savağının biçiminin ve büyüklüğünün bilinmemesi, tarihleme açısından çok büyük bir eksiklik oluşturmaktadır. Yapılan kaçak kazıda gölet duvarının yapımında kumtaşı blokların kullanıldığı görülmektedir. Duvarın yapım tekniği, diğer Urartu sulama tesislerinin duvar yapım tekniğiyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Taşlar arasında birleştirici malzeme olarak kil kullanılmıştır. Taşların yakın çevrede zengin olarak bulunan kumtaşı yataklarından elde edildiği anlaşılmaktadır.

Kuzeybatı yönüne doğru akıtılan sular kuzeyde Van Ovası'na kadar teraslar halinde alçalan geniş topraklarda yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır. Bu topraklar oldukça verimli olmasına karşın, sulama olanağından yoksun olduğu için iyi değerlendirilememektedir. Bu yüzden, Yakub Göleti'nde biriktirilen sular, kuzeyde Kuru-baş Göleti'ne kadar uzanan topraklarda yapılan tarım için çok büyük bir değer taşımaktadır. Yakub Göleti'nin ne zaman yapıldığını ise şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Ancak Van Ovası'ndaki değerlendirilmemiş topraklar, daha önce de belirttiğimiz gibi, özellikle Urartu Kralı II. Rusa Döneminde çok sistemli ve başarılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu yüzden, çok büyük bir olasılıkla Yakub Göleti de M.Ö. 7. yüzyılda yapılmış olmalıdır.

VAKIF BENDİ VE KANALI

Erzurum İli'ne bağlı Hasankale İlçesi'nin kuzeybatısında yükselen Kargapazarı Dağları'ndan güney yönünde Hasankale Ovası'na doğru akan Büyük Dere (eski Mali-kom Dere), ovanın kuzeyinde yapılan tarıma hayat vermektedir. Kar, yağmur ve kaynak suları ile birçok küçük derenin birleşmesiyle oluşan hızlı bir şekilde akan Büyük Dere, arazide derin ve geniş bir vadi açmıştır. Büyük Dere'nin suları ilk kez M.Ö. 9. yüzyılın sonlarında Urartu Krallığı tarafından yaptırılan kanallarla başarılı bir şekilde değerlendirilerek, Hasankale Ovası'nın büyük bir kısmının sulanması sağlanmıştır. Yaptırılan her üç kanal da, doğu-batı doğrultusunda akan Aras Çayı'nın kuzeyinde kalan ve sulanmasına olanak olmayan tarım alanlarının su gereksinmesini karşılamaktadır (Çizim: 5).

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan Büyük Dere'nin açmış olduğu geniş vadide, irili ufaklı obsidiyen yumruları görülmektedir. Halk tarafından ham obsidiyen yumruları "Deve Gözü" olarak adlandırılmaktadır. Ham obsidiyen yumrularının Büyük Dere Vadisi'nin doğu yamaçlarında daha çok olduğu görülmektedir. Çeşitli alet ve silahların çıkarıldığı bazı obsidiyen yumruları, 8.5-9 kg. ağırlığındadır. Camı bir parlaklığa sahip olan obsidiyenlerin hemen hepsi siyah renktedir. Obsidiyen yumrularının işlendiği en önemli üretim merkezi ise, Kurnunç Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer alan küçük bir kaledir. 1/25.000'lik haritalarda küçük bir tepe üzerinde bulunan kale Peluzkale Tepe olarak geçmekteyse de, halk burayı Cin Kalesi olarak adlandırmaktadır⁷ (Resim: 1). Deniz seviyesinden 1870 m. yüksekliğindeki kalenin doğusu, yayvan yamaçlar halinde Büyük Dere Vadisi'ne açılmaktadır. Cin Kalesi fazla yüksek olmayan ve andezitten oluşan kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kabaca oval bir plan gösteren kalenin güney kesiminin daha dik olduğu görülmektedir. Kale duvarları yıkıldığı için, belirli bir plan vermemektedir. Kale duvarlarında kullanılan dış yüzleri kabaca işlenmiş andezit taşların, çevrede zengin olarak bulunan andezit yataklarından elde edildiği anlaşılmaktadır. Kalenin doğu eteklerinde yayvan yamaçlar üzerinde konut kalıntıları yayılmaktadır. Konut duvarlarında kullanılan ve dış yüzleri kabaca işlenen taşlar, kale duvarlarında bulunan taşlara kıyasla daha küçüktür. Bu kesimde bulunan çok sayıda çanak çömlek parçası, Tunç Çağı özellikleri göstermektedir. Cin Kalesi'nin en önemli özelliği, aşağıda Büyük Dere Vadisi'nde bulunan binlerce ham obsidiyen yumrusunun plaka halindeki parçaların buraya getirilerek işlenmiş olmasıdır. Zaten kuzey yönüne doğru eğimli olarak eski yol kalıntısı, günümüzde bile belirgin olarak görülmektedir. Çevrede dağınık olarak bulunan işlenmiş ve yarı işlenmiş obsidiyen parçalarıyla yongalar, Cin Kalesi'nin önemli bir obsidiyen üretim merkezi olduğunu göstermektedir. Obsidiyenden yapılan alet ve silahlar, camı bir parlaklığa sahiptir. Öyle anlaşılmaktadır ki, Cin Kalesi obsidiyen atöl-

7 Cin Kalesi, ekip üyemiz Alpaslan Ceylan tarafından ayrıntılı olarak araştırılmaktadır.

yesi, Kalkolitik Çağ'dan beri Hasan Kale Ovası'yla yöredeki diğer höyüklerin obsidiyen alet ve silah gereksinmesini karşılamaktaydı⁸.

Hasankale'nin 11 km. kuzeybatısında bulunan Kurnunç Köyü'nün 3 km. kuzey-doğusunda ve vadi içinde güney yönüne doğru akan Büyük Dere'nin önu taşlarla kesilerek, suların bir kısmı kanala verilmiştir. Suların önünün taşlarla kesildiği yere halk, "Vakıf Bendi" adını vermektedir. Suların önünün bu şekilde taşlarla kesilerek bir kanala aktarılmasının benzerlerine, I. Ferhat Kanalı⁹ ve Bey Kanalı'nda da rastlanmaktadır¹⁰. Yüksek tepelerin batı eteğinden geçirilen kanal, Büyük Dere'nin doğusunda kalmaktadır (Re-sim: 2). Güney yönüne doğru devam eden kanalın geçtiği kesimlerin elverişli olmayan yerleri, tıpkı diğer Urartu kanallarının destek duvarlarında olduğu gibi, destek duvarlarıyla örülmüştür (Çizim: 6). Ancak destek duvarlarını yıktığı ve sık sık onarıldığı görülmektedir. Hatta yıkılan kanalın hemen bitişiğine betondan bir kanal yapılmışsa da, bu kanal daha çabuk bozularak tahrip olmuştur. Yüksek ve dik tepelerden yağmur ve sel sularının taşımış olduğu kalın toprak tabakası ile taşlar, kanalın içini doldurmuştur. Kanalın içindeki taş ve toprak tabakası temizlenerek, duvarın üzerine yığılmıştır (Resim: 3). Güneydoğu yönüne doğru devam eden Vakıf Kanalı, Kurnunç, Hinz, Aha, Serçe Boğazı ve Tizgi köylerinin yakınlarından geçerek, Hasankale'nin doğusunda Söğütüdere mevkiinde son bulmaktadır. Gelecek yıl yapacağımız araştırmalarda, kanalın son bulunduğu Söğütüdere mevkiinde, suların biriktirilerek dinlendirildiği herhangi bir göletin olup olmadığı araştırılacaktır. Yaklaşık olarak 16-17 km. uzunluğunda olduğu anlaşılan Vakıf Kanalı 2800 yıldan beri geçtiği yerlerdeki tarlalara, sebze ve meyve bahçelerine hayat vermektedir. Kanal bu haliyle I. Ferhat Kanalı ve Menua Kanalı'ndan sonra üçüncü uzun kanalı oluşturmaktadır.

Kanala en yakın arkeolojik kalıntı, Erzurum-Kars karayolunun hemen kuzeyinde bulunan Hasankale'dir. Kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanan kayalık tepe üzerindeki kalenin duvarları aşırı derecede tahrip edilmiştir. Yalnızca kayalığın güneyinde kayalıklara oyularak yapılan kaya mezar odaları, günümüze değin varlığını koruyabilmektedir. Oldukça stratejik bir mevkide kurulan Hasankale, aynı zamanda ovada yapılan tarım ürünlerinin depolandığı önemli bir ekonomik merkezdir. Hasankale'de bulunan çivi yazılı yapı, yazıtından da anlaşılacağı gibi, Urartu krallarından Menua (M.Ö. 810-786) tarafından yaptırılmıştır¹¹. Öyle anlaşılmaktadır ki kale ile birlikte Vakıf Kanalı ve diğer sulama kanalları da Kral Menua Döneminde yaptırılmıştır.

KÖR KANAL

Hasankale Ovası'nın kuzeyindeki toprakları sulamak için Büyük Dere'den ayrıca iki kanal daha alınmaktadır. Bunlardan Kör Kanal olarak adlandırılan, Kurnunç Köyü'nün güneyinden alınmaktadır. Toprak içine açılan ve güney yönüne doğru akan kanal, Büyük Dere'nin doğusunda bulunmaktadır. Kör Kanal, Hinz, Serçeboğazı ve Tizgi köylerinin batısından geçerek, güneyde Aras Çayı'na kadar uzanmaktadır. Ancak Büyük Dere'den alınan üç kanaldan en kısa olanını Kör Kanal oluşturmaktadır. Bu kanalın açılmasının nedeni, araziye derin bir şekilde oyarak parçalayan Büyük Dere'nin doğusunda bulunan ve sulanmasına olanak olmayan topraklarda yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamak içindir. Günümüzde de Kör Kanal hâlâ başarılı bir şekilde çalışmaktadır.

DENİZ KANALI

Büyük Dere'den alınan ve güneybatı yönüne doğru akıtılan üçüncü kanal, halk tarafından "Deniz Kanalı" olarak adlandırılmaktadır. Diğer kanallar gibi toprak içine

-
- 8 Geniş bilgi için bk; O. Belli, "Doğu Anadolu'da Obsidiyen Yataklarının ve Atölyelerinin Araştırılması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (ed. O. Belli), Ankara 2000, 302-305.
9 O. Belli, *Doğu Anadolu'da Sulama Kanalları- Urartian Irrigation Canals in Eastern Anatolia*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1997, 26-32.
10 O. Belli, "1997 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sisteminin Araştırılması", *16. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 270-271.
11 F.W. König, *Handbuch der chaldäischen Inschriften*, AfO, 1955-1957, no.44.

açılan kanal, Keyvank ve Müceldi köylerini geçtikten sonra, Sos Höyüğü'nün kuzeyinde Aras Çayı'na karışmaktadır. Bu kanalın yapılmasının nedeni de, Aras Çayı'nın kuzeyinde bulunan Hasankale Ovası'nda yapılan tarla ve sebze bahçelerinin su gereksinimini karşılamak içindir. Diğer kanallar gibi Deniz Kanalı da hâlâ başarılı bir şekilde çalışmaktadır.

YUKARI AĞINDIR BARAJI

Ağındır ve Karakaya barajlarının yakınında bulunan Karakaya (Cimin) Beldesi, Erzincan'ın 30 km. doğusunda ve Erzurum-Erzincan karayolunun da 8 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve Erzincan Ovası'nın kuzeyini sınırlayan yüksek tepeler, güneyde Erzincan Ovası'na kadar teraslar halinde düzenlenmiştir. Teraslar halinde uzanan verimli topraklara ekilen meyve ve sebze bahçelerinin su gereksinmesini karşılamak için, çok sayıda sulama tesisi yapılmıştır (Çizim: 7). Ancak ne yazık ki sulama tesislerinin büyük bir kısmının, yörede yüzlerce yıldan beri meydana gelen şiddetli depremlerden tıpkı diğer mimari yapılar gibi aşırı bir şekilde etkilendikleri görülmektedir.

Yukarı Ağındır Barajı, Karakaya Beldesi'nin 500 m. kadar kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 1500 m. yüksekliğindeki küçük baraj, yüksek tepelerin hemen güney eteğindedir. Barajda biriken sular, kar, yağmur ve özellikle kaynak sularının birleşmesinden oluşmaktadır. Ancak barajın en büyük su kaynağını kuzeydeki yüksek tepelerden güneye doğru akan Cimin Dere meydana getirmektedir. Kabaca yarım ay biçimli duvar, barajın eğimli olan güney kesimini kapatmaktadır. Ortalama 39 m. uzunluğunda, 2 m. genişliğinde ve 1-1.5 m. yüksekliğindeki duvar, çevrede bulunan mikamsı şist taşlarından yapılmıştır (Çizim: 8). Baraj duvarının yapım tekniği, diğer Urartu baraj duvarlarının yapım tekniğiyle çok büyük bir benzerlik göstermektedir. Taşlar arasında birleştirici malzeme olarak kil kullanılmıştır. Baraj duvarının güneybatı kesiminde bulunan 50x50 cm. büyüklüğündeki savak, bozulmadan günümüze değin varlığını korumuştur (Resim: 4). Savağın ölçüleri, barajın küçüklüğüyle uyum içindedir.

Yağmur, sel ve kaynak sularının taşımış olduğu kalın toprak tabakası zaten çok küçük olan barajın içini doldurmuştur. Bu yüzden barajda çok az su bulunmaktadır. Bunlardan da önemlisi yörede sık sık meydana gelen deprem ve heyelanlardan barajın içi dolmuş ve duvarları fazlasıyla zarar görmüştür. Bütün bunlara karşın baraj günümüzde bile çalışmasına devam etmektedir.

AŞAĞI AĞINDIR BARAJI

Yukarı Ağındır Barajı'nın 45-50 m. güneyinde ise Aşağı Ağındır Barajı bulunmaktadır. Ancak meydana gelen deprem ve heyelanlar yüzünden, bu barajın daha çok tahrip olduğu ve sık sık onarıldığı görülmüştür. Kabaca daire biçimli olan barajın duvar yapım tekniği, tıpkı Yukarı Ağındır Baraj duvarının yapım tekniğiyle aynıdır (Çizim: 9). Taşlar arasında birleştirici malzeme olarak kil kullanılmıştır. Yapılan onarımlarda ise çimento kullanıldığı saptanmıştır. Gerek Yukarı, gerekse Aşağı Ağındır barajlarının duvarlarında, kesinlikle Horasan harcına rastlanılmamıştır.

Barajdan güney yönüne doğru akıtılan sular, derin bir vadi açan Cimin Dere'nin sulayamadığı topraklarda teraslar halinde düzenlenen meyve ve sebze bahçelerinin su gereksinmesini karşılamaktadır. Yüzlerce yıldan beri geleneksel olarak ekilen sebze bahçeleriyle meyve bahçeleri ve üzüm bağları, yakın çevreyi gerçek anlamda bir cennete dönüştürmüştür. Öyle ki Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer yerlerinde bu kadar çok üzüm bağı ve meyve bahçelerinin varlığına rastlanmamaktadır. Doğu Anadolu'nun çok büyük bir kısmında Urartu Krallığı döneminden beri geleneksel olarak yapılan bağcılık ortadan kalkmasına karşın, yakın çevrede bağcılık geleneksel olarak sürdürülmektedir. Elde edilen meyve ve tarım ürünleri hem Erzincan, hem de Erzurum yöresinin gereksinmesini karşılamaktadır. Günümüzde bile Yukarı ve Aşağı Ağındır barajlarına yapılan küçük onarımlarla biriktirilen suların yardımıyla sebze ve meyve bahçeleriyle üzüm bağlarının su gereksinmesinin nasıl karşılandığı, sulama tesisleriyle tarım alanları ve meyve bahçelerinin nasıl bir ilişki içinde olduğu çok somut olarak görülmektedir.

Barajlara en yakın arkeolojik kalıntı, 2 km. kuzeydoğuda bulunan Karakaya Kalesi'2 ile 10 km. batıda yer alan Altintepe Kalesi'dir. Bu yörenin en büyük ekonomik ve askerî yönetim merkezini oluşturan Altintepe Kalesi'nde yapılan kazıların da gösterdiği gibi, kale Urartu krallarından II. Argişti (M.Ö. 714-685) Döneminde kurulmuştur. Bu yüzden Ağındır barajlarının da M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

AŞAĞI KARAAĞAÇ BARAJI

Karakaya yerleşim merkezinin kuzeybatısında ve Ağındır barajlarının 180-190 m. batısında Aşağı Karaağaç Barajı bulunmaktadır. Ağındır barajlarıyla Karaağaç barajları arasında kuzeydeki yüksek tepelerden güneye doğru akan sular, halk tarafından Orta Dere olarak adlandırılmaktadır. Büyük bir hızla akan Orta Dere arazide derin bir vadi açmıştır. Vadinin söğüt ağaçları ve çok sık bir bitki topluluğu ile kaplı olduğu görülmektedir. Orta Dere'nin batısında kalan ve güneye doğru teraslar halinde alçalan arazideki sebze ve meyve bahçelerini sulamak için birbiriyle bağıntılı olarak birçok sulama yapısı yapılmıştır. Ancak bu sulama tesislerinden yalnızca biri günümüze değin varlığını koruyabilmiştir.

Kuzeyde bulunan ve tarafımızdan "Yukarı Karaağaç Barajı" olarak adlandırılan sulama yapılarından ilki, deprem ve heyelanların etkisiyle tümüyle kullanılamaz duruma geldiği için, günümüzden 20 yıl önce yıkılarak, betondan çok büyük bir havuz yapılmıştır. Bunun 140-150 m. güneyinde yer alan ikinci sulama yapısının içi, yüzlerce yıldan beri yukarıdan dere sularının taşımış olduğu kalın toprak tabakasıyla dolmuş ve sık bir bitki topluluğuyla kaplanmıştır. Bu sulama yapısı da tarafımızdan "Orta Karaağaç Barajı" olarak adlandırılmıştır. Ağaç ve çalılarla kaplanan baraj duvarının çok az bir kısmı görülebilmektedir. Fazla büyük olmadığı anlaşılan baraj duvarı, açık ve eğimli olan güney kısmı kapatmaktadır. Barajın içi dolmasına karşın, kuzeyden gelen sular, duvarların üzerinden akmaktadır. Barajın savağı bozulduğu için, betondan yeni bir savak yapıldığı görülmektedir. Ancak baraj duvarının yapımında, Horasan harcı kullanılmamıştır. Barajın içininin bu denli kalın bir toprak tabakası ile dolmasında, vadi içinde yapılmasının büyük etkisi vardır. Çünkü dik ve yüksek tepelerden suların taşımış olduğu kalın bir taş ve toprak tabakası barajı kullanılmaz duruma getirmiştir.

Bunun güneyinde yer alan Aşağı Karaağaç Barajı, Orta Karaağaç Barajı'na kıyasla çok daha iyi korunmuştur. Doğu-batı doğrultusunda yapılan barajın fazla büyük olmadığı görülmektedir. Kabaca "U" biçiminde olan barajda biriken sular Orta Dere'den alınan sulardan oluşmaktadır. Suların getirmiş olduğu kalın toprak tabakası barajın içini doldurmuştur. Bu yüzden barajda fazla su birikmemektedir. Arazinin eğime göre açık olan güney kısmındaki duvarın uzunluğu 34 m.yi geçmektedir. Duvarın su tarafına bakan kısmının yüksekliği bilinemezken, güney kısmının mevcut yüksekliği 1-1.5 m. arasında değişmektedir (Çizim: 10). Ortalama 1.5 m. genişliğindeki taş duvarın yapım tekniği, Ağındır barajlarının yapım tekniğiyle büyük bir benzerlik göstermektedir.

Barajın savak kısmı, güneybatıya yapılmıştır. Ağındır Barajı'nın savağı gibi fazla büyük olmayan savak 35x50 cm. ölçülerindedir. Savağın biçimi bozulmamıştır. Aslında savağın küçüklüğü, barajın büyüklüğü ile uyum içindedir. Savağın güneydoğusunda ve duvarın iç kısmında biten büyük bir söğüt ağacı, duvara büyük ölçüde zarar vermiştir. Söğüt ağacının gövdesi 2 m. çapındadır. Duvarın büyük bir kısmını parçalayan söğüt ağacının en azından 130-140 yıllık olduğu sanılmaktadır.

Bu barajın da deprem ve heyelanlardan etkilendiği görülmektedir. Duvarlardaki yamulmaya karşın, herhangi bir onarım yapılmamıştır. Barajın güneybatı yönüne doğru akıtılan sular, Orta Dere'nin sulayamadığı alanlarda bulunan meyve ve sebze bahçeleriyle üzüm bağlarının su gereksinmesini karşılamaktadır. Aşağı Karaağaç Barajı'nın da tıpkı Ağındır barajları gibi M.Ö. 7. yüzyılda yapıldığı anlaşılmaktadır.

12 A.Ceylan, "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması", 17. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999, 183-184

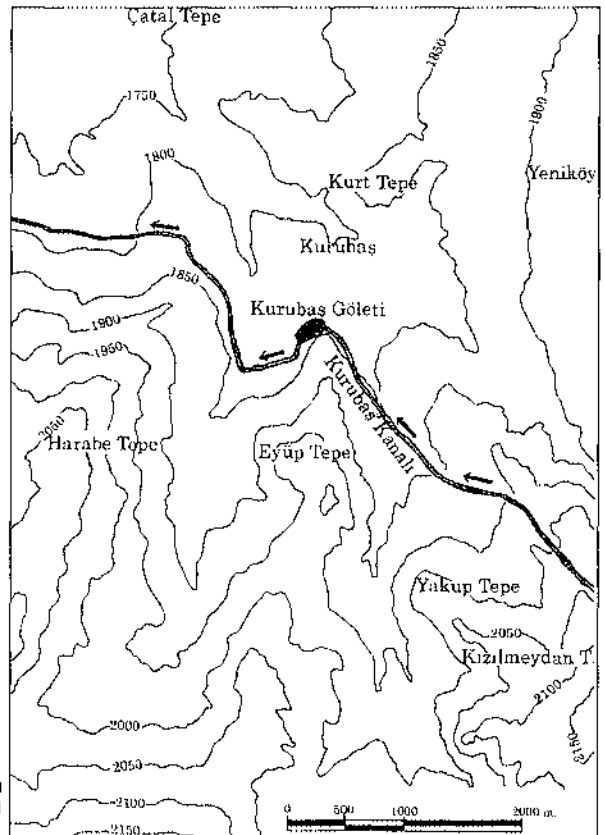
2 NO.LU HARİTA ÜZERİNDE YER ALAN BARAJ, GÖLET VE SULAMA KANALLARI

1- Rusa Barajı (Keşiş Göl)	35- Yukarı Ömer Gölü Barajı
2- Menua (Semiramis/Şamram) Kanalı	36- Aşağı Ömer Gölü Barajı
3- Aznavurtepe Göleti	37- Kilise Gölü Barajı
4- Kırçagöl Barajı*	38- Kevenli Barajı
5- Doni Göleti*	39- Düzlük Göleti
6- Faruk Bendi*	40- Tasmalı Barajı
7- Süphan Barajı	41- Yukarı Adır Barajı
8- Arpayatağı Göleti	42- Aşağı Adır Barajı
9- Arç Barajı	43- Aşağı Esenpınar Barajı
10- Kırmızı Düzlük Barajı	44- Yukarı Esenpınar Barajı
11- Bezirgan Kanalı	45- Arındı Göleti
12- Yukarı Argıt Barajı	46- Bey Kanalı
13- Gelincik Barajı	47- Bey Göleti
14- Yukarı Anzaf Barajı	48- Tepegören Göleti
15- Çavuştepe Su Biriktirme Yapısı	49- Çirişgöl Barajı ve Kanalı
16- Aygır Göleti	50- Çirişgöl Göleti
17- Sıhke Göleti	51- Katırlı Göleti
18- Reşan Barajı	52- Darboğaz Barajı
19- Sünnet Nebi Barajı	53- Azab Göleti
20- Gövelek Barajı	54- Memedik Göleti
21- Meydan Boğazı Barajı	55- Kurugöl Barajı
22- Hırsız Deresi Barajı	56- Mustafapaşa Barajı
23- Köşebaşı Barajı	57- Kelle Barajı
24- Süs Barajı	58- Kızkapan Barajı
25- Aşağı Kom Barajı	59- II. Ferhat Kanalı (Nahçıvan)
26- Yukarı Kom Barajı	60- Kalecik Kanalı (Nahçıvan)
27- Karataş Barajı	61- Kurubaş Göleti
28- Kadim Barajı	62- Yakub Göleti
29- Bakraçlı Barajı	63- Vakıf Bendi ve Kanalı
30- Harabe Barajı	64- Kör Kanal
31- I. Ferhat Kanalı	65- Deniz Kanalı
32- Bendmurat Barajı	66- Yukarı Ağındır Barajı
33- Aşikhüseyn Göleti	67- Aşağı Ağındır Barajı
34- Abbasgöl Barajı	68- Aşağı Karaağaç Barajı

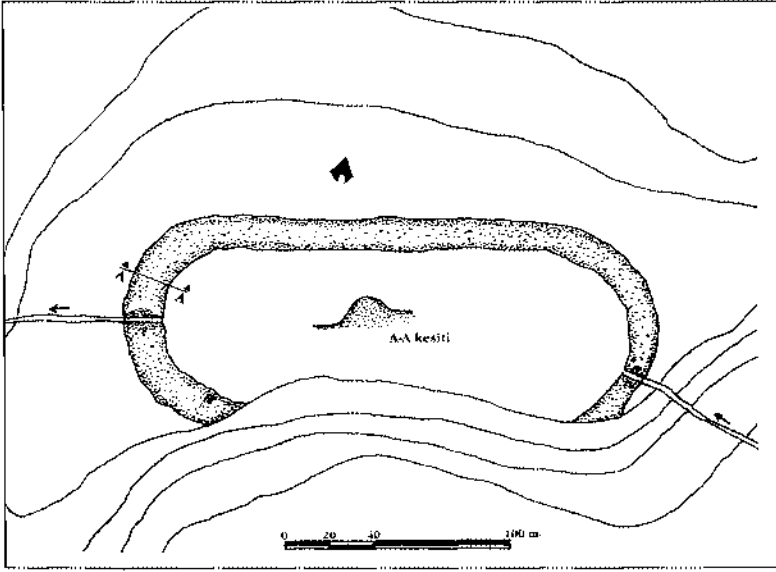
Yanında (*) işareti bulunan baraj, gölet ve sulama kanalları, bizim yüzey araştırmalarımızdan önce 1889-1970 yılları arasında Van yöresinde bulunan baraj, gölet ve sulama kanallarını göstermektedir.

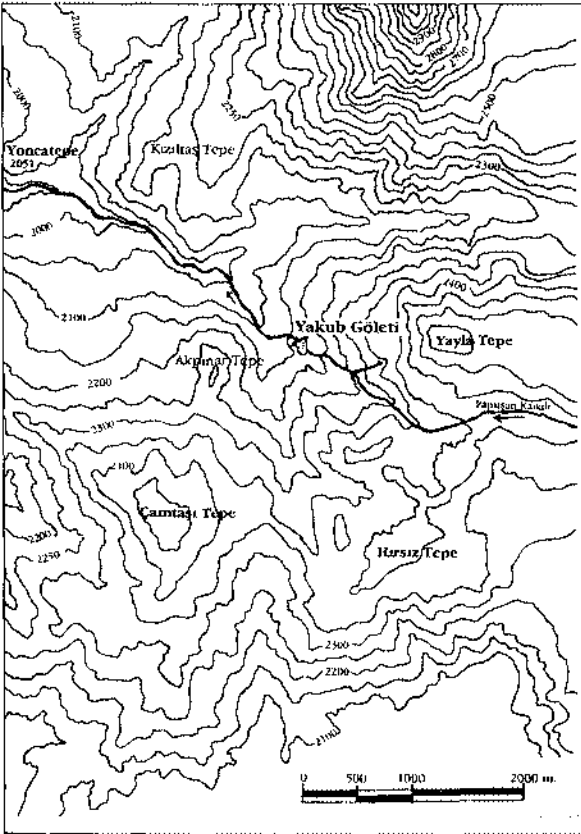
Harita: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Krallığı'na ait baraj, gölet ve sulama kanallarının dağılımı

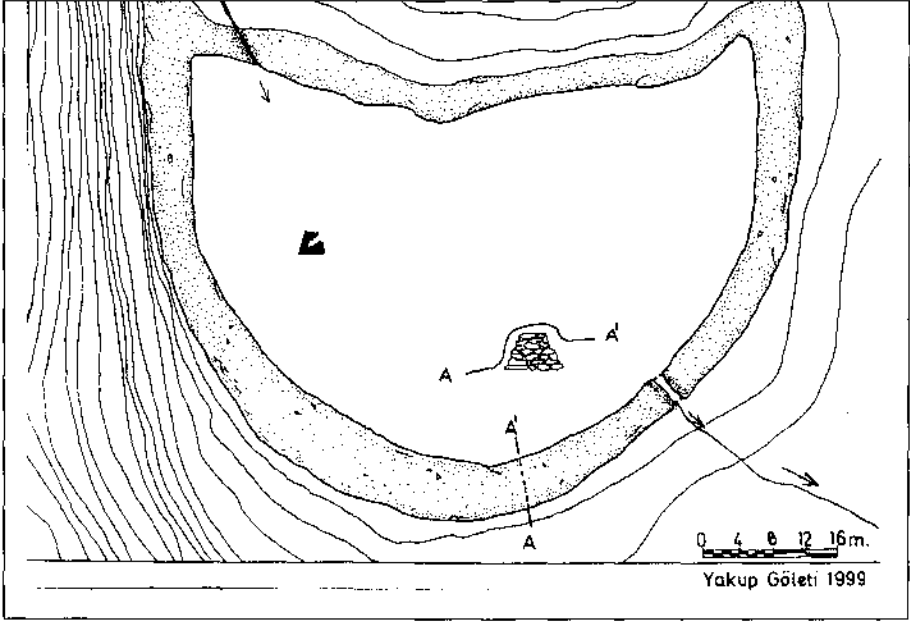
Çizim 1: Kurubaş Gölleti ve yakın çevresinin topografik planı

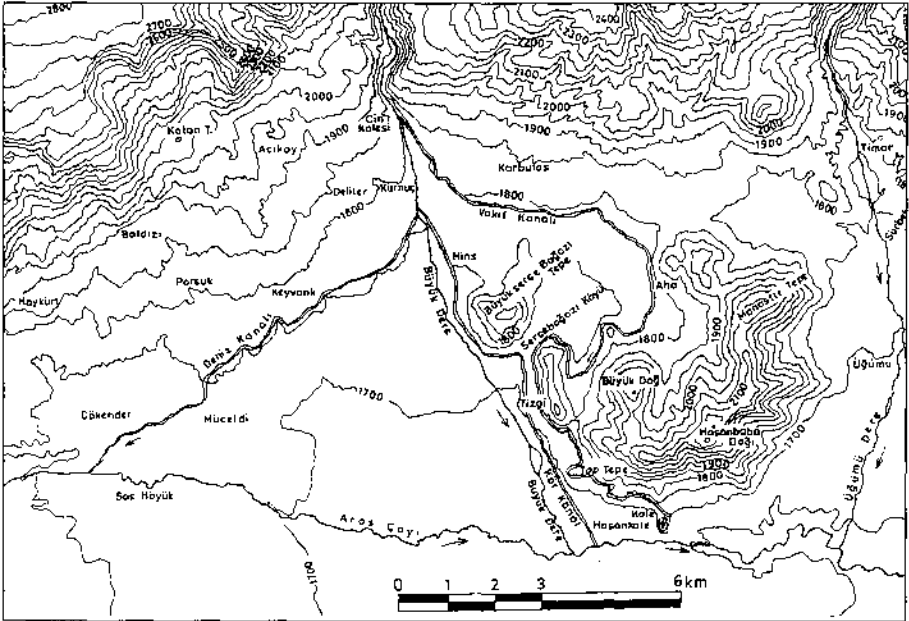
Çizim 2: Kurubaş Gölü'nün plan ve kesiti

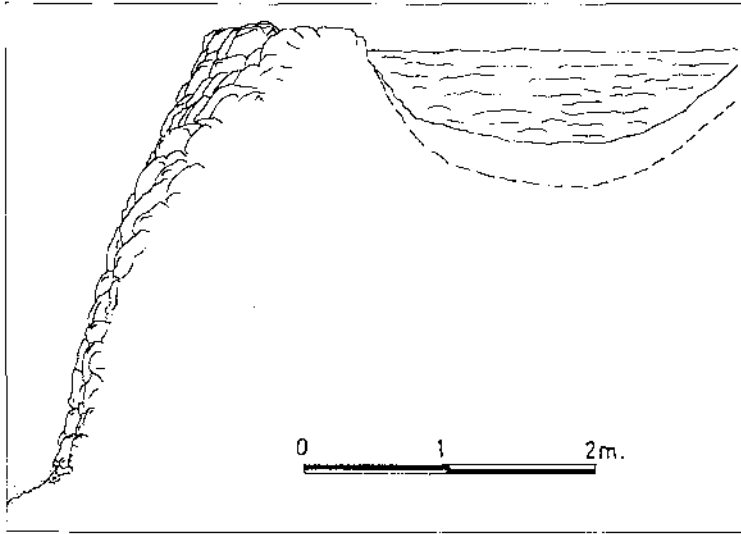
Çizim 3: Yakub Gölü ve yakın çevresinin topografik planı

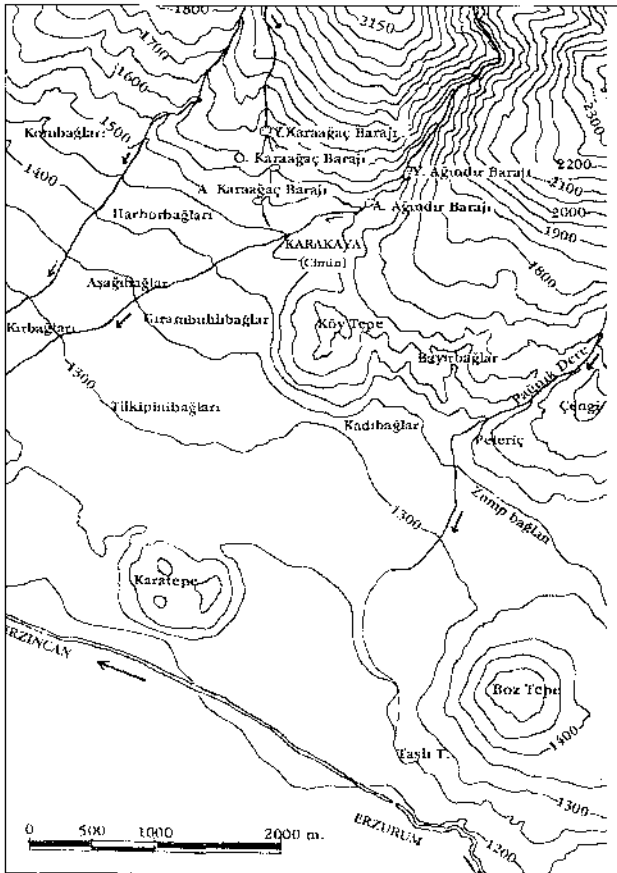
Çizim 4: Yakup Göleti'nin plan ve kesiti

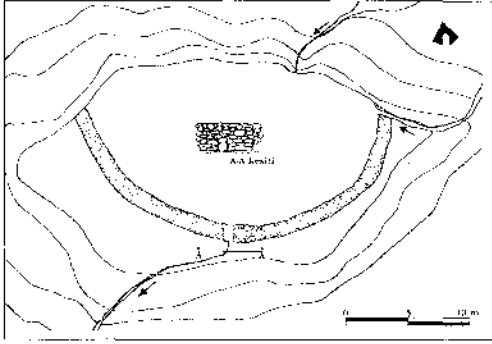
Çizim 5: Vakıf Bendi ve Kanalı, Kör Kanalı ve Deniz Kanalı ile yakın çevrenin topografik planı

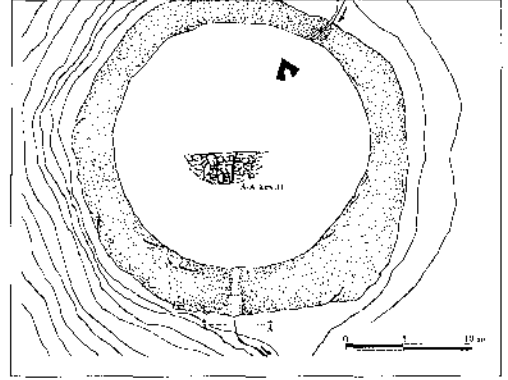
Çizim 6: Vakıf Kanalı destek duvarının kesiti

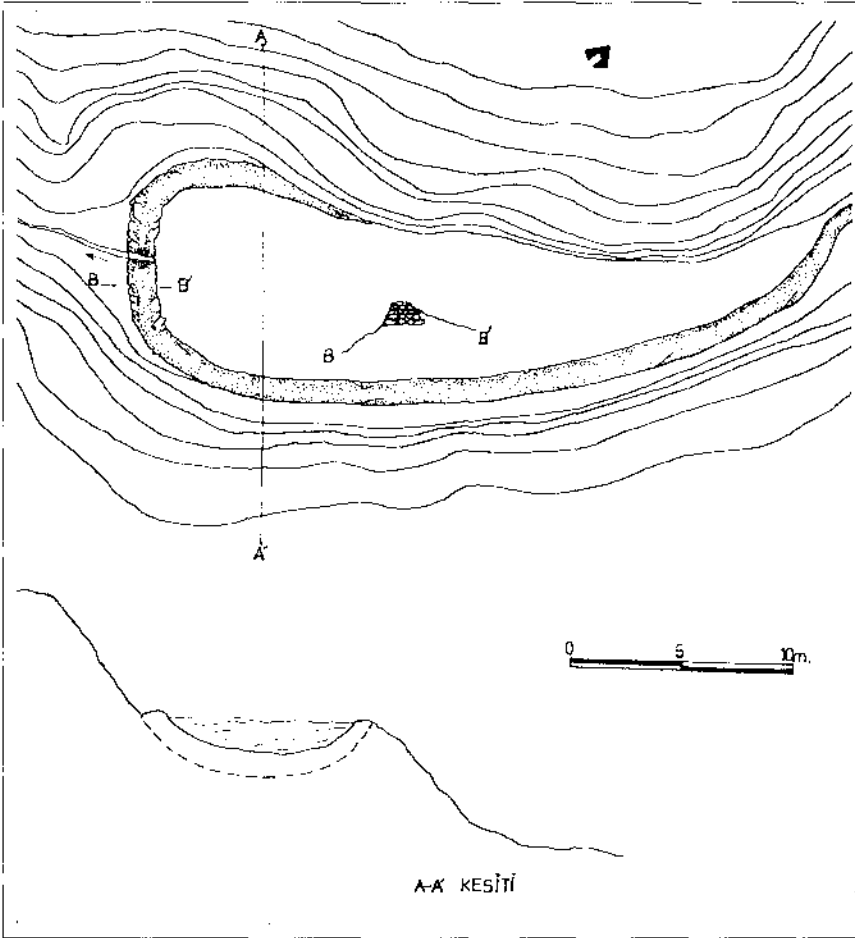
Çizim 7: Ağındır ve Karaağaç barajları ile yakın çevresinin topografik planı

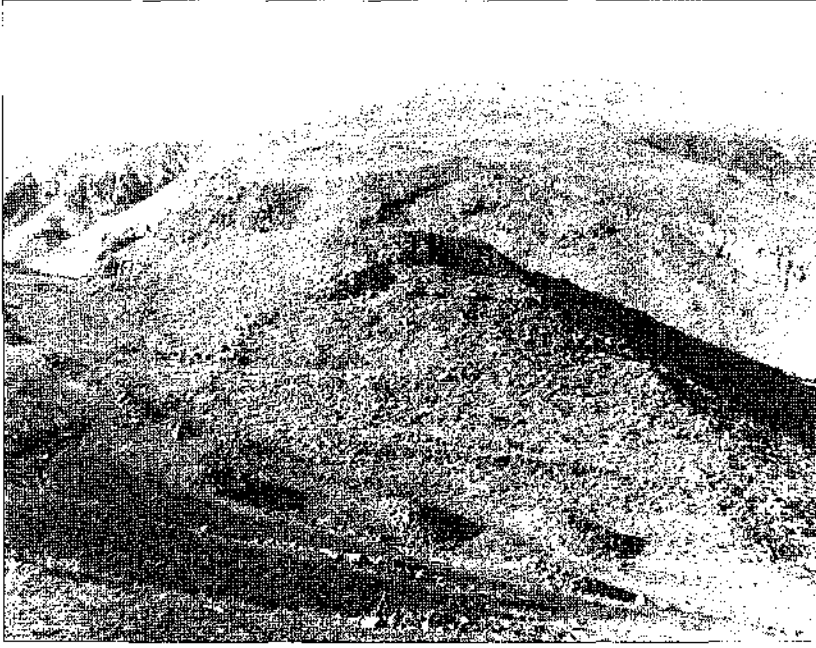
Çizim 8: Yukarı Ağındır Barajı'nın plan ve kesiti

Çizim 9: Aşağı Ağındır Barajı'nın plan ve kesiti

Çizim 10: Aşağı Karaağaç Barajı'nın plan ve kesiti

Resim 1: Cin Kalesi, güneydoğudan

Resim 2: Güneye doğru akan Büyük Dere ve Vakıf kanalı

Resim 3: Kanal içindeki taş ve toprak tabakasının temizlenerek duvarın üstüne yığılmış durumu

Resim 4: Yukarı Ağındır Barajı'nın bozulmayan savak kısmı

1999 SURVEY AT LAODIKEIA AD LYCUM

*Gustavo TRAVERSARI**

In September-October 1999, under the direction of prof. Gustavo Traversari, the University Ca'Foscari of Venice made the 7th campagne of survey in the site of Laodikeia ad Lycum, near Denizli. In it have taken part dr.Tahsin Saatçi, Inspector of the Turkish Ministerium, proff. G.Bejor and S.Gelichi, University Ca' Foscari of Venice, L.Sperti, University of Udine, J.Bonetto, University of Padua, as well as archaeologists and students of the Universities of Venice and Pisa.

In this year we had two programs:

1) The survey of the main west entrance, with the roman gate on the road coming from Ephesos, and the area directly inside this gate

2) The prospection of the late classical and post-classical remains of the nearby hill, the so-called acropolis.

1) Of the Ephesian Gate (Fig.1) was made a new plan, mapping and drawing the ancient architectural elements on the ground all around. Among the 28 blocks, 4 belonged to the doric friese, with triglyphs and metopes, of the decoration of the Roman arch.

The monument had quite the same type, shape and dimension as the West gate of Laodiceia, known as Syrian Gate in the classical sources, whose blocks lay on the ground, near the east end of the archaeological site, without connection with ancient visible structures. This eastern gate has an Inscription of the Proconsul Frontinus, the same who made also the roman gate of Hierapolis in 83-84 A.D.

So, it is very probable that both gates were built in those years.

Fig.2 shows a hypothetical reconstruction of the Ephesian gate, with the niveau of the ground today. There is no block of the cornice on the ground, but we have such blocks in the Syrian gate, and it is quite probable that they lay under the visible surface of the area.

The aerophotographical prospection that this mission made in the previous years has shown that, coming from the Ephesian Gate, the ancient road went up to a large plateau that ends close to the south slope of the so-called acropolis. Many blocks with architectonical decoration were already visible on the flat surface of this plateau. A punctual survey has revealed some lines of blocks, that seem to be always in their original site: they gave the shape of a square, surrounded by buildings (Fig. 3). But his orientation it is not the same as the main columnated street of the town. We could see two series of blocks, with different orientation; it can also be that we could speak of two different squares, with different chronology. But, before excavations, we cannot be sure.

* Gustavo TRAVERSARI, Giorgio Bejor University Ca' Foscari di Venezia Sezione di Archeologia. S.Polo 1977, 30125 VENEZIA

It is also probable that this agora was first arranged in connection with the construction of the Ephesian Gate and perhaps of the nearby bridge on the Asopus river. To this period can belong the ionic basis in the south side.

A special map was taken near the SW corner, where some curved decorated blocks let think to a little exedra (Fig. 4). It seems to have been a large complex, very probably in connection with the big pipes visible on the ground: it was probably a nymphaeum, to which at least two little exedras with rich carved decoration have belonged.

Among the other main decorated marble block, 6 belong to an arcade-monument, at least of severian age, if it is the same of an inscription that lies on the ground. Together with other already known inscriptions, yet visible on the ground, they help to understand this place as a public complex.

The existence of a round monument inside a monumental square is already testified for the agorai of the so-called macellum type; so, it is very probable that we have here a West agora, in close connection with the Roman road from the Ephesian Gate. The second agora, that was recognized in the south-eastern side of the town, seems to have been the civil one, with a monumental bouleuterion.

2. The second part of the survey-project involved the study of the transformations of Laodicea in the Late Antiquity and Early Middle Age (i.e. Early-Byzantine Period), and was helded by prof.Sauro Gelichi and dr.Claudio Negrelli.

The first aim was the study of the ancient remains in a little hill inside the town, ranking the north side of the western agora (Fig. 5). This is the hill that is conventionally named acropolis. The area was divided in squares of 20 metres, and there was completed the schematic map of the existing structures (Fig. 6). We could map the well preserved remains of a church with three apses, oriented W-E, and probably a nartex or quadriporticus in front of it. Other rooms, probably used as residences, were mapped in the eastern area of the hill. The techniques of the walls of the church are very similar as in the other churches inside the town; the chronology is about V or VI century A.D.

In a second phase the hill was surrounded by a defensive wall, constructed by stones, pillars and reused marbles (Fig. 7). It was not possible to give an exact chronology to this wall, because there is no associated archaeological finds.

In a third phase a new defensive wall was added to the second; in this wall, stones, pillars, marbles and bricks were reused. The chronology of this third wall is also not sure.

In order to gain a better chronological range of occupation in the hill, a surface collection of finds (collected in squares of ten metres) was carried out, and put in comparison with other finds coming from stratigraphical contexts. The distribution of bricks and other building materials, as many peaces of crustae marmoreae (Fig. 8), that lay on the ground show the importance of the place around the church and between this and the apsis of the courtyard.

So, it is now possible to say that the most important phasis of the life on this hill seems to be gone between forth and seventh century , over all between sixth and seventh (perhaps beginnings of the seventh) century A.D.

A larger report of the whole survey, helded since 1993, with the new maps of the town, can now be seen in the first book of the general edition, *Laodicea di Frigia I*, that saw the light in these weeks.

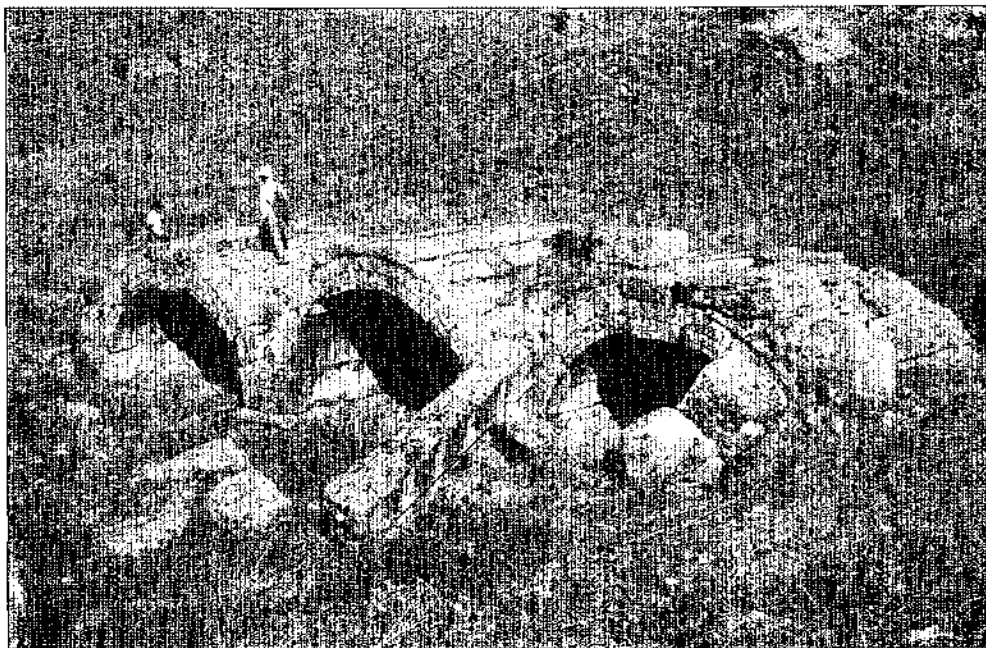

Fig. 1

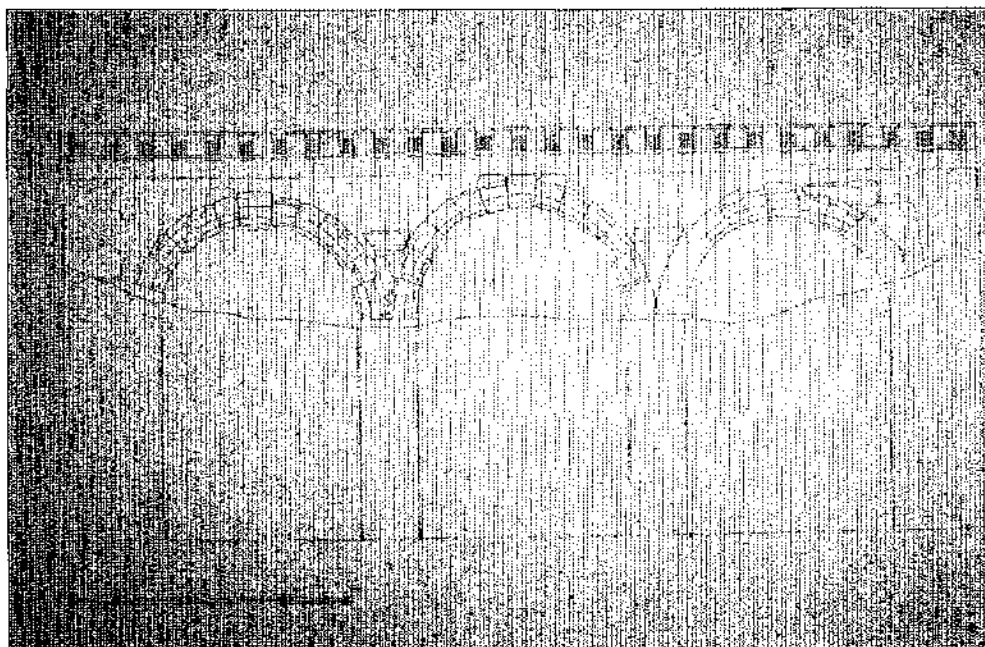

Fig. 2

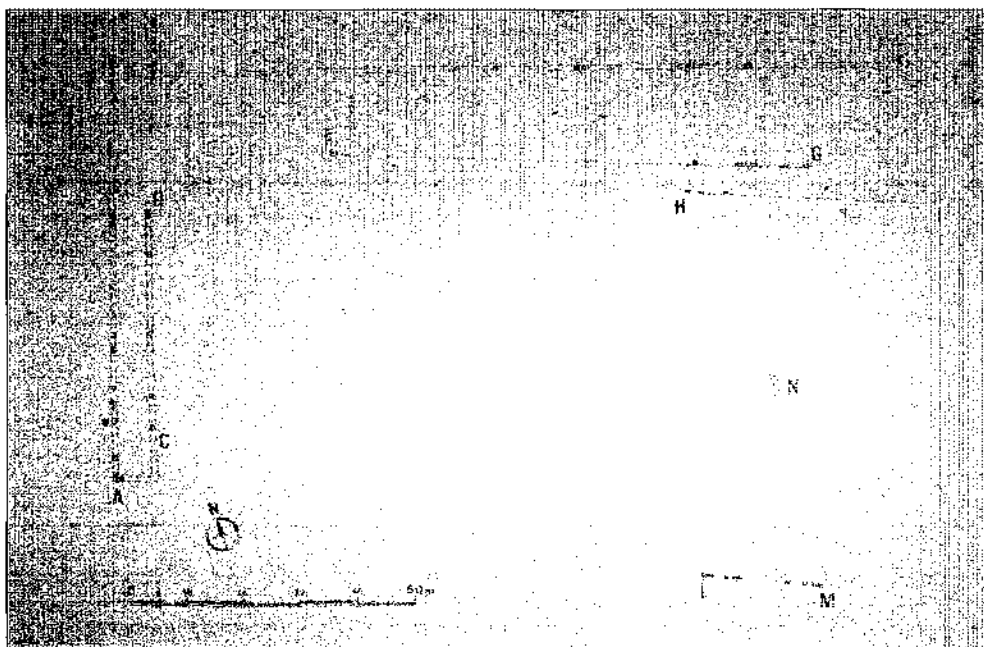

Fig. 3

Fig. 4

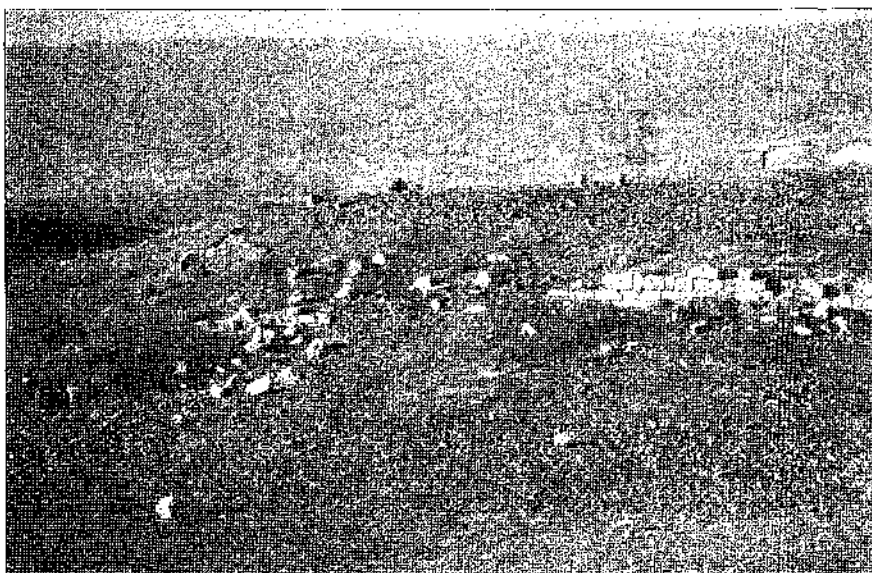

Fig. 5

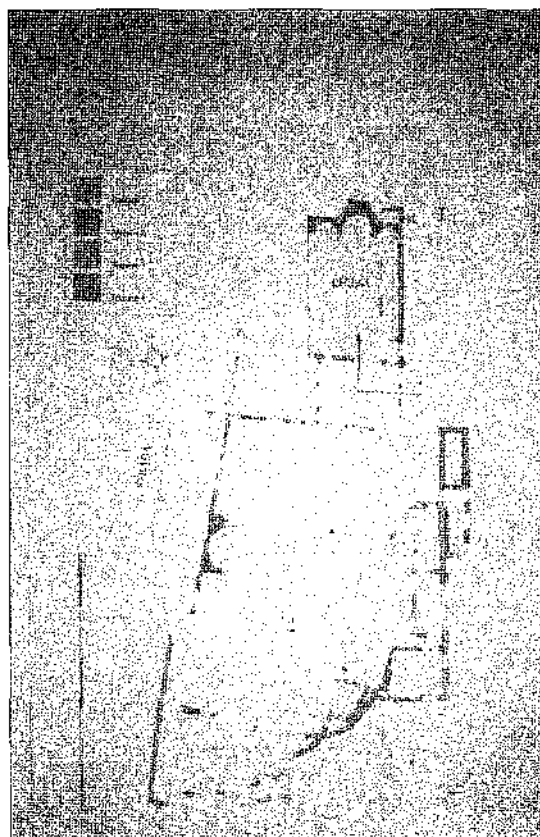

Fig. 6

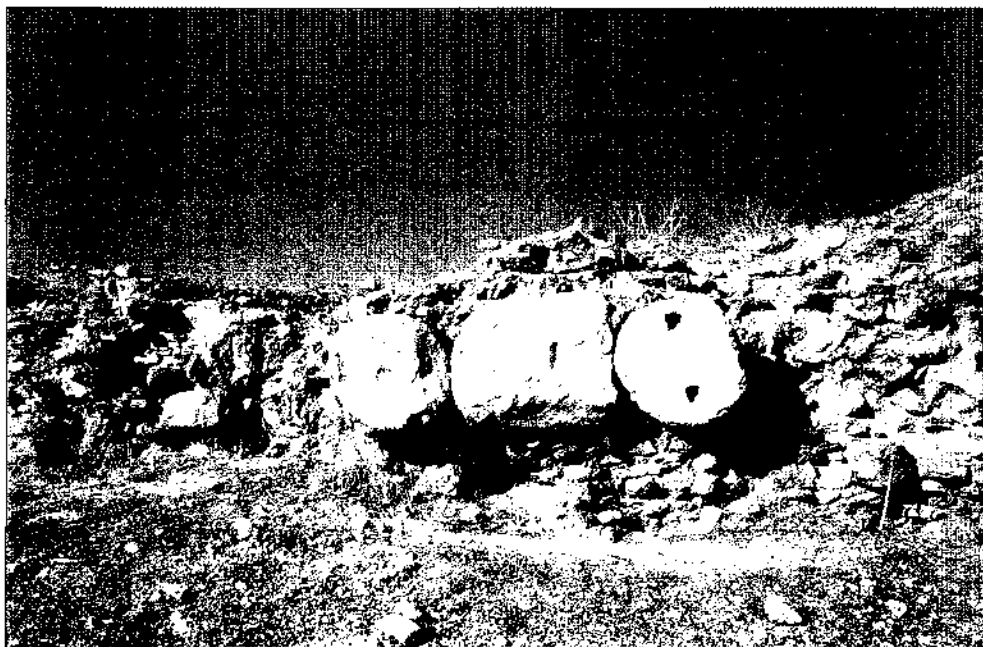

Fig. 7

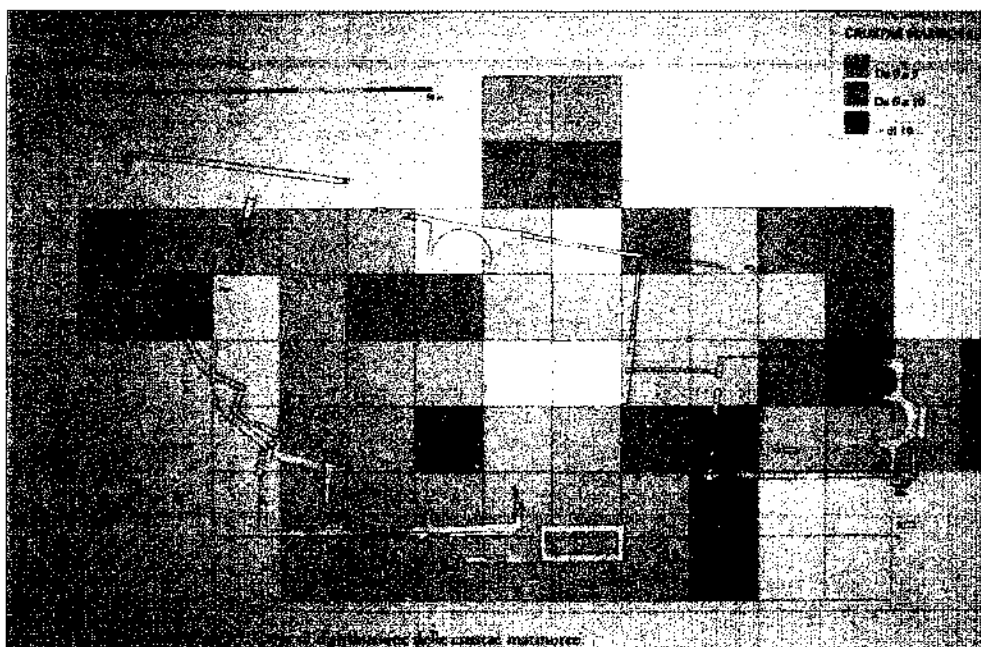

Fig. 8

KUZEY TROAS-PARİON YÜZEY ARAŞTIRMASI 1999

Cevat BAŞARAN*
Ali Yalçın TAVUKÇU

Bakanlığımız Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 01.06.1999 gün ve B.16.0.AMG.0.10.00.02/713.1/006483 sayılı yazılarıyla izin verilen Kuzey Troas-Parion YüzeY Araştırmaları'nın 1999 sezonu çalışmaları, 01-03 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Çanakkale İli Biga ve Çan ilçelerini kapsayan bu yılki araştırmalarda, önceki yıl topografik haritaya işlenen yerleşimlere², antik kaynaklarda adı geçen yerlerinin eklenebilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Çalışma programı çerçevesinde, 01.08.1999 günü Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde toplanılmış, ardından Biga İlçesi'ne hareket edilmiştir.

BİGA İLÇE MERKEZİ

Önceki yıl yürütölen çalışmalar Parion'da (Kemer) yoğunlaştırıldığı için, bugünkü Biga İlçesi'nin yerleşim alanı altında kaldığını düşündüğümüz Pagae antik kentinin kalıntılarının araştırılması sonraya bırakılmıştı (Çizim: 1). Bu yüzden çalışmalara ilk olarak "Hastane Tepesi" diye adlandırılan, ilçe merkezinin ortasındaki yükselişin gözden geçirilmesiyle başlandı. Yüzeyde herhangi bir bulguya rastlanmaması sonucu, eski Biga evlerinin yoğun olduğu, bu tepenin eteğindeki mahallenin gezilmesine başlandı. İlk olarak İ.S. 15.yüzyılda yapılmış olan Biga Ulu Camii'nin ana giriş kapısının önündeki merdivenlerde devşirme olarak kullanılmış mimari bloklara rastlandı. Tamamı iri grenli beyaz mermer olan bloklardan biri (120x19x33cm.) üzerinde beş harfi okunabilen bir yazıt bulunmaktadır. Üzerinde gıyoş ve dil-yaprak bezemelerinin bulunduğu buradaki diğer devşirme malzemelere iki yuvarlak sütun tamburu da eklenebilir. Caminin haziresindeki Osmanlı Dönemi mermerden iki kadın mezar taşı da burada anımalıdır. Biga İlçesi'ndeki bir başka antik kalıntı ise, aynı mahalledeki çeşmenin ön cephe duvarına yerleştirilmiş, geometrik ve bitkisel süslemeler içeren mermer levhadır³.

KOCAGÜR

Biga'nın 11 km. kuzeyindeki Kocagür Köyü'nde yapılan çalışmalarda, köy camii girişinde merdiven basamağı olarak kullanılan, üzerinde beş harfi okunabilen bir yazıt

* Prof.Dr. Cevat BAŞARAN, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 Erzurum/TÜRKİYE Tlf:04422311755/ Fax:04422331062 e-mail:cbasaran@atauni.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240 Erzurum/TÜRKİYE Tlf: 044223311755 Fax: 04422331062 e-mail:atavukcu@atauni.edu.tr

1. Yüzey Araştırması için gerekli izni sağlayan Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; Çanakkale Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne destekleri için Biga kaynakları ve Belödiye Başkanı ile Kemer Köyü Muhtarı'na Bakanlık temsilcilerimiz, Çanakkale Arkeoloji Müzesi arkeo'ğu Sayın Musa Tombul'a; bilimsel katkılarından dolayı ok p arkadaşlarımız Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Araştırma Öğrevlisi Sayın Fırat Kükükoğlu'ne ve Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi Sayın Fırat Akın'a burada bir kere daha teşekkür etmek isteriz.

2. C.Başaran Parion 1997 Araştırmaları", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri, 1999,349-364.

3. Aynı türden bir mermer levha önceki yıl Kemer Köyü'nde, köy meydanına yakın bir evin giriş kapısı eşliğinde kullanılmış olarak görülmektedir.

bulunan triglif ve metoplara bölünmüş, mermer mimarî blok (196x15 cm.) burada karşılaşılan ilk antik malzeme olmuştur. Köy meydanında, bazalt monolit sütun ve içi sonradan oyularak çeşme yalağı haline getirilmiş, kum taşından basit bir stel belirlenmiştir. Köyün kuzeybatısındaki tarlalar arasında, bugün üzerinde su deposunun bulunduğu bir tümülüs (?) tespit edilmiştir. Köyün kuzeyine düşen bir tarlada, kanal açma çalışması sırasında ortaya çıkan pişmiş toprak su künkleri Horosan harçlı duvar parçası ile çok sayıdaki kırmızı renkli tuğla parçası, buradaki bir geç dönem yapısına işaret etmektedir. Aynı tarlanın sahibi Adem Yıldızoğlu'nun evinin önünde tarladan getirildiği söylenen mermer mimarî parçalar arasında, ikiz ante başlığı (55x26x23 cm.), muhtemelen aynı başlığın monolit gövde bloku (14x24 cm.); bir Dor sütun başlığı (32x21 cm.) ve oldukça tahrip olmuş bir Korinth sütun başlığı tespit edilmiştir.

ÇAKIRLI

Çakırlı Köyü'nün merkezinde herhangi bir antik kalıntıya rastlanamamasına karşın, Aksaz mevkiinde yolun 1 km. doğusunda, moloz taş ve harçla yapılmış 70 cm. duvar genişliğine sahip, 7x4.5 m. ölçülerinde, doğu tarafında bir apsisin yer aldığı, muhtemelen Bizans Dönemine ait olan şapel belirlenmiştir.

KARAHAMZALAR

Biga'ya 21 km. mesafedeki Çakırlı'nın güneyinde yer alan Karahamzalar Köyü'ndeki araştırmalarda caminin avlu duvarı dışında Kemer'den (Parion) getirildiği söylenen *tabula anazatali* bir lahit ön yüzü parçası (195x50 cm.) avlu duvarının köşesinde aynı lahitin arka yüzünün bir parçası; yolun karşısında da diğer parçası, toprakla örtülü olarak bulundu. Köy sakinlerinden Ehliman Sakatlı'nın eski evinin köşesinde, duvar içine yerleştirilmiş yazıtlı blok (25x26cm.) (Resim: 1); Ali Fedakar'ın evinin önünde iki parça Bizans Dönemi sütun başlığı (28x10 cm.) ve Hidayet Kargı'nın Beyobası mevkiinden getirildiğini söylediği, dışta 1.5, içte 3 cm. kanal derinliğine sahip yarı işli bir şarap zeytinyağı (?) işliği (68x48 cm.) (Resim: 2) tespit edildi. Aynı köyde camî avlusunun kuzey-doğu köşesinde mermer bir lon sütununun 44 cm. çaplı taban tamburunun oturak olarak kullanıldığı belirlendi. Vahdettin Küçük'ün evinin avlu köşesi dışında, üzerinde beş satır yazıt bulunan mermer bir blok (50x26x33 cm.) (Resim: 3) bulundu.

Ayrıca Karahamzalar ve Karapürçek köylerini birbirine bağlayan yol üzerinde, Tepetarla ve Darıtarla mevkiindeki arazide yapılan araştırmalarda ise yüzeyde çok sayıda tuğla ve kaba seramik kırığı ile sivri dippli amphora kulp ve dip parçaları belirlendi.

ESKİ BALIKLI

Eski Balıklı Köyü'nde köyün girişindeki çeşme yalağında kullanılmış, üzerinde çiçek-rozetlere asılı girlandlar ve girland üstü boşluklarda oinokhoe bulunan, mermer arşitrav bloku parçası (210x17 cm.) (Resim: 4) ve bir evin duvarına yerleştirilmiş mermer yazıt parçası (34x31 cm.) tespit edildi.

ALTIKULAÇ

Araştırma sahası sınırında yer alan Çan-Altıkulaç Çingenetepe Tümülüsü gezildi. Daha önce yapılmış bir kazının ardından Çanakkafe Arkeoloji Müzesi'nin gerçekleştirdiği kurtarma kazısında, temelli sarı kum taşı, üst kesimi yerli andezit taşından yapılmış, 3.78 m. çaplı bir mezar odası ve tümülüs yüzeyine yakın düzeyde Bizans Çağı mezarları tespit edilmiştir. Tümülüsteki lahit yaklaşık 500 metre uzakta kırık bir halde ele geçirilmiş ve müzede koruma altına alınmıştır. Atlı bir Pers beyinin ormanda domuz ve geyik avını anlatan⁴ ön yüz; atlı bir Pers savaşçısının⁵ yaya bir Grek'i öldürdüğü sah-

4 E. Akurgal, *Die Kunst Anatoliens*, (1961) 171, Resim: 119; Ş. Karagöz, *Anadoludan Mezar Stelleri*, (1984) 8, Resim: 4'de Bandırma Çavuşköy stelinin üst sahnesiyle neredeyse aynı kompozisyona sahiptir.

5 Bu sahnedeki Pers savaşçısının giyim-kuşam açısından benzerlerini Kayseri Bünyan Etları ve Daskyleion bullaları üzerinde de görmekteyiz. E. Akurgal, a.g.e. (1961) 171-174, Resim: 120-123.

nenin anlatıldığı I. yan yüz figürlerine dayanarak lahtın, İ.Ö.400 civarına tarihlenebilecek Greko-Pers stili bir işçilik yansıttığı söylenebilir (Resim: 5). Müzenin gerçekleştirdiği kazı sırasında farklı seviyelerde ele geçirilen çok sayıdaki lahit parçasından tümölüsün, çok eskiden de soyulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

GÜMÜŞÇAY

Biga'ya 6 km. mesafedeki Gümüşçay Beldesi ve yakın çevresinde sürdürülen incelemelerde, beldenin girişindeki Biga Caddesi kenarında alt ve üst tablaları dışa taşınılı bir postament blok (125x60x55 cm.) üzerinde bir kısmı aşınarak tahrip olmuş üç satırlık yazıt tespit edilmiştir. Cumhuriyet Caddesi'nde bir kahvehanenin köşesinde duvar içinde kullanılmış oldukça aşınmış durumda, üzerine Lesbos-kyma, İonik-kyma ve antemiondan oluşmuş bezeme kuşakları yer alan mermer mimar blok (56x60) ve Gümüşçay Avcılar Kulübü önünde, taban çapı 38 cm. yüksekliği 50 cm. olan Korinth sütun başlığı belirlenmiştir (Resim: 6).

Bunlardan başka, Biga-Karabiga yolunun 3. km.sinde yolun sağında kalan Biga Çayı (Granikos) üzerinde, antik kaynakların da bahsettiği⁶, bugün yalnız kemer ayakları korunan iskender Köprüsü'nün kalıntıları tespit edilmiştir.

BEKİRLİ

Bekirli Köyü'nde belirlenen en önemli eserler arasında, ince gronli beyaz mermer Korinth başlığı (58x61 cm.) başta gelmektedir (Resim: 8). Bir evin dış duvarı dibindeki Attik Efes tipli iki mermer sütun altlığı (40x38x20,65x24) ve bir başka evin girişinde, direk kaidesi olarak zemine yerleştirilmiş, görünen kısmında dil-yaprak bezeme olan mermer mimarî blok (75 cm.) ile Parion'a uzanan su şebekesinde kullanıldığını düşündüğümüz mermer su künklerinden iki tanesi, gerek malzeme ve gerekse işçilik yönünden çok kaliteli parçalar olarak gözükmektedir. Aynı köyde, bir başka evin duvarında yapı taşı olarak kullanılmış, üç satır yazıt içeren, iri gronli grimsi beyaz mermer bir blok (31x15 cm.) belgelenmiştir. Halil İbrahim Babacanoglu'nun evinin avlusunda torus kısmı defne yaprağı bezeli Attik-Efes tipli beyaz mermerden yapılmış bir sütun aralığı (50x21 cm.) (Resim: 9) ve dil-yaprak bezeli bir başka mermer mimarî blok (97x27 cm.) tespit edilmiştir. Ayrıca köy camisinin haziresinde Osmanlıca yazılmış bir yapı (?) kitabesiyle, bir de mezar taşı bulunmaktadır.

AYITDERE

Biga'nın 24 km. kuzeybatısındaki Ayıtdere Köyü, Fındık Kayası mevkiindeki çeşmenin yanında grimsi beyaz mermerden yarı - işli lahit ön yüzü (235x100x10 cm.) yer almaktadır (Resim: 10). Köy evlerinden birinin bahçesinde, üzerinde üç satır yazıt bulunan ve dar yüzlerinden birinde kenger-yaprak bezemeleri arasına "haç" yerleştirilmiş, Bizans Dönemine ait dikdörtgen bir konsol başlığı (85x56x31 cm.) tespit edilmiştir (Resim: 11). Köy meydanındaki Attik-Efes tipli yarım ante altlığı ile Bekirli Köyü'nde bulunan künklerin bir bonzeri Ayıtdere'deki diğer arkeolojik malzemelerdir.

Ayrıca Ayıtdere Köyü'nün kuzeybatısında bugünkü Boncuklu Plajı yolunun 115 m. rakımlı bir tepe üstü geçidinde, önceden kaçak kazıcılar tarafından açılmış iki mezar tespit edilmiştir. Etrafı taşla örülmüş sandık-mezarlarda bulunan üç adet unguentarium parçası Geç Helenistik-Erken Roma çağlarına işaret etmektedir.

KEMER(Parion)

Biga'nın kuzey çevre köylerindeki buluntuların önemli bir kısmının Kemer'den götürüldüğü gerçeği, Parion'un yeniden ayrıntılı olarak gezilmesi gereğini zorunlu kılmıştır. Kemer Köyü'ndeki araştırmalarda, Kartal Yuvası mevkiinin doğusundaki tarla-

da bulunan mermer lahit ön yüzü parçası (94x82 cm.) önceki yılki çalışmamızdan sonra ortaya çıkmış olmalıdır. Yüzeyindeki harç izlerinden devşirme malzeme olarak yakınlarındaki bir yapıda daha geç dönemlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı tarlada (56x23 cm.) ve su deposunun bulunduğu tarlada (73x39 cm.) üzerinde iki dübel deliği bulunan pedestal bloklar tespit edilmiştir. Kemer Köyü'nün kuzeybatı, antik kentin ise güneybatısında yer alan eski limanda yürütülen çalışmalarda ise, Bizans Döneminde sahilde yapılan duvarların içerisinde çok sayıda devşirme malzemenin kullanılmış olduğu görülmüştür. Denize doğru uzanan köşegen kule biçimindeki iki yapıdan birinin duvarında gri monolit sütun ile köşeli sütun başlığına rastlanmıştır. Aynı yerde, üzerine iki delik açılmış, benzerlerini deniz ticaretiyle ilişkili olarak Bodrum Müzesi'nde gördüğümüz "taş çapa" (Resim: 12) ve denize uzanan duvarın dibinde, yüzeyden 2.50 m. derinde, Roma Çağına ait pithos mezar kalıntısının yeri belirlenmiştir. Mezarda bulunan çok sayıda cam parçası, mezara konulmuş bir kaba ait olmalıydı. Mezarın biraz kuzeyinde, yarısı deniz tarafından aşındırılmış, 45 cm. duvar kalınlığına sahip, 80 cm. çaplı bir kuyu yer almaktadır. Önceki yılki çalışmalarınızda⁷, tapınak olabileceği düşünülen alanda, köylülerin su şebekesi inşası için 1999 yılı içinde derin bir kanal kazdıkları tespit edilmiştir. Bu kanalın incelenmesi sırasında rastlanan üç adet taş-mezarda çeşitli iskelet parçaları, seramik kırıkları ve cam bilezik parçaları bulundu. Seramiklerin çeşitliliği ve basit mezar yapısından, bunların Geç Dönem (Geç Antik Çağ-Bizans?) gömüsü olabilecekları sonucuna varıldı.

Parion'un kuzeybatı sahilindeki denize bakan yamaçta tespit edilen büyük blok taşlardan yapılmış duvar temeli, bu bölümdeki şehir surlarına ait olmalıydı. Buradan kuzeye doğru ilerlendiğinde varılan Uzundere mevkiinde (Parion'un yaklaşık 1 km. kuzeydoğusu) bir kısmı deniz tarafından aşındırılmış, devşirme malzemelerin de kullanıldığı bir duvar ve birkaç mezar kalıntısına ulaşıldı. Uzundere'deki piknik alanında, kuyunun başında yer alan, Parion'un kuzeye bakan yamacından getirildiği söylenen ve devşirme malzeme olarak (olasılıkla bir Bizans yapısında) kullanılmış, beyaz mermerden Dor düzenli alınlıklı bir mezar stelinin üst yarısı (39x35x10, kabartma yüksekliği 3 cm.) bulunarak Kemer Köyü Muhtarlığı'na intikali sağlandı. Aynı bölgeden getirildiği söylenen bir başka devşirme eser ise (47x46 cm.), özgün yapıtlı mermer bir Korinth başlığıdır.

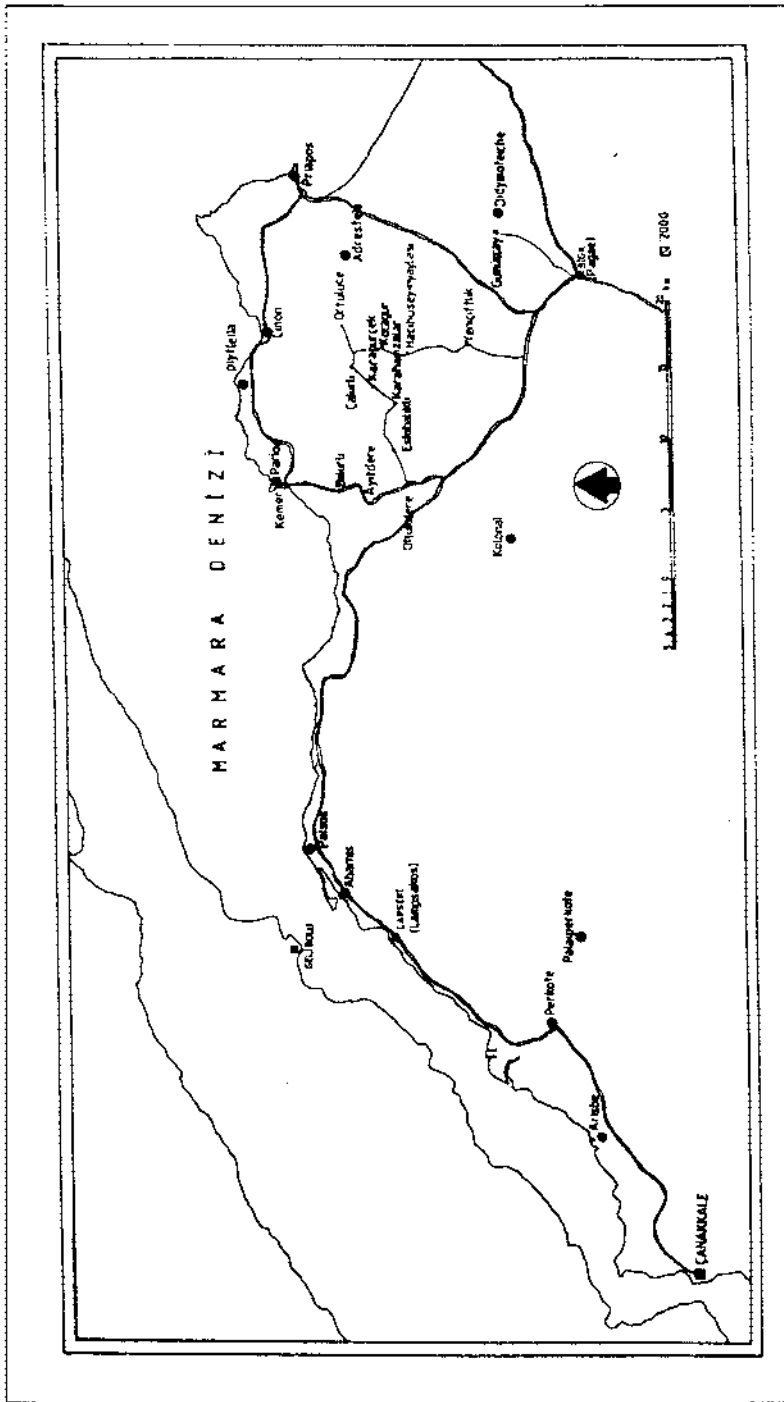
Parion'da ele geçirilen küçük buluntulara gelince, bunların başında kentin güneybatı kesimindeki tarlalardan birinde bulduğumuz kartal kabartmalı bir kandil parçası ve insan figürinine ait bir bacak parçası (Resim: 13) ile bir başka kandil parçası gelmektedir. Helenistik Dönemin sonlarına işaret eden bu buluntulardan başka kentin kuzeybatısında denize bakan yamaçta oluşmuş kesitten toplanan, ince cidarlı parlak ve mat siyah renkli sırta kaplı seramik parçaları arasında, yukarı kıvrık kuyruğu seçilebilen bir panter (?) figürünün arka yarısı (Resim: 14), siyah figür tekniğiyle yapılmış olmasıyla önem arz etmektedir. Bir dokuma tezgâhı ağırlığı ve dudak kenarına iki delik açılmış bir kap parçası dışında, parlak sarı ve krem renkte sırlanmış geç dönem seramik parçaları ve kabartma yaprak bezeli iki seramik parçası ile yaprak bezemeli diğer ikisinden de burada söz etmek gerekir. Bu seramik parçaları içinde kırmızı figür tekniğiyle yapılmış, değişik yapraklarla süslü olanlar ve polikrom bezenmiş iki örnek dikkat çekmektedir.

LAPSEKİ

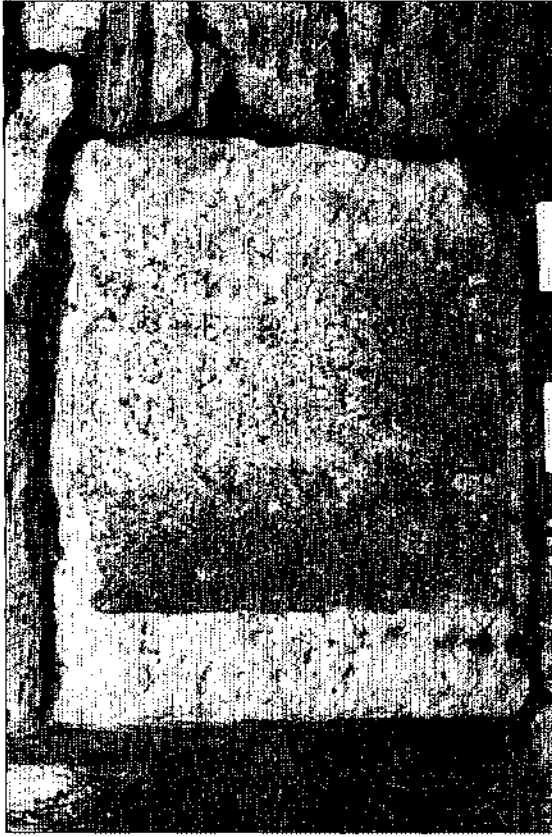
Biga'nın yaklaşık 40 km. batısında yer alan Lapseki İlçesi'ndeki çalışmalarda, ilçe merkezindeki Osmanlı kervansarayında birçok antik malzemenin devşirme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar arasında bugün başlık olarak kullanılan Attik-Efes tipli sütun altlığı ve toplamı bir düzineden fazla monolit Dor, İon ve Korinth sütunu başta gelmektedir. Çevredeki antik kentlerden devşirilen çok sayıdaki mermer blokun da kervansarayın yapımı sırasında yeniden işlendiği ve antik özelliklerini kaybettiği düşünülmektedir.

SONUÇ

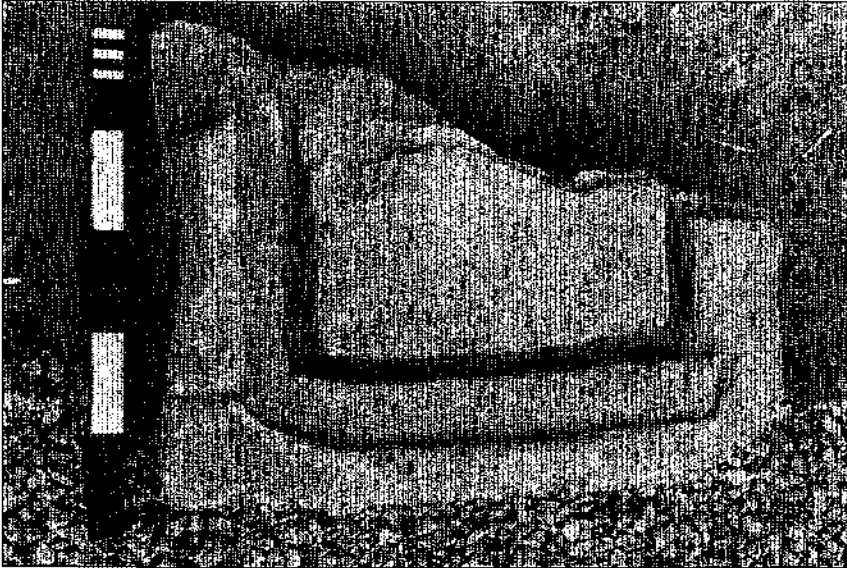
Yukarıda ayrıntılı olarak sunulan buluntular arasında, envanter değeri taşıyanların yanında, birçok etütlük malzemenin de varlığı izlenmektedir. Çoğunluğu mimari parçalardan oluşan eserlerin, araziden taşınarak köy evlerinin yapımında kullanıldığı gözlenmiştir. Bölgedeki buluntu yoğunluğu, daha çok antik merkezler çevresinde toplanmaktadır. Özellikle Parion'a yaklaşıldıkça buluntu sayısı ve kalitesinin artması, bu kentin bölgedeki diğer antik merkezlerden farklı bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Kent merkezindeki buluntuların niteliği ve niceliği de dikkate alındığında, bu ayrıcalık daha da belirginleşmektedir. Ancak gerek köylülerin bilinçsizce yaptığı kazıların ve yeni yapılanmanın verdiği tahribat ve gerekse önceki yıl köy içerisinde görülen etütlük malzemelerin dahi bu yıl bulunamaması, Parion'un her geçen gün antik dokusunu biraz daha kaybettiğini göstermektedir. Parion'a bir an önce sahip çıkılması ve sakladığı tarihsel ve arkeolojik değerlerin burada yapılacak bilimsel kazılarla ortaya çıkarılarak Anadolu arkeolojisine kazandırılması gerektiği gerçeği gün gibi ortadayken; yaptığımız kazı başvurusu, "2000 yılı kazı programının yoğunluğu" gerekçesiyle olumsuz karşılanmıştır. Önümüzdeki yıllarda Bakanlığımızın izin ve desteğiyle bu misyonu yüklenme azim ve kararlılığında olduğumuzu bildirir, saygılar sunarız.

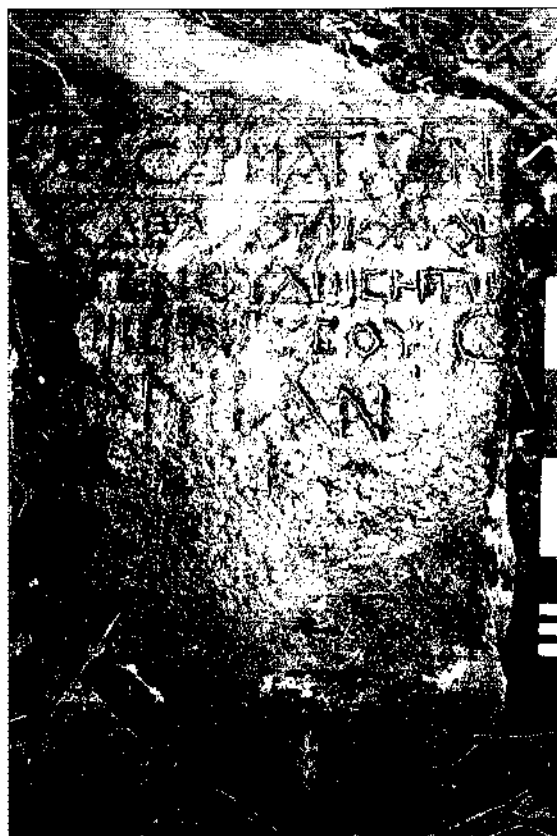
Harita: 1

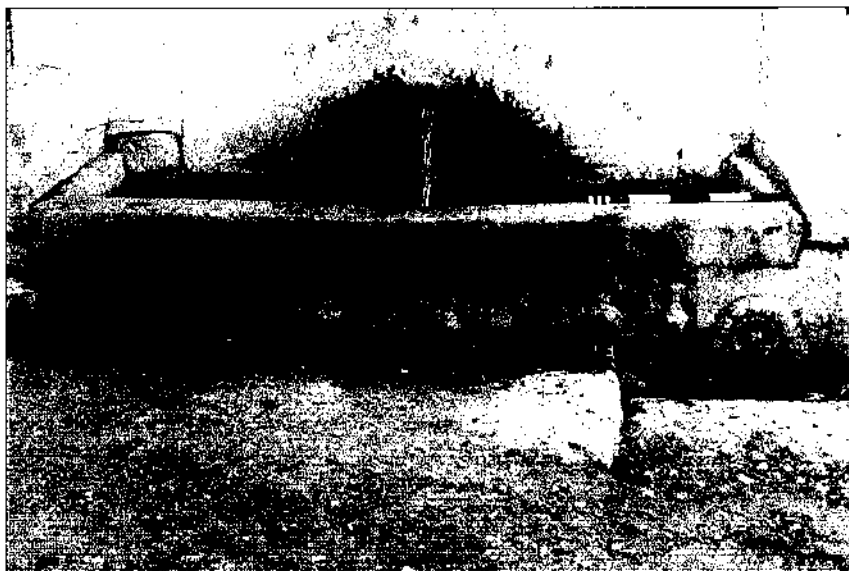
Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

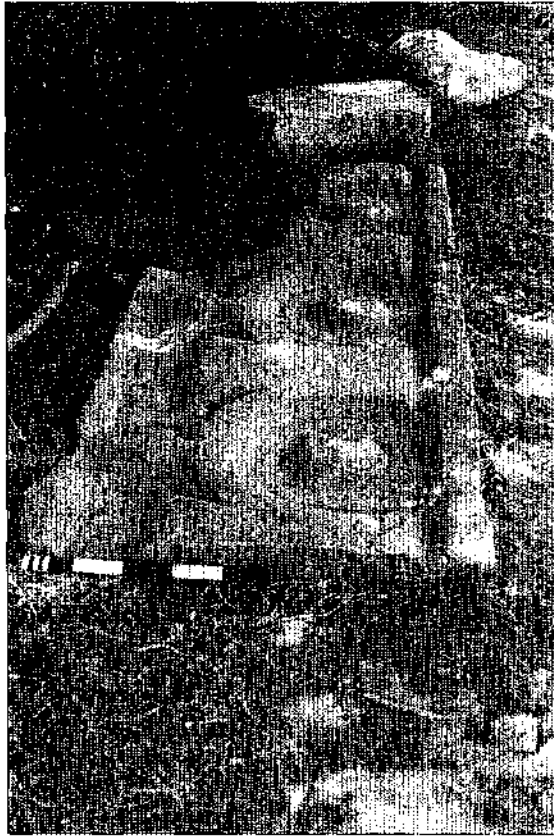
Resim: 7

Resim: 8

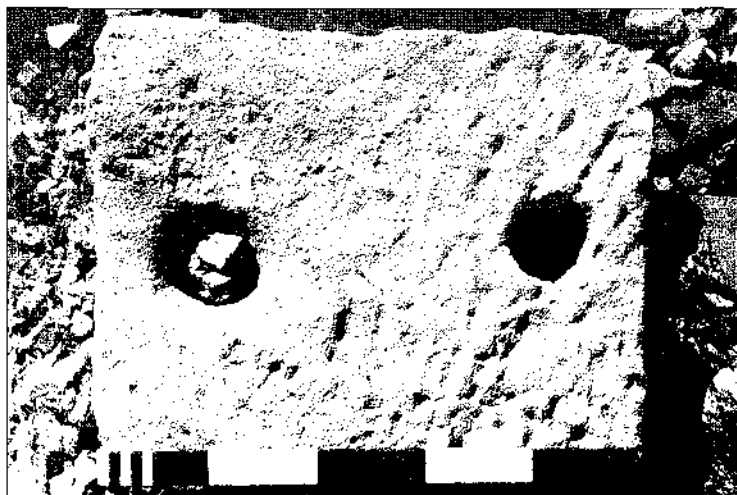
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

GALATİA BÖLGESİ KALELERİ/YERLEŞMELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI: ANKARA VE KIRIKKALE İLLERİ, 1999”

Levent Egemen VARDAR*
Nalan AKYÜREK VARDAR

Ankara ili ve çevresindeki kale ve yerleşmelerin arkeolojik değerlendirmesine yönelik, 1996 yılında başladığımız yüzey araştırmasına, geçen yıl da devam edilmiş, toplam 12 gün arazide çalışılmıştır. 1999 yılı çalışmaları iki yönlü gerçekleştirilmiştir. İlkinde, bölgedeki yeni arkeolojik alanlar belirlenirken, diğerinde, geçtiğimiz yıl inceleme-ye başlanan, ancak planları konusunda yeterli bilgi elde edemediğimiz GölbeK Kale-si'nin arazi ölçümleri total stationla yapılmış, çizimleri AutoCAD Acad 14'le elde edilmiş-tir. Yüzey araştırması fiilen, arkeologlar Levent Egemen Vardar, Nalan Akyürek Vardar, Jason DeBlock, şehir plancıları, Ali Vardar, Ömer Kırıl ve Sedvan Teber tarafından ger-çekleştirilmiştir.

Çalışmada iki ilin (Ankara ve Kırıkkale), 7 ilçesinde, 10 antik alan saptanmıştır.

Arazi çalışmalarında önceki yıllarda yeterince inceleme olanağı bulamadığımız, Ankara'nın:

- doğusunda kalan (7 antik alan),
- Kırıkkale-Keskin-Delice (kısmen Kılıçözü Vadisi),
- Elmadağ-Balaban Çayı arası (Elmadağ'ın güneydoğu yamaçları),
- Küre Dağı ile kuzeyinde kalan (3 antik alan),
- Kirmir Vadisi'nin, Gündül'ün kuzeyinde kalan Çeltikçi'ye kadar olan bölümü (ku-zey kıyısı),
- Çubuk'un doğusundaki Karbasan Dağı, incelenmiştir.

1- YENİ BELİRLENEN ALANLAR GÜZELÇİFTLİK

Gündül İlçesi, Güzelçiftlik Köyü'nün yakınındaki Küçükale Tepe 990 m. yüksek-liktedir. Köyün 800 m. kadar batısındadır. Kuzey ve güneyindeki kendinden daha yük-sek tepelerin arasında, doğu-batı yönünde görüşü bulunan bir konumdadır. Güneyinde bir dere yatağı bulunmaktadır. Dereden yüksekliği 40 m. kadardır. Doğu yönde Kirmir Vadisi'ni görmektedir. Tepenin üzeri yoğun meşeliktir. Tepenin üzerinde, güney yanda doğu-batı doğrultusunda bir duvar, temel seviyesinde belirlenebilmiştir. Duvar izi yü-zeyde güçlükle izlenir. Duvarın iç ve dış yanlarında 40-50 cm.lik taşlar, aralarında ise daha küçük taşlar moloz olarak kullanılmıştır. Kapı veya kule izlenimi veren bölümün

* Levent Egemen VARDAR Arkeolog, Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müze'ler Genel Müdürlüğü. Kazılar Bürosu 06100
Ulus / ANKARA
e-posta: lvarda*@hotmail.com
Nalan AKYÜREK VARDAR, Arkeolog, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Geiibolu Yarımadası Banş
Parkı, Uluslararası Fikir ve Tasarım Yarışma Bürosu, 06531 ANKARA
e-posta: vnalan@metu.edu.tr

doğu ve batısında, duvarın uzunluğu yaklaşık 20 m. kadar izlenebilir. Bunun dışında 7-8 metrelik moloz taşlı bir alan da duvara ait olabilir. Olası "kapı" daki duvar eni 1.80 m. olarak ölçülmüştür. Söz konusu duvar bu haliyle savunma niteliği göstermektedir. Benzer kalıntılar, tepenin kuzeybatısında da izlenmektedir. Ancak planı hakkında başka bir bilgi şimdilik elde edilememiştir. Çok az sayıdaki seramik buluntular geç döneme ait olabilir.

YEŞİLÖZ

Güddül İlçesi, Yeşilöz Beldesi'nin 1,5 km. kadar doğusundaki Asartepesi 810 m. rakımlıdır. Hemen güneyindeki Kırmır Çayı'ndan 60 m. kadar yüksektir. Kuzeyindeki düzlükten ise 25-30 m.lik bir tepe olarak görünür. Kırmır Çayı yönü sarp kayalıktır. Tepenin en üst alanında kuzeybatı-güneydoğu yönde, uzunlamasına yer alan bir kale belirlenmiştir (Çizim: 1). Bu dar alanın boyutları, yaklaşık, en 8-10 m., boy 20-25 m. olarak ölçülebilmektedir. Savunma duvarına ait kalıntılar kuzeydedir. Güney yönü sarp kayalık olduğu için, bu yanda sur inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Kuzeydeki duvarın 8 metrelik bir bölümü belirgindir (Resim: 1). Ayrıca, 1.80 m. genişliğinde ve 1.50 m. boyunda bir bastion, kule de gayet iyi korunmuştur. Bu bölümde duvar yüksekliği 1.10 m. kadardır. Kulede duvar kalınlığı ise 60-80 cm. arasındadır. Doğu yönde de bu duvarın devamına ait olabilecek yıkıntı bir alan, geniş bir yer kaplar. Yapı, konumu ve boyutları itibarıyla Kırmır Çayı üzerindeki bir kontrol istasyonu/karakol niteliğindedir. Yapının tarihlendirilebilmesinde, bastionun, Çanılı Kalesi ile yakın benzerliği, kolaylık sağlayacaktır.

KURŞUNKAYA

Kırıkkale İl, Keskin İlçesi, Kurşunkaya Köyü'nün yaklaşık 1 km. kadar güneybatısındaki Kale Tepe 980 m. rakımlıdır. Kırıkkale-Keskin yolundan 750 m. içeridedir. Güney ve batısından geçen dereden yaklaşık 30 m. kadar yüksek bir tepedir. Tepe üzerindeki kayaların yer yer düzenlenmesiyle mimariye uygun hale getirildiği izlenimi edinilmiştir. Bunun dışında bir yapı izine rastlanamamıştır. Seyrek sayıda kaba işçilikli seramik örnekler görülmüştür.

BÜYÜKYAĞLI

Kırıkkale İl, Delice İlçesi, Büyükyalı Beldesi'nin yakınındaki Kale Tepe 930 m. rakımlıdır. Beldenin 1.5-2 km. kadar güneyinde olmakla beraber, Kırıkkale-(Delice) Samsun karayoluna 500 metreden az bir mesafededir. Tepe, doğu ve güneyini, derin bir mesafeyle kontrol eder. Tepe üzerinde belirgin bir mimari saptanamamıştır. Tepe üzeri düz ve hafif eğimli olduğundan tarla olarak sürülmüştür. Bu tarlalarda yerleşimin höyük olarak nitelendirilmesine yetecek yoğunlukta seramik buluntular gözlemlenmiştir. Seramikler I. bin yıl ve öncesine ait olduğu kadar, Helenistik Dönem ve sonrasına da aittir.

EDİGE

Elmadağ İlçesi, Edige Köyü'nün yakınındaki Kale Tepe 940 m. rakımdadır. Köyün 1 km. doğusunda yer alır. Güneydeki Porsuk Deresi ile kuzeydeki Kale Dere arasında, yüksekliği 50 metreyi bulan, birbirinden uzaklığı 200 m. kadar olan ikiz tepelerden doğuda kalanında mimari ve seramik kalıntılara rastlanmıştır (Çizim: 2). Mimari kalıntılara ait taş bloklar dağınık olarak izlendiğinden, plan hakkında bir bilgi sağlanamamıştır, ancak doğudaki tepenin batısında, araları 25 metreyi bulan, birbirine paralel iki duvarın varlığı saptanabilmektedir. Bu duvarlar ayrı ayrı olmak üzere 10-15 m. kadar izlenebilmektedir. Duvarların işlevinin, kuzey ve güney yarılarında birbirine yaklaşan yumuşak eğimlerin teraslanarak, düz ve geniş bir alan elde edebilmesine yönelik olduğu sanılmaktadır. Doğudaki tepe çevresinde, söz konusu duvarın devamı olabilecek kalıntı izleri zayıf olmakla beraber, yer yer gözlemlenebilmektedir. Böylelikle tepenin,

en azından kayalıklar dışında bir duvarla çevrelediği düşünülmektedir. Yüzeyde yoğun seramik gözlemlenmiştir. Çeşitli evrelere ait olabilecekleri gibi, aralarında belirgin biçimde Helenistik ve Roma Dönemine ait olanlar bulunmaktadır.

KARACAHASAN

Elmadağ İlçesi, Karacahasan Köyü'nün yakınındaki Kale Tepe 1330 m. rakımlıdır. Köyün yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer alır. Batısındaki Kınıkçayı Deresi'nden 100-130 m. kadar yüksekte olmakla beraber, doğudan yüksekliği 20 m.yi aşmaz. Böylelikle üç yanı sarp, konik bir tepenin üzerindedir. Ulaşım ancak doğudan kolaylıkla sağlanabilir. Tepe üzerinde, boyutları 30x40 m.den az olmayan bir alan çevresinde duvar kalıntıları belirlenmiştir (Çizim: 3). Duvarlardan en belirgin olanı ve en iyi korunmuş, tepenin en üst kotunda ve kuzeybatı-güneydoğu yönde olmak üzere inşa edilmiştir. Bu duvar yaklaşık 30 m. boyunca, düzgün bir hat halinde izlenebilmektedir. Kalınlığı ise güneydoğu köşede 2.65 m. olarak ölçülmüş olup, "sur" olarak nitelenmesine yetmektedir. Surun inşasında orta büyüklükte blokların tercih edildiği saptanmakla birlikte, inşasında harç da kullanıldığı belirlenmiştir. Bu duvara dik ve paralel olmak üzere, daha zayıf korunagelmüş duvar kalıntıları da tespit edilmiştir. Böylelikle kabaca dikdörtgen planlı bir kale planından söz etmek olasıdır. Yapının kuzey duvarı üzerinde ise yarı yuvarlak bir kuleye ait olabilecek temel kalıntıları seçilebilmektedir (Resim: 2). Bu önemli mimari özelliğinin dışında, kalenin bir başka özgün niteliğinden söz edilebilir. Kalenin ulaşımının kolay olduğu, ancak savunma için zaaf yaratan doğu yönde, benzerini şimdiye dek henüz tespit edemediğimiz, savunmaya yönelik bir uygulama anlaşılmaktadır. Tepenin bu yanı, boylu boyunca birbirine paralel, aşağıda hendek, üzerinde teras olmak üzere düzenlenmiştir. İlk bakışta bir imar hafriyatı etkisi bırakmakla beraber, antik özelliğinden kuşku duyulmamıştır. Böylelikle hendek, teras ve 2.65 m. genişliğindeki sur, güvenli bir savunmayı sağlamaktadır. Yine de, içine birkaç yapıdan fazlasını alamayacak büyüklükteki mekânlar, olası bir kontrol, gözetleme karakoluna ait olmalıdır. Duvar yapım özellikleri ile geç dönem seramikleri, yapının özellikle Bizans Dönemi'ne ait olabileceğini düşündürmektedir.

KUŞÇUALI

Elmadağ İlçesi, Kuşçuali Köyü'nün yakınındaki Kale Tepe 880 m. rakımlıdır. Antik yerleşim köyün kuzeyinde olup, köy merkezine uzaklığı 1.5 km.den azdır. Hemen hemen Balaban Çayı üzerinde olmakla beraber, kuzeyinde yer alır. Yaklaşık 40 m. yüksekliğinde bir tepe üzerindedir. Özellikle güneyi yoğun ve sarp kayalıktır. Üzerinde belirgin bir mimari saptanamamıştır (Çizim: 4). Ayrıca tepe üzerinde yaklaşık 100 m. boyunda, 60-70 m. genişliğinde bir alanda tarla açılması suretiyle tarım yapılmaktadır. Bu alanın çevresinde, kayalıklara bağlı olmak üzere bir çevre duvarının varlığı tahmin edilebilir. Tarla yüzeyinde ise seramik kalıntılar sıkça görülür. Antik yerleşimin 100 m. kadar güneybatısındaki yükselti üzerinde kaçak kazılarla ortaya çıkmış pişmiş toprak ölü kapları yüzeyde görülebilmektedir. Kırık parçalardan, boylarının 1 m.yi aşmayacağı anlaşılmaktadır. Söz konusu nekropol alanında da tarım yapılmaktadır. Helenistik evreye ait seramiklerin yanı sıra, I. Bine ait seramiklerle, gri seramikler de gözlemlenmiştir.

SÜLEYMANLI

Elmadağ İlçesi, Süleymanlı Köyü'nün yakınındaki Asar Tepe 1060 m. rakımlıdır (Resim: 3). Köyün yaklaşık 2 km. kuzeybatısındadır. Özellikle batı, güney ve doğusuna cgemendir. Güney ve doğusunda 3-3.5 km. yakından geçen Balaban Çayı ve çevresini kontrol eder. Doğu bitişiğindeki dere yatağından yaklaşık 100 m. yüksekliğindedir. Bu yön, özellikle sarpıdır. En üst noktadan itibaren güneye, görece yumuşak eğimli alana doğru sur/terras veya yer yer yapı duvarlarına ait olabilecek temel izlerine rastlanmıştır (Çizim: 5). En üst düzeydeki yapı kalıntısı olabilecek duvarlar yaklaşık 5x5 m. boyutlarında olup, dik köşeli, kare planlı bir mekâna ait olmalıdır (Çizim: 6). Bu mekânın kuzeydoğusu, sarp yamaca yönelik olmak üzere, uzunluğu 15 m.yi aşan bir duvarla

çevrilidir. Güney yamaçta da iç içe iki sıra duvar kalıntısı saptanmıştır (Resim: 4). Söz konusu duvarların tepeyi yatay bir biçimde çevrelediği tahmin edilmekle beraber, izlenmesi güçtür. Mimari kalıntılar, yüzeydeki seramiklerle birlikte değerlendirildiğinde, ağırlıklı olarak Bizans Dönemine ait olabileceği düşünülmektedir.

ÜÇEM

Bala İlçesi, Üçem, Büyükboyalık ve Küçükboyalık Köyleri'nin kuzey ve batısında kalan 1340 m. rakımlı Kale Tepe'nin hangi köye bağlı bulunduğu tespit edilememiş olmakla beraber, ulaşımın (en azından ekibimiz için) Üçem Köyü'nden sağlanması nedeniyle, bu köyün adıyla andık. Kale, Üçem'e 2.5 km.den az bir mesafedeyken, Küçük ve Büyükboyalık'a 1.5 km. kadar uzaklıktadır. Kalenin üzerinde yer aldığı tepe, bu köylerden yaklaşık 250 m. kadar yüksektir (Resim: 5). Kalenin görüş alanı, özellikle doğu ve güneyde geniş ve derindir. Tepe üzerinde, yaklaşık 70 m. genişliğinde, 150 m. uzunluğunda bir alan iskân edilmiştir (Çizim: 7). Bu alanın, kayalık bölümleri dahil, aşağı yukarı tümünün çevresinde bir sur inşa edildiği izlenmektedir. Böylelikle, içine pek çok yapının sığabileceği, geniş bir kale iç alanı yaratılmıştır. Sur düzgün hatlar halinde, topografyaya uygun bir biçimde devam eder. Dik köşe yapmaz, kavisle döner. Yapıda orta ya da küçük boy sayılabilecek taşlar, fazlaca biçimlendirilmeden kullanılmıştır. Surun yüksekliğinden genel olarak söz edilemez, iyi korunamamıştır. Ancak doğudaki bir bölümde, temel seviyesinde boyları 1 m.yi aşan iri blokların kullanıldığı kısımda, duvar yapım yöntemine ilişkin daha fazla bilgi sağlanabilmektedir (Resim: 6). Bu yönde ayrıca kule olabilecek kalıntılar da belirlenmiştir. Güneydoğu yönde sur, kısmen kayalara uyumlu inşa edilmiştir. Surun içinde, özellikle batı yönde genişliği 7-8 m.yi aşan bir alan, sanki rezerve bırakılmıştır (Resim: 7). Dik köşeli kare veya dikdörtgen plan izlenimi veren çok sayıdaki geniş mekânlar ise, kale iç alanının ortasına doğru toplanmış gibidir. Kalenin kuzeyinde, surun içinde yer alan kayalık alan da dikkate değerdir. Surun dışındaki kayalık dokudan farkı olmayan bu alan niçin surun içinde bırakılmıştır? Surun üzerinde, kapı olmasından kuşkulanılan tek giriş, güney yönde saptanabilmektedir. Hemen yakınında, önünde sayılabilecek bir mesafede ise sarnıç izlenimi veren, inşasının bitip bitmediği anlaşılamayan bir çukur bulunmaktadır. Eğer bu mekân gerçekten sarnıçsa niçin surun dışında yer almaktadır? Bunun da güneyinde ise, yanları düzgünce biçimlendirilmiş eğim ve yüzey açısından araba trafiğine uygun 5.5-6 m. genişliğinde bir yol bulunmaktadır. Kalenin tüm planına bakıldığında; yoğun hayvan, belki atlı araba akışını sağlayabilecek bir yol güneyden yaklaşarak kalenin (olası) güney girişine ulaşmaktadır. Buradan sur içine giren trafik, batı suru boyunca, rezerve alandan (belki sokak?) ilerleyerek kuzeydeki kayalık alana ulaşır. Buradaki mekânlar, olası arabaların güvenle bırakıldığı, hayvanların barındığı "besi dâmları" olabilir. Böylece kale içindeki diğer yapıları fazla etkilemeden hareket ve kullanımı sağlanmış olabilir. Surun dışında, kapının önünde kalan mekânların tamamlanıp tamamlanmadığı belirsizdir. Mekânın inşasına, yerleşimin ileriki evrelerinde, sur içinde uygun bir alan bulunamaması halinde başlanmış olabilir. Kale bu ve benzer özellikleriyle daha ayrıntılı incelemeye değer bir niteliktedir. Yapı teknikleri ve gözlemlenen seramikler kalenin özellikle Bizans Dönemine ait olabileceği yönündedir.

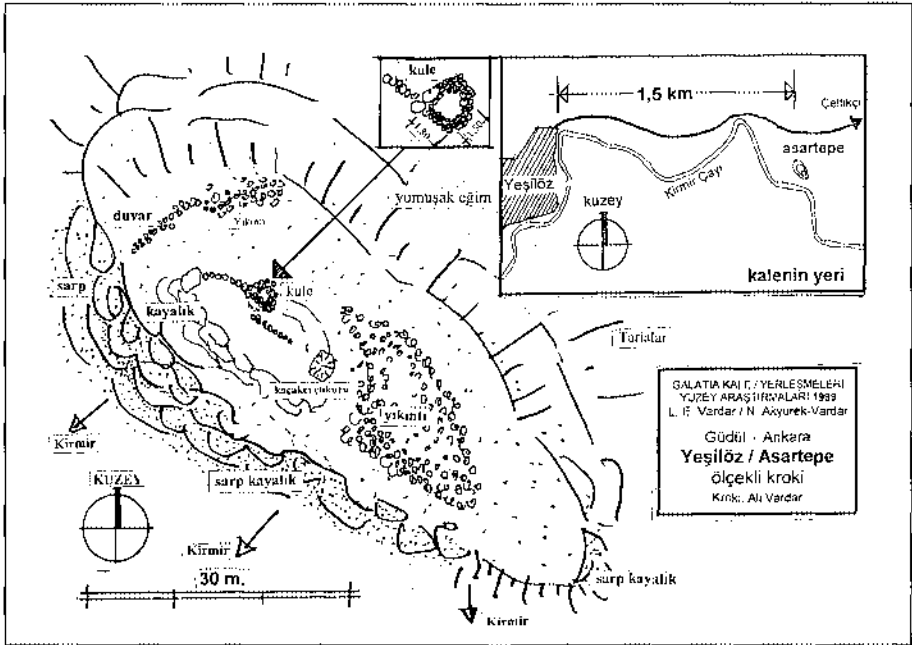
ESKİÇÖTE

Çubuk İlçesi, Eskiçöte Köyü'nün 1.5 km. kadar doğusundaki Kale Tepe 1340 m. rakımlıdır. Kuzey ve güneyinde görece yüksek tepeler bulunmakla beraber, özellikle batısına egemendir. Kuzeyinden batısına doğru ilerleyen dereden 50 m. kadar yüksektir. Kuzey, batı ve güneyi görece sarpır. Tepe üzerinde belirgin bir mimari tespit edilememiştir. Yapılara ait olabilecek bloklar, açılan tarlalar nedeniyle in-situ saptanamamıştır. Tepe üzerinde 100-120 m. uzunluğunda ve 70-80 m. genişliğinde bir alanın iskân edildiği kanısı, seramik buluntularla da desteklenmektedir.

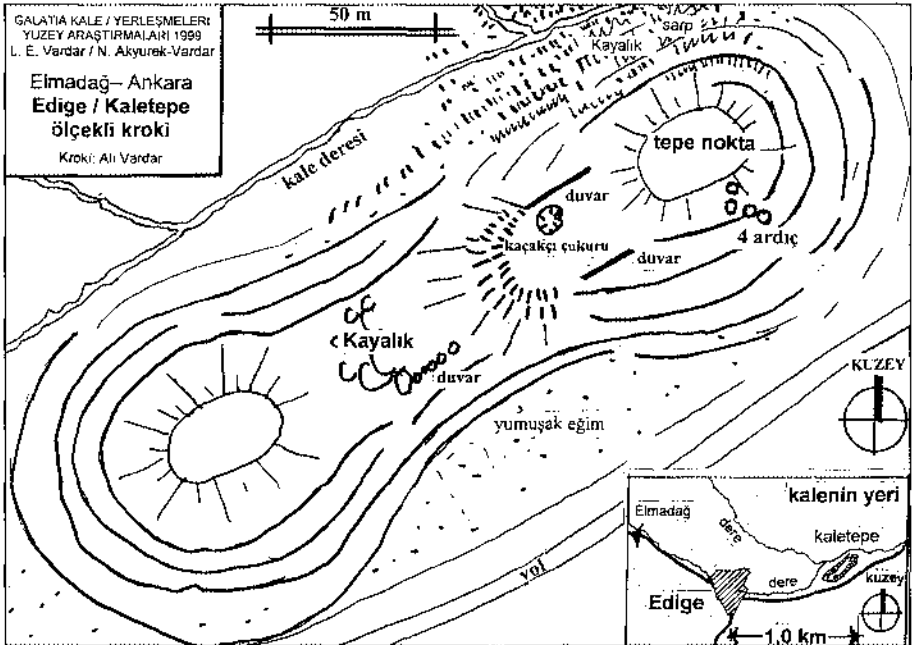
II- 1998 Yılında Belirlenen ve Planı Üzerinde Çalışılan Alanlar:

GÖLBEK

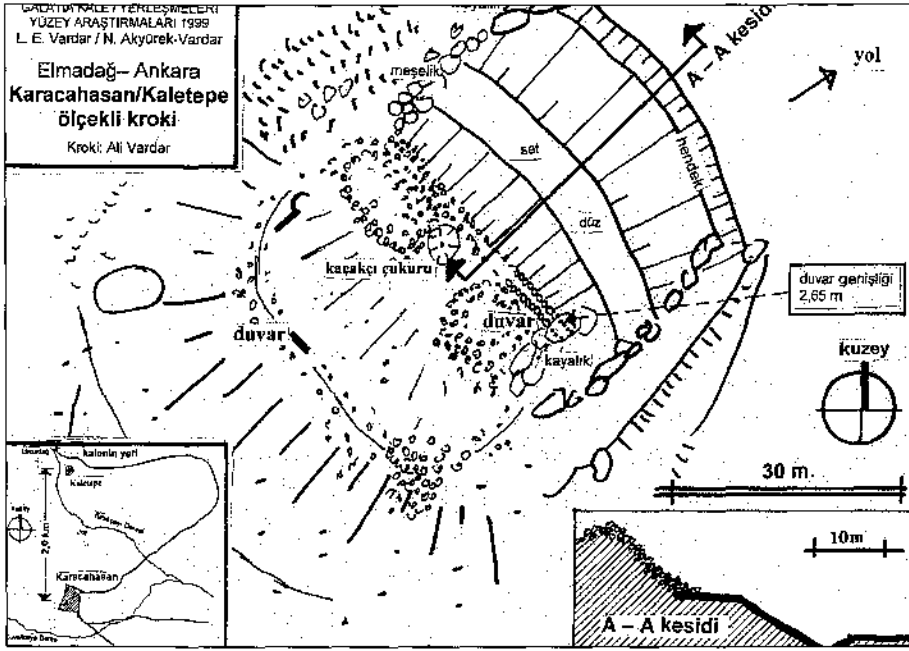
Haymana İlçesi'ne bağlı Gölbe Köyü, Ankara'ya yaklaşık 90 km. uzaklıktadır. Köyün 2,5 km. güneybatısındadır. Rakımı ise 1225 m. dir. Özellikle batı ve kuzeyini, kısmen doğusunu kontrol eder. Düzlükten yaklaşık 150 m. yüksekliktedir. Topografyası, batıya yönelik bir yarımada'yı çağrıştırır. Ulaşımı doğudan, görece kolaydır. Topografik özelliklerinin yanı sıra yapının en etkileyici özelliği oldukça iyi korunmuş olmasıdır. Yapı genel olarak oval planlıdır (Çizim: 8). Paralel uzun kenarların birbirine mesafesi 25 m. kadardır. İçindeki kayalığın yanı sıra doğusunda ve güneyinde kayalık yamaçlar bulunur. Doğudaki kayalıktan itibaren kuzey yandaki sur, yer yer kırılarak, yer yer kavisle inşa edilmiştir. Bu bölüm yaklaşık 40 m. uzunluktadır. Tüm surun yapımında oldukça iri bloklar, özellikle temelde, iç ve dış yanlara yerleştirilmiş, araları görece küçük taşlarla doldurulmuştur. Surun bu bölümünde yükseklik yer yer 1,5 m.yi aşmaktadır. Kalenin girişi kuzey yöndeki kapıdandır. Kapı genişliği 1,20 m.den az değildir. İç kısımda belki kapıyla ilgili olabilecek bazı mekânların varlığından söz edilebilir. Sur, kapıdan batıya doğru kavisle devam eder. Surun en geniş bölümü batıdadır. Tıpkı Hisarlıkaya'da, benzer olarak diğer bazı bölge kalelerinde olduğu gibi çok iri, yassı bloklar, neredeyse temel olarak kullanılmıştır. Güney yanın doğu ve batı ucundaki kayalıkların arası yaklaşık 13 m. uzunluğunda bir surla birleştirilmiştir. Bu bölüm ise kuzeydeki kapının karşısına gelmektedir. Sur üzerinde şimdilik bir kule saptanamamıştır. Ancak kırılmaların ve bununla birlikte oluşan kavislerin, kule etkisi yarattığı söylenebilir.

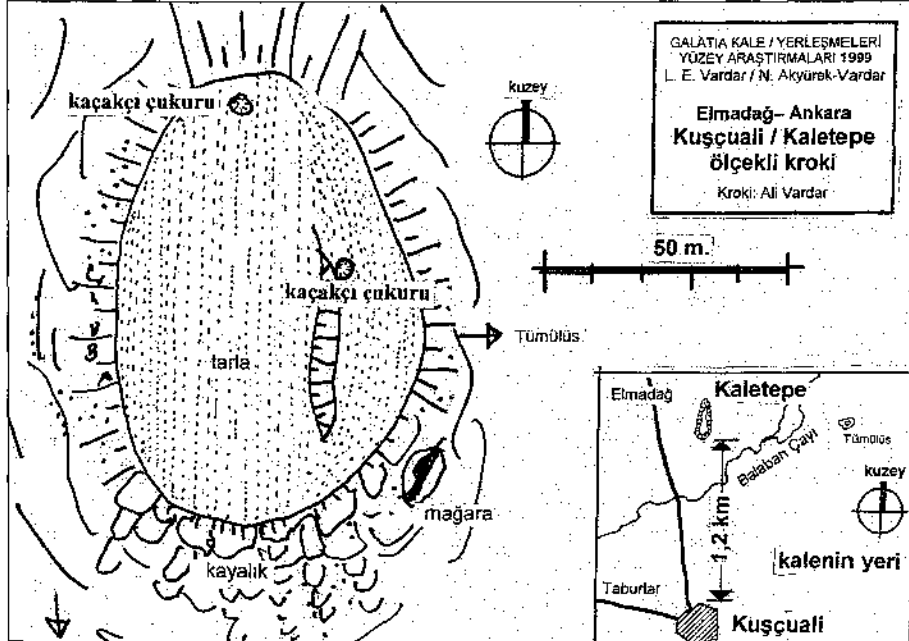
Çizim 1: Yeşilöz/Asartepe krokisi

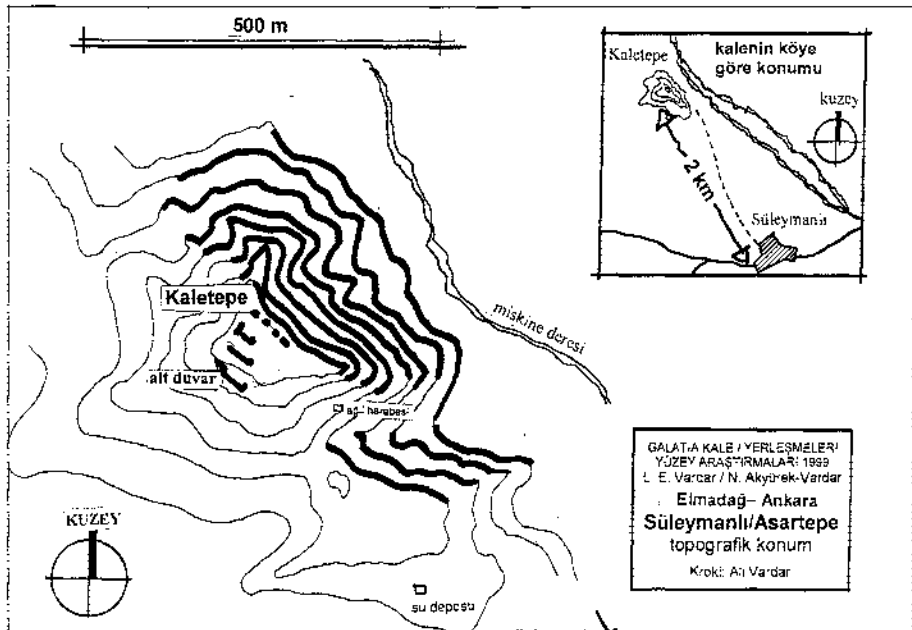
Çizim 2: Edige/Kaletepe krokisi

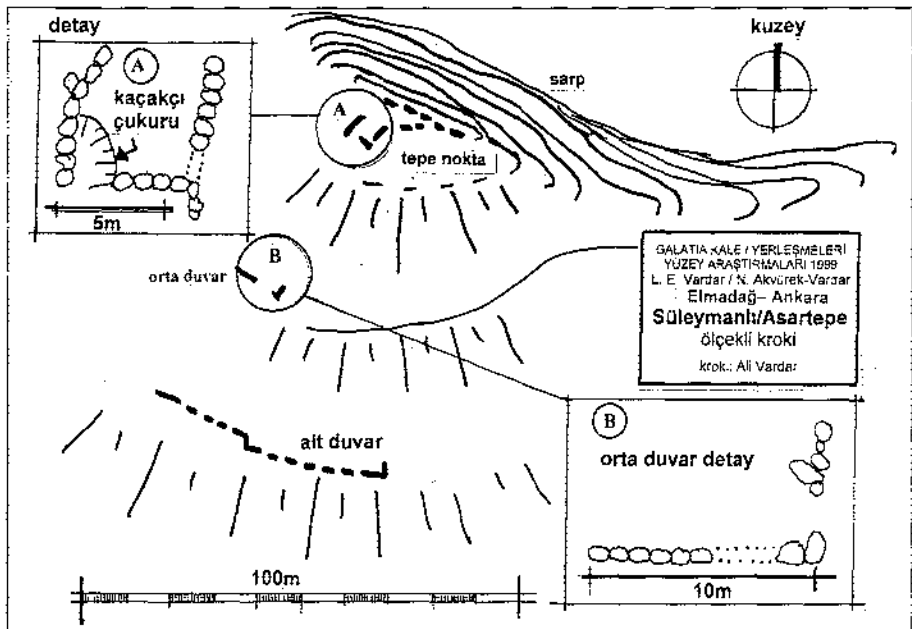
Çizim 3: Karacahasan/Kaletepe krokisi

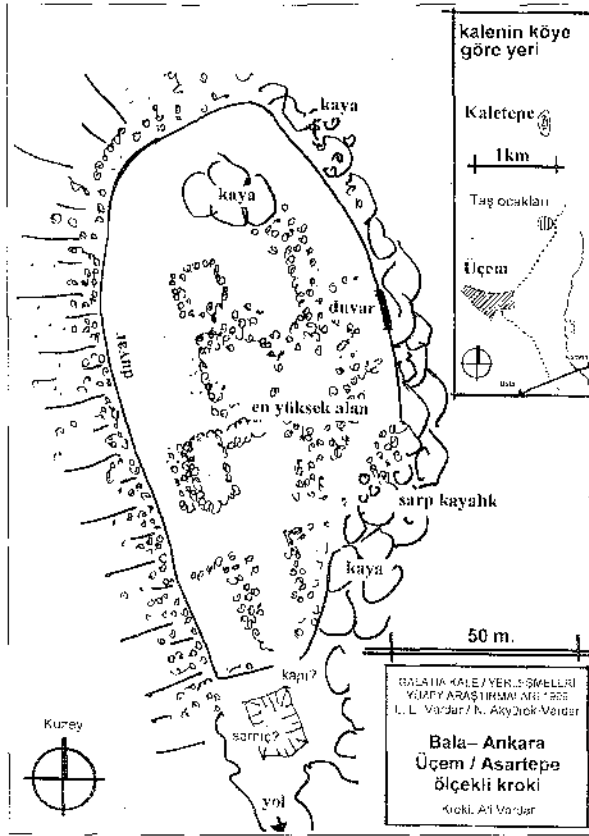
Çizim 4: Kuşçuali/Kaletepe krokisi

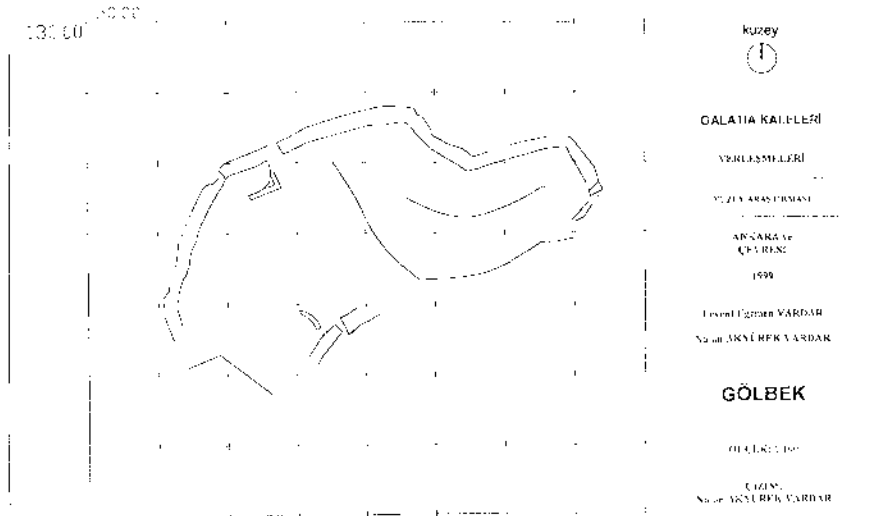
Çizim 5: Süleymanlı/Asartepe topografik konum krokisi

Çizim 6: Süleymanlı/Asartepe krokisi

Çizim 7: Üçem/Asartepe kroki

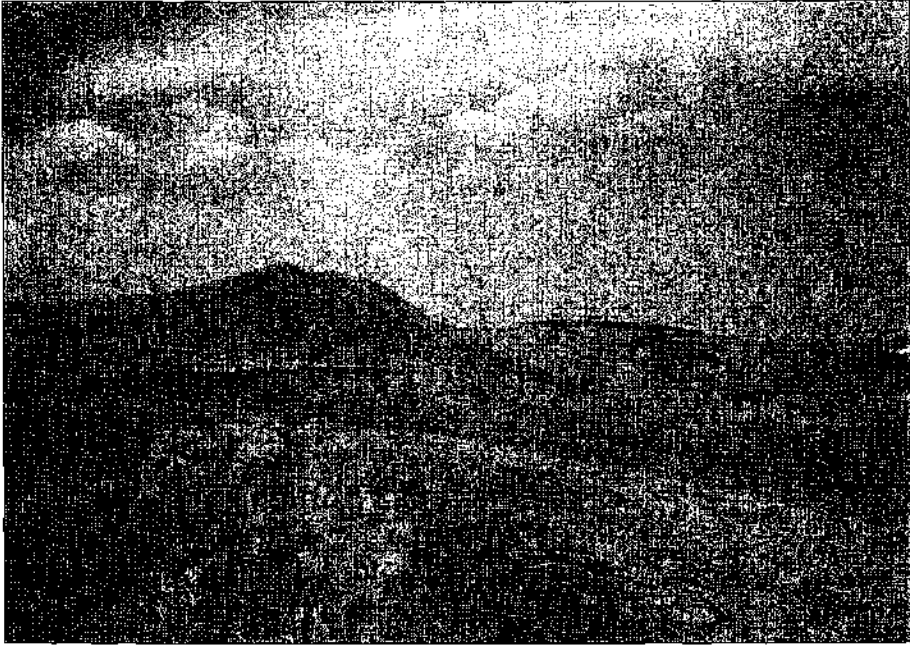
Çizim 8: Gölbe Kalesi planı

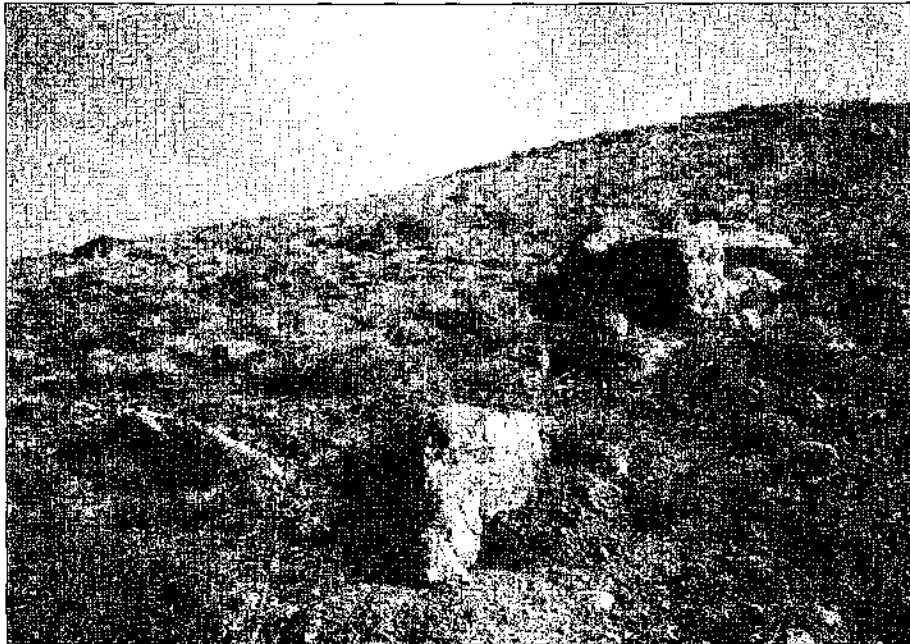
Resim 1: Yeşilöz, kuzey suru (kule), (batıdan doğuya bakış)

Resim 2: Karacahasan sur kalıntıları, (güney-batiya bakış)

Resim 3: Süleymanlı/Asartepe, kalenin güneydoğudan görünümü

Resim 4: Süleymanlı/Asartepe, güney yamacındaki duvar köşesi

Resim 5: Ücem/Asartepe,
kaleye güneyden
bakış

Resim 6: Ücem/Asartepe,
doğu suru

Resim 7: Ücem/Asartepe,
batı suru, kale
içinden kuzeye
bakış

PROJECT PAPHLAGONIA: REGIONAL SURVEY IN ÇANKIRI AND KARABÜK PROVINCES, 1999

*Roger MATTHEWS**

A third season of regional survey took place in south Paphlagonia, north Anatolia, in August and September 1999. During the 1999 season our survey took place in the sub-province of Eskipazar in Karabük province and the sub-provinces of Merkez, Kızılırmak, Yapraklı, Korgun, Atkaracalar, Ilgaz, Kurşunlu, Çerkeş and Orta of Çankırı province. For assistance in all aspects of our work, our sincere gratitude goes to staff of the Directorate-General of Monuments and Museums, to our government representative, Zehra Taşkıran of the Anatolian Civilizations Museum, to Yücel Kiper, Director of Çankırı Museum, to local officials and villagers and to members of the team.

During the 1997-1998 seasons of Project Paphlagonia the overall aim was to conduct extensive survey throughout the entire survey region. By these means a total of 216 archaeological and historical sites were discovered in south Paphlagonia. For the remaining three seasons of the five-year project, 1999-2001, the aim is to conduct intensive survey in several selected parts of the survey region and, at the same time, to carry out a range of specialist studies in Paphlagonia. Thus, during the 1999 season a wide range of activities was conducted, as described below.

Firstly, we were joined for a short time by colleagues from the Department of Geological Engineering, Middle Eastern Technical University, Ankara, headed by Dr. Vedat Toprak, who conducted initial geological and geomorphological investigations in the area, particularly in the sub-province of Ilgaz. The main aim is to explore the geological and geographical context of ancient sites as well as of modern settlements, especially concerning water sources and minerals. We are also exploring the location of sites, ancient and modern, in relation to natural features such as fault-lines (the north Anatolian fault-line runs through the survey region from east to west) and landslides, of which there are a great many.

Secondly, a team of geographers from Plymouth University, England, headed by Professor Neil Roberts, worked with us for three weeks in September. Their main aim was to explore some of the lakes of Paphlagonia. A total of six lakes were investigated, with tests conducted on their salinity and mineral content. Several of the lake beds were tested and a single good core taken from lake-bed deposits in Çöl Göl east of Çankırı town. This core was exported to England after the season and is now being examined for pollen, diatoms and other elements. A radiocarbon sample from the base of the core has been dated to around the 3rd century AD.

Much of our time in the 1999 season was taken up in conducting intensive survey of well-defined sections of land adjacent to the lakes already mentioned. Using techniques of intensive field-walking we covered much ground and located many new sites of all periods. We were also able to develop a field methodology for intensive sur-

* Dr. Roger MATTHEWS, Director İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Tahran Caddesi 24, Kavaklıdere-Ankara/TÜRKİYE

vey which will be used in a major programme of field survey next year, and to identify about six sub-regions of the survey area which will be intensively investigated in 2000-2001. These regions cover the whole range of landscape types in Paphlagonia, including wide river valley, upland plains, mountains and major communication routes.

One of our major focuses for 1999 was the region of Salur, near Orta town. Here we had previously located a multi-period mound, Salur Höyük (Fig. 1), and this year we carried out intensive survey on and around this mound, including the production of a detailed contour plan using Global Positioning System (Fig. 2). By carrying out intensive sherding in systematic grids across the mound, we established that its occupation spans Early Bronze Age, with some possible Chalcolithic or even Neolithic evidence, to Iron Age, with a strong representation of Late Bronze Age pottery and Phrygian grey ware. There are also traces of stone revetting around the summit of the mound.

In the field adjacent to Salur Höyük we collected large quantities of pithos sherds and fragments of human bones, strongly indicating the presence of a cemetery at Salur North (Fig. 3). The pottery here dates to the Early Bronze Age, a dating confirmed by the discovery in the plough-soil of two bronze items (a large pin and a razor) and a small pendant of gold leaf (Fig. 4). The style of these objects and their manufacture techniques firmly connect them with the spectacular finds from the Early Bronze Age cemetery of Alaca Höyük, as well as the contemporary cemetery of Balıbağı near Çankırı town. It is not clear how large the cemetery is at Salur North, but surface finds of pithos handles indicate that about ten burials have so far been ploughed up.

In the vicinity of Salur Höyük there are natural outcrops of obsidian in the form of strata of pebbles, some of them large enough for tool manufacture. More significantly there are also extensive deposits of flint, eroding out of hill slopes directly to the south of the mound. These flint sources have clearly been exploited for a very long time, as they still are today. We carried out field-walking in adjacent fields and recovered many flint items, including some possible Lower Palaeolithic artefacts and two definite Middle Palaeolithic tools (Fig. 5). We will return to this area next year for more intensive work, as it is clearly of unique importance for the early prehistoric periods which are so poorly understood in northern Turkey.

We revisited many of the Late Bronze Age sites of the region in order to understand the Hittite landscape. GPS plans were made of the two large mounds at Salman Höyük, located near to the modern crossroads by Ilgaz (Fig. 6). A measured plan was made of the large mound at İnceboğaz near Eskipazar, which has evidence of stone revetting and a large access ramp (Fig. 7), similar to Salman West. We recovered large amounts of Late Bronze Age pottery from the fortified site of Kanlıgöl near Korgun (Fig. 8).

We investigated many of the hilltop sites of Paphlagonia. Dr. Gareth Darbyshire made measured plans of several of these stone sites, including Yalakçukurören, Kurşunlu (Fig. 9), Kanlıgöl, Gökçeören and Bozoğlu (Fig. 10). We are still uncertain about the dating of many of these sites, partly because they usually have very little pottery inside them, but it seems that many of the hilltop sites may have been constructed in the late Iron Age (Hellenistic) period and re-used in the late Byzantine period. Some of these sites have sherds of 12th-14th centuries AD. We also conducted systematic intensive sherd collection at the Roman site of Elçiler Mevkii.

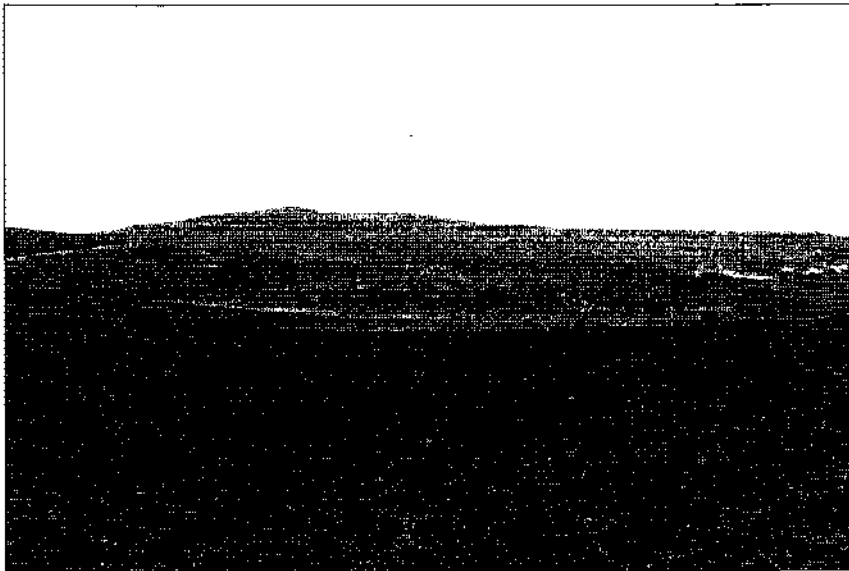

Fig. 1: The multi-period mound of Salur Höyük

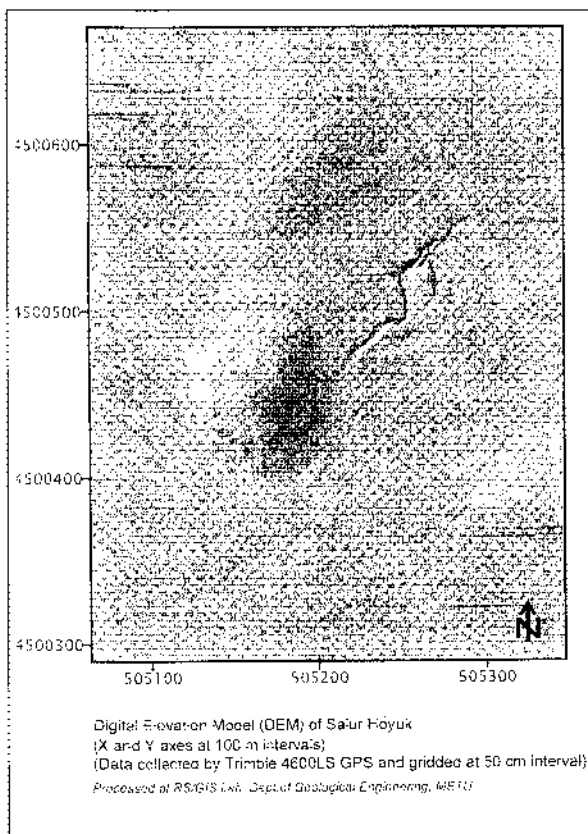

Fig. 2: GPS contour plan of Salur Höyük

Fig. 3: Early Bronze Age cemetery of Salur North, with Salur Höyük in the background

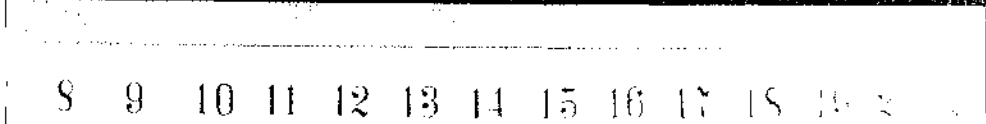
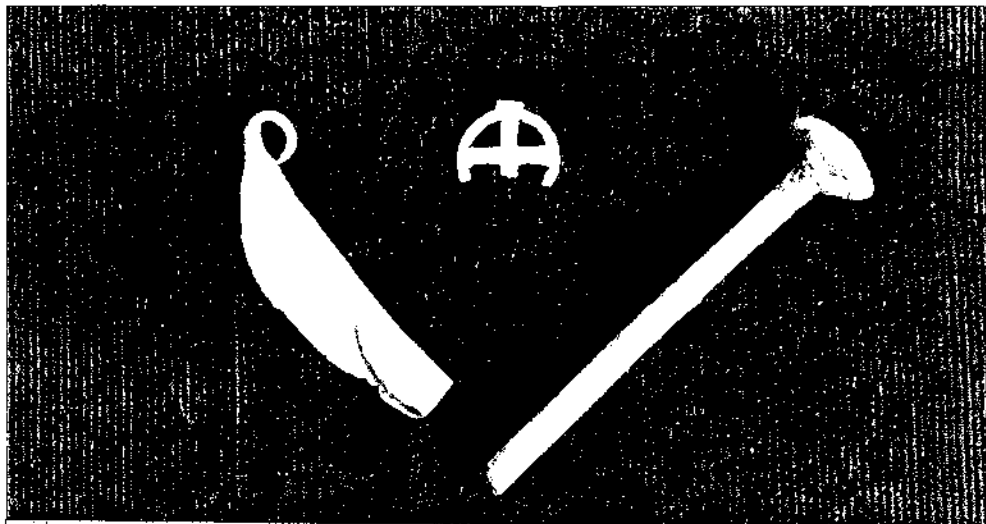

Fig. 4: Bronze and gold objects from Early Bronze Age cemetery of Salur North

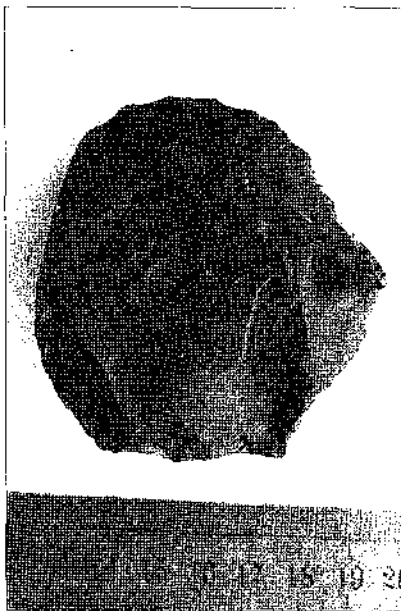

Fig. 5: Middle Palaeolithic tool from Bakkal Göl

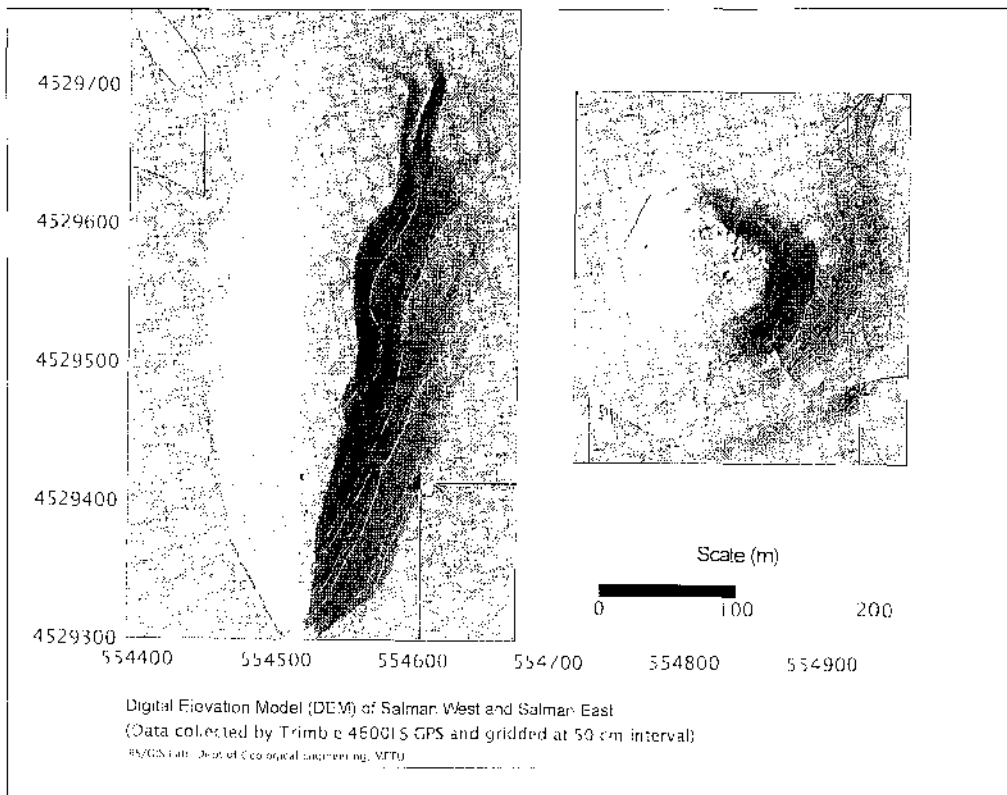

Fig. 6: GPS contour plan of Salman West and Salman East

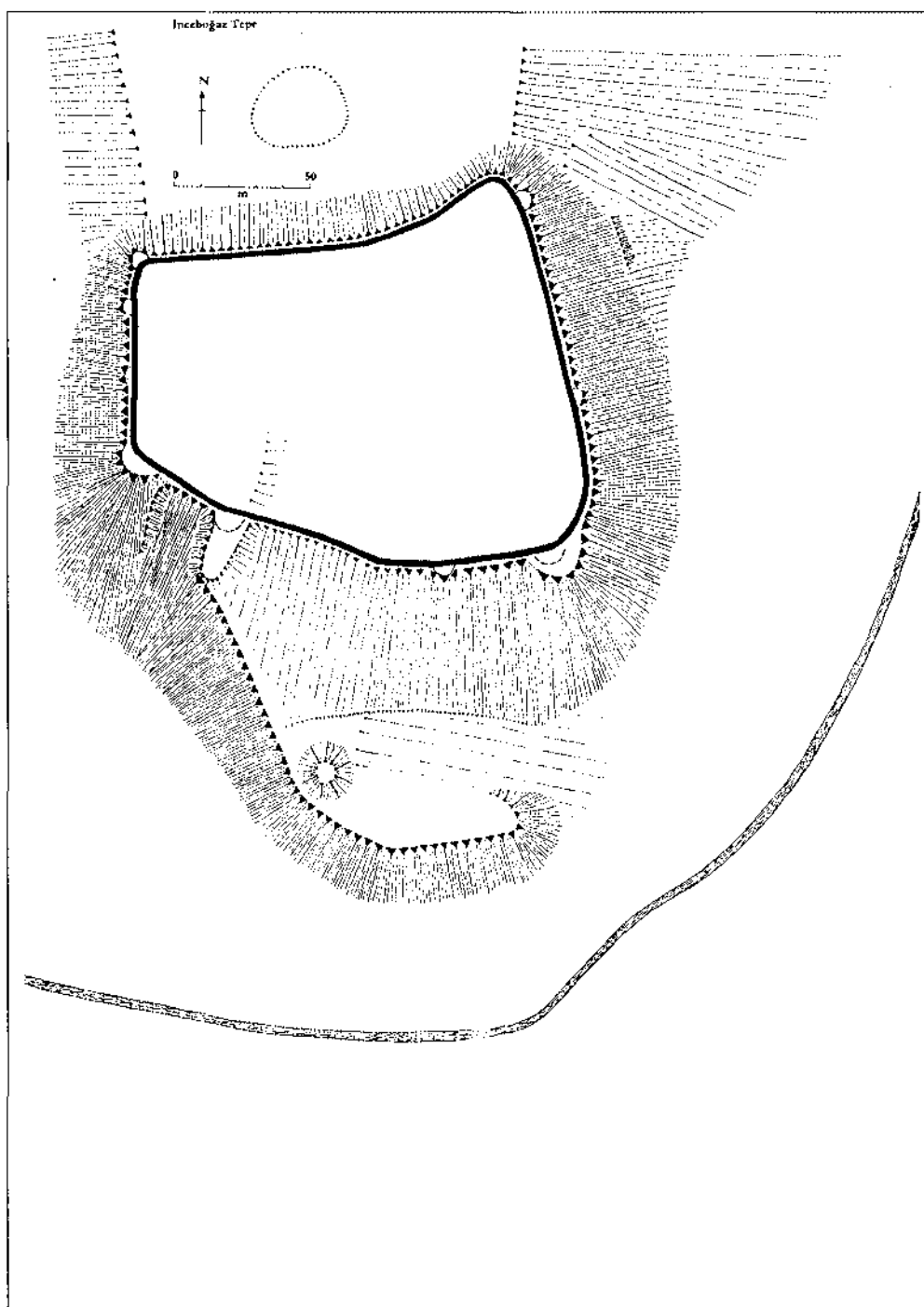

Fig. 7: Measured plan of İnceboğaz mound

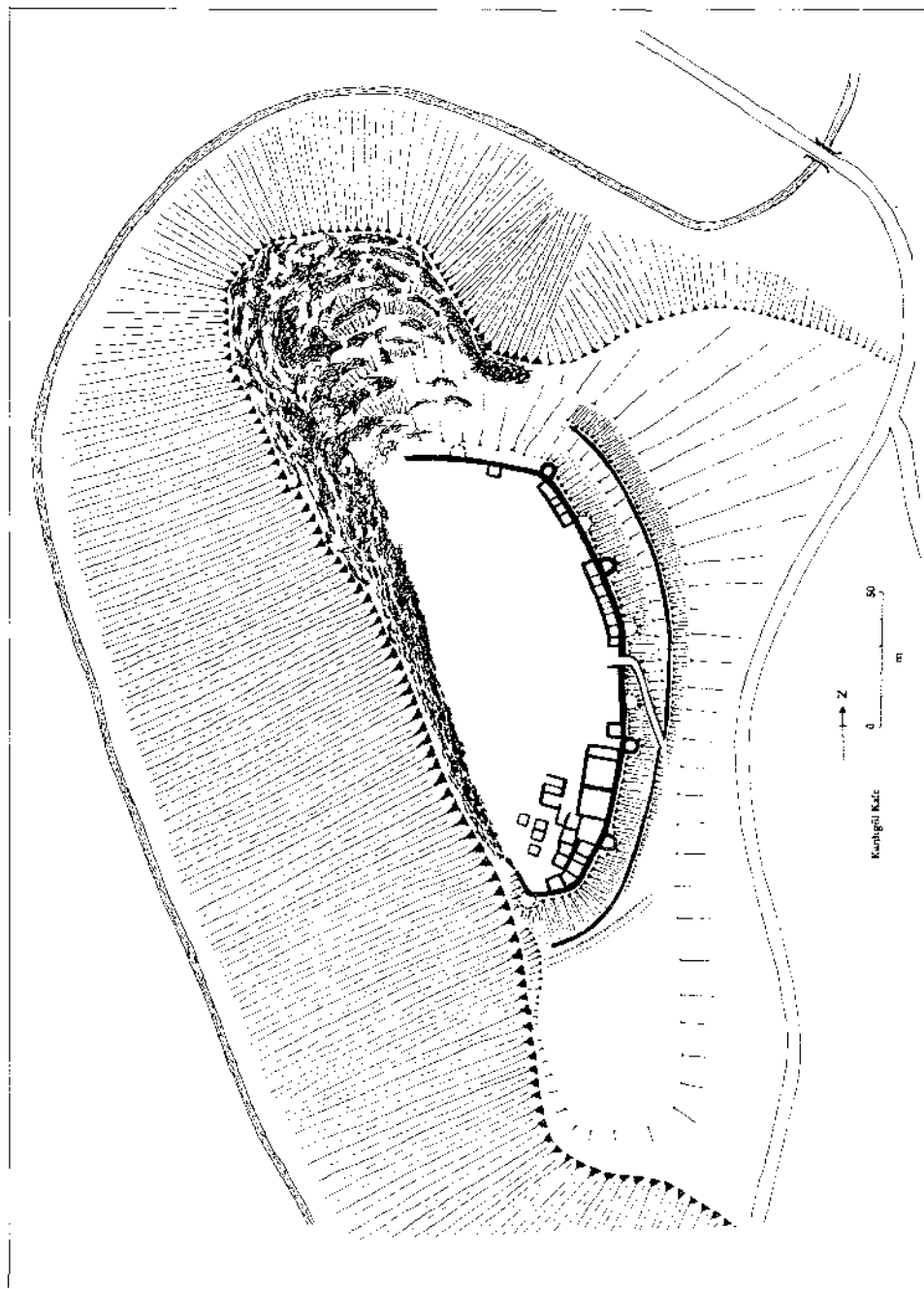

Fig. 8: Measured plan of Kanlıgöl kale

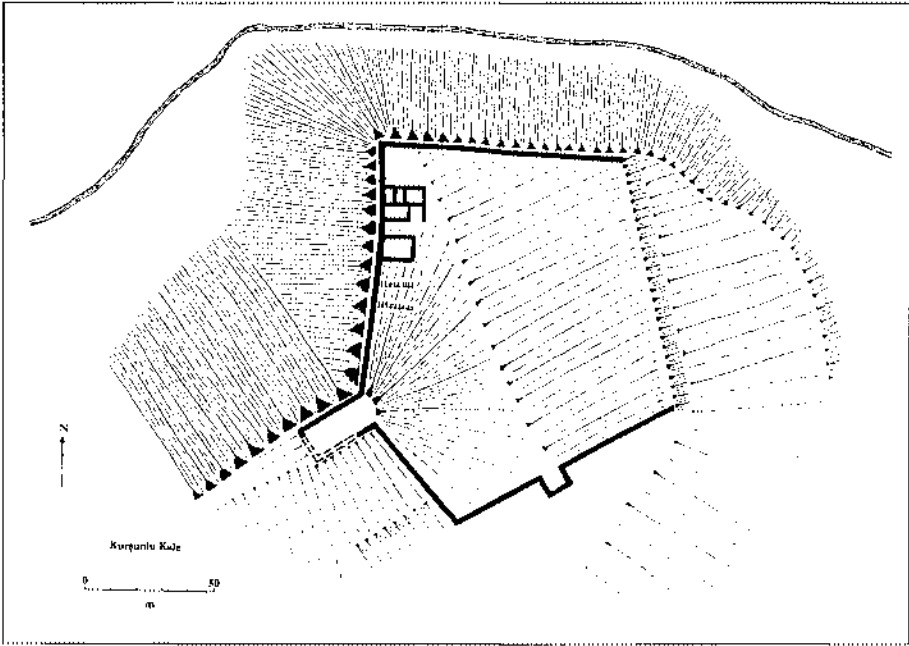

Fig. 9: Measured plan of Kurşunlu kale

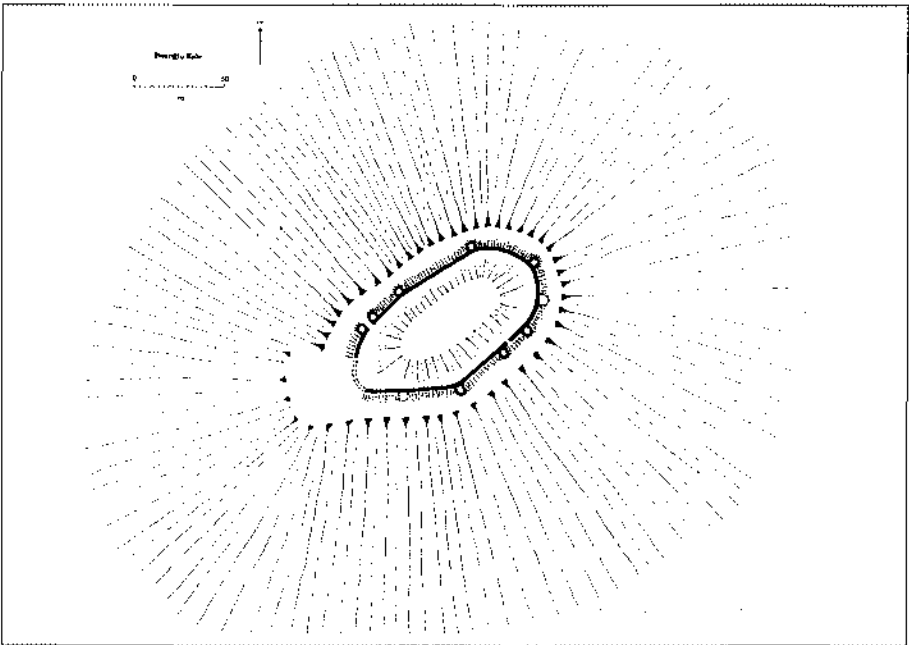

Fig. 10: Measured plan of Bozoğlu kale

ADADA ANTİK KENTİ 1999 YILI ARAŞTIRMALARI

Mustafa BÜYÜKKOLANCI*

1999 yılında Isparta İli, Sütçüler İlçesi, Sağrak Köyü yakınındaki Adada antik kentinde Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 24.02.1999 tarih ve 001225 No.lu izinleriyle 7-11 Temmuz 1999 tarihlerinde tarafımdan gerçekleştirilen bu araştırmaya izin veren Genel Müdürlüğe teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırma genel hatlarıyla yayın aşamasında olan doktora tezimizin eksiklerinin tamamlanmasına yöneliktir.

M.Ö. 2. yüzyılda tarih sahnesine çıkan ve Roma Çağında Pisidia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Adada antik kentinde 1979 yılından bu yana bazı aralıklarla yürüttüğümüz yüzey araştırmalarında Roma Çağına ait dört adet tapınağın varlığı saptanmıştı. Genellikle kent düzlüğünde yer alan bu tapınaklardan başka kentin ilk kurulduğu yer olan güneydeki Aktepe veya Cevizli Tepe'de görülen mimarî kalıntılar tanımlanmaya ve burada dinî bir yapının varlığı saptanmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla başlayan çalışmaların ilk gününde Aktepe'nin (Cevizli Tepe) kuzey sivrisi üzerinde tapınak benzeri bir yapıya ait kalıntılar saptanmıştır. Kentin en hakim noktasında yer alan bu yapının gerçekten küçük bir tapınak veya anıt yapısı olduğu, kayalara oyulmuş temellerinden ve çok az kalabilmiş mimarî kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Doğu tarafındaki merdivenle çıkılan bir kaya platformu üzerinde yer alan tapınağın ölçüleri yaklaşık olarak 7.00 x 5.00 m.dir. Ön cephesi güneydeki kaya sunağına dönük olan tapınak büyük olasılıkla Bizans Dönemi'nde tamamen yıkılmıştır. Üst yapıya ilişkin parçalardan bazıları çevredeki Bizans Dönemine ait taş duvarlarda ikinci kez kullanılmış durumdadır. Bunlardan sütun kaidesi, ante ucu, arşitrav ve saçaklık parçaları tapınağın üst yapısı hakkında fikir verecek durumdadır. Bunların çizim ve fotoğraf olarak belgelenmesi yapılmıştır.

Tapınağın bulunduğu tepenin doğu ve güney teraslarında yaptığımız araştırmalarda yoğun yapı topluluklarının varlığı saptanmıştır. Bunlar içinde Helenistik Döneme (kentin ilk kurulduğu dönem) ilişkin herhangi bir duvar veya seramik kalıntısına rastlanmamıştır. Buna karşın, kalıntıların çoğunlukla Roma ve Bizans Dönemine ait konut tipi yapılar olduğu anlaşılmıştır. Çevrede bol miktarda terra sigillata tipinde seramikler ve çatı kiremitleri bulunmuştur.

Böylece kentin güneyindeki yamaçlar üzerindeki terasların halkın oturduğu konutların bulunduğu teraslar olduğu ve resmî yapıların kent merkezindeki düzlükte toplandığı anlaşılmıştır. Büyük olasılıkla, kentin Geç Helenistik Dönemde ilk kurulduğu yer olan bu yamaçlar daha sonra (Roma ve Bizans çağlarında) konutlar için kullanılmaya devam etmiştir.

Sonuç olarak 1999 yılında kent düzlüğündeki tapınaklara bir yenisi eklenmiştir. Bu yapı küçük olmasına karşın, kente hakim bir yerde ve kayalara oyulmuş durumdadır. Yine kayaların düzeltilmesi ile oluşturulmuş basit bir sunağa sahip olan bu kaya tapınağı belki Pisidia'nın bazı kentlerinde olduğu gibi Ana Tanrıça Kybele'ye adanmış bir kaya

* Dr. Mustafa BÜYÜKKOLANCI, Etes Müzesi Müdürlüğü, Selçuk-İzmir/TÜRKİYE.

tapınağı olmalıdır. Çevrede bulduğumuz üst yapıya ilişkin mimari parçalar Roma Çağında aynı yerde in antis planlı basit bir tapınağın inşa edildiğini göstermektedir.

Kısıtlı olanaklarımızla gerçekleştirmeye çalıştığımız Adada yüzey araştırmalarına 2000 yılında daha geniş bir ekiple devam etmeyi planlıyoruz.

KAYNAKÇA

BÜYÜKKOLANCI, M. *Pisidya'daki Adada Kenti ve Tapınakları* (basılmamış lisans tezi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.), İstanbul 1972.

BÜYÜKKOLANCI, M. *Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi* (basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak.), İstanbul 1996.

BÜYÜKKOLANCI, M. *Adada. Pisidia'da Antik bir Kent*, Göltaş Kültür Dizisi 5, 1998.

DAĞLIK KİLİKİA YÜZEY ARAŞTIRMA PROJESİ: 1998 VE 1999 RAPORLARI

*Nicholas K. RAUH**

1998'in Temmuz-Ağustos döneminde Profesör Nicholas Rauh (Purdue Üniversitesi), Levent Vardar M.Â. (Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü), beş araştırmacı ve dört öğrenciden oluşan takımla yürütülen üçüncü araştırma sezonu için gerekli izin Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır. Dört hafta süresince (10 Temmuz-10 Ağustos) sistemli yüzey araştırmaları ve mimarî incelemeler yapılmıştır. Sistemli yüzey araştırması ekibi Profesör LuAnn Wandsnider (Nebraska Üniversitesi), Dr. Mette Korsholm (Copenhagen Üniversitesi), Rauh, Vardar, İlhami Yetkin M.A. (Ankara Üniversitesi), Pınar Bursa (İstanbul Üniversitesi öğrencisi), Yi-Sing Chung (Nebraska Üniversitesi öğrencisi) ve Mark Stefan'dan oluşmuştur. Mimarî araştırma ekibi, Profesör Michael Hoff (Nebraska Üniversitesi), Profesör Rhys Townsend (Clark Üniversitesi) ve Jason DeBlock'tan (Bilkent Üniversitesi öğrencisi) oluşmuştur. Seramik araştırması ekibinde ise Rauh ve Betül Şahin (Ankara Üniversitesi öğrencisi) yer almıştır. 1998 araştırma sezonu için gerekli maddî destek Nebraska Üniversitesi'nin Araştırma Kurulu ile Purdue Üniversitesi'nin bünyesindeki Uluslararası Programlar'dan sağlanmıştır. "Total Station" Indianapolis'teki Hickerson Instruments Şirketi'nden verilmiştir. (<http://www.hickerson-instrument.com>).

1998 sezonu araştırmalarında Dağlık Kilikia araştırma ekibi dikkatini bölgenin güney kıyısındaki kırsal yerlere çevirmiştir. Bu bölge antik Selinus'tan Nefelis'e ya da günümüz adlarıyla Gazipaşa'dan Müzken'te uzanan yöreyi kapsamaktadır. Yüzey şekillerinin tarihini ve toprağın ne şekilde kullanılmış olduğunu saptamak için 21 arazi parçası taranmıştır. 1998 sezonunda yüzey araştırması ekibi 17 km. uzunluğundaki şerit yüzeyleri yürüyerek ölçmüştür. Mimarî ekip 6 kırsal kalıntı alanını taramış ve bu bölgelerin planlarını çıkarmıştır. Taranan bölgelerin antik tahkimat, köy ya da çiftlik yerleşim yerleri olduğu saptanmıştır. İki ayrı antik tahkimat bölgesinde (Harita 1: 28-C-3-d-4 ve 28-C-3-d-5) Helenistik Çağa ait kalıntılar bulunmuştur (Plan: 1). Bu kalıntılar Kilikia kor-san özellikleri ile çağdaştır (İ.Ö. 146-67). Üçüncü bir antik köy kalıntısında ise (Harita 1: 28-C-8-b-1) Kıbrıs-Geometrik Çağa ait boyalı seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 2, 3). Yapılan araştırmalar taranan bu bölgelerin Dağlık Batı Kilikia'da bulunan en eski harabeler olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1998 SEZONU SİSTEMLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

LuAnn WANDSNIDER

1998 sezonu yüzey araştırması programı yüzey şekilleri-insan ekolojisi yöntemini kullanmıştır. Yüzey şekilleri ekolojisi yüzeyler üzerinde gerçekleşen enerji, organiz-

* Nicholas K. RAUH, HIST/UNIV. Purdue University, W. Lafayette IN 47907 ABD,
email: rauhn:@purdue.edu.

Türkçe metnin hazırlanmasında Nataşa Masanoviç (Karşılaştırmalı Edebiyat/SC, Purdue Üniversitesi) yardımcı olmuştur.

ma, materyal ve bilgi akımı/hareketi ile ilgilidir. Değişik özellikteki ve farklı yörelerde yer alan yüzey elemanları yukarıda sözü geçen bu harekete neden olur ya da bu akımı durdurarak yönünü değiştirirler. Yüzey elemanları taşıdıkları belirgin özelliklere göre homojen arazi parçalarını (=parsellerini) oluştururlar. Yüzeylerdeki hareketler ve bu hareketlerin özellikleri insan-toprak ilişkisinin doğasını yansıtır. Batı Kilikia bölgesinde farklı siyasî ve iktisadî yapıların tespiti, toprağın yerli halk tarafından farklı şekillerde düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Bu tespitleri değerlendirmek için aşağıdaki stratejiler esas alınmıştır:

1) Yüzey elemanlarının özelliklerine ve yer aldıkları bölgelere bakarak seramiğin yoğunluğu ile ilgili bilgi toplanmıştır.

2) Seramik parçalarının ne kadar süreyle arazide kalmış olduğunu saptamak üzere bulunan parçaların niteliği hakkında bilgi edinilmiştir. Örneğin parçaların büyüklüğü, kalınlığı, köşeli olup olmama özellikleri ve aşınma dereceleri incelenmiştir.

3) Seramiklerin işlevini anlamak için değişik seramik tiplerinin dağılımı hakkında bilgi toplanmıştır. Örneğin *fineware* seramiklerinin hangi yoğunlukta görüldüğü dikkate alınmış, aynı seramiklerin düz (*plainware*) seramiklerle bir arada görülüp görülmediği incelenmiştir.

4) Cevabı aranılan diğer bir soru da yüzey unsurlarını tanımlamanın zorluk derecesidir. Açıktır ki kullanılan tanım, insan ile toprak arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Yüzey unsurlarının belirlenışı çeşitli faktörlere dayandırılmıştır: sahilden uzaklık, tepelerdeki emniyet, üzüm yetiştirip şarap yapımına uygun toprağa olan mesafe, otlaklara uzaklık ya da mevkiilerin savunulabilirlik özellikleri v.s.

Bu sorulara açıklamalar getirmek için aşağıdaki yöntemle göre bilgi toplanmıştır:

Yüzey araştırma alanları, bilinen harabelerden olan uzaklıklarına ve yeryüzü şekillerine göre (vadi, tepe, kıyı eğimi, yokuş, savunulabilirlik v.s.) seçilmiştir. Arazi doğu ve batı olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler ayrıca 100 m'lik araştırma birimlerine bölünmüştür. Bu topraklar üzerindeki tarama beş kişilik bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Ekip, araştırmasını 10-15 m. genişliğindeki alanlar üzerinde tamamlamıştır. Her araştırma birimi, içinde oluşturulan eşit alt alanlar incelendikten sonra, özellikleriyle betimlenmiş ve ayrı ayrı taranmıştır. Bu taramalar kaya oluşumu, toprak, tortu, yüzey görünürlüğü, bitkiler, toprağın kullanımı ve coğrafi yer hakkında bilgi aktarmıştır.

Her araştırmacı 1,5 metre genişliğindeki bir alandan sorumlu olup bölgeyi bir uçtan diğerine yürüyerek taramıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar, seramik parçalarının sayıca toplamı ve taranan bölgelerin genişliği kayda geçirilmiştir. Seramik parçaları tarih sırasına konulmuş; bu koleksiyona *grab samples* (el örnekleri) denmiştir. Bunun yanı sıra Yi-Şing Çung'un sistemli olarak kendi tarama bölgesinde topladığı parçalara *systematic samples* (sistemli örnekler) adı verilmiştir.

Kazı yerleri Osmanlı öncesi mimarîsi olarak tanımlanmıştır. Mevkinin en az iki bitişik duvara sahip olduğu sanılmaktadır. Genel olarak antropolu sabit fakat mimarî açıdan tanımlanması yetersiz özellikler göstermektedir. Duvarlar teras duvarları olarak nitelendirilmiştir.

Bazı saptamalar yapılmıştır. Zamanla yüzeydeki toprağın rengi ve karakteri seramik parçalarını saklamıştır. Seramiklerin rengi, büyüklüğü ve şekli, üzerinde bulundukları yüzeyin karakterine bağlı olarak yanıltıcı olabilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında, Roma Çağı seramiklerinin tespitinin diğerlerine kıyasla kolay olduğu, buna karşılık Helenistik Çağ seramiklerinin daha büyük belirsizlikler taşıdığı saptanmıştır. Bu yüzden 1998 sezonu taramalarımızda Helenistik Çağa ait seramikler yeterince açıklık kazanmamıştır.

Yoğun çalılık yerlerden genellikle kaçınılmıştır. Böyle yerlerde iki kişilik bir ekip - Rauh ve Yetkin - kalıntıları kontrol etmiştir. Bu araştırmada tarım toprağının çokça kullanıldığı yerler incelendiği halde, çalıkların bir hayli yoğun olduğu bölgelerdeki arkeolojik kalıntılar yeterince açıklık kazanmamıştır. Yüzey araştırmamız ile ilgili verileri içeren GIS (Coğrafi Bilgi Sistemi) dosyası hazırlanmıştır. Bu bilgi Rauh ve Çung'un oluşturduğu seramik analizi verilerine gönderme yapmaktadır.

Ön Bulgular

1998 sezonu Dağlık Kilikia araştırmasında bu bölgenin orta parçasında üstlenilen sistemli yüzey taraması yaklaşık 20 kilometre uzunluğundaki bir alanı kapsamı içine almıştır. 21 arazi parçası araştırılmıştır. Seramik parçalarının dağılımına ve seramik tiplerine gelindiğinde ise, 395 ayrı arazi parçası taranmış ve bulgular kayıtlara geçirilmiştir. Bunlara ek olarak 10 yeni kalıntı ile, birçok yeni özellik ve teraslı geniş alanlar tespit edilmiştir. Tarihi toprağın kullanılabilirliğinin tahlili için bu verilerden faydalanılmaktadır.

Dağlık Kilikia yüzeyi üzerindeki seramik parçalarının dağılımı çok değişimli olmakla birlikte, hemen her araştırma bölgesinden seramik parçaları elde edilmiştir. Fakat bunların en yoğun olarak bulunduğu alanlar genelde mimari kalıntı mevkileri olup, 20 metre genişliğindeki alanları kapsamaktadır. Geri kalan yerlerde seramik parçalarına kesinlikle rastlanmamıştır. Örneğin çaylara yakın vadilerde (araştırmaları tespit edilen tortuların daha sonraki dönemlere ait olduğunu ortaya çıkarmıştır) ve yüksek platolarda (traktörlerden önce çiftçilik belki de hiç yapılmamıştır) hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır. Diğer bölgelerde yoğun çalılıklar seramik parçaları araştırmamızı zorlaştırmıştır. Çalılığın daha az yoğun olduğu bölgelerde ise Antik Çağa ait tarım terasları tespit edilmiştir. Bu kalıntılara yakın yerlerde az miktarda seramik parçası toplanmıştır. Seramik tahlilleri buradaki toprağın kullanılışı hakkında bilgi verecek ve tarihlendirmede faydalı olacaktır.

Birçoğu Antik Çağa ait teras duvarı bulunmuştur. Kaya parçaları ve liken duvarlar kronolojik tespitlerde kullanılacaktır. Selinus-Nefelis kıyı bölgesinde, 250 metreyi geçen her yükseklikteki, derin bir vadiye bakan ve çevresinde dik yokuşları olan her 400 metre-karelik alanda mimari kalıntılar bulunmuştur. Bir ya da iki yer bu konuda bir istisna oluşturmuş, buralarda kalıntıya rastlanmamıştır. Küçük bir obsidiyen taş parçası dışında hiçbir yonga taş parçası bulunmamıştır.

1998 SEZONU MİMARİ ARAŞTIRMA

Michael HOFF
Rhys TOWNSEND

1998 sezonunda Gazipaşa-Müzkent arasındaki 5 yeni kalıntı mimari ekip tarafından araştırılmış ve sonuçlar kayıtlara geçirilmiştir. Ayrıca, Selinus harabelerindeki çalışmalarımıza devam edilmiştir.

En büyük yeni kalıntı Kestros'un güney tarafındaki Guda Tepesi'nde bulunmuştur (Harita 1: 28-C-3-d-4; Plan: 1; Resim: 1). Tepenin üstünde usulca yükselen yokuş boyunca düz ve dar bir alana varılmıştır. Buradaki mimari kalıntılar yüz metrelik bir mesafeyi kaplamaktadır. Burada hem savunmalı hem de evcil mimari kalıntılar bulunmuştur. Kuzeybatı yokuşu boyunca uzanan sağlam yapılmış kuleler görünüşe göre duvarlarla birleştirilmiştir. Kalıntıların güney tarafında *ashlar* bloklardan inşa edilmiş büyük ve yuvarlak bir kule bulunmuştur. Kalıntıların doğu kenarında savunma duvarları görülmemiştir; bu tarafın dik ve kayalık olmasından dolayı savunma duvarının gerekmediği varsayılmaktadır. Diğer yapılar, genellikle evler doğu ve batı yokuşları boyunca teras duvarların üstünde yapılmıştır. Kazı yerinin batı yokuşunda iki odalı bir ev bulunmuştur. Ev bir *de in situ* açılan kapısı vardır. Harç ile sıvanmış olan evin duvarları iki metre yüksekliğindedir. Evin iç duvarları da sıvalıdır. Harç ve sıva kullanımından dolayı bu yapının diğer yapılardan daha farklı bir çağa (muhtemelen daha geç bir evreye) ait olduğu düşünülmektedir.

Harabelerde toplanmış seramikler aşağıdaki parçaları içermektedir:

Rodos yapımı damgalı Helenistik bir amphora, Kostan olduğu sanılan damgalı Helenistik başka bir amphora, birkaç Helenistik siyah sırlı parça, Erken Roman Çağına ait birçok parça (örneğin Kıbrıs yapımı *sicilata* "CS" (form: P(aphos)-12 ve P(aphos)-40 Krater). Bulunan seramik parçaları Erken Roman Çağı ağırlıklı olmakla birlikte, Helenistik ve Geç Roma Çağına ait parçalar da bulunmuştur.

Aynı dağ sırtı boyunca güneye devam ederken başka kalıntılara varılmaktadır. Tepenin adı Güzelce Harman Tepesi'dir (Harita 1: 28-C-3-d-5; Plan: 2; Resim: 1). Burada küçük bir kilisenin kalıntılarına rastlanmıştır. Biraz ileride iyi yapılmış, diğer yapılarla kıyaslandığında, önemli sayılabilecek bir yapının kalıntıları bulunmuştur. Daha aşağıda ise savunmalı bir duvarın kalıntıları görülmüştür. Çevreleyen duvarın biraz uzağında birkaç teraslı bina kalıntısı ve güneyden buraya uzanan antik bir yol bulunmuştur.

Harabelerde toplanmış seramikler aşağıdaki parçaları içermektedir:

Bir Helenistik siyah sırlı kâse, bir Helenistik *guttus* kenarlı kulp, Erken Roma Çağına ait bir *Tripolitanian* (Libya) amphora kenarı, Kıbrıs yapımı Erken Roma Çağına ait birkaç *sicilata* parçası (CS P-10, CS P-40, CS Skyphos), yine Erken Roma Çağına ait flanşlı bir kâse parçası ve son olarak Geç Roma Devrine ait birkaç *fineware* parça: Kıbrıs yapımı kırmızı sırlı seramik "CRS" (Form 8 ve 9); Anamur yapımı kahverengi seramik (Carolyn Williams'a göre form 340). Helenistik Devire ait seramikler bulunmuş olduğu halde, seramiklerin büyük çoğunluğu Erken ve Geç Roma çağlarına aittir.

Aynı dağ sırtı boyunca güneye devam ederken üçüncü grup kalıntılara varılmaktadır (Harita 1: 28-C-8-b-1; Plan: 3; Resim: 3). Kalıntıların çok az olmasına karşılık, incelenen birkaç yapı oldukça önemlidir. Diğer kalıntılardan farklı olarak bu kalıntılarda savunma duvarları yoktur (Resim: 2). Yukarıda da belirtildiği üzere kalıntılarda büyük ölçüde Geometrik Çağ boyalı seramikler bulunmuştur. Yerin kuzeybatı tarafındaki kaya çıkıntısında büyük aşınma delikleri mevcuttur (Resim: 3). Bu deliklerin içinde yüzden daha fazla seramik parçası bulunmuştur. Bu seramikler incelenmek üzere toplanmış ve Alanya Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Toplanmış seramikler Kıbrıs yapımı Proto-geometrik/Geometrik tipi boyalı seramik olarak tanımlanmıştır (İ.Ö. 900-600). Fakat Kilikia'da bunların benzerlerinin yapıldığı bilinmektedir. Birkaç parçada yatay çizgi şeritlerin biraz yukarısında dairesel süslemeler görülmektedir. Parçaların birinde genellikle Geometrik Çağ amphoralarının omuz başında görülen ibik yer almaktadır. Geometrik boyalı seramikler dışında kalıntılarda toplanmış seramikler aşağıdaki parçaları içermektedir:

Birkaç dış fabrik ile (iyi durumda olmayan), kalın seramik parça, bir Fenike amphora parçası ve bir Klasik/Helenistik siyah sırlı kâse. Bu seramik kalıntılarında Geometrik/Arkaik/Klasik ve Helenistik Çağ ağırlıklı olarak kendini göstermektedir.

1998 sezonunda araştırılan ve incelenen yeni kalıntılar ve bunların özellikleri raporun sonundaki çizelgede liste haline getirilmiştir.

Dağlık Kilikia Yüzey Araştırma Projesi: 1999 Raporu

Dağlık Kilikia Yüzey Araştırma Projesi'nin dördüncü sezonu Ağustos 1999 tarihinde yürütülmüştür. Araştırmanın mali giderleri American Research Institute in Turkey, Purdue Üniversitesi ve Nebraska Üniversitesi'nce karşılanmıştır. GPS, Hickerson Instruments Inc. (Indianapolis, ABD)'den sağlanmıştır. Araştırma iznimiz Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce verilmiştir. Bakanlık temsilci olarak Alanya Arkeoloji Müzesi araştırmacısı Berrin Taymaz görevlendirilmiştir. Katkılarından dolayı herkese teşekkür ederiz.

1999 sezonunda 3 hafta süreyle, İotape arkasındaki dağlık kırsal iç kesimde çalışılmıştır (Harita: 2, 3). Dağ sırtı üzerindeki Nergis Tepe, Kâhyalar Köyü ve Delice Çay'dan 500 metre yukarıdır. Ekibimizce "Coarse Interval Survey Methodology" "Basit Aralık Yüzey Metodolojisi" kullanılarak, araştırma, Nergis Tepesi (Alan 99-2) ile Kâhyalar arasındaki alanlarda yürütülmüştür. Basit aralık yüzey metodolojisi kullanılarak, arazide ekibimizin 5-7 üyesi, 25 metre arayla, birbirine paralel olarak yürümektedir. Genellikle ekip direktörü, LuAnn Wandsnider, sırtın tepesinden yürürken, diğer üyeler, tepenin her iki yanında aşağılara doğru uzanmaktadır. Böylece yüzey araştırma "transek" genişliği, tepenin her iki yanına 50-75 metre genişlemektedir. Her ekip üyesi, önceki insan etkinliğinin kanıtını, işlenmiş malzemeleri ve kalıntıları bulmak üzere, 1.5 metre

önündeki alanı kontrol etmiştir. Ekibin her üyesi, uzaklığa bağlı kalmaksızın el telsiz vericileri ile sürekli olarak direktör ile irtibat kurmuştur.

Kalıntıların veya önceki insan etkinliğinin delili bulunduğu zaman, özellikle mimarlık ya da seramik kalıntıları (en az bir metre karede bir seramik parçası), kaydetmek amacıyla her araştırma alanı adlandırılmıştır. Her arkeolojik alanın konumu 1/5000 ölçekli haritaya Sokkia Locus III GPS ile kaydedilmiştir. Alanın konumu, betimlemesi ve tipolojisi veri kayıtlarına yazılmıştır.

Mimarlık kalıntılarıyla karşılaşılınca, bunlar ölçülüp fotoğrafları çekilmiş ve taslak halinde çizilmiştir. Seramik parçaları toplanmıştır. Ancak, bu sezon seramik araştırması arazide yapılmış ve seramik parçalar yerinde bırakılmıştır. Her parça analize alınıp, incelenip, fotoğrafları çekildikten sonra, yüzey araştırma projesinin veri bilgi tabanına kaydedilmiştir.

Harita 2'de görüleceği gibi, Kahyalar çevresinde, birkaç km² içinde 17 ayrı arkeolojik alan saptanmıştır. Birkaç kesimde arkeolojik alanlar birbirlerine 100-200 metre yaklaşmıştır (örneğin 99-1, 99-2, 99-3, veya 99-5, 99-6, veya 99-8, 99-9). Dokuz alanda mimarlık kalıntıları bulunmuştur. Fakat sekiz alan, sadece seramik buluntularla nitelendirilmiştir. Alan 99-2 (Resim: 4), Nergis Tepesi'nin üstünde, pek çok mimarî kalıntıları göstermektedir, fakat diğer alanlarda çok az kalıntılar bulunmuştur. Genellikle, Alan 99-7'de olduğu gibi (Resim: 5), mimarlık, kabaca yapılmış, taş bloktan, kare biçimli yapıları göstermektedir.

Alan 99-6'da Helenistik siyah astarlı seramik kâsesi parçaları bulunmuştur (Resim: 6). Fakat diğer alanlarda sadece Roma, Geç Roma ve birkaç Bizans seramik buluntuları ele geçirilmiştir. *Dribble Ware* kâsenin parçası (İ.S. 1 yüzyıl; Resim: 7), Kıbrıs *sicillata* P(aphos) form 40, krater ağız kenarları (İ.S. 1. yüzyıl), Zemer 41 amphora kulpu (İ.S. 1-4 yüzyıl), olasılıkla İspanya'dan bir Dressel 20 yağ amphoranın ağız kenarı (İ.S. 1-2 yüzyıl), Ege Denizi'nden *Hollow Foot* amphora kulpu (İ.S. 3-4 yüzyıl), ve olasılıkla Bizans sırlı seramiği parçası gibi örnekler görülmektedir. Alan 99-6'daki seramik buluntuları sayılmazsa, Roma ve Geç Roma Çağında Kahyalar çevresindeki arkeolojik alanlar yoğunluk göstermekle beraber, yapısal bakımdan sınırlı gelişmişlikte mimarlık örnekleri görülmüştür.

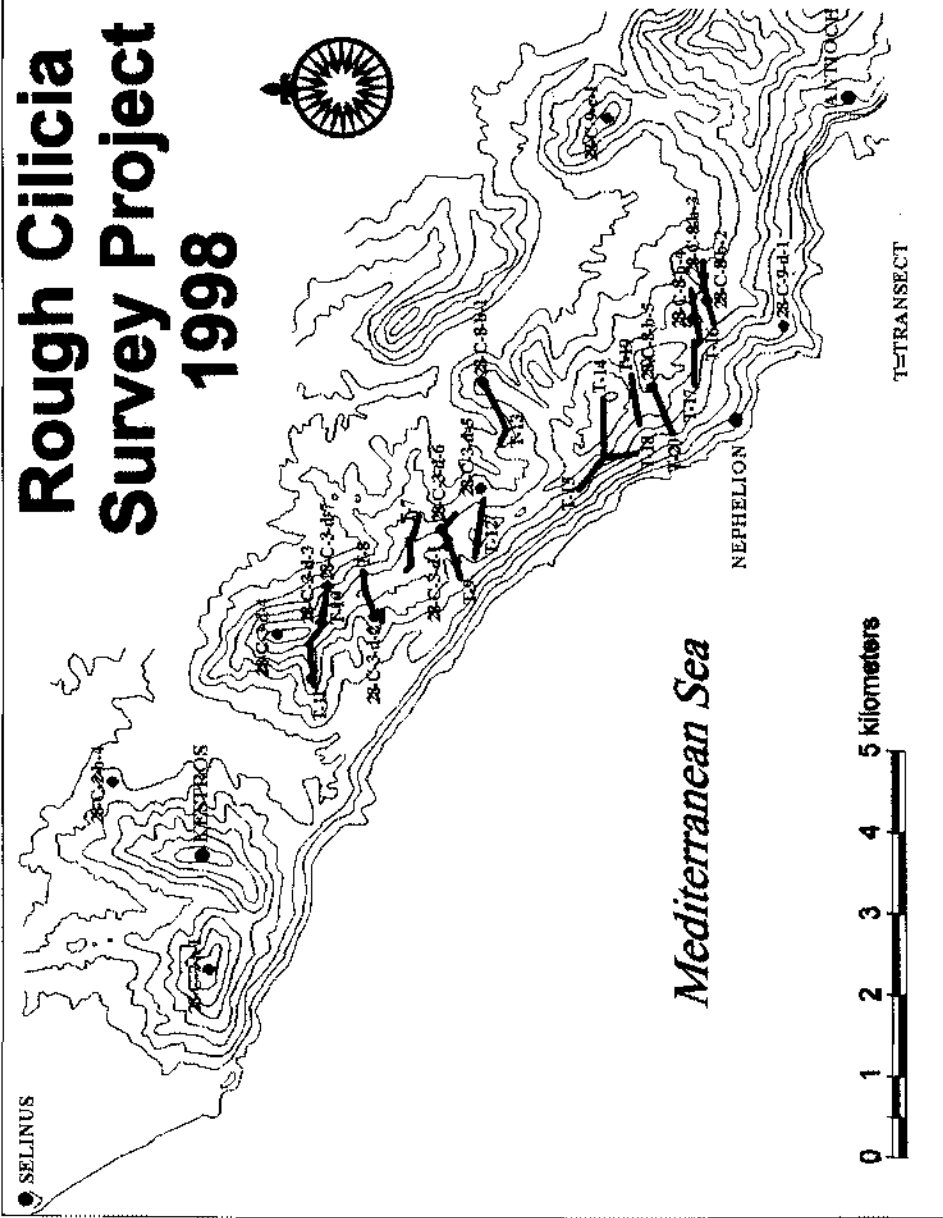
Özellikle Kestros ile Nephelion arasındaki tepelerde 1998 sezonu yüzey araştırma sonuçları karşılaştırıldığı zaman, 1999 Kâhyalar çevresindeki verilerin önemi açıklık kazanmaktadır (Harita: 4). Deniz kıyısındaki kırsal kalıntılar, köyler veya büyük çiftlikler benzeri, genellikle daha büyük ve dağınık olarak görünmüştür. Seramik veriler, deniz kenarındaki kırsal kalıntıların genellikle Helenistik Çağ veya daha erken dönemden (örnek gibi, Alan 28-b-8-b-1) başladıklarını çok açıkça göstermiştir. Kâhyalar çevresindeki arkeolojik alanlar daha geç evrelerde başlamıştır ve gelişimi sınırlı bir özellik gösterir. Kâhyalar çevresindeki mimarlık, daha az sayıdaki kalıntılara bağlıdır. Kâhyalar çevresindeki seramik buluntular genellikle *coarseware* veya amphora parçalarıdır; çok az sayıda *fineware* bulunmuştur ve bulunan örnekler, genellikle Kıbrıs *sicillata* veya Kıbrıs kırmızı astarlıdır. Çok az uluslararası *fineware* bulunmuştur.

Deniz kenarındaki kırsal kalıntılar, genellikle daha büyük, daha dağınık ve çoğu zaman tahkimli yerlerde görülmüştür. Kâhyalar çevresindeki yerleşmeler, tahkimsiz, ufak, genellikle mimarî saptanamayan, ama birbirine yakın arkeolojik alanlarıdır. Alan 99-2 sayılmazsa, tarımsal özellikleri belirlenememiştir. Aynı alan hariç, çok az mimarlık bulunmuştur ve konut alanları ile tarımsal yerleştirmenin varlığını doğrulamak için Nergis Tepesi çok az kanıt göstermiştir.

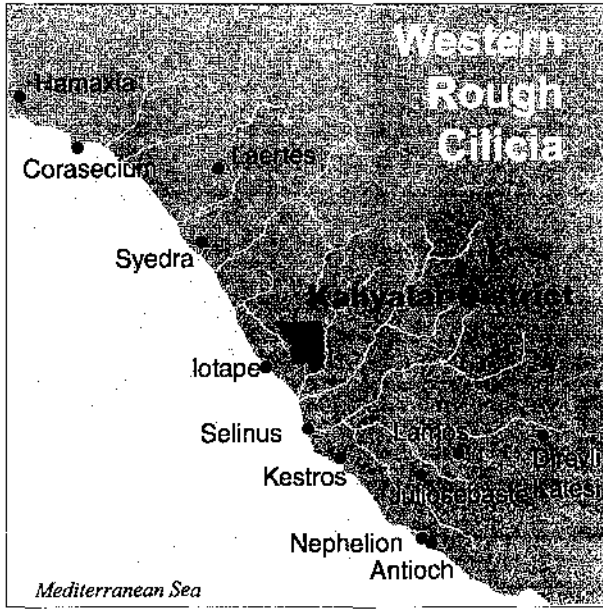
Bu iki çevreden toplanan seramik buluntular da karşılaştırılmıştır. Deniz kenarındaki tepelerde seramik parçaların alçak yoğunluğu arazide her yerde gözlenmiştir. Fakat Kâhyalar çevresindeki seramik yoğunlukları, yalnız arkeolojik alanlarda bulunmuştur. Alanlar arasında ise seramikler çok az bulunmuştur. Kâhyalar çevresindeki arazide, deniz kenarındaki tepelerden daha kısa süreli ve az karmaşık tarımsal üretim ile uğraşıldığını belirtmek olasılığı vardır. Birbirleriyle görece yakınlığı olan Kâhyalar yerleşimleri, neredeyse minimum bir endüstriyel karakter gösterir.

Sonuçlarımızın önemi şunlardır: Dağlık Kilikia ormanlarının, özellikle onların uzun ve düzgün sedir ağaçlarının, antik gemi inşaatları için ne kadar önemli olduğu klasik kaynaklardan bilinmektedir. Dağlık Kilikia'da nereden ve ne zaman antik orman işletmeciliğinin başlamış olduğunu belirlemeye çalışıyoruz. Kıyı tepelerindeki bakir ormanlar Roma Çağından önce veya Erken Roma Çağı süresince kesilmiş olmalıdır. Ormanlık alan temizlendikten sonra tepelerin bağcılık, zeytinyağı ve çiftlik hayvanları üretimine başarıyla uyarlanmış olduğunu antik kalıntılar- teraslar, zeytin ve üzüm pres taşları, amphoralar, buğday siloları ve ağırşaklar gibi buluntular -göstermiştir. Kâhyalar çevresinde mimarisi az olan ancak yoğunluk gösteren arkeolojik alanlarda, Roma ve Geç Roma Çağları boyunca dağların iç kesimlerine orman işletmelerinin genişletilip genişletilmediği sorusu sorulmaktadır. Gelecekteki yüzey araştırmalarımızın bu sorunu aydınlatacağını umuyoruz.

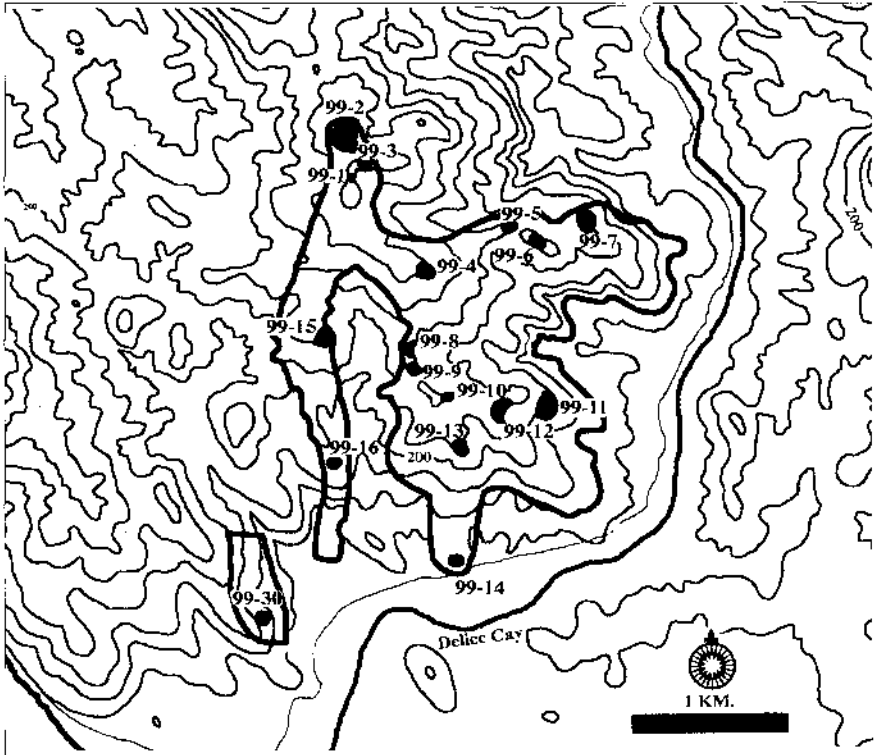
Rough Cilicia Survey Project 1998

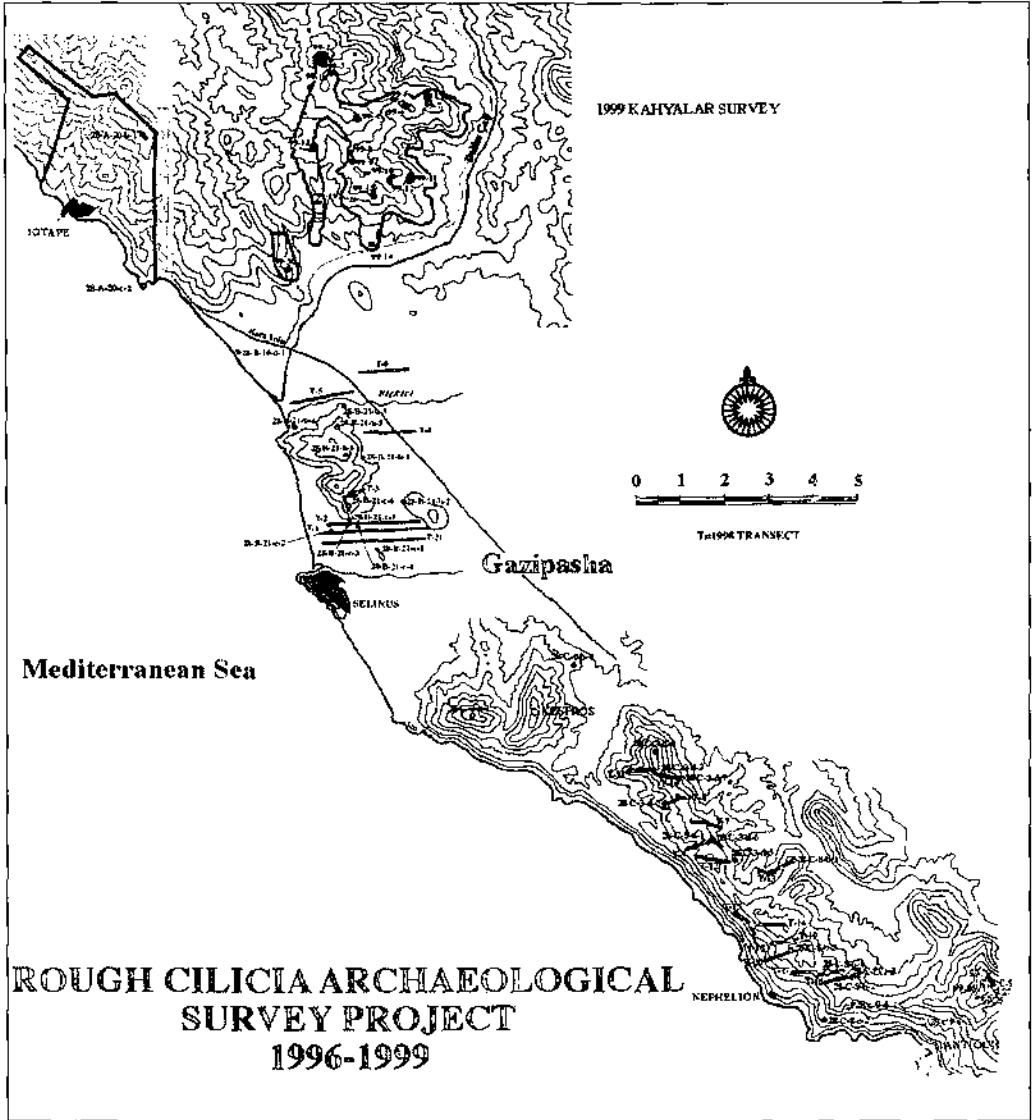
Harita 1: 1998 yüzey araştırma bölgesi

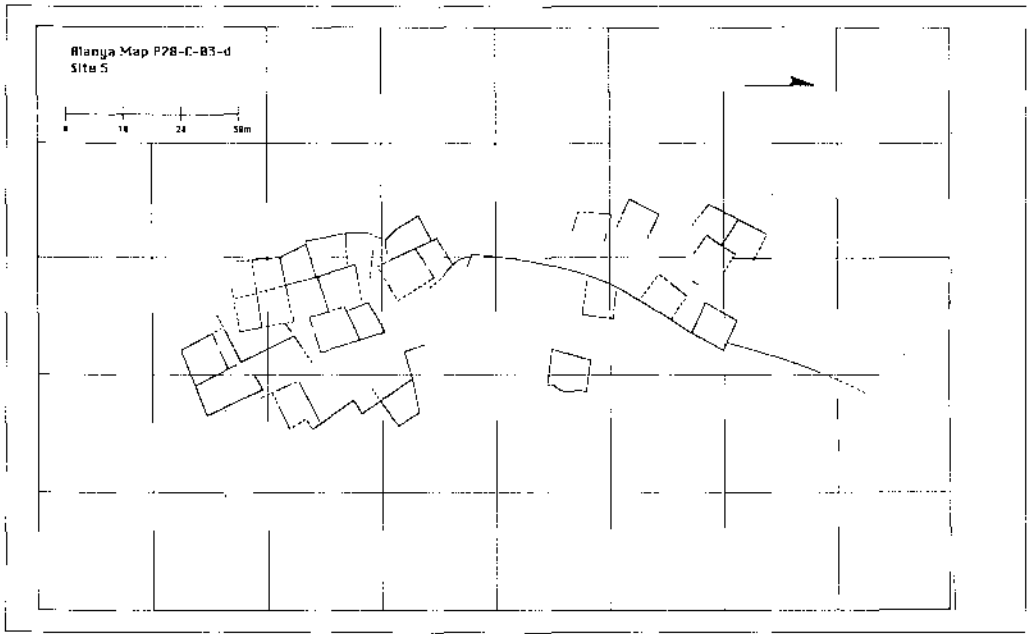
Harita 2: Kâhyalar bölgesi

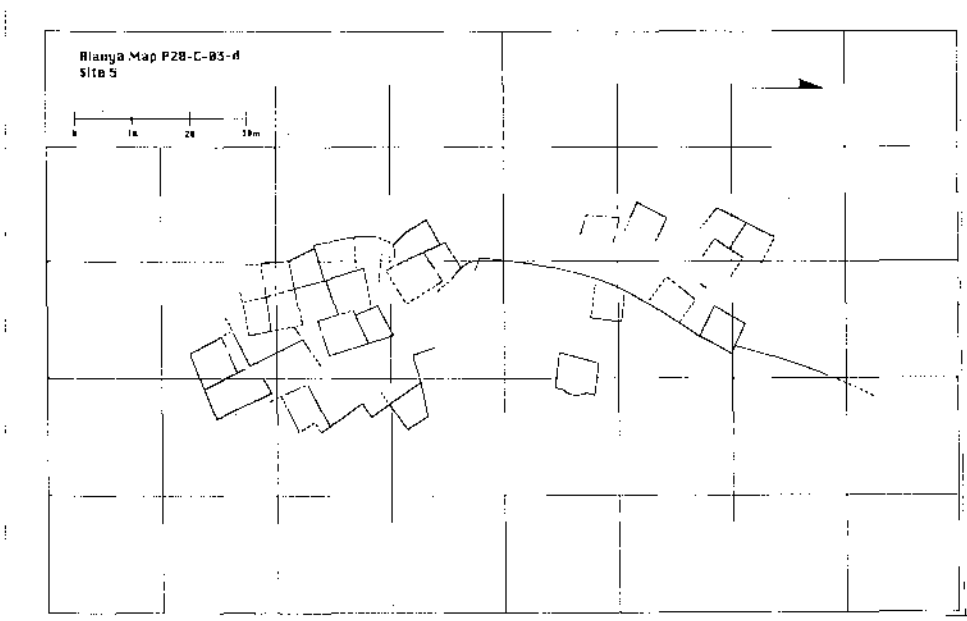
Harita 3: 1999 Kâhyalar yüzey araştırma bölgesi

Harita 4: Dağlık Kilikia yüzey araştırma bölgesi, 1996-1999

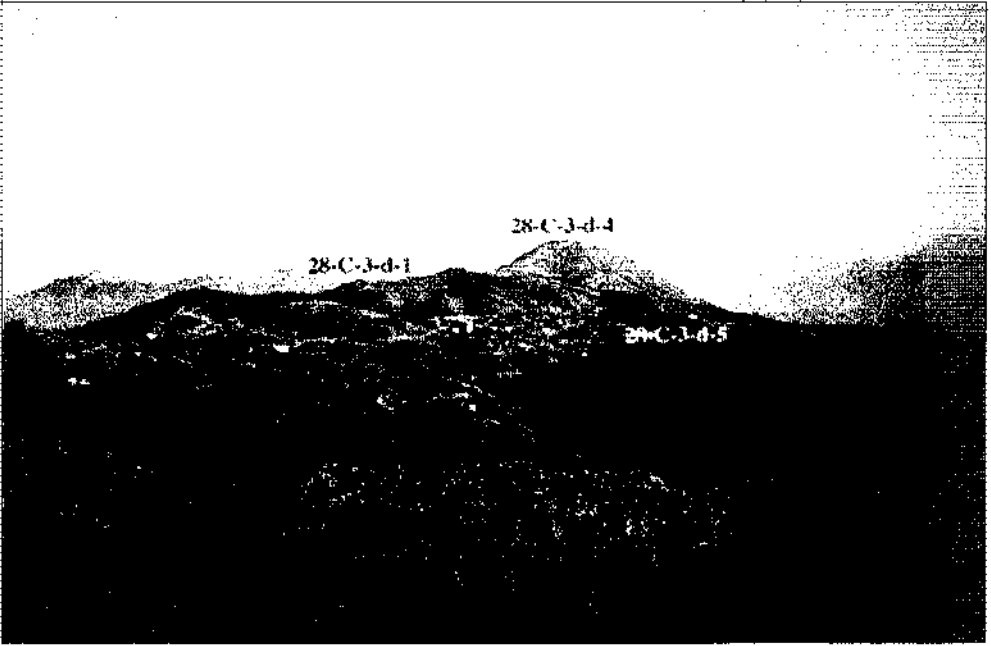
Plan 1: 28-C-3-d-4 kalıntıları

Plan 2: 28-C-3-d-5 kalıntıları

Plan 3: 28-C-8-b-1 kalıntıları

Resim 1: Guda ve Güzel Harman tepeleri

Resim 2: Geometrik boyalı seramiği

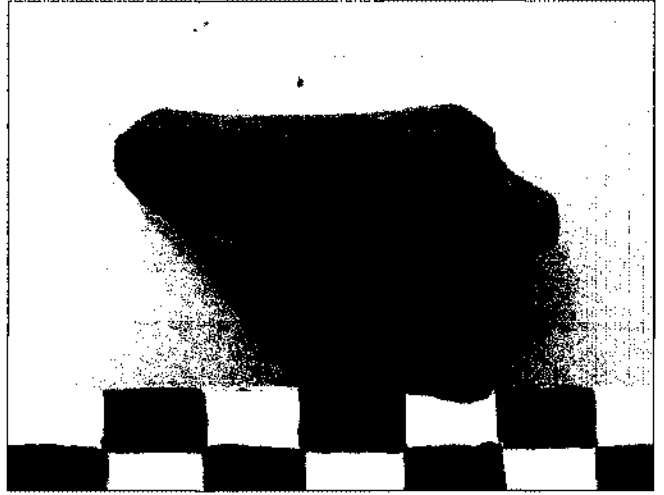
Resim 3: 28-C-8-b-1 kalıntıları

Resim 4: Alan 99-2, Nergis Tepesi

Resim 5: Alan 99-7'nin
mimarlığı

Resim 6: Hellenistik seramik
parçası

Resim 7: *Dribble Ware* kâse
parçası

KARAMAN (BİNBİRKİLİSE) - SİLİFKE (AYATEKLA-MYLAİ) ARAŞTIRMALARI

Metin AHUNBAY*
Turgut SANER

1999 yılı Binbirkilise-Ayatekla (Meryemlik) yüzey araştırmalarına Ağustos 1999 depremi gibi değişik sebeplerden öngörülen tarihlerde başlanamamış, ancak araştırma mevsiminin sonunda araziye çıkabilmiştir. Çalışma mevsiminin kısalması sebebiyle çalışmalar Binbirkilise (Karaman) ören yerinde yürütülebilmüş, Silifke araştırmalarından 1999 yılı için vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Dolayısıyla, çalışma yoğunluğu bu yıl Binbirkilise'nin Değle kesimi içinde sınırlı tutulmuştur.

Araştırmalar Metin Ahunbay ve Turgut Saner'in denetiminde gerçekleştirilmiştir. Mimarlık ve mühendislik öğrencileri T. Ağdağlı, K. Durmaz, A. Güven'in özverili katkıları sayesinde, aşağıda özetlenmekte olan sonuçlar alınmıştır. Hatay Müzesi elemanlarından Arkeolog Murta Süslü tecrübe zenginliği ve yararlı önerileriyle çalışmanın her aşamasında bize ışık tutmuştur.

1999 yılı çalışmalarımızın önemli sonucu, bugüne kadar tamamlayamadığımız tesviye eğrili arazi planını çıkarabilmemiz olmuştur. Bu şekilde şimdiye kadar arazide koordinatlı tespitleri yapılan bütün yapı ve kalıntılar tashih edilmiş, tesviyeli arazi planı üzerine oturtulabilmiştir. Bu plandan da (Çizim: 1) anlaşılacağı üzere, Değle ören yeri ortasında bir düzlük veya çevreye göre bir çukur alan oluşmuştur. Alan doğu ve batıdan yükseltilerle sarmıştır. Bunlara bağlı olarak arazi tam kuzeyde 1817 m.lik Değle Dağı'na doğru yükselmektedir. Güneyde ise diğer yamaçlardan bağımsız tek bir tepe belirmektedir. Değle ören yeri bu engebelerle dört taraftan kuşatılmış bir düzlük ve bunu çevreleyen sırtların üzerine dağılmış yapılaşma ile karakterize edilmektedir. Anıtsal ve dinsel yapılar düzliğe dağıtılmıştır. Konut alanları ise daha çok batı-güneybatı sırtının her iki yamacını sarmaktadır.

Konut alanının güney uzantısı güneybatı yamacın iyice dikleştiği kesimine kadar inmektedir. 1999 yılı çalışmalarının bir bölümü, bu kesimde arazi üstünde tanınabilen son bir konut grubunun yerleşme planına eklenmesi için, kalıntı belgelemesine ayrılmıştır (Çizim: 2).

Grup içinde No.1 ve 2 olarak belirlenen meskenler, yamacın en alt seviyesine yerleştirilmiştir (Çizim: 2). No.1'in korunma durumu zayıftır, fakat burada bir konut biriminin varlığı açıkça belirlenmektedir; giriş kapısı ve giriş bölümü iyi sergilenmektedir. No.2 ise yaklaşık olarak bütünün tanınmasına imkân vermektedir. Konut, girişini yamaç eğimi yönünden almaktadır (Resim: 1). İçine girilen ilk mekân, Değle'de sık rastladığımız tiptendir; geniş bir oda ve bunun bir ucunda kemerle tanımlanmış yan bölüm. Büyük odanın giriş kapısının karşısından bir başka geçit aracılığıyla ayrı bir alanla ilişki kurulmaktadır. Bu alanın ek bir mekân olma ihtimali vardır, fakat duvar ilişkileri, daha

* Prof.Dr. Metin AHUNBAY, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 80191 Taşkışla-İstanbul/ TÜRKİYE
Doç.Dr. Turgut SANER, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 80191 Taşkışla-İstanbul/ TÜRKİYE

çok beraber yapılmış izlenimi vermektedir. Ek odanın güneyinde bir başka kapı ile yamaca doğrudan çıkış elde edilmiştir (Çizim: 2).

No. 3, nerede ise tam dikdörtgen tek bir mekandan ibarettir. Gene bir mekân içi kemer, alanı ikiye bölümlenmektedir. Giriş kuzeybatıdandır.

4 ve 5 numaralar iki ayrı konuttur. 20. yüzyıl içinde yeniden kullanılmış, iç düzenlerinde değişiklikler yapılmış aralarına ek bir mekân yerleştirilmiştir. (Çizim: 2). Planda 4 No. olarak belirtilmiş birim iki odadır, arka duvarları büyük ölçüde yenilenmiştir. No. 5'in girişi, iki konut arasına yakın dönemde yeni bir oda eklenmesi sırasında kuzey-batıya, bugünkü yerine nakledilmiştir. Özgün yeri ise ters yöndeki duvarında olmalıdır. No. 4 ve 5'in antik oldukları yamaca bakan cephelerinden anlaşılmaktadır. 4 numara Değle konutlarında rastlanan iri bloklu, yatak derzleri muntazam yataylıklarından uzak bir duvar örgüsüne sahiptir. 5. numara ise iki konut biriminin arasına giren tamamen farklı, modern duvar parçasından gene net bir şekilde ayrılmakta iri ve uyumlu bloklarıyla kolayca ayırt edebilmektedir.

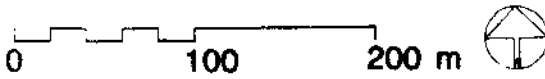
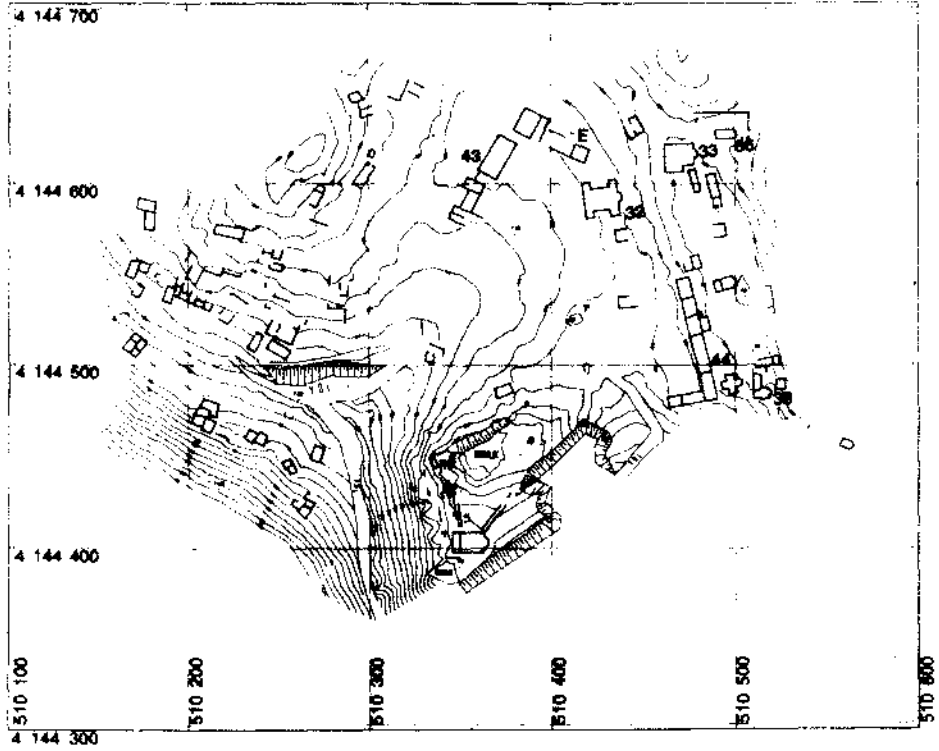
1999 yılı çalışmalarımızda önem verdiğimiz başka bir alan ise Değle'nin en güneyinde, çevreden biraz kopuk duran kayalık yükseltisi olmuştur. Tepenin çevreden kopukluğu dikkat çekicidir, bu özelliği dolayısıyla bazı araştırmacılarca Değle yerleşmesinin iç kalesinin alanı olarak nitelenmiştir. Kastedilen söz konusu yükseltinin güney tarafından ve 31 No.lu kilisenin ise kuzeyinde, duvar kalıntılarıyla belirlenen alandır (Çizim: 3). Bu önemli nitelenmenin incelenmesi ve kalıntının yerleşme planına geçirilmesi 1999 çalışmalarının bir başka yoğunluk noktası olmuştur.

31 numaralı kilisenin kuzey duvarının iki köşesinden başlayarak açılı bir şekilde alanı doğu ve batıdan sınırlayan iki duvar izi toprak üzerinde net bir biçimde gözükmektedir (Çizim: 3). Doğu duvarı, bu yöndeki yamacın hemen kenarına kurulduğundan zamanla büyük ölçüde kaymış yok olmuştur. Her iki duvar da sivri kayalığa doğru uzanmakta ve iki yanında son bulmaktadır. Kaya yükseltinin çevresinde bir kaç zemin mezarı kayaya oyulmuştur. Bu mezarların hepsi geçmiş dönemlerde açılmış kapakları ise yok olmuştur. Alanın batı duvarı daha iyi takip edilebilmektedir. Kayalık tepeye yakın konumlarda ve batı duvarına bitişik vaziyette bir şapel ve bir oda (Resim: 2) batı duvarı hattını aşmaktadır. Şapelin konumu ve benzeri gözlemler "iç kale" (Fluchtburg) nitelenmesine kuşku ile bakmamıza sebep olmaktadır.

Değle'nin kuzey kesimindeki iki katlı ev ve bir manastır kalıntısı ve benzeri kalıntılarındaki plana geçirilmesi 2000 yılı sezonunun programındadır.

BİNBİRKİLİSE _____ 1999

DEĞLE

ÖLÇEK: 1/1000

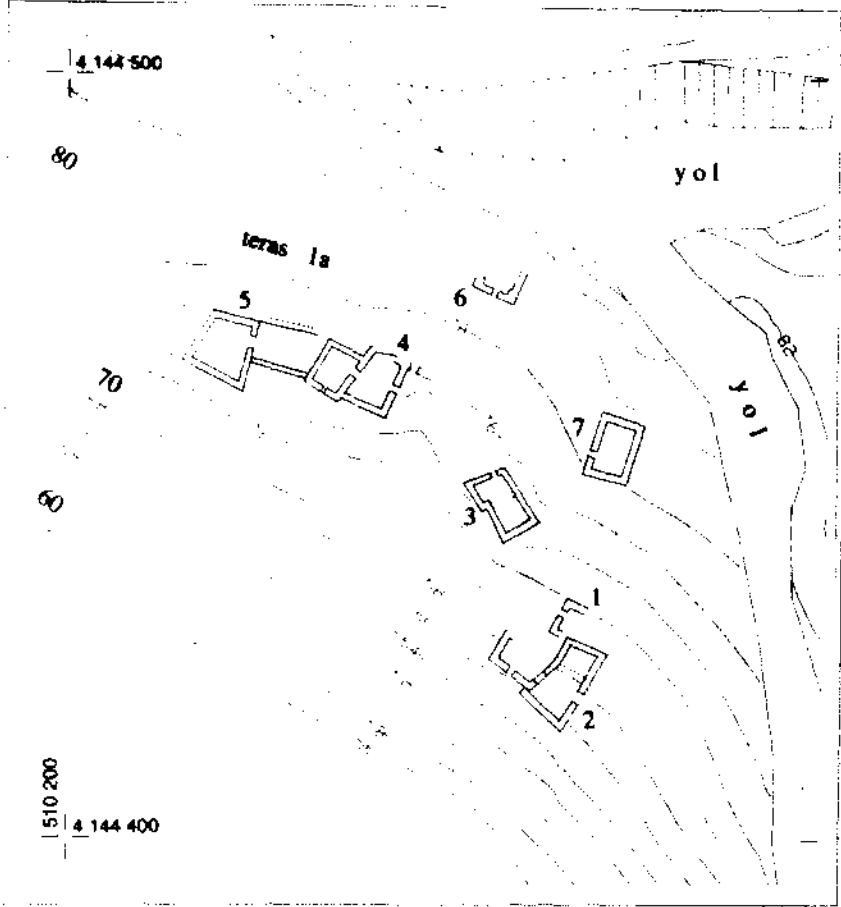
METİN AHUNBAY
TURGUT SANER

Çizim 1: Binbirkilise, Değle kesimi, yerleşme planı 1/1000

BİNBİRKİLİSE

1999

DEĞLE / GÜNEY YAMAÇ EVLERİ

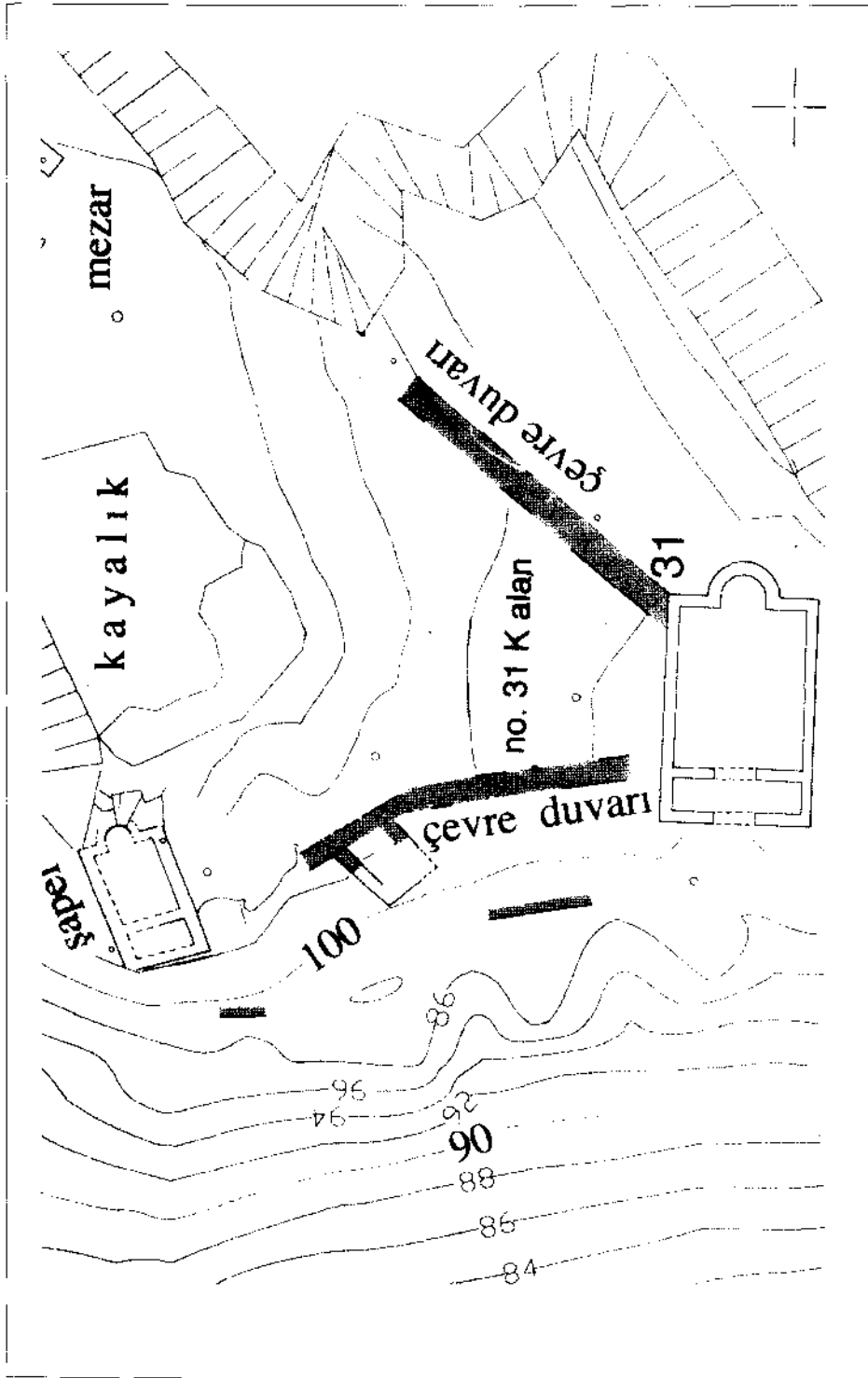

0 10 20 40
ÖLÇEK: 1/ 200

METİN AHUNBAY
TURGUT SANER

Çizim 2: Binbirkilise, Değle, konut grubu 1/200

Çizim 3: Binbirkilise, Değir, güney kayalık çevresi kalıntıları 1/200

Resim 1: Değle, güney-güneybatı yamaç konut grubu 1/200

Resim 2: Değle, güney kayalık çevresi batı duvarı, oda 1/200

THE ROLE OF ETHNOARCHAEOLOGY IN ARCHAEOOMETRY WITH EXAMPLES FROM ÇATALHÖYÜK (1998) KERKENES (1995-97), DATÇA- BURGAZ EXCAVATIONS AND CNIDIAN (DATÇA) ETHNOARCHAEOLOGY 1998-99

Begümşen ERGENEKON*

Archaeological surveys and excavations are no more satisfied with surface observations and the classical digs anymore. The search for past cultures requires interdisciplinary work and archaeology has now become the interest of many disciplines such as physics, chemistry, metallurgy, biology, botany, zoology and ethnoarchaeology to name a few. Archaeometry is a discipline which unites all these disciplines to infer further information about the findings and the context of the sites.

Ethnoarchaeology, on the other hand, is an approach where the disciplines of archaeology and social anthropology meet. Archaeology studies remains of past cultures *in situ* while ethnoarchaeology studies present cultures nearby excavations *in situ*. What is missing in an archaeological site are the real actors, their relations and institutions expressed through behaviour and verbal communication. This is exactly what a social anthropologist finds in an existing culture. The archaeologist tries to infer the past culture and events from bits and deformed pieces of remains while a social anthropologist has the advantage of observing ethnographic material intact with the dynamic relations/social functions appropriate for each object.

Ethnoarchaeology makes the assumption that societies that exploit similar environments in similar ways may have analogies (Ascher 1961:317-325) in spite of a lapse of time and a certain ecological change. To understand the past better a study of the present is illuminating for the archaeologists in supporting or refuting their hypotheses and vice versa. A comparison of the past and the present also gives clues about whether there is some cultural continuity between the archaeological society and the existing society nearby.

The Kerkenes Mountain Archaeological Survey (6th cent. BC) led by Dr. Geoffrey Summers (British Institute of Archaeology and METU) at Yozgat, the Datça-Burgaz Excavation (5th cent. BC) at Muğla led by Ass. Prof. Dr. Numan Tuna (of METU) and the Çatalhöyük Excavation (6th millennium BC) at Konya led by Prof. Ian Hodder (British Institute of Archaeology and Cambridge University) in Konya all employ the method of ethnoarchaeology among other techniques of archaeometry. The author has worked as social anthropologist and ethnoarchaeologist and team member of those projects where she has collected information about the local cultures since 1995.

Begümşen ERGENEKON, Social Anthropologist Archaeometri Yüksek Lisans Programı, Fen Bilimleri Enstitüsü ODÜ
06531 Fıratlı B. van Ankara/TÜRKİYE
berge@metu.edu.tr

The techniques of recording oral history and place names have been enlightening at Kerkenes-Şahmuratlı and studying the relation between spatial organization and agriculture promising in Datça. Studying micro-environment of human activity as well as the impact of ecological change on the village economies in the Konya Basin are fruitful in Çatalhöyük.

ÇATALHÖYÜK AND KONYA-BASIN VILLAGES

According to current evidence Çatalhöyük was located nearby a branch of the Çarşamba River with backswamp deposits to its south by present day Çumra town on the Konya-basin in Türkiye. The site is of international importance being one of the places where agriculture and domestication of animals have started in the world. After James Melaart's efforts in early 1960s to uncover the neolithic settlement of Çatalhöyük the second phase of excavations has started in 1993 under the leadership of Prof. Ian Hodder of Cambridge University and British Institute of Archaeology in Ankara. Besides employing advanced multi-disciplinary excavation methods, this project is also worthwhile studying in terms of the techniques of archaeometry, ethnoarchaeology, archaeobotany, ethnobotany, archaeozoology, geology, geophysics, analysis of ground stones and small finds, conservation and displaying of finds, etc. used. The Çatalhöyük project will publish a monograph on methodology in 2000.

A recent contribution to the ethnoarchaeological studies at Çatalhöyük is the author's and Dr. Wendy Mathews' study on ecological change and microstratigraphic traces of people and their activities, ideas and spatial conventions. Its aim is to determine the effects of "present ecological change due to disappearance of wetlands in the Konya-Basin" and "the nature and meaning of variation in types of floor plasters, surfaces and coverings, and accumulated deposits in contemporary settlements immediately surrounding Çatalhöyük" (Mathews and Ergenekon 1998). A pilot study has been carried out in August 1998 and preliminary information was collected on architectural source materials, surface textures selected and used in different behavioural contexts and micro-environments, ceiling lining, wall surfaces, floor surfaces, impetus, timing, frequency, and organization of replastering, residues, socio-spatial symbolism, traces and effects of ecological change through the recent drying up of lakes of Soğla and Hotamış by visiting, observing, photographing of villages and interviewing their inhabitants. The villages visited represented different geographical, topographical and climatic zones: Küçükköy and Türkmencamili had a steppe environment, Hamidiye by the extinct lake of Soğla, Adakale by the extinct lake of Hotamış experienced an ecological change, Emirler was by Mt. Karada and Binbirkilise was on Mt. Karadağ. The technique of weekly discussion meetings at the site during the 1998 campaign and e-mail dialogues afterwards have allowed for the exchange of information among the crew of researches from different disciplines doing ethnoarchaeological research in and around the site.

The 1998 pilot study has established that there is sufficient contextual variation in the texture of surfaces and accumulations of residues and changes in subsistence activities after the recent extinction of Soğla and Hotamış lakes to enable future research to explore the sociocultural and micro-environmental contexts of these variations, their meanings and the effects of ecological change. In addition to the methods used above; techniques of in-depth interviewing, mapping, drawing floor plans will be used. The techniques will then render information on effects of ecological change on landscape and subsistence activities, "potential habitats of different resources or materials and the agencies and contexts of their selection, procurement, transformation, uses and meanings; potential interrelationship of materials, people and activities, and natural and human seasonal or sociocultural time-scales" in the settlements and the houses (Mathews, Hastorf, Ergenekon, et. al. 2000).

KERKENES ARCHAEOLOGICAL SURVEY AND ŞAHMURATLI VILLAGE

Şahmuratlı is situated in the east, immediately below the city walls of Kerkenes Mountain Iron Age City and the citadel of Kay Kawus, 12 km. to the south of the town of Sorgun east of Ankara in Türkiye (Ergenekon 1996, 1997, 1998, 1999 and Summers 1994:3-20, 1996, 1997). Aerial photographing, micromorphological studies, geomagnetic mapping, test excavations, archaeometric study of collected shreds of pottery (Ertem 1997), etc. are among the techniques used at the Kerkenes Mountain Archaeological Survey (Summers, 1994, 1996 and 1997) to uncover information about a Median border city. It was established among city walls which are 7.5 km. in length and 4.6 m. in width having a surface area of 53,3 km. squares, at an altitude between 1250-1474 meters. This ancient city today is used as grazing land of the Şahmuratlı Village (Ergenekon 1996a:10). Its population in 1997 was 335 people living in 76 households. All locals are farmers occupied with mechanized agriculture and little animal husbandry (Ergenekon 1999a). Traditional houses with flat roofs built with granodiorite stones from the mountain are replaced with new brick houses with tiled and tilted roofs. The old and new domestic floor plans show that they meet the needs of subsistence activities carried out by their occupants.

The methods of data collection used during research in the summer seasons of 1995, 96, 97 and 98 are techniques of literature surveying, observation, in-depth interviewing; application of questionnaires to extract detailed information on agricultural activity, investigation of official documents on agricultural machinery, education, health, land size, type of agricultural production and its capacity, inspecting local newspapers, statistics and maps; recording oral history, legends, lyrics and place names, video-filming; photographing social events, houses, furniture, the village, sites on Kerkenes, agricultural activity and drawing of house plans and ethnographic material, travelling to eight other villages which surround the ancient settlement, communication with local informants at times of researcher's absence, following local information by subscribing to local newspapers, visiting people in Ankara who are from Şahmuratlı, publishing short research results in the local magazine and a popular national geography magazine (Ergenekon 1996:136-144) to get feedback from the locals. Employing Ms. Aylan Erkal as field assistant who at the time was a senior student of social anthropology in Ankara University and now a Master's Student in the Programme of Archaeometry in METU in 1996 and 1997.

These techniques have rendered information on location, natural resources, climate, public services and local administration, population, kinship and marriage, education, labour cycle, folk calendar, agricultural economy, animal husbandry, local vegetables and herbs, food processing and types of meals, housing and its spatial organization, public health, religion and beliefs, political orientation, folklore, legends, social history and ties with the Kerkenes Mountain City. The techniques of recording oral history, legends and lyrics and recording place names in the city and on Mt. Kerkenes on foot with the help of a local guide have been most fruitful in establishing some sort of preliminary continuity between Kerkenes Mountain City and the Şahmuratlı Village though neither the archaeological survey nor the ethnoarchaeological research have yet been completed. That the existing oral history and legends on Kerkenes City and the Key Kawus Castle correspond to certain archaeological findings about ancient routes, city walls, city gates, architecture and the water pools of Kerkenes is already presented at the 31st International Symposium on Archaeometry at Budapest in 1998 (Ergenekon 2000). There is also correspondence in terms of the oral history and events that took place between the Medes, the Lydians and the Achaemenids all of whom are mentioned by Herodotus, the Kay Kawus Legend mentioned in Babylonian tablets studied by Lewy (1949:29-109), the Persian sources written by Taberi (1980) and the Amevi Arabs and Byzantians mentioned by Bakai (1769).

DATÇA-BURGAZ ANTIQUE SETTLEMENT AND THE CNIDIAN ETHNO-ARCHAEOLOGY 1998-99

Herodotus also mentions how the Cnicians tried to separate their peninsula from the mainland to avoid the Achaemenid (Persian) conquest after the fall of the Median Empire and the Lydian Kingdom in the 6th. cent. BC. and that they failed. The sight for this event is today known as the Datça (Dadya) Peninsula at southwest Türkiye which lies between Bodrum (Halicarnassus) and Bozburun (Loryma) peninsulas.

The very site of Datça-Burgaz antique settlement, claimed to be old Cnidus by some writers, is in the ancient harbour of modern Datça town on the peninsula which bears its name, right across from Greek islands of Simi and Rhodes and the four villages which are the subject of the ethnoarchaeological study are situated around this site. Among antique and recent writers who mention Datça are also Thucydides, Geographer Strabo of Amasya (Türkiye), the Ottoman Captain and cartographer Piri Reis and traveler Evliya Çelebi. The British Museum today displays finds from Cnidus such as the statue of Seated Demeter taken there by Sir Charles Newton (1963).

Since 1993 the Datça-Burgaz Excavations have unearthed the foundations of houses, streets, canals, wells, etc. belonging to the classical (4th and 5th cent. BC) and the archaic periods (6th cent. BC) (Tuna 1999:445-464). The techniques used are geomagnetic mapping, aerial photographing, archaeometric studies of archaeological materials (Yurdatapan 1997) and studying shreds of pottery (Özer 1998) together with traditional digging accompanied by drawings and photographing.

The ethnoarchaeological study of the hinterland of the Datça-Burgaz antique settlement for the purposes of tracing cultural continuity of Datça's past and present by identifying analogies and differences in human activity, material culture and art at the site and the surrounding villages has started in the summer of 1998. Historical, demographic and agricultural information was collected about the nine villages with a population of 10.450 people spread over a peninsula which is 41.869 hectares in area and 70 km. in length. Information is gathered through a survey of old and new sources of literature; studying reports of the archaeological excavation, documents, maps and statistics found at local official archives as well as private archives; interviews with the village headman and villagers; visiting sights such as fields, recent ruins of wind mills, water cisterns, churches, etc. on foot; observing and photographing activities in agriculture, in public and inside houses (Ergenekon 1998c:25-29).

The focus of the second phase of the project (1999-2000) is to study the domestic human activity (food preparation, cooking, consumption, storage maintenance, discard, arts and crafts, socio-spatial organization), architecture, furnishing and ethnographic objects at a sample of households in Hızırsah (138 households and 405 people), Karaköy (219 households and 714 people), Kızılan (304 households and 881 people) and Emecik (204 households and 688 people) villages which constitute the immediate hinterland of this site. These villages represent four different kinds of agricultural crops in spite of agricultural similarities. Two types of households distinguish themselves on the peninsula: The traditional small stone house and the modern and large brick house. At this second phase, additional techniques of data collection to be used are drawings, photogrammetry, micromorphological investigations, ethnographic cataloguing, video-filming, in-depth interviewing, application of questionnaires on agriculture and animal husbandry, measuring distances in time to fields and natural resources around on foot, on donkey back.

In the third phase (2001 - 2006) settlement patterns, material culture, local art, social institutions which reflect subsistence activities will be studied and antique routes between the site and its immediate hinterland will be identified. To extract data on these, further techniques of participant observation, photogrammetry, aerial photographing, cadastral surveying, inspecting routes and recording place names on foot with the help of local guides will be used.

The 1999 campaign took place in August. Two trained students, Songül Cömert (Dept. of Statistics) and Coşkun Genlik (Dept. of Sociology) also participated in the

data collection in the Hızırşah village. The investigation concentrated on agricultural production and land use.

CONCLUSION

In scientific research, its purpose determines the kind and nature of information needed in order to answer basic questions of investigation or to test hypotheses. This is also valid for ethnoarchaeological research. The data then has to be collected in techniques best suited for the extraction of the right information. The theoretical approaches used and the techniques of data collection employed make up the methodology of a research project.

A major aim in employing the techniques of data collection mentioned here "is to widen our experience, and develop analytical models and theoretical frameworks for interpretation of complex multi-disciplinary data" (Mathews and Ergenekon 1998) through archaeometric study of remains from the site and ethnoarchaeological study of the human activity influencing the nature of the material culture in modern settlements.

REFERENCES

- ASCHER, R., 1961, "Analogy in Archaeological Interpretation", in *Southwestern Journal of Anthropology* 17.
- BAKAL, K., 1769, *Seyid Battal Gazi Destanı*, Türkiye.
- ERGENEKON, B., 1996a, "Arkeometri: Kerkenes ve Bir Köy Kültürü" in *Sıla Yılı* 1 Sayı 2 Doğu Matbaası Yozgat.
- 1996b, "Kerkenes Dağı: Bir Dağ Efsanesinin Peşinde" *Atlas Kasım* İstanbul s. 136-144.
- 1997 "Arkeometri: Kerkenes - Şahmuratlı Köprüsü" in *Sıla Yılı* 1 Sayı 3, Doğu Matbaası Yozgat.
- 1998a "Key Kavus ve Kerkenes Efsaneleri" in *Sıla Yılı* 2, Sayı 2, s. 16-17 Doğu Matbaası Yozgat.
- 1998b "Kerkenes ve Şahmurat'ın Öyküsü" in *Sıla Haber* 3.9.98 Sıla Matbaası Sorgun Yozgat, s. 3 Sütun 1-4.
- 1998c "Dadya Yarımadası Kültürü" in *Halk Bilimi* Güz 1998 Sayı 7 Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halk Bilimi Topluluğu s. 25-29.
- 1999a "Ethnoarchaeology in Şahmuratlı Village by Kerkenes Excavations in Turkey" in *Proceedings of II. International Archaeometry Symposium* 14-19 Sept. 1999 University of Zaragoza, Spain
- 2000 "An Ethnoarchaeological Comparison: The Kerkenes Archaeological Survey and the Legend of Kerkenes City and the Keykavus Castle" in *Proceedings of the 31st International Symposium on Archaeometry*, 27 Apr. -1May 1998, Biro, K., Jerem, E. (eds), Archaeolingua Ó.A.R. Central European Series 1. Budapest-Oxford (in press).
- ERTEM, E., 1997 "Compositional and Technological Characteristics of Hitite Plain Ware Ceramics from sites in the Kızılırmak basin A Pilot Study" (Unpublished M.Sc. Thesis). Graduate Programme of Archaeometry, Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU Ankara.
- LEWY, H., 1949 "The Babylonian Background of the Kay Kaus Legend" *Orientalia* SVII.
- METHEWS, W. and Ergenekon, B., 1998 "Archive Report", Çatalhöyük Project, U. of Cambridge.

- MATHEWS, W.; HASTORF, C.; ERGENEKON, B.; ERKAL, A.; YALMAN, N.; AĞCABAY, M.; AYDINOĞLU, B.; BARTU, A.; BAYSAL, A.; BOZ, B.; MATERO, F.; MIDDLETON, W.; NEAR, J.; ROSEN, A.; STEVANOVIC, M., 2000 Ethnoarchaeology Studies in Local Villages Aimed at Understanding Aspects of the Neolithic Site" in *Methodology Volume: Catalhöyük Excavations* (in Press)
- NEWTON, C., 1963 *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchiadae* II, London.
- ÖZER, B., 1998 *Datça-Burgaz Kazılarında Ele Geçen Arkaik Dönem Bezemeli Screamikleri* (unpublished Master's Thesis). Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü.
- SUMMERS, G., 1994 "The Mountain Top City on Kerkenes Dağ (Yozgat) in Capadoccia" in *Arkeoloji ve Sanat*, Yıl 16 Sayı 62/63.
- 1996 "Survey and Test Trenches at Kerkenes Dağ: A Preliminary Report on the 1996 Season". British Institute of Archaeology at Ankara.
- 1997 "The Kerkenes Dağ Survey: Preliminary Report on the 1997 Season". British Institute of Archaeology at Ankara.
- TABERİ, E. 1980 *Tarihi Taberi Tercümesi* Cilt 1, Konya.
- TUNÇ, Numan, 1999 "Burgaz Arkeolojik Kazıları 1996 Yılı Çalışmaları" in *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı* II, 26-30 Mayıs 1997 TC Kültür Bakanlığı Yayınları Milli Kütüphane Basım Evi Ankara s. 445-464.
- YURDATAPAN, F., 1997 "Optically Stimulated Luminescence (OSL) and its Application to Archaeological Materials: A Pilot Study" (Master's Thesis) Programme of Archaeometry, Graduate School of Natural and Applied Sciences, METU. Ankara.

SURVEY OF APERLAE IN LYCIA THE 1998 SEASON

Robert L. VANN*
Robert L. HOHLFELDER
Donald SULLIVAN

Introduction

The third season of archaeological survey at Aperlae in Lycia was carried out in June, 1998 under the direction of Robert L. Vann of the University of Maryland and Robert L. Hohlfelder of the University of Colorado with permission of the Turkish Ministry of Culture and under the auspices of the American Research Institute in Turkey¹. Once more we wish to thank Prof. Dr. Ender Varinlioğlu, Director General of Monuments and Museums Metin Pehlivaner, Director of the Antalya Museum, and Professor Kenneth Sams, president of ARIT, for their approvals of the research proposal. We also extend thanks to our commissioner, Mehmet Erdem, of the Archaeological Museum in Antalya for his generous support, as well as to Halil Uregen and Ali Taşpınar for their assistance through the years. The project was generously supported by Bob and Cynthia Carter and Teltronics Incorporated of Rockville, Maryland, with additional contributions from our two universities².

Among the principal objectives of the third season were, first and foremost, the study of two churches: the Lower Church in the southeast corner of the original town and a submerged church just south of the West Baths. We continued several projects from 1997 including the recording of numerous unidentified buildings within the fortification walls, (3) the recording of funerary monuments, and (4) the survey of the surrounding countryside. A team of surveyors continued recording the ancient monuments, adding them to our site plan.

1. Lower Church

A survey of the Lower Church was carried out by Mary Wiland of the Classics Department at the University of Colorado, continuing the work that she directed last summer on the Upper Church. The Lower Church, located in the southeast quadrant

-
- * Dr. Robert L. VANN, University of Maryland at College Park School of Architecture, Maryland 20742-1411 ABD
1. For the first season of survey at Aperlae see Robert L. Vann and Robert L. Hohlfelder, "Survey of Classical Harbors in Turkey: The 1996 Season at Aperlae in Lycias", *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Cilt (Ankara, 1998) 423-35. Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder, Stephen Sachs, Hugh Elton, and Robert Carter, "Survey of Classical Harbors in Turkey" *AJA* 101.2 (1997) 377. Robert L. Hohlfelder and Robert L. Vann, "Uncovering the Secrets of Aperlae: A Coastal Settlement of Ancient Lycia" *Near Eastern Archaeology* 61.1. (1998) 26-37, and Robert L. Carter, "Once More into the Breach" *Cruising Club News* (1998) 58-61. For the second season in 1997 see Robert L. Vann and Robert L. Hohlfelder, "Survey of Ancient Harbors in Turkey: 1997 Season at Aperlae in Lycia" *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, Cilt (Ankara, 1994) 443-59 and Robert L. Vann, Robert L. Hohlfelder, and Stephen Sachs, "Survey of Classical Harbors in Turkey: 1997 Season at Aperlae," *AJA* 102.2 (1998) 367-68.
 2. The Aperlae survey project owes a great deal to its staff of professionals and volunteers. We would like to extend our appreciation to several of those who have participated for a number of years including Davis Alvey (University of Colorado), Kathryn Barth (Boulder, CO), Jim Bucko (George Mason University), Heather Lech (University of Maryland), Hui-Yi Liao (University of Maryland), Susan Darcey (University of Maryland), Don Sullivan (University of Denver), Brianne Steinhauser (University of Maryland), and Mary Wiland (University of Colorado).

of the original town of Aperlae, was heavily overgrown, but after extensive clearing we were able to make accurate measurements. A small space between the church and the town's east fortification wall suggests that a road once ran down the hill on that side of the church.

The basilica measures 13.91 x 31.33 m., including the external apse. This main apse is 6.36 m. in diameter, making it the largest apse within the walls of Aperlae. It is constructed of large ashlar blocks set with gray mortar. Parts of the foundations for a south interior colonnade are visible, indicating that this was a standard three-aisled basilica. Pieces of terra-cotta tesserae were found near the west section of the stylobate. A small chapel extends south of the apse. At the west end of the basilica is a large atrium with a rectangular, stone-cut cistern. Five rooms of irregular shape and size are set along the south side of the church complex.

The church is preceded by a quadrilateral atrium court approximately 15 m. square. It appears this shape was determined by the topography of the area. A rock-hewn cistern in the atrium has a pillar at each corner, most likely to support a roof over the walkway around the cistern. A fallen block with a cross carved in relief lies at the cistern's southeast corner. The atrium has an axial western doorway as well as a southern doorway, but no clear indication of a northern entrance. As in the basilica, the northern section of the atrium is obscured by rubble. A door at the south corner of the atrium's east wall leads into one of the annex rooms south of the basilica. Three small annexes extend south of the atrium, two of which are directly accessible through doorways in the south wall. These annexes appear to be contemporary with the atrium because of their bonded corners and similar style of construction. The use of these rooms cannot be determined. The basilica's west wall follows the regular pattern for churches in this region with three doors coinciding with the interior nave and side aisles. A broken lintel lies in the central doorway; the northern door is filled with rubble from the apparent collapse of the north wall, while the southern doorway is filled with blocks in an attempt to close off that opening at a later date. The best preserved portion of the Lower Church is its eastern apsidal end.

The south wall is constructed of large, heavily mortared rough blocks of irregular size. It was repaired at a later date, perhaps at the same time that the chapel was added to the basilica. The repair work to the basilica and chapel both use rubble set in a thick white mortar, unlike the gray mortar used in the original building. The south wall had a door at the eastern and western ends, both of which led into annexes. These two annexes appear to be additions to the church complex.

The north wall of the church is obscured by rubble. As a result, we could not determine the existence of any doors or windows. It appears that at some point the eastern end of the north wall was removed in order for an addition to be made to that section of the church. This is indicated by the reuse of finished, and in some cases decorated, blocks to construct the existing east corner of the north wall. An addition to the northeast section of the basilica blocked the road between the church and Tower F. This addition appears to be either two or three vaulted rooms. However, the area is obscured by rubble and no determination could be made of the exact size or function of the rooms.

The basilica's interior is a jumble of blocks. Fragments of a broken lintel bearing an inscription lie at the western end of the building. There is some evidence of wall decoration in the form of revetment pins and clamps, and some revetment has been found, but there is not enough evidence to fully understand either the pattern or extent of decoration. Nevertheless, the church was highly decorated. We found parts of an altar screen lying near the apse and in the atrium, as well as other carved architectural fragments. Many of these fragments, along with pieces of marble columns, were found in the annexes south of the church. Robert Carter noted during his stay in 1996 that there had been many more fragments lying about in this area during his earlier visits in the late 1970s. Many of these artifacts have been removed from the site, either by locals who now reuse them to construct the walls of their own houses or simply to decorate

a yard or garden. Other pieces have no doubt been removed from this very remote site by tourists arriving and departing by boat. Yet even with the limited amount of material preserved, it is clear that this was the largest and most decorative basilica within the walls of Aperlae and was probably the town's principal church.

2. Submerged Church

The 1998 survey of the submerged section of Aperlae's waterfront directed by Professor Robert L. Hohlfelder concentrated on an apsidal building located south of the West Baths and north of Room A. Carter explored this area of the underwater ruins in the 1970s and had located this structure on his sketch map³. His text, however, only mentioned its existence, but provided no detail. We discussed it briefly in our 1998 article and there suggested that it had been "...a church in one or more of its many structural incarnations"⁴. Our identification was primarily based on the appearance of a uniquely shaped apse, c. 3.5 m. in width, formed by a semi-circle that emerged from quarter circles on either side, jutting eastward from the remains of a substantial building. No apses of this design are cited in Harrison's study of Christian architecture in the region⁵.

We have argued elsewhere that the church, clearly a basilica with some regional design variations, was sited in an area of the harbor front that most likely was in constant use from at least the 1st century B.C. to the 7th century A.D.⁶. This location was too critical to Aperlae's maritime life not to have been occupied by some private or public structure for as long as the site was extensively inhabited. Over a span of centuries, one would expect several different buildings to have stood there, serving this small provincial town in changing ways. A Christian church, however, was improbable before the reign of Constantine (A.D. 306-37). Once the area was consecrated, it is likely that a church or religious building of some sort stood there until Aperlae was abandoned and/or taken by Arab corsairs sometime after A.D. 655.

Visible evidence for earlier (most probably Roman) use of this portion of the waterfront is scant. An undetermined length of finely worked ashlar blocks, each c. 1 m. long, stretches south underwater from beneath a large mound of sea-bleached rubble. It runs below the north wall of the basilica near the northeast corner and its southern terminus is now lost beneath the debris field within the confines of the nave and unrecoverable without a massive clearing and perhaps some excavation.

The size of these blocks, as large as anything found on land, suggests the existence of a large edifice before work began on the Christian sanctuary. This foundation course provides an important glimpse of earlier times. Whether the Roman structure was in a ruined state before the church construction began or whether it was specifically dismantled to accommodate the new religious building are questions for which there are no answers at present.

The Early Church, as we now call the largest and earliest of the two churches that once stood there, was c 10 x 19.5 m. in length and width. Its size was typical of similar Christian churches found in Lycia. It had a narthex with an entrance along the northern wall near the northwest corner. The main entrance to the nave, distinguished by several surviving paving stones, was on line with the chancel and apse. The two aisles were formed by three pier or column bases on each side. No support buildings or rooms seem to have been accreted to the main basilica, as was so often the case in early Byzantine Lycia.

The apse is the most distinct, extant feature of this church. It was constructed in

3 Robert Carter, "The Submerged Seaport of Aperlae, Turkey," *International Journal of Nautical Archaeology* 7.3 (1978) 180, fig. 3.

4 Hohlfelder and Vann (1998) 35.

5 R.M. "Churches and Chapels of Central Lycia," *Anatolian Studies* 13 (1963).

6 Hohlfelder and Vann (1998) 28 and 35.

a tripartite fashion with the whole consisting of three components. The main semi-circular element joined two quarter circles on either side. Perhaps in some way, this local design was intended to approximate the triconchos apse configuration found in other churches of Lycia such as those at Karabel or Alacahisar⁷.

Within the apse, there are surviving pieces of marble revetment that might have belonged to an interior platform that could have sustained an altar. The remains of what might have been a marble step down to the church floor are visible as well. The debris near the apse is heavily concentrated and covers immediately adjacent areas. It obscures the floor of the church and any other surviving details of this section of the building.

Except for two column drums on the southern side of the building, no other architectural elements were visible in the rubble field within the church, although they might have been prevalent. Such artifacts may well have been removed by the ever increasing number of visitors who come from the many yachts that daily moor in Asar Bay during the summer. With no permanent guard on site, the removal of antiquities is an unfortunate reality.

It is clear that at some point after its initial construction and use, the Early Church was greatly reduced in size. A new north-south wall was added east of the original entrance and another doorway was cut into the northern wall. The new building, what we call the Later Church, was considerably smaller (10 x 11 m.) than the building it replaced. At the same time, a rectangular addition appears to have been built behind the Later Church with a short wall running E-W to brace the apse. It is likely that this structure may have supported a domed roof and might also have served as a sacristy or filled some other religious function. Its exact construction date cannot be determined from only a visible examination of its ruins, but the crudeness of its walls suggests that it may have been added during the rebuilding program. If so, it was not an original element of the Early Church. A portion of the floor within this rectangular structure survived in its northeastern corner. It was an interesting and unexpected archaeological feature. A section of multi-colored stone mosaic featuring geometric designs remained in situ. It definitely ran beneath the bracing wall behind the apse. There is no doubt that the addition was constructed over parts of the mosaic.

Our first thought was that this mosaic floor may once have been part of a large apse that could have adorned the Early Church, while the existing apse was a renovation associated with the building modifications that yielded the small Later Church. In 1998, however, we found traces of the same mosaic also in situ some 9 m. to the east of the original discovery, far beyond where an apse associated with the Early Church would have extended. The proportions of such a structure would have exceeded accepted norms for early Byzantine basilicas. Clearly, the floor was from a very large building (by Aperlée standards) that existed before either church was constructed. Its date was probably from the Roman era of Aperlée's history.

2. Miscellaneous Structures (Robert L. Vann)

One of the most striking features of Aperlée is the large number of building remains left standing within the city walls. Those that can be readily identified, including baths and churches, have been the object of special investigations. The East Baths were studied in 1996 and the West Baths in 1997⁸. Our work with the churches began in 1997 with work on the Upper Church and has continued this year. But most of these structures cannot be readily identified and are only roughly dated to the late Roman

⁷ Harrison, figs. 10 and 14.

⁸ A preliminary study of the baths in 1996 appears in Vann and Hohlfelder (1998) 429 and 434, figure 2. A more detailed study directed by Peter Miller (University of Maryland) in 1997 is found in Vann and Hohlfelder (1998) 44-45 and figs. 4-10. For baths and *gymnasía* in Asia Minor see Fikret Yegül, *Baths and Bathing in Classical Antiquity* (New York, 1992) 250-313. An excellent study of baths in this region is Andrew Farrington, *The Roman Baths of Lycia: An Architectural Study*, British Institute of Archaeology at Ankara, Monograph No. 20 (Ankara, 1995). Farrington does not discuss either bath but refers to IGR 3 No. 692 found at the site which mentions a *gymnasiarch* from the time of Claudius.

and early Byzantine period based on their building materials and techniques of construction. A total of twenty-six buildings were studied during the past three summers.

There is a wide range of these miscellaneous structures. Building 1 stands on the slope of the lower hill beneath the line of the original South City Wall and thus outside the original town's limit. It is a simple, rectangular structure measuring 10.5 x 23 m. and constructed of heavy ashlar masonry. This is the only structure in Aperlae other than the fortification wall built in this style of cut blocks rather than coursed rubble. We have identified several phases of use for this building but do not know what purpose it served. A large drain emerging from its east wall and heavy mortar added in later phases suggests that part of the structure might have served as a cistern for some time.

Building 2 and Building 3, located west and northwest of Building 1 respectively, are also well preserved but without future excavation on the site, their functions also remain unknown. Building 2 has a commanding position below Tower J of the South City Wall and Building 3 is set within the concentration of buildings in the west side of town that we suspect was probably the most densely populated during the late period of Aperlae's history. Additional plans have been made for numerous other buildings both inside and outside the city walls.

As part of the building survey, we have been experimenting with the use of a digital camera. This projects continues some of the experiments made last year with photographing inscriptions. The first step is to photograph individual structures. In order to facilitate the procedure the camera should be positioned directly in front of the object and the photograph taken on a level plain. Some indication of scale is necessary. One alternative is to place easily seen target precisely one meter apart; another is to take taped measurements and record them in a fieldbook. There are two basic requirements: (1) to offer precise scale for the final image and (2) to provide a means of correcting the visual distortion of the camera lens and/or the angle of the photograph. The digital images are downloaded from the camera to the computer and then altered by means of a software program (Photo Shop). Images are transferred to the screen, rotated, straightened, and often combined with the adjacent image. The next step is to trace the drawing. In the case of the inner elevation of the North Postern or the east wall of Building 1, the result is a stone for stone drawing produced directly on the computer screen. When the background photograph is erased, the final product -- a line drawing --- remains.

3. Sarcophagus Survey (Robert L. Vann)

Work continued on a survey of tombs under the direction of Brianne Steinhäuser (School of Architecture, University of Maryland). There are now a total of seventy tombs that have been located, measured, surveyed, and described in detail. Of these, measured drawings have been prepared for twenty-one tombs. Aperlae has none of the characteristic rock-cut tombs of the Lycian period. Instead, what is found at the site are more modest sarcophagi from the Roman era.

Sarcophagi are found in two principal areas, the western necropolis and the eastern necropolis. The former is the smaller and presumably the earlier of the two cemeteries. Tombs are clustered in the area from Building 1 on the east to Tower J of the City Wall on the west. The larger east necropolis extends from the East Baths on the west to the head of the bay on the east. The southernmost tombs of this area located in the water toward the end of the bay and the northernmost, along the ridge of the hill above.

The typical Aperlae sarcophagus consists of a stepped base, the box, and its lid. Most are set on a stepped base or onto a surface of trimmed bedrock. The latter is

¹The author citing Bean's Lycian Turkey (103) reports that the remains of the baths at Aperlae were underwater and "thus uninvestigated" (Farrington 88). Bean (103) does not specifically mention the either bath but does describe "in the south-east corner another [church] with adjacent chapel." This reference must be to our East Bath. The badly overgrown West Baths inside the later city walls did not appear in his brief description of the site. Bean's reference to buildings under water did not refer to either bath but to structures recorded by Carter on his site plan.

common on the sloping surfaces of the hillside where the sarcophagi are displayed on a carved platform. Tomb typology is based primarily on the decoration of the box and shape of its lid. For example, one series of sarcophagi are decorated with pilasters at the four corners. Following this reference of the sarcophagus as a miniature building, the shapes of lids vary from the straight triangular type, to the traditional curved Lycian type. Finally, some of the sarcophagi have decorative akroteria at the four corners. At least twenty-four tombs have inscriptions either wholly or partially preserved. Most of these are set in rectangular frames. One tomb, T-3, has a circular inscribed panel. Several sarcophagi such as T-21 and T-24 have panels prepared but no carved letters. It is possible that, as a economic measure, accounts were painted rather than carved onto the stone surfaces. Most of the limestone boxes are so badly damaged that any trace of paint has disappeared.

4. Survey of Environs

The local topography in the Aperlae region is dominated by east-northeast to west-southwest trending faults that create linear valleys and ridges. The flat valley floors, probably occupied by lakes at least thousands of years old, decrease in elevation from about 500 m. above sea level in the first valley south of the main highway between Kaş and Antalya, to below sea level at Uçağız. The isthmus at Aperlae between Kekova Bay and Asar Bay occupies the highest part of the next valley floor south of Uçağız. Kekova Island represents the southernmost ridge in the system that extends above sea level.

The local bedrock is heavily weathered limestone; the weathering of the limestone is so advanced that surface streams are rare, and ephemeral, in the region. In heavily weathered limestone landscapes water tends to move through the rock by way of joints widened by chemical weathering. As a result, surface water is probably available in the area only during and immediately after heavy rains in the winter. On the isthmus, however, groundwater is available in shallow wells (c. 3 m. deep) dug in the alluvial sediment that has accumulated there. Drinking water for the current inhabitants of the isthmus is captured from roofs during winter storms and stored in cisterns. A surprisingly small collection area of rooftops yield enough water for a year's domestic use for two people.

The vegetation in the area reflects the Mediterranean climate and a long history of human presence. Among the most numerous trees around the site are domesticated olives and carob. These were probably planted and are owned by individual families and harvested annually. The non-domesticated vegetation is dominated by kermes oak, probably the most common low elevation shrub in the Mediterranean coastal zone.

On the isthmus valley floor and on the adjacent slopes are numerous terraces constructed, most likely, to provide arable soil in this region of generally high relief and thin soils. The terraces number in the hundreds just east of Aperlae, and are found virtually wherever slopes are gradual enough. Where there are no terraces on the slopes, heavily weathered limestone bedrock outcrops cover large expanses. Soil is found only in protected pockets in the bedrock. Where terraces have been built, sediment accumulates behind them to depths of 0.5-1.5 m. Laboratory analysis on soil samples taken from the terraces is currently underway. Particle size, organic carbon content, and pH and bulk density on the soils will be determined.

The summer of 1999 will be reserved as a study season to finish writing up a comprehensive report on the past three year's work and a final season of fieldwork is anticipated in 2000 when the Maryland-Colorado team will be joined by other teams from Edith Cowan University (Western Australia) and the Maryland Institute College of Art for work on the inscriptions and measured drawings of additional features on the site.